

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

კესო გეჯუა

მეგრული სიტყვა-ფორმები და ქართველთა სამწიგნობრო ენის ლექსიკური ფონდი

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

ტარიელ ფუტკარაძე,

ფილოლოგიის მეცნიერებათა

დოქტორი, პროფესორი

რევაზ შეროზია,

ფილოლოგიის მეცნიერებათა

დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

თბილისი

2020

სარჩევი

ანოტაცია	4
Annotation	6
წინასიტყვაობა	7
შესავალი	12
I თავი	
მეგრული სიტყვა-ფორმების საკითხი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე	18
1.1. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (უძველესი დროიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე)	18
1.1.1. იოანე პეტრიწის ენა	19
1.1.2. „ვეფხისტყაოსანის“ ენა	24
1.1.3. სულხან-საბა ორბელიანის მიდგომა	26
1.2. მეგრული, როგორც „ახალი სალიტერატურო ენა“ რუსეთის იმპერიის ჩინოვნიკთა მიხედვით (1860-1933 წლები)	36
1.3. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე)	44
1.3.1. დიმიტრი ყიფიანის თვალსაზრისი	46
1.3.2. იაკობ გოგებაშვილის თვალსაზრისი	49
1.3.3. აკაკი წერეთლის თვალსაზრისი	55
1.3.4. ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისი.....	57
1.3.5. ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისი	59
1.3.6. ნიკოლოზ დადიანის თვალსაზრისი	60
1.3.7. კონსტანტინე გამსახურდიას თვალსაზრისი	63
1.4. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მეცნიერთა თვალსაზრისების ანალიზი)	67
1.4.1. მეგრული ლექსიკის ადგილი სილოვან ხუნდაძის მიხედვით	67
1.4.2. მეგრული ლექსიკის ადგილი პეტრე ჭარაიას მიხედვით	69

1.4.3. მეგრული ლექსიკის ადგილი ილია ჭყონიას „სიტყვის-კონის“ მიხედვით	74
1.5. დისკუსია ახალი განმარტებითი ლექსიკონის შექმნის საკითხზე XIX საუკუნის 90-იანი წლების პრესაში	79

II თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილი ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე	83
2.1. არნოლდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ	83
2.2. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული კონცეფცია	86
2.3. დისკუსია „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონის“ კონცეფციის შესახებ კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის	94
2.4. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია	100
2.5. მეგრული ლექსიკონების ენათმეცნიერული კონცეფციები	105

III თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ანალიზი	113
3.1. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ იმერულ, გურულ... ლექსიკად კვალიფიცირებული მეგრული ფორმები	114
3.2. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ სალიტერატურო ენის ფორმად მიჩნეული მეგრული ფორმები	138
3.3. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ განსხვავებული სემანტიკით დადასტურებული მეგრული ფორმები	169
3.4. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ დაუდასტურებელი მეგრული ფორმები	172
ძირითადი დასკვნები	200
დამოწმებული ლიტერატურა	202
დანართი - მასალები სოციალური ქსელიდან და ინტერნეტ პორტალიდან	214

ანოტაცია

სადისერტაციო ნაშრომში „მეგრული სიტყვა-ფორმები და ქართველთა სამწიგნობრო ენის ლექსიკური ფონდი“ განხილულია მეგრული მეტყველების ლექსიკის ორგვარი პერსპექტივა უძველესი დროიდან დღემდე. ისტორიული მიმოხილვის მიხედვით, წარმოჩენილია მეგრული დიალექტის ადგილი და როლი ქართველურ ენობრივ სივრცეში. ნაშრომში გაანალიზებულია მეგრული დიალექტის სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართული სამწიგნობრო ენის ისტორიული შენაკადი ქართველ მეცნიერთა, მწერალთა თუ საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით. გაანალიზებულია მეგრული ლექსიკა კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. ნულეისკირის შემოქმედებიდან, ასევე სულხან-საბა ორბელიანისა და ილია ჭყონიას ლექსიკონებიდან.

ნაშრომის შესავალი წარმოადგენს ლექსიკოგრაფიულ მიმოხილვას.

სადისერტაციო ნაშრომის პირველ თავში ხუთ პარაგრაფად წარმოდგენილია მეგრული სიტყვა-ფორმების საკითხი მე-20 საუკუნის 50-იან წლებამდე. პარაგრაფები შედგება უფრო მცირე ნაწილებისაგან, რომელიც საერთო ჯამში მოიცავს ცამეტ ქვეპარაგრაფს, კერძოდ: ქართველ მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა თვალსაზრისებს დიალექტურ ლექსიკასთან მიმართებით; რუსეთის იმპერიის ენობრივი პოლიტიკის მიმოხილვას საქართველოში; პრესის მასალების მიმოხილვას ლექსიკონის შედგენაზე.

მეორე თავი ეხება მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილს ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე. ხუთ პარაგრაფად წარმოდგენილია: არნოლდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების შესახებ; „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული კონცეფცია; დისკუსია ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონზე კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის; „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია; მეგრული ლექსიკონების კონცეფციების მიმოხილვა.

ნაშრომის მესამე თავში ოთხ პარაგრაფად გაანალიზებულია მეგრული სიტყვა-ფორმები. თითოეულ პარაგრაფში მასალა მოცემულია იმის მიხედვით, თუ როგორ არის კვალიფიცირებული „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“; განხილულია

ისეთი ლექსიკაც, რომელიც არ დასტურდება ხსენებულ ლექსიკონში. აღმოჩნდა, რომ სადისერტაციო ნაშრომში გაანალიზებული მეგრული ლექსიკის დიდი ნაწილი ქველ-ში შესულია გურულ-იმერული კვალიფიკაციით, ან კვალიფიკაციის გარეშე, უარეს შემთხვევაში არც დასტურდება. ვფიქრობთ, „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში მართებულად უნდა კვალიფიცირდეს მეგრული სიტყვა-ფორმები.

დასკვნით დებულებებში შეჯამებულია კვლევის შედეგები.

Annotation

The dissertation thesis, **Megrelian Word-Forms and the Lexis of Georgians' Literary Language** discusses two perspectives of Megrelian spoken vocabulary starting from the ancient times to date. Following the historical review, there is information available on the place and role of the Megrelian speech in the Kartvelian linguistic field. The thesis analyses Megrelian word-forms as a historical tribute to Georgian literary language based on Georgian scholars, writers and public figures. There is also an analysis of Megrelian vocabulary from the works of K. Gamsakhurdia, L. Kiacheli, N. Tsuleiskiri, and Sul Khan Saba Orbeliani and Ilia Chkonia's dictionaries.

The introduction of the thesis focuses on lexicographic review.

The first part of the thesis presents the issues related to Megrelian word-forms till the 50s of the twentieth century in **five sections**. These sections consist of smaller passages, which total up to **thirteen (13) sub-sections**: perspectives of Georgian writers, scholars and public figures on dialectal vocabulary; review of the linguistic policy of the Russian Empire in Georgia; review of the press materials on compiling a dictionary.

Part two discusses the place of Megrelian word-forms in Kartvelian dictionaries from the 50s of the twentieth century to the present day, which has **five (5) sections**. These are the following: Arnold Chikobava's perspective on Megrelian speech; lexicographical concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1950-1964); discourse between K. Gamsakhurdia and A. Chikobava on the Dictionary of Georgian Language; today's new editorial concepts of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; review of the concepts of Megrelian dictionaries.

Part three analyses Megrelian word-forms in **four (4) sections**. Each section presents the materials based on their classifications in Explanatory Dictionary of the Georgian Language; the sections also discuss the vocabulary that has not been studied in the said dictionary. It has been found that most parts of the Megrelian vocabulary analysed in the thesis are included in the dictionary qualified as Gurulian-Imerelian or are without any qualification whatsoever, and in the worst cases, their identity is not even confirmed. We believe it is of vital importance to rightly qualify Megrelian word-forms in the new edition of Explanatory Dictionary of the Georgian Language.

The concluding parts summarize the research results.

წინასიტყვაობა

თემის აქტუალობა: მეგრული მეტყველების, შესაბამისად, მეგრული ლექსიკის, ადგილის საკითხი ქართველურენოვან სივრცეში ძალზე აქტუალურია საენათმეცნიერო წრეებში.

უძველესი დროიდან მოყოლებული ვიდრე XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე, მეგრული ლექსიკა განიხილებოდა როგორც ქართული სამწიგნობრო ენის მძლავრი შენაკადი. მეფის რუსეთის მოხელეებმა XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან აქტიურად დაიწყეს ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრების პროცესი „გათიშე და იბატონეს“ პოლიტიკის საფუძველზე; კერძოდ, ჩამოაყალიბეს მეგრულის დამოუკიდებელ საეკლესიო და სალიტერატურო ენად ფორმირების შორსგამიზნული და უდავოდ მავნებლური გეგმა. აღნიშნული „რუსული პროექტი“ გაგრძელდა საბჭოთა პერიოდში და გრძელდება დღესაც; კერძოდ, დღესაც არის აქტიური მცდელობა, შეიქმნას „მეგრული სალიტერატურო ენა“; შესაბამისად, აქტიურად მიმდინარეობს მეგრულის „თარგმნით“ ლექსიკონებზე მუშაობა, რათა მომზადდეს საფუძველი, რომ ამ მეტყველებას დამოუკიდებელი ენის სტატუსი მიენიჭოს.

ქართველთა დამანაწევრებელი ენობრივი პოლიტიკის წინააღმდეგ აქტიურად გაილაშქრეს XIX-XX საუკუნეების ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა, კლასიკოსმა მწერლებმა, მეცნიერთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა. მეგრული მეტყველების ლექსიკას ისინი განიხილავდნენ როგორც ქართული სამწიგნობრო ენის გამდიდრების წყაროს. თუმცა, რუსულმა პოლიტიკამ თავისი კვალი მაინც დააჩნია ისეთ განძს, როგორიცაა 1950-1964 წლებში არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით დაბეჭდილი „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეული. ტრადიციულად ქართველთა სამწიგნობრო ენის (ქართველური ენის) ლექსიკონებში შეჭქონდათ ისეთი ქართველური დიალექტური ლექსიკა, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელი იყო სამწიგნობრო ენაში (მათ შორის მეგრული ლექსიკაც). ეს ტრადიცია გარკვეულწილად შენარჩუნდა ქველ-შიც; თუმცა, როგორც ჩანს, საბჭოთა რეპრესიული რეჟიმის პირობებში, შეუძლებელი გახდა ადეკვატურად აღნუსხულიყო ყველა ქართველური ქვესისტემის ლექსიკა; კერძოდ, დიალექტური ერთეულებიდან ქველ-ში შესაბამისი კვალიფიკა-

ციით არ არის შეტანილი არც ერთი მეგრული, ლაზური ან სვანური სიტყვა (როგორც მითითებულია სხვა დიალექტებისა თუ ენების ფაქტები). არც ისეთი შემთხვევებია აღნიშნული, როცა რომელიმე ფორმა გურულთან ან იმერულთან ერთად მეგრულშიც დასტურდება. მიზეზი: საბჭოთა პერიოდში გაბატონებული იდეოლოგიის მიხედვით, მეგრულ-ლაზური და სვანური „უმწერლობო ენებად“, „ტომობრივ ენებად“ მიიჩნეოდა.

დღეს არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილება მუშაობს „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაზე. ქართული (/ქართველური) ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი კონცეფცია შემუშავდა საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრშიც; შესაბამისად, ვფიქრობთ, წარმოდგენილ კონტექსტში მეტად მნიშვნელოვანია მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილის განსაზღვრის შესახებ დეტალური და მრავალმხრივი ანალიზი.

კვლევის ძირითადი მიზანი და ამოცანები: წინამდებარე სადისერტაციო ნაშრომი მიზნად ისახავს ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური ანალიზის საფუძველზე წარმოვადგინოთ მეგრული ლექსიკის პერსპექტივა ისტორიული დინამიკის გათვალისწინებით. ქართველთა სამწიგნობრო კულტურის ისტორიაში მეგრული ლექსიკის ადგილის წარმოსაჩენად ჩვენი კვლევის მიზნად დავისახეთ:

- მეგრული სიტყვა-ფორმების მოხმარების მასშტაბი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა თვალსაზრისების მიხედვით;
- მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილი ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე;
- მეგრული სიტყვა-ფორმების ფორმობრივ-სემანტიკური და ლექსიკოგრაფიული ანალიზი...

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, **განისაზღვრა ამოცანებიც**; კერძოდ:

- ლექსიკოგრაფიული საკითხის მიმოხილვა;
- საქართველოს ენობრივ პოლიტიკაზე რუსული გავლენის წარმოჩენა;

- დიალექტურ ლექსიკასთან მიმართებით ქართველი მოლვანების ენობრივი კონცეფციების შეპირისპირებითი ანალიზი;
- „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული პრინციპების ანალიზი.
- „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფციის მიმოხილვა;
- მეგრული ლექსიკონების კონცეფციების განხილვა;
- მეგრული სიტყვა-ფორმები „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ ფიქსირების მიხედვით.
- მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომების კრიტიკული ანალიზი და პრესის მასალების, სხვადასხვა სახის ლექსიკონების, მხატვრული ლიტერატურის ფაქტების განხილვა.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება: სადისერტაციო ნაშრომის დასკვნები მნიშვნელოვანია:

- ეროვნული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი კონცეფციის შემუშავებისათვის;
- სამნიგნობრო ენისა და დიალექტური ლექსიკის გამიჯვნის თეორიული საფუძვლის მომზადებისათვის;
- სამნიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიის გათვალისწინებით მოცემული მეტყველების ლექსიკის ადგილისა თუ სტატუსის განსაზღვრისათვის.

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ქართველთა დედაენის - ქართველური (ქართული) ენის - განმარტებით ლექსიკონში უნდა აისახოს ყველა ქართველური ქვესისტემის ის ლექსიკა, რომლის დამკვიდრება გაამდიდრებს ქართველთა მრავალსაუკუნოვან სამნიგნობრო ენას; კერძოდ, სადისერტაციო ნაშრომში განხორციელებული კვლევა მნიშვნელოვანია მეგრულის, ასევე, სხვა ქართველური ქვესისტემების ლექსიკით ქართული სამნიგნობრო ენის გამდიდრებისათვის.

კვლევის მეთოდები: თანამედროვე ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური კვლევების გათვალისწინებით ნაშრომში მეგრული სიტყვა-ფორმები გაანალიზებულია 15-საუკუნოვანი ქართული სამნიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიასთან

მიმართებით. საკითხის შესწავლისას გამოყენებულია როგორც აღწერითი, ისე ისტორიულ-შედარებითი მეთოდები.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე: ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ აუცილებელია მეგრული სიტყვა-ფორმები შევიდეს ქართული (ქართველური) ენის განმარტებით ლექსიკონში, რომელიც არის ქართული სამწიგნობრო ენის უპირველესი ბაზა (მეგრული ლექსიკა თუ გახდება ქართველთა სალიტერატურო ენის ბაზა, მნიშვნელოვნად გამდიდრდება ქართული სალიტერატურო ენა).

სადისერტაციო ნაშრომში გაანალიზებულია მეცნიერთა თუ საზოგადო მოღვაწეთა განსხვავებული მიდგომები ქართველური ქვესისტემის ლექსიკის მიმართ. ჩვენ მიერ მოძიებული და გაანალიზებულია მეგრული ლექსიკური ერთეულები კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის შემოქმედებიდან, ასევე ს.ს. ორბელიანისა და ი. ჭყონიას ლექსიკონებიდან.

ნაშრომის აღწერა: კვლევის მიზნებისა და დასახული ამოცანების შესაბამისად არის წარმოდგენილი ნაშრომის სტრუქტურაც; კერძოდ: სადისერტაციო ნაშრომი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლის, სამი თავის, ძირითადი დასკვნებისა და დამოწმებული ლიტერატურისაგან.

შესავალ ნაწილში მოცემულია ლექსიკოგრაფიული მიმოხილვა.

პირველ თავში თავმოყრილი და გაანალიზებულია მეგრული ლექსიკის საკითხი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა თვალსაზრისების მიხედვით. მასში გამოიყოფა **ხუთი** პარაგრაფი **ცამეტი ქვეპარაგრაფით**, რომელშიც დანვრილებით არის განხილული მეგრული ლექსიკის ადგილი და ქართველი მწერლებისა თუ საზოგადო მოღვაწეების დამოკიდებულება ქართველთა სამწიგნობრო ენაში მეგრული სიტყვა-ფორმების გამოყენების მიმართ; ასევე გაანალიზებულია სამეცნიერო საზოგადოების წარმომადგენელთა მოსაზრებები მეგრულის ადგილზე.

მეორე თავი ეხება მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილს ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე. **ხუთ** პარაგრაფად წარმოდგენილია: არნოლდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ;

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) კონცეფცია; დისკუსია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ კონცეფციის შესახებ კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის; „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია; მეგრული ლექსიკონების კონცეფციების მიმოხილვა.

მესამე თავი მოიცავს მეგრული სიტყვა-ფორმების ანალიზს ოთხ პარაგრაფად. თითოეულ პარაგრაფში მასალა განხილულია „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ მოცემული კვალიფიკაციების კუთხით; გაანალიზებულია ისეთი ლექსიკაც, რომელიც არ დასტურდება ხსენებულ ლექსიკონში.

დასკვნით დებულებებში შეჯამებულია კვლევის შედეგები.

შესავალი

ქართველურ ენას¹ უაღრესად მდიდარი და ნაირსახოვანი ლექსიკა აქვს. ყოველი ენის ლექსიკის გამდიდრების ძირითადი საშუალებებია სიტყვათწარმოება, დიალექტური მეტყველება და სესხება. ქართველური ენა ამ შესაძლებლობებს იყენებდა დასაბამიდან მოყოლებული და იყენებს დღესაც. ამის თვალსაჩინო დასტურია ჩვენი წერილობითი ძეგლები.

ქართველური ენის ლექსიკის საკითხებით დაინტერესებული იყო და არის მრავალი მკვლევარი. შეიქმნა მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა, რომელშიც განხილულია ჩვენი ენის ლექსიკასთან დაკავშირებული თეორიული და კერძო საკითხები.

თავდაპირველი ლექსიკოგრაფიული მუშაობის განვითარებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვით ექვთიმე მთაწმიდელს, ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრინს, იოანე ზოსიმეს, გიორგი მთაწმიდელსა და სხვ., როგორც ქართველური ლექსიკის შერჩევით სამწიგნობრო ტერმინოლოგიის შემქმნელებს.

მწიგნობრობის განვითარება მოითხოვდა ლექსიკოგრაფიული მუშაობის აუცილებლობას. XVI-XVII საუკუნეებში ჩნდებიან პირველი ქართველი ლექსიკოგრაფები, რომელთა სახელებთანაა დაკავშირებული ქართული ორიგინალური ლექსიკოგრაფიის განვითარება. აღსანიშნავია ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის, ფარსადან გორგიჯანიძის, ვახტანგ მეფევისა და, რაც მთავარია, სულხან-საბა ორბელიანის უდიდესი ღვაწლი. ნიკიფორე ჩოლოყაშვილმა (ირბახმა) სტეფანე ჰაოლინთან ერთად პირველმა შეადგინა და 1629 წელს გამოსცა რომში „ქართულ-იტალიური ლექსიკონი“. სულხან-საბა ორბელიანის უფროსი თანამედროვის, ფარსადან გორგიჯანიძის მიერ შედგენილი „ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი“ ორჯერ გამოიცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ნუსხების მიხედვით (პირველად გამოსცა მ. ჯანაშიელმა 1896 წელს, მეორედ - ვ. ფუთურიძემ 1941 წელს).

¹ ტერმინი ეკუთვნის პროფ. რ. შეროზიას. ის ქართველურ ენაში მოიაზრებს ქართველურ ენობრივ სისტემას, რომელიც მოიცავს ქართველთა სამწიგნობრო ენასა და ქართველურ ქვესისტემებს. პროფ. ტ. ფუტყარაძის აზრით, „ქართული ენა“ და „ქართველური ენა“ სინონიმებია.

ქართულ ლექსიკოგრაფიაში საპატიო ადგილი აქვს ვახტანგ მეფეებს. მიუხედავად იმისა, რომ ვახტანგი სულხან-საბას მოწაფე იყო, ის მაინც საბამდელ ლექსიკოგრაფად იხსენიება, ვინაიდან ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონს ბეჭდური სახე მხოლოდ ავტორის გარდაცვალებიდან 160 წლის შემდეგ მიეცა. ვახტანგის ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი „ვეფხისტყაოსნის თარგმანი“ კი, რომელზე მუშაობაც 1709 წელს დაიწყო, 1712 წელს დაიბეჭდა. ნაშრომი ლექსიკოგრაფიულად არის მიჩნეული, რადგან „თარგმანში“, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ კომენტარს წარმოადგენს, მოცემულია სიტყვათა განმარტებანი.

ქართულ ლექსიკოგრაფიაში კი მთელი ეპოქა შექმნა სულხან-საბა ორბელიანის პირველმა განმარტებითმა ლექსიკონმა „სიტყვის კონა“ (1658-1725). ვინაიდან ქართული ლექსიკონი „ჟამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილიყო“, საბამ იტვირთა მისი შედგენა. ნაშრომში შეტანილი ქართული ენის საუნჯის მასალა ამოკრებილია თავის დროისათვის ცნობილი თითქმის ყველა ძირითადი ქართული ორიგინალური თუ ნათარგმნი ლიტერატურული ძეგლიდან, საერო თუ სასულიერო მწერლობიდან, ცოცხალი ენობრივი სამყაროდან. ლექსიკონის უდიდეს მნიშვნელობაზე მეტყველებს მისი ხელნაწერი ნუსხების სიმრავლეც. ჩვენამდე მოღწეულია ლექსიკონის 150-ზე მეტი ხელნაწერი ნუსხა, რომელთა დიდი უმეტესობა XVIII საუკუნეში ან XIX საუკუნის დასაწყისშია გადაწერილი. 1884 წელს რაფიელ ერისთავმა გამოსცა ხსენებული ლექსიკონი, მეორედ გამოქვეყნდა 1928 წელს პროფ. ი. ყიფშიძისა და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, მესამე გამოცემა ს. იორდანაშვილის მიერ გამოვიდა 1949 წელს. მიუხედავად ლექსიკოგრაფიაში წინ გადადგმული ნაბიჯებისა, დღესაც აქტიური მოხმარებისაა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი და სათანადო სიმაღლეზე დგას.

საბას შემდეგ ახალი განმარტებითი ლექსიკონი შეადგინა ნიკო ჩუბინაშვილმა, 1815-1825 წლებში - „ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ“, - რომელიც პირველად გამოიცა 1961 წელს ალ. ლლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით. ლექსიკონს ასაზრდოებს საბას „სიტყვის კონა“, ამაზე მიუთითებს ავტორის სიტყვებიც: „საბა-სულხან ორბელიანისაგან შეთხზული და მცირედ გამართული სისტემისაგან მისისა“ (ჩუბინაშვილი, 1961:99). ნიკო ჩუბინაშვილმა ქართული ლექსიკოგრაფია ახალ

სიმაღლეზე აიყვანა, ახალი ერთეულებით გაამდიდრა ლექსიკონი და ქართველური სიტყვების რუსული თარგმანი გააკეთა. მან ამასთან ერთად შექმნა კაპიტალური რუსულ-ქართული ლექსიკონი.

ლექსიკოგრაფიული საქმიანობა გააგრძელა დავით ჩუბინაშვილმა. იგი ავტორია რამდენიმე შრომისა, რომელთა შორის გამორჩეულია ქართულ-რუსულ-ფრანგული (1840წ.), რუსულ-ქართული (1846წ.) და ქართულ-რუსული („საუნჯე ქართულისა ენისა“) (1887წ.) ლექსიკონები.

XX საუკუნის 10-იან წლებში ნ. მარი შეეცადა დიდი ქართული ლექსიკონის მომზადებას, რომლის რედაქციის შემადგენლობაში მიწვეულები იყვნენ ი. ჯავახიშვილი, ი. ყიფშიძე, ნ. ადონცი და ვ. ბენეშევიჩი. ლექსიკონში უნდა ასახულიყო ძველი ქართული სასულიერო და საერო მწერლობის ძეგლების ლექსიკა ეტიმოლოგიური ცნობებით, სიტყვათა ადგილის ჩვენებით; სიტყვები ვრცელი ფრაზეოლოგიით უნდა წარმოდგენილიყო. ამის შესახებ წერდა ნ. მარი 1913 წელს გამოცემულ „ძველქართულ-რუსული ლექსიკონი მარკოზის 1-2 თავისათვის“ წინასიტყვაობაში (მარი, 1913:4), მაგრამ მიუხედავად განუელი მუშაობისა, დასახული მიზანი ვერ განხორციელდა.

1910 წელს, ნ. მარის მიერ რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში დაარსებული სერიის „Материалы по Яфитическому языкознанию“ პირველ წიგნში, დაიბეჭდა ილია ჭყონიას ლექსიკონი „სიტყვის კონა“. ავტორს შეკრებილი აქვს ის მასალა, რომელიც არ გვხვდება არც საბას „ქართულ ლექსიკონსა“ და არც დ. ჩუბინაშვილის „ქართულ-რუსულ ლექსიკონში“.

მოგვიანებით, 1915 წელს, ქართული ენის ლექსიკონის შესადგენად შეიქმნა სპეციალური კომისია - ი. ჯავახიშვილის, ვ. კეკელიძის, იუსტ. აბულაძის, ი. ყიფშიძის, ს. გორგაძის, ვ. ლამბაშიძის, ვ. ბერიძის, პ. ინგოროყვასა და ა. შანიძის შემადგენლობით. ერთობლივი მუშაობითა და თანაავტორობით 1915 წელს გამოიცა „სახელმძღვანელო ვრცელი ქართული ლექსიკონის შესადგენად“ (14 გვერდი), რომლის მიხედვით ლექსიკონი შედგენილი იქნებოდა იმ მასალისაგან, რომელიც მოიპოვება „ყოველი დარგის ქართულ სამწერლობო ძეგლებში უძველესი დროიდან მოყოლებული XVIII ს-ის ბოლომდის და ცოცხალ ენაშიც, რამდენადაც ეს წარმოდგენილია ახალ

მწერლობაში და ჩანწერილ ზეპირსიტყვაობაში“ (კეკელიძე, 1974:164). ამ შემთხვევაშიც ლექსიკონის შედგენა-გამოცემა ვერ მოხერხდა.

მიუხედავად მეცნიერთა ძალისხმევისა, განმარტებითი ლექსიკონი არ გამოცემულა. მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოხერხდა ჩამოყალიბებულიყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისია“ (1945წ.) და ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად შექმნილიყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეული (1950-1964).

ამ პერიოდში აქტიურად მიმდინარეობდა მუშაობა ძველი ტექსტების გამოცემებზე ლექსიკონითურთ. ამ საქმეში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის ა. შანიძეს. მან დანერგა საქართველოში მეცნიერული სიმბოლური ლექსიკონების ტრადიცია. მეცნიერებს არაერთი ძველი ტექსტების გამოცემებისათვის დაურთავთ განმარტებითი ლექსიკონები, რომლებიც დღესაც ინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას ქართულ ლექსიკოგრაფიაში.

მეტად საყურადღებოა პროფ. ი. იმნაიშვილის ყველაზე ვრცელი ლექსიკონი, რომელიც ოთხთავის უძველეს, ადიშისა და ჯრუჭ-პარხლის რედაქციებს დაურთო (1948-1949 წწ.), ასევე „იოვანეს გამოცხადებისა და მისი თარგმანების“ ტექსტს (1961წ.) და თავის „ძველი ქართული ენის ისტორიულ ქრესტომათიას“ (I-1949, 1953; II-1963 წწ.).

1973 წელს გამოიცა ი. აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონი“, რომელშიც 11 800-მდე სიტყვაა შესული V-XI საუკუნეების 150-ზე მეტი ძეგლიდან.

ამასთან, აქტიურად მიმდინარეობდა და დღესაც მიმდინარეობს მუშაობა ქართველური დიალექტების ლექსიკონის შესასწავლად. გამოიცემოდა ლექსიკონები, რომელთა ნაწილი იყო განმარტებითი, ნაწილი - თარგმნითი. ამაზე მეტყველებს მათი სახელწოდებებიც.

XIX საუკუნის დასასრულიდან გვხვდება უცხოელ მკვლევართა მიერ გამოცემული სიტყვარები, რომელიც ტექსტებს ახლავს². უკვე XX საუკუნიდან აქტიურად იწყება გამოკვლევების, მონოგრაფიების, ლექსიკონების გამოცემა.

² მცირე მეგრულ-რუსული სიტყვარები ახლავს ი. პეტროვის, ს. გროზდოვისა და სხვათა მიერ რუსულ ენაზე გამოცემულ მეგრულ ტექსტებს. *СМОУК, X, Т6. 1890; XVIII, Т6., 1893. ვიმონებთ: ლლონტი, 1964:202.

ქართველური მეტყველებების შესწავლისას, მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის სტატუსი და ლექსიკის ადგილი ყოველთვის იწვევდა და იწვევს დავას მეცნიერთა შორის, რამაც ასახვა ჰპოვა ლექსიკონის სახელწოდებებზეც. „თარგმნითი“ მეგრულ-ქართული ლექსიკონების დასახელებაში ასახულია რუსული პოლიტიკის მიზანი - მეგრული, ლაზური და სვანური მეტყველებები გამოეცხადებინა დამოუკიდებელ, უმწერლობო ენებად.

ბ. მარმა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში დაარსებული სერიის „Материалы по Яфитическому языкознанию“ ფარგლებში 1910 წელს გამოსცა თავისი „Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем“, სადაც დიდი ადგილი უჭირავს ჭანურ-რუსულ ლექსიკონს. 1911 წელს მას მოჰყვა იოსებ ყიფშიძის „Дополнительные сведения о чанском языке“. 1914 წელს ამავე სერიის მიხედვით გამოცემულ იოსებ ყიფშიძის „Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем“, დართული აქვს პირველი ვრცელი მეგრული ლექსიკონი. აქ სიტყვები თარგმნილია რუსულად, ალაგ-ალაგ ქართული განმარტებაც აქვს. 1922 წელს კი ბ. მარმა სვანურ-რუსული ლექსიკონიც გამოსცა - „Извлечение из сванско-русского словаря“.

ი. ყიფშიძის პირველი, ვრცელი მეგრული ლექსიკონის შემდეგ დარეჯან თვალთვადის მიერ გამოიცა პ. ჭარაიას „მეგრულ-ქართული ლექსიკონი“ (1997წ.), რომელზე მუშაობაც ავტორმა 1918 წელს დაასრულა.

აკადემიკოსმა არნ. ჩიქობავამ 1938 წელს გამოსცა „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“³, სადაც ჭანური ლექსიკა შედარებულია მეგრულ და სამწინგობრო ქართულ ლექსიკასთან.

1974 წელს გამოცემულ დიალექტების კომპლექსურ ლექსიკონში „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა“, მეგრულ-ლაზური და სვანური ვერ მოხვდა. ლექსიკონის მეორე გამოცემა გამოვიდა 1984 წელს, ერთ ტომად.

მეგრული ლექსიკის შეგროვებაზე აქტიურად მუშაობდა ისტორიკოსი გ. ელიავა, რომელმაც 1990 წელს საბოლოო სახე მისცა „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონს“. 1997

³ დისერტაციაში ვიმონწმებთ ნაშრომიდან: ჩიქობავა არნ., შრომები, IV ტომი, თბ., 2008.

წელს კახმეგ კუდავამ პროფ. კორნელი დანელიას რედაქციით გამოსცა ხსენებული ლექსიკონი.

ამის შემდეგაც აქტიურად გაგრძელდა მეგრული ლექსიკონების გამოცემა, რომელთა უმრავლესობა თარგმნითი ხასიათის პრინციპითაა აგებული.

2001-2002 წლებში გამოიცა ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართული ლექსიკონი“, სამტომეული, რომელსაც 2009 წელს მეოთხე ტომად დაემატა „დამატებანი“, ავტორის განმარტებით, ნაშრომი წარმოადგენს თარგმნით ლექსიკონს.

2007 წელს მ. ძაძამიას, ც. ძაძამიას, ვ. ვახანიას ავტორობით შვიდ ტომად გამოიცა „მეგრული ენის ლექსიკა და სიტყვათწარმოზღოვობა“, რომელიც შეადგენს „მეგრულ-ქართულის სალექსიკონო მასალას“ მომავალი მრავალტომეულისათვის.

2010 წელს კი გამოიცა ა. ქობალიას „მეგრული ლექსიკონი“, რომელიც თავისი სახელწოდებით დიალექტური ლექსიკონის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

უკანასკნელ ხანებში აქტიურად გამოიცემა სამენოვანი და ხუთენოვანი ლექსიკონები (უცხოური ფონდების ჩართულობით), რომელთა მიზანია მეგრულ-ლაზური და სვანური მეტყველებები საერთაშორისო სივრცეში კვალიფიციირდეს, როგორც „უმცირესობების ენები“. მაგ.: 2015 წელს, სამხრეთ კავკასიაში შვეიცარიის თანამშრომლობის ოფისის ფინანსური მხარდაჭერითა და პროფ. რამაზ ქურდაძის ხელმძღვანელობით გამოიცა ხუთენოვანი „ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონი“. 2020 წლის დასაწყისში კი ინტერნეტ-პორტალ ამაზონზე გამოჩნდა „ინგლისურ-ქართულ-მეგრული სასაუბრო“, რომლის ავტორები არიან: გოტიე ენი, მაია კვარაცხელია, გიგა ქავთარაძე, გივი ქარჩავა და ჰაატა შამუგია.

ისტორიულად ნათელია ქართველური მეტყველებების ერთობლივი წვლილი სალიტერატურო ენის გამდიდრებაში, მათ შორის მეგრულ-ლაზური და სვანური ლექსიკით. ეს პროცესი უწყვეტად მიმდინარეობდა საუკუნეების მანძილზე.

I თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების საკითხი XX საუკუნის

50-იან წლებამდე

1.1. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (უძველესი დროიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე)

ქართველური ენის ისტორიული განვითარების პროცესი ხანგრძლივი და მრავალფეროვანია. ამ გზაზე სალიტერატურო ენა უწყვეტად მდიდრდებოდა დიალექტებით. სხვა მეტყველებებთან ერთად მეგრულ-ლაზური მასაზრდოებელი იყო ჯერ კიდევ ხანმეტი ტექსტების, პეტრინის შრომების თუ „ვეფხისტყაოსნის“ ენისთვის. ანუ, დასავლური კილოები ოდითგანვე იყო ერთიანი ენობრივი სივრცის ნაწილი. პროფ. რ. შეროზია შენიშნავს: „ძველ ქართველურ მწერლობაში არაერთი ლექსემა დასტურდება, რომელთა „ზანურობა“ ეჭვს არ იწვევს (ბორკილი, უბალო, ჩაფულა(ნი), ოჭანს, ურჩხი)... დასავლურ-ქართველური მეტყველებები („ზანური“, „სვანური“) არასოდეს დასცილებია საერთოქართველურ ენობრივ-კულტურულ სივრცეს. რაც შეეხება პოლიტიკურ ასპექტს, „ქართლის ცხოვრება“ და მწერლობის უძველესი ნიმუშები ცალსახად მიუთითებენ აღმოსავლეთ-დასავლეთის ერთიანობაზე მაშინაც, როცა აღმოსავლეთ საქართველო სხვა ძალას ემორჩილებოდა, დასავლეთი - სხვას, - არაბების პერიოდში და მონღოლების დროსაც დასავლეთის მეფე-მთავრები ეხმარებოდნენ აღმოსავლელებს და, იმავე დროს, იყვნენ გარანტები ენისა და ერის ერთიანობისა“ (შეროზია, 2016:308) და იქვე დასძენს აკად. ქ. ლომთათიძის სიტყვებს: „საქართველოს როცა უჭირდა, შველა ყოველთვის დასავლეთ საქართველოდან მოდიოდა“-ო.

ქართველი მწიგნობრები არქაული და თანამედროვე ხალხური ენობრივი მონაცემების შეზავებით ქმნიდნენ მდიდარ ენას. საუკუნეების მანძილზე ამ პროცესში

მონაწილეობას იღებდნენ დასავლეთ საქართველოს, ისტორიული ეგრისის მნიშვნელობებიც: იოანე ლაზი, იოანე მინჩხი, იოანე პეტრინი, ჭყონდიდლების თაობა...

საქართველოს ყველა კუთხის ქართველობის ჩართულობა ერთიანი სამნიშვნობრო კულტურის ჩამოყალიბებაში, უძველესი წერილობითი ტექსტები თუ ქრისტიანული ძეგლების წარწერები, ცხადყოფენ ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ ერთიანობას. ბოლო თექვსმეტი საუკუნის დოკუმენტური მონაცემების მიხედვით და ქართული კულტურის ჩამომდგრწავი მნიშვნობრების წარმომავლობის გათვალისწინებით, პროფ. ტ. ფუტკარაძე ასკვნის: „სამეგრელოსა თუ სვანეთის, კახეთისა თუ ქართლის შვილებს არასოდეს უცდიათ, სამნიშვნობრო კულტურა შეექმნათ მშობლიური დიალექტის მიხედვით, რამდენადაც ყველამ კარგად იცოდა, რომ მრავალსაუკუნოვანი სამნიშვნობრო ქართული ენა წინაპრების მიერ შექმნილი საერთო დედაენა იყო. საუკუნეების მანძილზე, სხვა ქართველების მსგავსად, სამეგრელოს მოსახლეობაც ძერწავდა ქართულ სამნიშვნობრო ენას; ამ ენით იღებდა განათლებას და აღასრულებდა ღვთისმსახურებას. სწორედ ამიტომაა ეს სამნიშვნობრო ენა ზოგადქართული - ქართველური - სამნიშვნობრო ენა“ (ფუტკარაძე, 2019:38).

1.1.1. იოანე პეტრინის ენა

იოანე პეტრინი სრულმქმნელია ქართული კულტურის იმ ისტორიული გზისა, რომელიც ქრისტიანობიდან მოდიოდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში თავიდანვე გამახვილდა ყურადღება პეტრინის მიერ მეგრული „ჟირი“-ს გამოყენებაზე, რომელსაც ს. ყაუხჩიშვილი განმარტავს, როგორც „მეორე ხმის გამომცემი სიმი საკრავისა“ (პეტრინი, 1940:289) – „არამედ სამუსიკელოდ რაჲ რამეთუ ყოველითურთ სამოსოჲ არს ჩუენი ესე სამოყუსოჲ მორთული წმიდისა მიერ სულისა, და ესეცა სამთა მიერ ფრთონგთა, ვიტყჳ სამთა დაბამვათა, რომელთა მიერ შეინანწერების ყოველი შეყოვლებული: მ ზ ა ხ რ, ჟ ი რ და ბ ა მ, რქმულნი და რანივე მრთველობანი ძალთა და ჳმათანი. ...ვინაჲ აწ აქა სამუსოდ გასხუაებულთა ზედა იხილო მ ზ ა ხ რ ს ა, ჟ ი რ ს ა

და ბ ა მ ს ა ერთობაა შეყოვლებისა“ (პეტრინი, 1937:217^{1-5,11-13}). მთარგმნელს პირდაპირ აქვს შემოტანილი დიალექტური ერთეული.

პროფ. დ. მელიქიშვილი იოანე პეტრინის ენისა და ცოცხალი მეტყველების ურთიერთობის საკითხს ორგვარად განიხილავს: 1. „ენობრივი ფაქტები, რომელიც მისი დიალექტური წრის კუთვნილება უნდა იყოს (ან ლიტერატურული სკოლისა)“ და 2. „ის ენობრივი მოვლენები, რომლებიც საერთო ენობრივი განვითარების შედეგია, მაგრამ ისევ ხალხური მეტყველებიდან, სალაპარაკო ენიდანაა შემოსული სამწერლო ენაში“ (მელიქიშვილი, 2016:588).

მკვლევარი დ. მელიქიშვილი თავის სტატიაში „დიალექტიზმების ძიების საკითხისათვის ძველი ქართული ენის ძეგლებში“, განიხილავს იმ ერთეულებს, რომლებიც ს. გორგაძისა („ერცახე“ და „გუერდი“) და ს. ყაუხჩიშვილისათვის („ესთენ“ და „ესთა“) დიალექტურ ფორმებადაა მიჩნეული. იოანე პეტრინის „განმარტებადს“ 162-ე თავში პირველივე წინადადებაში - „აქა თვთებათა დაფარულთა მათ ზესთათასა ესთა განჰყოფს“ (პეტრინი, 1937:182¹⁵) - განმარტებულია: „ამ სიტყვაზე მითითებით არშიაზე სწერია: „ესთა: მეგრული სიტყუა: ესრეთო: მეგრულად: A“ (პეტრინი, 1937:182). დ. მელიქიშვილი აღნიშნავს, რომ „მეგრული“ აქ გულისხმობს დასავლურს საერთოდ. ეს სიტყვა დღეს ასთე ფორმით დასტურდება გურულსა და იმერულში. მეცნიერის დასკვნით, იქიდან გამომდინარე, რომ პეტრინის მიერ გამოყენებული ზმნისართები იმავე ფორმით დღეს არ დასტურდება და ამასთანავე, დღეს ზმნისართების წინამავალ ხმოვნად ე აღმოსავლურ კილოებს აქვთ, დასავლურს კი - ა (ესე/ასე, ეგრე/აგრე), **ესთა, ესთენ, ეგთა** ფორმები კერძოდ რომელი დიალექტის კუთვნილებაა ამის დაბეჭითებით თქმა არ შეიძლება (ხაზი ჩვენია - კ.გ.) (მელიქიშვილი, 2009 ბ:84).

ს. გორგაძე **გუერდ** სიტყვას განმარტავს, როგორც „შემადგენელ ნაწილს“, ვინაიდან მას მეგრულში უფრო „ნახევრის“ მნიშვნელობა აქვს, ამიტომ ამ სიტყვის მნიშვნელობამ მისი ყურადღება მეგრულისკენ მიიქცია (გორგაძე, 1914:8). **გუერდ** სიტყვის დაკავშირება მეგრულთან და ამ გზით გურულთან პროფ. დ. მელიქიშვილისთვის მიუღებელია, რადგან იგი ბერძნულში შესაბამის ადგილას ნახმარი სიტყვის პირდაპირ თარგმანად მიაჩნია, რომლის მნიშვნელობა იგივეა, რაც **გვერდი** სიტყვას აქვს ქველ-ში.

ვფიქრობთ, ეს საკითხი დამატებით დაკვირვებას მოითხოვს. საინტერესოა სხვა რა ფორმას იყენებს მთარგმნელი იმ შინაარსის გადმოსაცემად, რომელიც გუერდ სიტყვას აქვს მეგრულში, რადგან იმ კონტექსტის მიხედვით, რომელსაც იმონმებს ს. გორგაძე („რიცხუნი მსგავს არიან ურთიერთას, რომელთანი გუჭრდნი შესაბამ იყვნენ, ვითარ ექუსი და ოცდაოთხი. რამეთუ გუჭრდ ექუსისა - ორი და სამი, არამედ ოცდაოთხისა - ოთხი და ექუსი“), სავსებით დამაჯერებელია მისი განმარტება „ნახევარი, ნაწილი“ იყოს.

ასევე საინტერესოა იოანე პეტრინის ტექსტში დადასტურებული ერთეული: „მედინი“ – „მეკულოთა ესე მედინი ბუნებად“ (პეტრინი, 1937:120³⁰), „ყოველი მედინთა და ხრწნადთა ბუნებად“ (პეტრინი, 1937:137³), „მედინისა ბუნებისა არს კაცი და, ჟამია რლუევისაა მისისა“ (პეტრინი, 1937:222¹¹), რომელსაც საბა განმარტავს როგორც „მომდინარე, წარმდინარე“ (ორბელიანი, 1991-1993); ს. ყაუხჩიშვილისა და დ. მელიქიშვილის მიხედვით, „მომდინარე, წარმავალი, ხრწნადი“ (პეტრინი, 1940:275; მელიქიშვილი, 2016:496).

ნათელია მთარგმნელი მეგრ. „დინათა“ - „დაკარგვა, გაქრობას“ გულისხმობს. მეგრულში „მედინი ბუნების“ კაცზე „მადინათუ/მადინათვ“ ითქმის. ტექსტში დასტურდება ანტონიმური ფორმაც: „უდინი“ (მეგრ. „უდინათუ“) – „რამეთუ მას უდინად აქუს თკსი თკთებად, და დამსჭუალულა იგივეობასა ზელა“ (პეტრინი, 1937:118¹¹⁻¹²), „მოუდინებელი“ (ორბელიანი, 1991-1993), „წარუვალი“ (პეტრინი, 1940:299; მელიქიშვილი, 2016:530);

მიუხედავად სემანტიკური ცვლილებებისა, მედინი, უდინი ფორმებში გამოყენებული ძირი დინ- ვერ დასცილდება „დინ-ების, გა-დინ-ების“ დინ- ძირს.

იოანე პეტრინის ენას კეთილხმოვნების მაღალ ნიმუშად თვლიდნენ და ეპითეტებით ამკობდნენ: „ქართულისა ენისა მზე“, „მამზევებელი და მადღევებელი ენისა ჩუენისა“. მისი სტილი ყოველთვის იქცევდა მკვლევართა დიდ ყურადღებას. ტრადიციული შეხედულებით მიჩნეულია, რომ იოანე პეტრინის ენა ხელოვნური, რთული და გაუგებარია.

მთარგმნელს საკუთარი ენობრივი (მთარგმნელობითი) პრინციპები ნათლად და დასაბუთებულად აქვს წარმოდგენილი ნაშრომის „პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი“ ბოლოსიტყვაობაში. მწიგნობრის განმარტებით,

როცა თავიდან მოიშორა „ბნელი უმეცრებათა“ და ამოვიდა „ცისკარი“ მისი გონებისა, მაშინ „აღვიშურვე ტომისათჳს გუართა ჩემთასა მე მიღმოობად ენისად გალექსებული და მესხუეი მდაბრიონთაგან“ (პეტრინი, 1940:220²⁴⁻²⁵).

ამ მონაკვეთიდან ნათლად ჩანს იოანე პეტრინის დამოკიდებულება ქართველური სიტყვის ძალისადმი. მისი მიზანია თავის ერს შეუქმნას „გალექსებული“, ანუ მისივე განმარტებით „დახვეწილი ენით გამართული, შეწყობილი“ ენა, რომელიც განსხვავებული იქნება „მდაბრიონთაგან“, ანუ ყოფითი, სალაპარაკო ენისაგან.

ამ ენის განმსაზღვრელ პირობებზე კი შენიშნავს: 1. გონებით ძნელმისანვდომი და ფილოსოფიური წიგნების გადმოღებისას ენობრივი სიზუსტის დაცვა და სიმარტივე, სანამ ზედმეტი სიმარტივე აზრს არ ავენებს - „ძნელთა შორის გონებითა და ფილოსოფოსთასა ყოველსა სილიტონესა და თანმიყოლასა ენისაებრსა ვემხარკები დადებად ვიდრე სადამდის მეტითა სილიტონითა დაშლად და ვნებად გონებასა არ შეემთხუეოდის“ (პეტრინი, 1940:222²⁸⁻³¹); 2. მწიგნობარი ბარბარიზმების განმგდები და შესაფერისი შესატყვისის მპოვნელი უნდა იყოს - „ანუ თუ ვინ იყო ეგეოდენ ღრამმატიკოსობასა შინა, რომელი ესე მომხუენელ არს ენისგან ყოველსავე ბარბაროზებრობასა, და თანამბრძოლ და შემწე და გუარიან-მყოფელ ექმნების ელადელთა ჳმასა, და მოთხრობათა შეჳკრებს, ხოლო მოთხრობანი შემოკრებულნი სიბრძნე იქნებიან... ღრამატიკოსობად არს გამომცდელი მოქმედთად ანუ აღმწერელთად, ვითარცა მრავალთა რათმე ზედა გამომთქუმელობისა, და გამოაჩინებს მოქმედებითა სახეთა, თუ ვითარ ჯერ არს გამოთქუმა, და ენათ-მეტყუელებათა და მათიანთა მოქმელობასა გარდასცემს და მზა მეტყუელებათა, ესე იგი არს სახელისაგან თარგმანებათა მოიპოებს, და შესატყჳსობათა გარდმოსცემს, და უმჯობესი არს ნაქმართა განმრჩეველობად“ (პეტრინი, 1940:223²¹⁻³⁴).

თუ როგორ ქმნიდა „გალექსებულ“ და „მდაბრიონთაგან მესხუე“ ენას იოანე პეტრინი და რამდენად ბუნებრივი იყო იგი ძველი ქართულის ნორმებთან არაერთ მეცნიერს უკვლევია.

ნიკო მარი განსაკუთრებით შენიშნავდა მთარგმნელის ამოუწურავ მარაგსა და მის ძალისხმევაზე ეპოვა ქართულ ენაში საჭირო მასალა აზრის გადმოსაცემად, თუმცა, ამასთანავე მისი ენის ხელოვნურობასაც უსვამდა ხაზს (მარი, 1909:34).

იოანე პეტრინის შრომებზე დართულ კვლევებში პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, რომ ფილოსოფოსის ენა ხელოვნური კი არაა, არამედ „მაშინდელი ქართული ენის ნორმებზეა აგებული“ (პეტრინი, 1940:52). მეცნიერისათვის ასევე საგულისხმოა მთარგმნელის მიერ ისეთი ფორმების გამოყენება, რომელიც ქართულ კულტურაში დიდი ხნის დამკვიდრებული იყო: „პეტრინი, როგორც ქართველი მოაზროვნე, ...ბევრგან ამხელს თავისი აზროვნების ქართულ ძირს.ფერის“ ხმარება გვარის მაგივრად ქართულ აზროვნებას უკვე ქართული ენის წარმოშობის ძირებიდან დაეტყო და ხალხური ენის სიღრმეში იყო ჩაქსოვილი, ამიტომაც ქართველ ფილოსოფოსს ამ მხრივ ქართველი ხალხის ენობრივმა სტიქიამ იმთავითვე მისცა სააზროვნო იარაღი, რომლითაც მთელი ანტიკური ფილოსოფიის მემკვიდრეობა არა მარტო გამოითქმოდა, არამედ შეითვისებოდა“ (პეტრინი, 1937:73).

მ. გოგიბერიძე შრომების შესავალში ნათლად წარმოადგენს იმ გზებს, რომლითაც იოანე პეტრინმა ფილოსოფიური, ცნებათა ენა შექმნა და ყურადღებას ამახვილებს, საჭიროების შემთხვევაში დიალექტური სიტყვების შემოტანაზე: „იგი იღებს ჩვეულებრივი ქართული ძირის სიტყვებს და აკეთებს აქედან ფილოსოფიური ცნების გამომხატველ ტერმინს, ანდა იხმარიებს იმდროინდელ ქართული ენის ერთ-ერთ დიალექტს, ასე აკეთებს ახალ ქართულ სიტყვას. სადაც ესეც აღარ ყოფნის, იქ იგი მიბაძავს ბერძნულს. ქართულ სიტყვებს აწყობს ბერძნული სიტყვების მიხედვით და ქართული სიტყვებიდან ჰქმნის ისეთსავე სიტყვების დიალექტიკურ თამაშს, რაც ფილოსოფიურ ბერძნულისათვის დიდი ხნიდან დადგენილი და გასაგები იყო... მისი სტილი უსათუოდ ინტელექტუალურად მომხიბლავი, ცნებებით მდიდარი და ალმასივით მაგარია“ (პეტრინი, 1940:33).

აკად. დამანა მელიქიშვილი იოანე პეტრინის მიერ შექმნილ ტერმინებს თანამედროვე მეცნიერული ტერმინოლოგიის გამდიდრების წყაროდ მიიჩნევს. ის სიღრმისეულად განიხილავს ფილოსოფოსის ენის თავისებურებებს და ასკვნის, რომ

„იოანე პეტრინის სიტყვანარმოებას რეალური საფუძველი აქვს ძველ ქართულ სამწერლო ენაში. სიტყვები ქართული ენის დადგენილი ყალიბების მიხედვითაა აგებული და ყველაზე „ხელოვნურად“ კი მათ შორის, ადვილად მოიძებნება არა მარტო ძველი ქართული ენის ძეგლებში, არამედ თანამედროვე ქართულ სასაუბრო ენაშიც“ (მელიქიშვილი, 2009ა:27).

როგორც ვხედავთ, იოანე პეტრინმა საკუთარი სტილის შესაქმნელად გამოიყენა ენის სიტყვანარმოებითი შესაძლებლობები, გააცოცხლა არქაული ფორმები და გზა გაუხსნა ცოცხალ სალაპარაკო ენაში არსებულ პერსპექტიულ ფორმებს. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ იოანე პეტრინმა შექმნა ქართული მეცნიერული, ფილოსოფიური ენა - „გალექსებული“ და „მესხუე მდაბრიონთაგან“, რომელიც ჩამოძვრნილი იყო ისევ და ისევ საერთო-სახალხო, ცოცხალი მეტყველების მასალაზე დაყრდნობით.

1.1.2. „ვეფხისტყაოსნის“ ენა

XII საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურის შედევრი, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, ნათლად წარმოგვიდგენს იმდროინდელი სალიტერატურო ენის სრულყოფილებას - „მეთორმეტე საუკუნის ქართული ცოცხალი მეტყველება იმდროინდელი კულტურული წრეებისა ის წყარო ჩანს, რომლის უკუფენაც სალიტერატურო ენაში ახალი ქართული სალიტერატურო ენის სათავეს გვანიშნებს“ (ჩიქობავა, 2011 ბ:75).

1938 წელს აკად. არნ. ჩიქობავა სტატიაში „დიალექტიზმების საკითხისათვის „ვეფხისტყაოსანში““ სიღრმისეულად განიხილავდა რუსთაველის ენაში ფიქსირებულ, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის კილოების დამახასიათებელ მოვლენებს, ისე დასავლეთ საქართველოს დიალექტური სინამდვილისათვის ნიშანდობლივ მონაცემებს და ასკვნიდა, რომ „ავტორი წერს ლიტერატურული ენით... თავისი კუთხის მეტყველების გავლენისაგან ის თავისუფალია. თუ დიალექტიზმები მაინც მოგვეპოვება,

ეს ავტორის კი არ არის, არამედ თვით იმდროინდელი სალიტერატურო ენის კუთვნილებაა“ (ჩიქობავა, 2011 გ:99).

მკვლევარი ასახელებს სპეციფიკურ სიტყვებს: „დაგდება“ რაც ყველგან „დატოვებას“ ნიშნავს, როგორც ქართულში; უდაოდ აღმოსავლურად მიიჩნევს „ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გამოყენებულ „დარჩომა“-ს „დარჩენის“ ნაცვლად; დასავლური „მოლორება“ - აღორენს, დააღორუ „ატყუებს, მოატყუა“ ერთადერთი სიტყვაა მეგრულში, „ოღერდინამს, ოღერდინუ“ მასვე გადმოსცემს ჭანურში (ჩიქობავა, 2011:86).

მეცნიერი 1966 წელს უურნალ „მნათობის“ №9-ში გამოქვეყნებულ სტატიაში „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ადგილისათვის ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში“, ასახელებს უცხო ენიდან დამკვიდრებულ სიტყვებს, რომლებსაც შესატყვისს მეგრულში უძებნის: „არაბული სიტყვა ბატი, რომლის ქართული შესაბამისი სახელი იყო „ღერღედი“ (მეგრულში ზოგან შემორჩენილი „ლორლონჯ“-ის სახით); სინონიმებად ფიქსირებული ერთეულების „ბულბული“ (სპარს.) და „იაღონი“ (ბერძნ.) ქართული სახელი უნდა ყოფილიყო „მეფშალია“, რომელსაც საბა განმარტავს „მცირე ბულბულით“ და სინონიმად „ყარანა“-ს უწერს; მეგრულში „მაფშალია“ ახლაც ერთადერთი სახელია ამ მგალობელი ჩიტისა (ხაზი ჩვენია - კ.გ.) (ჩიქობავა, 2011 ა:30).

ამავე სტატიაში განიხილავს უცხო ენიდან შეთვისებულ ბაჟ- ძირს ქართული ზუერფუძის ნაცვლად: X საუკუნეში, ქადაგების დროს ბოლნელი ეპისკოპოსი იოანე სამწყსოს უხსნის, რას ნიშნავს „მეზუერე“, „საზუერე“ და სპარსული „ბაჟის“ მეშვეობით განმარტავს ქართულ სიტყვას, სახარების ტექსტს რომ შემორჩენია. „ზუერი“, „მეზუერე“, „საზუერე“ ქართული სიტყვის ძირებია (მეგრულში დღესაც ცოცხალია: ზირუნს „კრებს“, „ოგაფალიში მაზირალი“ - გადასახადის, „მისაგებლის“ ამკრები) (ხაზი ჩვენია - კ.გ.) (ჩიქობავა, 2011 ა:28).

აკად. არნ. ჩიქობავას შეფასებით „თანამედროვეობა და ტრადიცია „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში ისე არის შეხამებული, რომ ერთ-ერთის უგულებელყოფა რუსთაველის ენის სწორად გაგებას დააბრკოლებდა, შეუძლებელს გახდიდა რუსთაველის ენისათვის სათანადო ადგილი მიგვეჩინა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში“ (ჩიქობავა, 2011 ა:38).

აკად. არნ. ჩიქობავას ამ ანალიზს ეყრდნობა პროფ. დ. მელიქიშვილი, როცა ასკვნის, „თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებად დანაწილებისა და დიალექტების მიხედვით ენობრივ მოვლენათა განაწილების დღევანდელი ფარგლები არ ემთხვევა ძველი ქართული ენისას. ამიტომ თანამედროვე ვითარების მიხედვით ძველი ქართული ენის ძეგლებში დიალექტიზმების ძიება იშვიათად თუ მოგვეცემს სწორ შედეგს“ (მელიქიშვილი, 2009:86).

ამას გულისხმობს პროფ. რ. შეროზია, როცა უძველეს ტექსტებში დადასტურებულ მეგრულ-ლაზური ძირ-ფუძის ერთეულებს: **მირულება, კუმინვა, მოწილვა, ლუმინვა, განლიგება, წიდა...** ძველ სამწერლო და, სავარაუდოდ, ზეპირ მეტყველებასთან მიმართებით საერთოქართველურ, არადიალექტურ სიტყვა-ფორმებად მიიჩნევს. თანამედროვე სალიტერატურო ენის პოზიციიდან, მათ არქაიზმებად თვლის. ამ ჯგუფში არ განიხილავს ლექსემებს, რომლებიც უცვლელად მკვიდრობს ძველსა და ახალ მწერლობაში (ბორკილი, ქარიშხალი, შური, ჩინებული) (ხაზი ჩვენია - კ.გ.) (შეროზია, 2019:87-88).

მაშასადამე, უძველეს წერილობით ტექსტებში დღეს დიალექტიზმებად მიჩნეული ფორმები, სავსებით შესაძლებელია იმდროინდელი სალიტერატურო ენის კუთვნილება ცოფილიყო.

1.1.3. სულხან-საბა ორბელიანის მიდგომა⁴

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის („სიტყვის კონა“) შექმნის უმთავრესი მიზეზი, როგორც „ანდერძ-ნამაგიდან“ ჩანს, იყო ქართული ენის გადარჩენა შერყვნისა თუ გაქრობისაგან: „ქართულთა ენათა ლექსიკონი აღარ იპოებოდა, რამეთუ უამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილ იყო... ვინაჲთგან პატიოსანი ესე წიგნი დაჰკარგოდათ, ენა ქართული თავის ნებაზედ გაერყვნათ“ (ორბელიანი, 1991:27). ლექსიკოგრაფის მიზანი იყო, ესწავლათ „ენა ქართული, შესრულებული და განვრცელებული და განრკვეული ფარნავაჲ ქართველთა პირველისა მეფისა მიერ“ (ორბელიანი, 1991:28). აქედან ჩანს,

⁴ საკითხზე ვმსჯელობთ სტატიაში: მეგრული ლექსიკა სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VIII, 2019.

რომ სულხან-საბა ორბელიანისთვის შესაკრებ ფონდს წარმოადგენდა საერთოქართველური მასალა („შესრულებული და განვრცელებული“ ფარნავაზ მეფის დროიდან მოყოლებული - კ.გ.) როგორც წერილობითი წყაროებიდან, ისე ზეპირი გზით მოპოვებული. სწორედ ამიტომ გვხვდება მის ლექსიკონში არაერთი დიალექტური ერთეული, როგორც სამწიგნობრო ენის გამდიდრების უმთავრესი წყარო.

დიალექტური მასალის განმარტებისას გამოკვეთილად ჩანს ავტორის დამოკიდებულება სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ლექსიკური მასალის მიმართ:

1. ე.წ. დიალექტური სიტყვა-ფორმის განმარტებისას იგი არ მიუთითებს ამ სიტყვათა სადაურობაზე; მაშინ, როცა უცხო ენიდან შემოსულ სიტყვებზე ყოველთვის აღნიშნავს, რომ ეს ლექსემა ქართული არაა; მაგ.: „სხვათა ენაა“, „თათართა ენაა“, „სომხურია“, „ბერძნულია“... მაგ.: „ეგირი თათრულია, ქართულად კოთხუჯი ჰქვიან“; „აზატი სომხურია, თავისუფალს ჰქვიან“; „მოროს ბერძნულ[ად] სულელს უწოდენ“...
2. დიალექტური მასალა განმარტებულია როგორც გარკვეულ სოციალურ წრეში მოხმარებული ფორმა: „მსოფლიონი... უწოდებენ“, ან „გლესურად“/„გლესნი... უწოდებენ“; ზოგჯერ კი კუთხეზღვსაა მინიშნება, მაგ.: „მათე მცირე ფოსო გლესურად“; „ბებია გლესნი ყრმათ ამქმელს უწოდებენ“; „კუდური კუდიანი. ამას მსოფლიონი გრძნეულს უწოდებენ“; „დასტი ჭანნი კოკას უკმობენ; საღვინეა დიდი“; „კოხუჯი (კოხუნჯი) იმერული ქალამანი“; „ოჯიჯი ბადე მეგრულად“; „ჟარე იარე მესხურად“...
3. ჩვენი საკითხისათვის, მეგრულთან დაკავშირებით, საინტერესო მიმოხილვას აკეთებს მწიგნობარი **ჟღურტულის** განმარტებისას: „მეგრელთაგან მრუდი ლაპარაკი, გინა ჩხიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი Z. ესე არს მეგრელთა და მისთანათა ავენონათა ლაპარაკი, გინა ჩხიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი AB. მეგრელთა და მისთანათა ავენონათაგან ლაპარაკი Cb“... (ორბელიანი, 1991-1993).

ირკვევა, რომ სულხან-საბა ორბელიანისთვის მეგრული არის „მრუდი, ავენონათა“, ანუ არანორმირებული, სალიტერატუროსაგან განსხვავებული მეტყველება. ამასთან მეცნიერი კ. დანელია მიუთითებს, რომ **ჟღურტულის** განმარტება „ზოგადად ამჟღავნებს ავტორის შეხედულებას მეგრულ მეტყველებაზე, როგორც ქართულთან მიმართე-

ბით ძლიერ შეცვლილ („მრუდ“) სახეობაზე (წინააღმდეგ შემთხვევაში დამოუკიდებელი ენის სიმრუდზე ლაპარაკი უაზრობა იქნებოდა)“ (დანელია, 1991:615).

პროფ. თ. გვანცელაძის აზრით, „ტერმინები „ავენონთა ლაპარაკი“ და „მრუდი ლაპარაკი“ არასტანდარტული მეტყველების, კუთხური საუბრის აღმნიშვნელია. „მეგრელთა და მისთანათა ავენონთა ლაპარაკი“ - მისთანათა გულისხმობს, რომ მეგრელები და ზოგი სხვა კუთხის მცხოვრებნი სამწიგნობრო ენისაგან ან ზეპირი კონინსაგან განსხვავებული ინტონაციით მეტყველებენ (ჟღერტულებენ)“ (გვანცელაძე, 2006:71).

პროფ. რ. შეროზია მიუთითებს ლექსიკონში დადასტურებულ ავენაობის ანტონიმურ ცნებაზე **ენამზეობა - ენაგანათლებულობა**. თვლის, რომ „ენაგანათლებულობა აუცილებლად გულისხმობს სალიტერატურო ენის ცოდნას, მასზე მეტყველებას. **ენაგანათლებულთ** ერთნაირად უპირისპირდებიან როგორც „გლეხურად“, ისე „მრუდელ“ მოსაუბრენი, „ავენონანი“, ანუ სხვადასხვა („მისთანათა“) დიალექტებზე მოლაპარაკენი... [სულხან-საბასთვის] მეგრულ-ლაზური დამოუკიდებელი, სხვა ენა რომ ყოფილიყო, ერთეულებს... დაურთავდა „სხვათა ენაო“, ან „მეგრელთა ენაო“ (შეროზია, 2007:391-392).

პროფ. ე. დადიანის მიხედვით, „სულხან-საბასთვის მეგრული და ჭანური (იმერულის, მესხურის... მსგავსად) ქართული ენის კილოებია და არა ენები... „ავენაობა“ და „მრუდი ლაპარაკი“ სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებულ, დამახინჯებულ ვარიანტს, დიალექტურ მეტყველებას აღნიშნავს“ (დადიანი, 2009 ა:67-68).

„სიტყვის კონაში“ ფიქსირებული მეგრულ-ლაზური ერთეულების გამოვლენაზე დღემდე არაერთ მეცნიერს აქვს ნამუშევარი. მეგრულ-ლაზური წარმომავლობისად მიჩნეულია შემდეგი ფორმები:

სერობა, ორჯოფი, იჩქითი, ძილის-შინა, შუმი (ყიფშიძე, 1914);

ჟირი, ჯირი, ჩუდკეცი (ჯავახიშვილი, 1937);

ჩათრი, ჩეჩო, ზიზინი, ლეკვერთხი, ჯაგარი (ალავიძე, 1959);

ბადიში, ბოგა, ბოგირი, ბორკილი, გიდელი, ირეჭი, კაკაჩი, კერშილობა, კვარაკუნჩხა, მარყუჟი, ოდრიკალი, ოდოში, ოლაჭკანდერი, ო(ნ)ჩხომელი, ოშმე, ორშომო, ოჯიჯი, ფუცხვი, ჩაფულა, ჯაგი, ჯარგუალი, ჯაშკუტა, ჯაჭვი, ჯირკვი, ჯიხური (დანელია, 1991); ბალანა, ბიჩვერი, დიხაშხო, მოლორება, ნუსადია, ოჩხოლი, ოჯინჯახი, რაგადობა, რეგუა, ფოფინება (ბოლქვაძე, 2005); გერში, გერა, გიდელი, დიხაშხო, კვანწია, კვეკვერიში, კურკანტელი, მეცარი, ონჩხომელი (შეროზია, 2007); ბორკილი, მზოპავი, კოლომანი, მწიკული, განლიგება, ჭაკუნტელი, ჩაჯჯ, ჩაფულა//ჩაფლა, ლაგვანი, სერი (შეროზია, 2015); ბონდი, კაბალა, ორკიოლი, ნაცხენტალი, ყვიჟილი, ნუსადია/მუსადია (დადიანი, 2009ა).

ლექსიკონის დამუშავებისას, კიდევ აღმოჩნდა მეგრული წარმომავლობის სიტყვა-ფორმები:

განლიგება

განლიგება (+ 6, 40 ბარუქ ZA) გამტერებით უჭმოობა ZAB . ლექსიკონში ვხვდებით ამ ერთეულის ძირეულ ფორმასაც **ლიგ**-ი „შტერის“ განმარტებით (ორბელიანი, 1991-1993).

აღსანიშნავია, რომ საბასთან ფიქსირებულ ფორმებში დასტურდება **ლიგ**- ძირი; მეგრულ ლექსიკონებსა და ქვეგლ-ში შეტანილ ერთეულებში თავს იჩენს ვ: **მეგრ.:** **ლიგვა** 1. ბლაგვი, 2. მოდებილო, ყყყყი; **ლიგვალი** - მოსულელი; უნიათო; მოდებილო; **ლიგვინი** - გამოშტერებული ყურება (ილიგვინანს, ოლიგვინანს, „გამოშტერებული იყურება“) (ქაჯაია, 2001-2002). ქვეგლ-ში მეგრულისგან განსხვავებული მნიშვნელობითაა დაფიქსირებული **გალიგვდება** „გაიყინება, დაბრება, გაითოშება; **გალიგვება** სახელი ამ ზმნათა მოქმედებისა; **გალიგვებული** გაყინული, გათოშილი, დამზრალი“, რომლებზეც მითითებულია რომ კუთხური ფორმებია (ქვეგლი). **გალიგვება** ფორმა დასტურდება გურულსა და ლეჩხუმურში „გაყინვა, ძალზე გაცივება“ (ლლონტი, 1984). როგორც ვხედავთ, მეგრულის სემანტიკასთან მათი დაკავშირება სირთულეს არ წარმოადგენს, გათოშილი, დამზრალი ადამიანის გამოხედვა იგულისხმება.

ასევე საყურადღებოა, რომ მეგრულ მეტყველებაში ამავე ძირს ა გახმოვანებითაც იყენებენ, რომელიც პიროვნულ მახასიათებელს გამოხატავს და სიარულისა და

მეტყველების მანერას ახასიათებს: **ლაგვ-ა**, **დაგვა** „ზარმაცი, უგერგილო, უმაქნისი, უნიათო, უქნარა; მოჩურჩუტო (ქაჯაია, 2001-2002); **ლაგვალი** „უშნო, უგერგილო ლაპარაკი; (ქაჯაია, 2001-2002), უნიათო სიარული, ჩლუნგი კაცის ლაპარაკი, ბოდიალი“ (ქობაღია, 2010).

საინტერესოა **ლაგვას** პარალელურად დადასტურებული **ლოგო** ფორმა „შტერი“. ასევე ამავე ძირთან უნდა იყოს დაკავშირებული მტკნარი, უმარილო, უგემური საჭმლის აღმნიშვნელი სიტყვა **ლიგე** (ჭარაია, 1997), სხვაგან ვხვდებით **ლაგე** ფორმითაც (ქაჯაია, 2001-2002), ანუ **ვ**-ს გარეშე და **ა** გახმოვანებით.

პროფ. მ. ჩუხუას აზრით, საკვლეფია **ვ**-ს არსებობის საკითხი ზანურში, შენიშნავს: „თუ ფონეტიკური დანართია, ქართულშიც რატომ ვლინდება?“ ს.-ქართვ. ძირად აღადგენს ***ლიგ(ჟ)**- „შტერი, გაშტერება“ ძირს > **ქართ. ლიგ-ი, ლიგვ-|| ლიგ- : ზან. ლიგვ-ალ-ი, ლიგვ-/ლაგვ-** (ჩუხუა, 2000-2003:141). ამასთან შევნიშნავთ, რომ დღესაც გამოიყენება **ლიგუ** ფორმა, ხოლო **ლიგვალი** სიტყვის გამოთქმისას, გაბმულ მეტყველებაში ისმის **ჟ** (**ლიგჟალი**). რაც შეეხება **ვ**-ს საკითხს, ის წარმოადგენს ს.-ქართვ. აღდგენილი **ჟ**-ს დავინროებულ ვარიანტს. სალიტერატუროში კი იმიტომ გვხვდება, რომ თვითონ ფორმა დასავლურ ქართველურიდან, მეგრულიდან არის დამკვიდრებული მასში.

გურიობა

„სიტყვის კონაში“ გარდა **გულისა** და მისგან ნაწარმოები სხვა არაერთი ლექსიკური ერთეულისა (გულანი, გულითადი, გულისობა, იგულვა, ორგული, უგულისყურო...), ვხვდებით მეგრულ ფორმასაც **გურიობა**.

სულხან-საბა შენიშნავს ხოლმე, რომ გარჩევა და დაზუსტება სჭირდება ზოგ განმარტებას. მაგ.: **გურიობა** (გვრიობა D)(13, 20 იგავ.) მიდევნება არევით, თუ მიდევნება ოგურთა ZA. კიდევ გასინჯე, გარჩევა უნდა არეულობაა თუ მიდევნება (+ სიბრძ. 4, 12; იგავ. 13 20 Cb). იქვე მიგვითითებს ნ. აგურიობდა. აგურიობდა (32,13 რიცხ.) Ab. სქოლიოში მიუთითებს: წყაროშია „აგურიობნა“-ო (ორბელიანი, 1991-1993).

სულხან-საბასეული **გურიობა** ფორმოზრივ-სემანტიკურად იგივეა, რაც მეგრ. **გურიობა/გურობა/გურება** „გულისობა, დიდგულობა; გულფიცხოვა; გულობა“ (ქობა-

ლია, 2010). ო. ქაჯაიას თავის „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ გურება განმარტებული აქვს, როგორც „გულობა, გულით ნდომება“ და მაგალითიც მოჰყავს: გური იშენი გურენც - გული მაინც გულობს (ქაჯაია, 2001-2002). ამ კონტექსტის მიხედვით მისი განმარტება შეესაბამება შინაარსს, თუმცა ამ ერთეულის მნიშვნელობა გულისხმობს უთანხმოებას და გულმოსულობას, უგულობას.

აკად. არნ. ჩიქობავამ გამოყო **გ**- ძირი და ფუძის მანარმოებელი აფიქსები: ქართ. - ურ, მეგრ.-ჭან. -ურ-; სვანურში -უ- დაშლილია -ში-დ და გვხვდება **ლ**-ს მოკვეციტაც და **ლ**-იანადაც (**გ-ში//გ-შილ-დ**) (ჩიქობავა, 1938:82). ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მიხედვით, კი საერთოქართველური ფუძე ენის დონეზე აღდგენილია ***გულ**- არქეტიპი, რომელსაც მეგრულ-ლაზურში კანონზომიერად შეესატყვისება **გურ**-, სვანურში კი **გუ**-ი (ფენრიხ..., 2000:155-156).

საინტერესოა, რომ **გულ**:-**გურ**- ძირებისაგან მრავალი ფუძეა ნანარმოები სალიტერატურო ენასა და მეგრულში, რაც გულის სემანტიკას უკავშირდება. მეგრულ-ლაზურში ამავე ძირისგანაა ნანარმოები სწავლასთან დაკავშირებული ფორმებიც: **გურ**-**აფ**-ა „სწავლა“, **ო-გურ**-**აფ**-უ „სასწავლებელი“, **მ-ა-გურ**-**აფ**-უ „მსწავლელი; მასწავლებელი“.

ვფიქრობთ, **გურიობა** „სიტყვის კონაში“ უშუალოდ მეგრულ-ლაზურიდან მოხვდა. განხილული ფორმა არ დასტურდება ქველ-ში.

დაჩინჩება

საინტერესო ჩანს ლექსიკონში შესული ერთეული **დაჩინჩება** სავაჭროზე(დ) შესიტყვა ZABC (ორბელიანი, 1991-1993).

ძირეული ფორმა **ჩინჩ**- მეგრული წარმოშობისაა; ლექსიკონებში შესულია როგორც სახელური, ისე მისგან ნაწამოები ზმნური ფორმები: **ჩინჩოლუა** - крошить; ср. ფუჩხოლუა (ყიფშიძე, 1914); ფშვენა, ფშვენეტა, ფშვენა (ჭარაია, 1997); **ჩინჩი** - წვრილი; წვრილმანი, ჩია-ჩია (ქობალია, 2010). ლექსიკონებში ფორმები **ნ**-ს გარეშეც გვხვდება: **ჩინჩოლუა** დაფშვენა, დამარცვლა; დაფშვენეტა, დაკაკვლა (სიმინდისა); **ჩინჩოლირი** დაფშვნილი, დამარცვლული, დაკაკლული (ქობალია, 2010).

არნ. ჩიქობავას ეტიმოლოგიის მიხედვით მეგრ. ჩიჩ-ოლ უნდა უკავშირდებოდეს ქართ. ქურჩ- (ნა-ქურჩ-ალ-ი) ძირს, ისევე როგორც ჭან. ქურჩ-ოლ „სიმინდის დაფშენა“: „სიმინდის ფშენისათვის, რომ ქართულშიც უნდა გვექონოდა ამავე ძირის (ქურჩ-) ზმნა, ჩანს სიტყვიდან: „ნა-ქურჩ-ალ-ი“ - სიმინდის ტაროს შიგნითა ნაწილი, რაზედაც მარცვ-ლებია... მეგრული ჩიჩ-ოლ- იმავე ქურჩ- ძირს უნდა შეიცავდეს: ქურჩ- >ქიჩ- >ჩიჩ-... უ>ი მეგრულისთვის ბუნებრივია; ქ>ჩ შეიძლება ასიმილაციის ნიადაგზე წარმომდგარიყოს... რაც შეეხება რ-ს (ქურჩ-) უფრო საფიქრებელია ჭანურსა და ქართულში ის განვითარებული იყოს, ვინემ მეგრულს დაჰკარგვოდეს... ამის სასარგებლოდ ისიც ლაპარაკობს, რომ ქართულში უ-რ-აეო ვარიანტიც მოგვეპოვება (ნა-ქურჩ-ალ-ი) (ჩიქობავა, 1938:333).

ამ შემთხვევაში მეგრულში (ჩიჩ-<ქურჩ-) ნ-ს განვითარებაზე საუბარიც ბუნებრივი იქნება (ჩინჩ-).

მ. ჩუხუა საანალიზო ერთეულს სულ სხვა ფორმას უპირისპირებს და ფუძე ენის დონეზე აღადგენს *ცაც- არქეტიპს:

ს. ქართვ. *ცაც- „მტვრევა, დაშლა, დანამცეცება“ > ქართ. ‘ცეც-’, ნა-მ-ცეც-ი : ზან. ჩინჩ-|| ჩუნჩ- < *ჩოჩ- : სვან. ჩჩ- || ჩუნჩ- < *ჩაჩ-. ქართულში დამოუკიდებელი ცეც- ზმნური ძირი ვერ გამოვავლინეთ. ისტორიულად მის არსებობაზე მიუთითებს ნაზმნარი სახელი ნა-მ-ცეც-ი. ფუძის გახმოვანება აქ მეორეულია- *ცაც- > ცეც- (მღრ. ჭარ- > || ჭერ-) - ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებში: ზანური გ/ი სანყის სახეობად ო-ს ვარაუდობს (ქართ. ა (>ე) : ზან. ო), ხოლო სვანური უ (ჩუნჩ-) ასიმილირებული ა>/ე არის - ჩანჩ-ურ- > *ჩუნჩ-ურ. ინლაუტური ნ ფონეტიკური ჩანართია ზანურსა და სვანურში. ქართველურ ფუძეთა სემანტიკური ჩვენება იგივეობრივია (ჩუხუა, 2003:331).

როგორც აღინიშნა, ნაზმნარი სახელები ნა-ქურჩ-ალ-ი და ნა-მ-ცეც-ი მიუთითებს ქართულში ამავე ძირის ზმნების არსებობაზე, რომელთა გამოვლენაც ვერ მოხერხდა. ვფიქრობთ, საბას ლექსიკონში სწორედ ამ მნიშვნელობის გამოსახატავად გეპირი მეტყველებიდან შევიდა დაჩინჩება (ჩინჩება), თუმცა აბსოლუტურად სხვა სემანტიკით.

ქეგლ-შიც შესულია ჩინჩი¹, როგორც ჭანჭლობა (ვაჭრობაში), ლიჭინი და ჩინჩი² იგივე, რაც ჩრჩილი. მისი მეგრული მნიშვნელობა ნახსენები არ არის.

კოლომანი

კოლომანი - მწარე დიდად Z. ნ. მწარე (ორბელიანი, 1991-1993).

კოლომანი მეგრული გახმოვანების ფორმაა. როგორც პროფ. რ. შეროზია მიიჩნევს, კოლომანი შესულია ძველ ქართულშივე, რაც ლექსიკოგრაფის მიერ ძველი ტექსტების დამოწმებიდანაც ჩანს: **კოლომანი** - „ესაიას თავიდან“ და შემორჩენილი აქვს მეგრულს **კოლო**-ს ფორმით (შეროზია, 2015:194). ლექსიკონებში ასეა განმარტებული: **კოლო** - горький – „კოლო-ჭურა“ кубышка (горькая тыква მწარე კვახი); კოლინჯი (< კოლო+ჯინჯი корень) горький корень, кирказонъ (ძირმწარე); კოლომანი весьма горький (ციფშიძე, 1914); მწარე (მაგ. ქინაქინა), ხოლო პიმპილის სიმწარეს მეგრულად ჰქვია ნწარე, შდ. ლექს., კოლომანი დიდად მწარე (ჭარაია, 1997). გვხვდება მისგან ნაწარმოები ვაზის ჯიშის სახელები: კოლოში, კოლოშინა, კოლოშონა, კოლოშური. კოლოშია – ხეა ერთნაირი; (ქაჯაია, 2001-2002).

კოლო//კოლომანი სხვა დიალექტებში არ დასტურდება. მეგრულ მეტყველებაში გამოიყენება **კოლო** ფორმით, მისგან ნაწარმოებია ზმნური ფორმა გი-**კოლო**-უ-ან-ს. ქველ-ში შესულია **კოლომანი** სულხან-საბასეული განმარტებით.

ნარინ

ნარინ (+ ქართლის ცხ. Z) მეფის პირი ZAa (ორბელიანი, 1991-1993).

ვფიქრობთ, როგორც ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებშია მითითებული, ამოსავალია ს.-ქართვ. რ- ძირი, რომელიც სალიტერატუროში ენაში შემორჩენილია ვ-ა-რ, ხ-ა-რ, ა-რ-ი-ს და გან-რ-ინ-ებ-ა ფორმებში.

არნ. ჩიქობავა ამ ძირის ანალიზს იწყებს ა-რ-ი-ს „ყოფნა“ ზმნით და იქვე შენიშნავს, რომ არი-||ორე- ფუძეთა ძირი რ- უნდა იყოსო. ამ ძირისაგან ნაწარმოებად მიიჩნევს მეგრულ და ჭანურ რინ- ფუძეს. ჭანური: დორინუ - მოგება (დაბადება - კ.გ); მეგრულში რინა, რინი - ყოფნა; სხვადასხვა პრეფერებით: გე-რინა - დგომა, მო-რინა - მხარის დაჭერა, გიმა-რინა - მაღალ რამეზე ყოფნა... და სხვა (ჩიქობავა, 1938:301-302).

დამათვიქრებელია, რომ ჰ. ფენრიხ, ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ცალ-ცალკე ვხვდებით ს.-ქართვ. რ- არქეტიპის აღდგენას ვ-ა-რ, ა-რ-ს შესაბამისად მეგრ. ვ-ო-რ-ე-ქ „ვარ“, ვ-ო-რ-დ-ი „ვიყავი“, რ-ე „არის“, რ-ინ-ა/რ-ინ-ი „ყოფნა“; მ-ა-

რ-ენტ-ი „მყოფი“, ო-რ-ენტ-ი „მომავალი“ (უნდა იყოს „სამყოფელი“-კ. გ.) და გან-რ-ომ-ა, გან-რ-ინ-ებ-ა ფორმებისთვის. ამასთან გან-რ-ომ-ა, გან-რ-ინ-ებ-ა, გან-ე-რ-ა ფორმებთან მეგრულში იმავე ძირისად ასახელებს ვ-ო-რ-ინ-უნ-ან-ქ „ვიტარებ“ (უნდა იყოს ვაყენებ, ვაბინავებ - კ. გ.), დგ-ვ-ო-რ-ინ-ე „შევიტარე“ (უნდა იყოს დავაყენე, დავაბინავე - კ. გ.) (ფენრიხ..., 2000:374-375).

ვფიქრობთ, წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულებისთვის ერთი ქულის ქვეშ შეიძლებაოდა ს.-ქართვ. რ- არქეტიპის გამოვლენა, რომლისგანაც ნაწარმოებია როგორც რ-ე „არის“, რ-ინ-ა „ყოფნა“..., ასევე ჩვენთვის ამ შემთხვევაში საინტერესო გე-რ-ინ-ა (გე-რ-ე დგას) დგომა, ნა-რ-ინ-ი ნამყოფი, გ-ნა-რ-ინ-ი ნადგომი ერთეულები.

აქედან ვასკვნიტ, რომ ნარინ-ში იგივე სემანტიკაა შენარჩუნებული, რაც მეგრულში აქვს ნამყოფი, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მეფის კარზე მდგომი//ნამყოფი იგულისხმება.

ქეგლ-ში ეს ფორმა არ გვხვდება.

საყუდელი

საყუდელი (4,7 იერემ.) სამყოფი ZA (ორბელიანი, 1991-1993).

ამ ფორმაში ნათელია ყუდ-ე>სუდ-ე „სახლი“ ძირის მეგრული წარმომავლობა. სალიტერატურო ქართულში იმავე ძირისაგანაა ნაწარმოები მყუდრო, მყუდროება, საყუდარი, დაყუდება, საყდარი ერთეულები. თუმცა გასათვალისწინებელია ზოგი მათგანის სემანტიკური ცვლილებებიც:

საყუდელი სულხან-საბა ორბელიანთან ისევეა განმარტებული, როგორც ი. აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონში (აბულაძე, 1973), მაგრამ საყდარი ძველ ქართულში დასაჯდომს, ტახტს ნიშნავდა, დღეს კი ეკლესიას, ტაძარს ნიშნავს. დაყუდება დაცხრომა, დამშვიდება, დადუმება, მონაზვნობას აღნიშნავდა, დღეს მისი ეს მნიშვნელობა მხოლოდ ეკლესიურ ტერმინად ბერად შედგომა, განდევნილობის აღმნიშვნელად შემორჩა, სხვა მხრივ კი, რამეზე დაყენების, დაყრდნობის; ფეხზე გაჩერების, დგომის სემანტიკა შეიძინა. მყუდრო/ყუდრო, მყუდროება/ყუდროება სიტყვებმა დღემდე შეინარჩუნა სემანტიკა „წყნარი, მშვიდი“, „სინყნარე, სიმშვიდე“.

ქართ. ყულ- ძირის **მეგრ.** შესატყვისად გამოვლენილია **ყულ-** და სვანური **ყუღ-** ძირები. საერთოქართველურ არქეტიპად კი აღდგენილია **ყუღ-** ძირი (სვანური მასალის მიხედვით ხერხდება აღრეული საფეხურისთვის ე ძირეული ხმოვნის აღდგენა) (ფენრიხ..., 2000:535-536).

სხვა ქართველურ დიალექტებში გვხვდება ყულ ძირისგან ნაწარმოები შემდეგი ფორმები: **აჭარ. ყულარი** - მყუდრო, ჩრდილი ადგილი, სადაც წვიმა არ ჩამოდის; შეყუდრებული - წვიმას შეფარებული. **გურ. ყულრება, შეყუდრება, გადაყულრება** - წვიმის დროს თავის შეფარება. მოხეურსა და ფშაურში გამოიყენება **ყულელა** - მოხეტიალე; **ყულიერა** - ადამიანი, რომელიც სულ დგას და ელოდება (ლლონტი, 1984).

ფელიკი

ლექსიკონში ორჯერ ვხვდებით **ფელიკი** ერთეულს: 1. **ფელიკი** (+36, 9 გამოსლ. ZAB) კარვის ზღუდე ZABCq. ფელიკად ითქმის სიდიდისაგან, რომელი არა იზიდებოდეს, და მოკვეთილად ანუ შეიკრვოდეს, ანუ შეიმზადებოდეს ნაკვეთისაგანი ერთი ანუ ორი (+ და Ca) ათი და ვიდრე მრავალამდე. ზღუდენი კარავთანი, გინა მისთანანი, რაიც რავე იყოს Cab. 2. **ფელიკი** შაშხის ნაკვეთს უწოდენ გლეხნი ZA. შაშხის ნაკვეთს ფელიკად უწოდენ გლეხნი B. ღორის ჩამონასხევი, გინა თევზისა Cb (ორბელიანი, 1991-1993).

ქეგლ-ში შეტანილია **ფელიკი** „ხერხემალზე სიგრძეზე გაკვეთილი საკლავის თხელფერდზე გადანაჭერის ერთ-ერთი ნაწილი - საკლავის მეოთხედი; 2. კუთხ. რაჭ. დაკლული ღორის ნახევარი, სიგრძისად გაჭრილი; **დაფელიკება** „ფელიკებად დაჭრა“ ფორმები. სალიტერატურო ქართულში ზმნური ფორმა არ იძებნება.

ფელეკი//ფელიკი განაპობს, ჩამონაჭერს, ჩამონათალს გულისხმობს. ეს ერთეული ფორმობრივ-სემანტიკურად მეგრულია. დასტურდება ზმნური ფორმაც **ფელეკ-ან-ს** (და არა **ფელიკ-ან-ს**) ხლეჩს, აპობს, შუაზე ჭრის (ქაჯაია, 2001-2002). აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამოსავალი იყოს ე-ნიანი ფორმა **ფელეკ-**.

ფელიკი დასტურდება გურულ, რაჭულ და ქიზიყურ დიალექტებშიც როგორც „დიდი ნაჭერი ხორცისა“, ხევსურულში კი - **ფელკი** ფორმით „გამონწელილი საკლავის ნახევარი; გამონწელილ საკლავს რომ ხერხემლის გაყოლებაზე ორად გაჭრიან, ამ ერთ ნახევარს ფელკს ეძახიან“ (ლლონტი, 1984). ს. ჟღენტს გახლეჩის, გაპობის შესატყვისი **გა-ფელეკება** გურულში ზანიზმად მიაჩნია (ჟღენტი, 1940:228).

ზემოთ წარმოდგენილი მიდგომებისთვის ზუსტი შეფასება აქვს კ. გამსახურდიას:

1. იაკობ ცურტაველმა, გიორგი მერჩულემ, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელებმა, პეტრინონელმა და რუსთაველმა შექმნეს „მაგისტრალური ხაზი ქართული ენისა, რომელმაც აქცია ქართული ენა მწერლობისა და ფილოსოფოსების ენად; ეს იყო ასაკი სიმწიფისა, საიდანაც იწყება დიდი დიაპაზონის ქმნილებათა დაწერის შესაძლებლობა...“ (გამსახურდია, 1967:211,213);
2. „ქართული ენის სინთეტიური ერთიანობის ნაყოფია რუსთაველი. იგი ამ ეპოქაშია წარმოშობილი, როცა ქართული სიტყვა ტომობრივი დიალექტების გადაღმა იდგა, როგორც სპონტანური, უაღრესად თავისებური მოვლენა; და სიტყვა ქართული დიალექტებით გამიჯნული როდი იყო, არამედ ერთობლიობის მწვერვალამდის ასული“ (გამსახურდია, 1963:318-319);
3. „მხოლოდ საბა ორბელიანმა, ამ დიდმა მამულიშვილმა და სახელმწიფო კაცმა, ჭეშმარიტად „მამამ სამშობლოისამ“, შესძლო კვლავ გაეხსნა დაშრეტამდე მიმდგარი წყაროს თვალი ქართული სიტყვისა“ (გამსახურდია, 1967:211,213).

1.2. მეგრული, როგორც „ახალი სალიტერატურო ენა“ რუსეთის იმპერიის ჩინოვნიკთა მიხედვით (1860-1933 წლები)

მეფის რუსეთის და შემდეგ საბჭოთა პერიოდის მესვეურთა მიდგომები ქართველური ენობრივი ერთიანობის რღვევისკენ იყო მიმართული. კერძოდ, მათ მიზნად დაისახეს „მეცნიერული“ „კვლევებით“ (კვაზიმეცნიერულად) საქართველოს კუთხური მეტყველებების დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება და ამ „ენებზე“ საქმისწარმოებისა თუ საეკლესიო ღვთისმსახურების დაწყება. ამისთვის რუსული ანბანის საფუძველზე, გენერალმა უსლარმა შექმნა „სვანური ანბანი“, ხოლო პეტერბურგელმა პროფესორმა ალ. გრენმა - „მეგრული ანბანი“. ამავე პერიოდში, ხონის სემინარიის მასწავლებლებმა: ივან პეტროვმა და თადა აშორდიამ, შექმნეს მეორე მეგრული ანბანი, შეადგინეს მეგრული საკითხავი ტექსტები, დაიწყეს საღვთო წიგნების მეგრულად „თარგმნა“.

ეს იყო პირველი მცდელობა მეგრული და სვანური დამწერლობების შექმნისა. ამ პროცესებს აქტიურად აღუდგნენ წინ გამორჩეული ქართველები, მათ შორის სამეგრელო-სვანეთის ქართველობა, რომელთაც, ტ. ფუტკარაძის შეფასებით, „სრულად გააცნობიერეს, რომ რუსეთის იმპერიის მოხელეები კულტურულ ისტორიას უუცხოვებდნენ და მრავალსაუკუნოვანი სამწიგნობრო ენის შემქმნელ საზოგადოებას დედაენად უცხადებდნენ უმწერლობო კუთხურ მეტყველებას“ (ფუტკარაძე, 2019:41).

მეცნიერთა შეფასებით, მეგრული და სვანური ანბანების საფუძვლად რუსული გრაფიკის შერჩევა აშკარად მიანიშნებდა იმპერიის მიზნებს, ჯერ შეეჩვია მეგრელები და სვანები რუსული გრაფიკისათვის, შემდეგ კი, მათი გაუქმების შედეგად, თავს მოეხვია მათთვის რუსული ენა. ამ მოსაზრების გასამყარებლად იმონებენ გრენის მიერ 1899 წელს შედგენილი სახელმძღვანელოს („Мингрельская азбука“) წინასიტყვაობაში დაფიქსირებულ პოზიციას: „ამ ანბანის შედგენისას მე მიზნად მქონდა, როგორმე, თუნდაც არაპირდაპირ, გამომეწვია ნაციონალური ბრძოლისათვის მეგრელები, რომელნიც ითელებიან უფრო ძლიერი ქართველი ხალხისაგან. ასეთი ბრძოლა, ჭეშმარიტად, სრულიად შეუძლებელია საკუთარი ეროვნული ანბანის უქონლად, [იმ ანბანისა], რომლითაც მეგრული თავის აზრებს ისევე გამოხატავდა, როგორც მისი მტერი, ამ შემთხვევაში - ქართველი“ (გვანცელაძე..., 2001:104).

საღვთო წიგნების მეგრულ დიალექტზე გადაღებას 1860 წელს მოჰყვა ღვთისმსახურების მეგრულად გადაყვანის მცდელობაც, რომელიც ახალ სენაკში გამართულ სამღვდელოების ყრილობაზე შეათვასეს, როგორც მწვალებლობა, წმინდა წერილის გამასხრება და კუთხურობის გაღვივება (როგავა, 1999:13-14).

ამიერკავკასიაში რუსეთის იმპერიის საეკლესიო და საერო სკოლების ზედამხედველი, დეკანოზი ი. ვოსტორგოვი დაუპირისპირდა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსს ალექსანდრე ოქროპირიძეს, რუსეთის სინოდის გადაწყვეტილებით საეკლესიო-სამრევლო სკოლებში სამწიგნობრო ქართულის ნაცვლად ადგილობრივი „ენა“ უნდა ისწავლებოდესო. „მეგრულენოვანი“ სკოლების დაარსების მცდელობა საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდშიც (1918-1920) იყო. ამ საკითხში

აქტიურობდა ფოთსა და ზუგდიდში მოქმედი ორგანიზაცია „მაფალუ“ (ფუტკარაძე, 2019:44-46).

შდრ.: ვ. გვარამია, გ. ციციშვილის აზრით, „მაფალუს“ აქტიურობა იყო „მეცადინეობა იმისათვის, რომ შეენარჩუნებინა მეგრული ენა და მეგრული თვითმყოფადი ყოფითი კულტურა“ (გვარამია..., 2009:101).

ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრების გეგმა გააქტიურდა 1913 წელს ი. სტალინის წიგნის „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“⁵ გამოცემით. კერძოდ, ი. სტალინმა უმწერლობო ენის მქონე დაგვიანებულ ერებად თუ ხალხებად გამოაცხადა მეგრელები, აფხაზები, აჭარლები, სვანები, ლეკები და სხვ. – „კავკასიაში არიან მთელი რიგი ხალხები, რომელთაც პრიმიტიული კულტურა, განსაკუთრებული ენა აქვთ, მაგრამ მშობლიურ ლიტერატურას მოკლებულნი არიან... რა ვუყოთ ასეთ ხალხებს: მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ., რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა კი არა აქვთ? ...ნაციონალური საკითხი კავკასიაში შეიძლება გადაიჭრას მხოლოდ იმ მიმართულებით, რომ დაგვიანებული ერები და ხალხები უმაღლესი კულტურის საერთო კალაპოტში მოვაქციოთ“ (სტალინი, 1951:138-142).

ამ კონცეფციის შესაბამისად, შემდგომში გამოიკვეთა ორი მიდგომა: 1. სამეგრელოში საქმისწარმოების, განათლების, პრესის ენად სამწიგნობრო ქართულის შენარჩუნება და 2. 1925 წელს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის დადგენილების მიხედვით („მეგრული საკითხის შესახებ“) მეგრული მეტყველების დამკვიდრება⁶.

პროფ. ტ. ფუტკარაძისა და მ. თედორაძის თვალსაზრისით, „მეორე მიდგომის მომხრენი არ წარმოადგენდნენ სამეგრელოს, მათი იდეები არ ეფუძნებოდა სამეგრელოს ქართველობის ინტერესებსა და სურვილებს. ისინი იყვნენ არა სეპარატისტები, არამედ საბჭოთა იმპერიის ენობრივი პოლიტიკის ბრმა მიმდევრები,

⁵ ვიმონებთ 1951 წლის გამოცემიდან.

⁶ ვრცლად იხ., ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები, თბ., 2019, გვ. 52-54. ასევე მ. თედორაძე, „ენობრივი ერთეულის სტატუსის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები (საუკუნოვანი დისკუსია ქართველური ენობრივი სამყაროს სეგმენტაციის შესახებ)“, სალოქტორო დისერტაცია, ქუთ., 2018, გვ. 46-47.

რომლებიც ვერ აცნობიერებდნენ, რომ ამ გზაზე დადგომით უარს ამბობდნენ მათივე წინაპრების მიერ შექმნილ მრავალსაუკუნოვან სამწიგნობრო კულტურაზე“ და მათ **სტალინელ კოლაბორაციონისტებს** უწოდებენ (თედორაძე, 2018:47; ფუტკარაძე, 2019:54).

„სტალინელი კოლაბორაციონისტები“ ორ ჯგუფს წარმოადგენდნენ: სპეციალურ ლიტერატურაში „**ჩხოუშიელი ავტონომისტების**“ სახელით ცნობილი ჯგუფი (აქ ერთიანდება ბუკონია-ბესელიას ჯგუფი, გრ. ახალაიას ჯგუფი, ბეგლარ ბერიას ჯგუფი) და **ისააკ შვანიას ჯგუფი**. ორივე ჯგუფი ითხოვდა მეგრული მეტყველების სამწერლობო ენად გადაქცევას და მის დამკვიდრებას დანყებითი განათლების თუ საქმისწარმოების ენად.

„**ჩხოუშიელი ავტონომისტების**“ აზრით, „მეგრელი ხალხი ცალკე ერია, მეგრული კი არის დამოუკიდებელი ენა... კაცობრიობის უხსოვარი დროიდან მეგრელი ხალხი ქართველი (ქართველური) ტომისაგან გამოირჩევა როგორც ჩვეულებით, ისე სალაპარაკო ენით; მეგრელი ხალხი იჩაგრება იმიტომ, რომ მეგრული ენით არ მიეწოდება კომუნიზმის იდეები და ითხოვენ ბელადების წიგნების თარგმნას მეგრულ ენაზე. ავტორები ემიჯნებიან ქართველ ერს და მიიჩნევენ, რომ ხელისუფლება მათ, როგორც დამოუკიდებელ ერს, ისე უნდა მოექცეს“ (ფუტკარაძე, 2019:57-58; თედორაძე, 2018:49).

ისააკ შვანიას ჯგუფი ბოლშევიკური რეჟიმის დამყარებისთანავე ითხოვდა სამეგრელოს გამოცხადებას ადმინისტრაციულ ოლქად, მეგრული სკოლების დაარსებას და მეგრული გაზეთების გამოცემას.⁷

მიუხედავად იმისა, რომ სამეგრელოს ავტონომიური ოლქი არ შექმნილა, ლავრენტი ბერიამ საშუალება მისცა ისააკ შვანიას ჯგუფს გაეხსნა პირველდანყებითი მეგრული სკოლები (1932წ.), თუმცა მეგრული სკოლების ფუნქციონირების შესამოწმებლად, განათლების სახალხო კომისარიატის სახელით სამეგრელოში მიავლინა ენათმეცნიერი არნოლდ ჩიქობავა, რომლის დასკვნის საფუძველზე 1933 წლის ბოლოს დაიხურა მეგრული სკოლებიც და მეგრული გაზეთებაც.⁸ დასკვნაში მეცნიერმა

⁷ ისააკ შვანიას ჯგუფის მუშაობის შესახებ ვრცლად იხ.: ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები, თბ., 2019, გვ. 60-70

⁸ ვრცლად 1925-1932 წლებში ქართველური კუთხური მეტყველების გამოყენების სფეროს შესახებ იხ.: მ. თედორაძე, „ენობრივი ერთეულის სტატუსის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები (საუკუნოვანი დისკუსია

დაასაბუთა, რომ „ქართული გვარტომობის მოსახლეობის მეცნიერებისა და ლიტერატურის ენა ყოველთვის იყო სამწიგნობრო ქართული ენა და ის მეგრელი და სვანი ბავშვების ნორმალური განვითარებისათვის ისეთივე ბუნებრივი და პედაგოგიურად მიზანშეწონილი იარაღია, როგორც ხევსური და გურული ბავშვებისათვის“; მეფის რუსეთისგან მეგრულზე ზრუნვა სამწიგნობრო ქართულის შევიწროების საშუალებად წარმოადგინა და მისი გამოყენება სწავლების პროცესში აუცილებლად მიიჩნია, როგორც დამხმარე საშუალებისა სამწიგნობრო ქართული მასალის შეთვისების გასაადვილებლად (თედორაძე, 2018:60-61).

რუსული პოლიტიკის პრინციპს უკავშირდება სამეცნიერო ველში ჩამოყალიბებული წინააღმდეგობრივი შეხედულებები ქართველური ენობრივი სამყაროს შესახებ. ამ მხრივ საინტერესოა ალ. ცაგარელის გამოკვლევები, სადაც გარკვეული მერყეობა შეინიშნება. ერთგან ის მიუთითებს მეგრულის, ლაზურისა და სვანურის იბერიული ფუძე ენის დიალექტობაზე, და სტატუსით არ განასხვავებს ამავე ენის სხვა კილოკავებისაგან (ცაგარელი, 1873:8-9); სხვა ნაშრომებში კი მეგრულს, ლაზურს და სვანურს ენებად მოიხსენიებს (ცაგარელი, 1872:10; 1880:11). იმდროინდელ პრესაში ვრცელდებოდა ინფორმაციები ალ. ცაგარელის მიერ „მეგრული ენის გრამატიკისა“ და ლექსიკონის შექმნაზე (დროება: 1878, №3; 1884, №201), რასაც „დროების“ რედაქტორის მხრიდან შეფასებებიც მოჰყვა, სტატიაში „მეგრელებისთვის ძალად მზრუნველი“ „ცრუ მეცნიერად“ მოიხსენიეს მეცნიერი (დროება:1885, №49).

თ. გვანცელაძის მოსაზრებით, „ალ. ცაგარელს ყოველთვის სწამდა, რომ მეგრული, ჭანური და სვანური ენები კი არა, ქართული ენის დიალექტებია, მაგრამ მასზე ზეგავლენას ახდენდნენ ხელისუფლება და ცენზურა, რომლებიც, ეტყობა, მისგან მოითხოვდნენ, ენებად გამოეცხადებინა მეგრულ-ჭანურ-სვანური. სავარაუდოა ისიც, რომ ა. ცაგარელმა 1873 წელს ისარგებლა ცენზურის მიერ ყურადღების ოდნავ მოღუნებით და დაათვისწირა თავისი ნამდვილი პოზიცია ამ საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ როცა ნათლად დაინახა, თუ რა დამლუპველი შედეგი შეიძლებოდა მოეტანა ქართველი ერის ერთიანობისათვის მის იმ ნაშრომებს, რომლებშიც მეგრულს, ჭანურსა

ქართველური ენობრივი სამყაროს სემანტიკის შესახებ“), სალოქტორო დისერტაცია, ქუთ., 2018, გვ. 59-70. ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები, თბ., 2019, გვ. 71-96;

და სვანურს ავტორი ენებს უწოდებდა, მან პირად ამბიციასა და სამეცნიერო ინტერესებზე მაღლა ქართველი ერის ინტერესები დააყენა და საერთოდ აიღო ხელი ენათმეცნიერულ კვლევა-ძიებაზე“ (გვანცელაძე, 2003:120-122).

ცნობილია ნ. მარის აზრთა სხვადასხვაობის ფაქტებიც, ის ხან ტერმინ „დიალექტს“ იყენებს, ხან „ენას“. დავიმოწმებთ ნ. მარის მოსაზრებას წერილიდან „ქართველთა ეროვნება“, რომელიც დეკანოზ ი. ვოსტორგოვის პასუხად დაინერა: „ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში მონაწილეობას იღებდნენ: ქართლელები, იმერლები, მეგრელები, სვანები, ლაზ-ჭანები, და სხვანი... და ამათ საზოგადო ქართულ ლიტერატურაში ერთად შეაქვეთ უფრო დიდი განძი, ვიდრე თვით ქართლელებს... საღვრთო წერილის ტექსტში ჩვენ ვპოულობთ წმინდა ჭანურ ანუ მეგრულ, იმერხეულ და სხვა ტომთა სიტყვებს. ამ რეალურის კულტურულ-ისტორიულის შეხედულებით, ქართული სალიტერატურო ენა იმდენათვე სვანურია და მეგრული, იმდენათვე გურულია და იმერული, რამდენათაც ქართლური. ის არის ღვიძლი სამწერლო ენა ყველა საქართველოს ტომისათვის“ (მარი, 1905:9-10). 1910 წელს კი, „ჭანური ენის გრამატიკაში“ ენაა ქართულიც, ჭანურიც, მეგრულიც და სვანურიც (მარი, 1910:22-23).

თ. გვანცელაძე ნ. მარის არათანმიმდევრულ და ტერმინოლოგიურ სიჭრელეზე შენიშნავს: „ნ. მარი არცთუ იშვიათად გამოთქვამდა ისეთ მოსაზრებებს, იყენებდა იმგვარ ტერმინებს, რომლებიც წყალს ასხამდა ჯერ ცარიზმის, შემდეგ კი კომუნისტური იმპერიის წისქვილზე და საფრთხეს უქადდა ქართველი ერის მთლიანობას“ (გვანცელაძე, 2003:124).

როგორც ვხედავთ, მეფის რუსეთის და შემდეგ საბჭოთა პერიოდის მესვეურთა მიდგომები ქართველური ენობრივი ერთიანობის რღვევისკენ იყო მიმართული. კერძოდ, მათ მიზნად დაისახეს „მეცნიერული“ „კვლევებით“ (კვაზიმეცნიერულად) საქართველოს კუთხური მეტყველებების დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება და ამ „ენებზე“ საქმისწარმოებისა თუ საეკლესიო ღვთისმსახურების დაწყება. XX საუკუნეში ეს ფსევდომეცნიერული იდეოლოგემა ფართოდ გავრცელდა მთელ მსოფლიოში და დღესაც აქტიურად გამოიყენება საქართველოს წინააღმდეგ მიმდინარე საინფორმაციო ომში.

ვფიქრობთ, ამ კვალს მიჰყვება დღეს საქართველოს გარეთ თუ საქართველოში არსებული ზოგი ჯგუფის „მუშაობა“. მაგალითად, 2019 წლის 24 თებერვალს სამეგრელოს პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნის მიზნით ზუგდიდში აქცია გაიმართა, რომლის ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო იური ღვინჯილია. აქციის ერთ-ერთი მონაწილე, გაერთიანება „აიას“ თავმჯდომარე ედემ იზორია „მეგრული ენის“ გადარჩენის გზას ბაღებსა და სკოლებში მეგრულად სწავლებაში ხედავს (ლაივპრეს; ქრონიკა +, 2019).

გაზეთ „ილორის“ ფურცლებზე აქციას გამოეხმაურა სახალხო მოძრაობა „სამეგრელოს“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ზურაბ კვარაცხელია და დაგმო სამეგრელოს ავტონომიის მოთხოვნის საკითხი (ილორი, 2019, №447:1), თუმცა გაზეთის იმავე ნომერში, საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარისა და საქართველოს პარლამენტის განათლების, მეცნიერების და კულტურის კომიტეტის თავმჯდომარისადმი მიმართვის წერილში ჩამოყალიბებულ მოთხოვნებში არანაკლები ინიციატივები წარმოადგინა. კერძოდ, ზ. კვარაცხელია ითხოვს პარლამენტის გადანყვეტილებით შეიქმნას სპეციალური კომისია, რომელიც მეგრულის (ასევე ლაზურის, სვანურის) დაცვა-განვითარების უზრუნველსაყოფად შეიმუშავებს ყოვლისმომცველ და კომპლექსურ პროგრამას. ამ კომისიის დამტკიცების შემთხვევაში ის კომისიას განსახილველად შესთავაზებს შემდეგ საკითხებს: 1. დანყებით კლასებში აუცილებლად მეგრულად სწავლება; 2. „მეგრულ ენაზე“ ბეჭდვითი გამოცემების აუცილებლობა; 3. „მეგრულ ენაზე“ ტელერადიომუნიციულობის ფუნქციონირება; 4. „მეგრულ ენაზე“ მოსაუბრე ადამიანებს მიეცეთ შესაძლებლობა სახელმწიფო ენასთან პარალელურად მინიმუმ საკუთარი რეგიონის ტერიტორიაზე გამოიყენონ „ნანაშ ნინა“ (ილორი, 2019, №447:4).

პარალელურად, არაერთი ჯგუფი არსებობს სოციალურ ქსელში, რომელიც „მეგრული ენის“ დაცვა-გადარჩენას ემსახურება⁹. ერთ-ერთი მათგანია ე.წ. ორენოვანი სახელწოდების „მარგალური (ონჯუაში) ოგურაფუ/THE (EVENING) SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE. ამ ჯგუფის ერთ-ერთი დამფუძნებელი წევრი ავრცელებს

⁹ სოციალური ქსელების გამოყენება საკუთარი მოსაზრების დასაფიქსირებლად ძალიან ხელსაყრელია თანამედროვე სიტუაციაში. ამასთან, ის იარაღია რომლითაც სწრაფ რეჟიმში აზრის ფართო გავრცელება ხდება.

ინფორმაციას მის მიერ განეულ „მთარგმნელობით“ საქმიანობაზე, რომლის მიხედვით 2015-2019 წლებში მან „თარგმნა“ 16-მდე ქართული და უცხოენოვანი ლიტერატურა მეგრულად. მათ შორის „ბიბლია“ და „საბავშვო ბიბლია“, გამოსცა მეგრულ-ქართული სასაუბრო (იხ. დანართი 6; 7).

ამ ჯგუფში განთავსდა გიგა ქავთარაძის „ნათანგა“ (ნათარგმნი) კ. გამსახურდიას ლექსი „ზღვისფერი გაქვს თვალები...“. გამოხმაურების მიხედვით, იმდენად კარგად უღერს ეს ვარიანტი, რომ ჯობდა კ. გამსახურდიასაც მეგრულად დაენერა, ამ შემთხვევაში „საამაყოლ საფრიალო“ იქნებოდა (იხ. დანართი 1; 2). გაგრძელდა კლასიკოსი მწერლის მეგრულიადმი დამოკიდებულების განხილვა და გამოითქვა რამდენიმე მოსაზრება, მათ შორის ის, რომ მწერალს „არ ეჯერა მეგრულის შესაძლებლობების როგორც გრანელს, ჩიქოვანს, ქიაჩელს“ (იხ. დანართი 3; 4; 5)¹⁰.

შენიშვნა: კ. გამსახურდიამ თავის შემოქმედებაში გზა გაუხსნა მეგრული მეტყველების შესაძლებლობებს და ამით გაამდიდრა სალიტერატურო ენა (ამაზე ვრცლად ქვემოთ).

მსგავს დამოკიდებულებას ასე ეხმაურება პროფ. რ. შეროზია ტ. ფუტკარაძის წიგნის („ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები“) რეცენზიაში: „კუთხური „პატრიოტიზმის“ სენით შეპყრობილები ალბათ ვერ აცნობიერებენ, რომ, ერთი მხრივ, შეურაცხყოფას აყენებენ ტერენტი გრანელს, როცა მეგრულად „თარგმნილ“ მის ლექსებს კრებულად ბეჭდავენ და ზედ აწერენ „დაბრუნება მშობლიურ ენაზე“. მეორე მხრივ კი, ამ გზით არღვევენ ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკურ მთლიანობას, რაც რუსი დამპყრობლების მიზანიცაა და, ამავე დროს, საქართველოს დამღუპველიც“ (ფუტკარაძე, 2019:316).

¹⁰ ამ ჯგუფის მიერ მეგრულის სტატუსის შესახებ დისკუსია იხ. დანართებში 8; 9; 10; 11; 12.

1.3. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე)

რუსული იდეოლოგიით ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ დანაწევრებას, XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში, წინ აღუდგნენ გამორჩეული ქართველი საზოგადო მოღვაწეები: დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, ნიკოლოზ (ნიკო) დადიანი, კონსტანტინე გამსახურდია და სხვ. მათ გააცნობიერეს ის საფრთხეები, რომელსაც რუსული რეჟიმი უქადდა საქართველოს. ქართველმა კლასიკოსებმა 1879 წელს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ შექმნით, აქტიური ბრძოლა გამოუცხადეს რუსული ენის გაბატონებას.

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ უმთავრესი ღონისძიებები, სკოლების გახსნასთან ერთად, იყო სისტემატიური ხასიათის სახალხო კითხვები, როგორც ქალაქებში, ისე დაბა-სოფლებში; სისტემატიური კურსი ლექციებისა საქართველოს ისტორიიდან, ბუნების მეტყველებიდან, პოლიტიკურ ეკონომიიდან, კულტურის ისტორიიდან; საზოგადოება ხელმძღვანელობდა წიგნების, სახელმძღვანელოების გამოცემას, ბიბლიოთეკების გახსნას...

XIX საუკუნის 80-იან წლებში სამეგრელოში შექმნილი განსაკუთრებული მდგომარეობის გამო (ცარიზმის მოხელეები ყოველმხრივ ცდილობდნენ დაერწმუნებინათ სამეგრელოს მოსახლეობა მათ არაქართველობაში და მეგრული ენის შემოღების საჭიროებაში), საზოგადოების გამგეობამ გადაწყვიტა სამეგრელოში ქართული სკოლის გახსნა, რასაც მოსახლეობაში ქართული სულისკვეთების გაძლიერება უნდა მოჰყოლოდა. 1884 წელს ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ერთი მოსამზადებელი განყოფილების გადმოტანას სოფელ ძველ სენაკში (სენაკის მაზრა), მოჰყვა გაფართოება და იქცა სრულ მოსამზადებელ სასწავლებლად, რომლისთვისაც 1885 წელს აშენდა სკოლის ახალი შენობა¹¹, ადგილი კი, უსასყიდლოდ დაუთმო სამეგრელოს თავადმა

¹¹ აკ. წერეთელს ძველ სენაკში სკოლის გახსნის იდეა ჯერ კიდევ 1873 წელს ჰქონდა წამოყენებული.

ნიკოლოზ დავითის ძე დადიანმა. „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობამ აკაკი წერეთელს სთხოვა მონაწილეობა მიეღო სკოლის ახალი შენობის საზეიმო კურთხევაში და სიტყვა წარმოეთქვა, რაც დიდმა პოეტმა კმაყოფილებით იკისრა (გაგუა, 1979:21-22).

ძველი სენაკის სკოლაში სწავლა-განათლება მყარ ეროვნულ საწყისებზე იყო აგებული. ამას მშვიდად ვერ უყურებდნენ მთავრობის განათლების მოხელენი. ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორმა ფ. ლევიტსკიმ, ძველი სენაკის სააზნაურო სკოლას გაუგზავნა წერილი, რომლის მიხედვითაც სკოლაში სწავლა მეგრულად უნდა ყოფილიყო, ხოლო „ქართული ენა“ მეორე წლის დასაწყისიდან ესწავლებინათ. ამ წერილს პროტესტით შეხედნენ სკოლის მასწავლებლები და მოსწავლეები, მთელი სოფლის მოსახლეობა. სკოლის ინსპექტორმა სამსონ ყიფიანმა ლევიტსკის გაუგზავნა საპასუხო წერილი, სადაც ასაბუთებდა ქართულ ენაზე სწავლების აუცილებლობას. ს. ყიფიანმა ამ მიმონერის შინაარსი გააცნო „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობას, რომელმაც ეს საკითხი სპეციალურად განიხილა 1886 წლის 14 ნოემბერს (ოქმი №8). საზოგადოების თავმჯდომარეს, ილია ჭავჭავაძეს ოქმში თავისი ხელით ჩაუწერია: „გამგეობამ განიხილა რა მიწერ-მოწერა სენაკის სკოლის ინსპექტორისა, დაინახა, რომ ინსპექტორის პასუხი დაფუძნებულია კანონით მონიჭებულ უფლებებზე და თვით სკოლა, ვითარცა განყოფილება ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლისა არსებობს და მოქმედებს ამ კანონიერ უფლების მიხედვითა, ამიტომაც გამგეობამ დაადგინა: მიწეროს ინსპექტორს ამ კანონიერ საფუძვლიდან არ გადავიდეს, ყოველივე შემდეგი მიწერ-მოწერა დირექტორის მიმართ ამ კანონიერ საფუძველზე დაამყაროს და როცა დირექცია საჭიროდ დაინახავს პირდაპირ გამგეობას გამოელაპარაკოს ამ საგანზე, მაშინ თვითონ გამგეობა ვალდებული იქნება წარუდგინოს დირექციას თავისი კანონიერი საბუთები“.

1887 წელს ლევიტსკი უგზავნის ს. ყიფიანს ა. გრენის მიერ შედგენილ მეგრულ ანბანს და ავალებს გაეცნოს მას. ეს წერილი განიხილა საზოგადოების გამგეობამ და ილ. ჭავჭავაძემ გამგეობის დადგენილება ასე ჩაწერა ოქმში: „მიღებულ იქნა სკოლაში მხოლოდ ის მეგრული ყმაწვილები, რომელთაც ქართული ლაპარაკი და წერა-კითხვა

იციან; შეუძლიათ აგრეთვე მიიღონ ისინიც, რომელთაც ქართული ენა არ იციან, თუ დედ-მამა ამ ყმანვილებისა თანახმა იქნებიან, რომ სწავლება სკოლაში ქართულ ენაზე დააწყებინონ“.

ამ წერილთან დაკავშირებით სამსონ ყიფიანმა სამსახურიდან გადადგომა ითხოვა, მაგრამ ძველი სენაკის მოსახლეობამ თავად მხედის პირით გამგეობის წინაშე აღძრა შუამდგომლობა, რომ ეს თხოვნა არ დაეკმაყოფილებინათ. პირადად ილია ჭავჭავაძის თხოვნით ს. ყიფიანი ძველ სენაკში დარჩა. მხედის განცხადებას ილ. ჭავჭავაძემ შემდეგი მინაწერი გაუკეთა: „რადგან ბ-ნ ყიფიანმა პატივი დასდო გამგეობის თხოვნას და სკოლაში თავის თანამდებობაზე დარჩენას დასთანხმდა, მიენეროს ბ-ნ მხედის, რომ მისი სურვილი შესრულებულია“ (გაგუა, 1979:21-24).

ეს ფაქტი მიგვიჩვენებს, რაოდენ მოხერხებულად და ფრთხილად მოქმედებდნენ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ხელმძღვანელობა და წევრები, რათა საბოლოოდ სასურველი შედეგისთვის მიეღწიათ.

ფართოდ განვიხილოთ ქართველ კლასიკოსთა ენობრივი შეხედულებები:

1.3.1. დიმიტრი ყიფიანის თვალსაზრისი

ქართველი საზოგადო მოღვაწე, დიმიტრი ყიფიანი თავის დამოკიდებულებას ქართველური ენისადმი, როგორც ქართველი ერის ნაციონალური თვითმყოფადობის უმთავრესი საშუალებისადმი, გამოხატავს, როცა ერთგან წერს: „უსათუოდ გადაგვარდება, ღმერთიც ხელს აიღებს და საკაცობრიო ცხოვრების ასპარეზიდან პირწმინდად აღიგვება ხალხი, რომელიც თავისის ენისათვის არასა ჰზრუნავს“ (ყიფიანი, 2014:372).

დ. ყიფიანმა 1865 წელს გაზეთ „КАВКАЗ“-ის 83-ე ნომერში, თავისი წერილით „ისევ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ 194-ე ნომერში გამოქვეყნებული მონინავე სტატიის გამო“, როგორც თვითონ აცხადებს, „დარღვეული ჭეშმარიტების აღდგენას“ მიჰყო ხელი. მ. კატკოვის წერილში, რომელიც რუსიფიკატორული პოლიტიკის იდეოლოგიას წარმოადგენს, ერთ-ერთი თემაა სამურზაყანოს სკოლებში ბავშვებისთვის არა რუსულ ენაზე, არც ადგილობრივ კილოზეც კი, არამედ ქართულ ენაზე სწავლების პრობლემა (ხაზი

ჩვენია - კ.გ.) (ყიფიანი, 2017:249). პასუხში პუბლიცისტი ამუღავნებს თავის მკაფიო აზრს მეგრულთან დაკავშირებით: სამურზაყანოელები მეგრელები არიან, მათი სამწერლო ენა ქართულია, საერთო-სახალხო და საშინაო ენა კი - მეგრული, - „რას წარმოადგენს მეგრული ენა? ესაა მეტ-ნაკლებად თავისთავადი patois (ფრანგ. ლინგვისტური ტერმინი, რომელიც ნიშნავს დიალექტს, კილოს/კილოკავს, სპეციფიკურ ადგილობრივ (პერიფერიულ) მეტყველებას), მეტ-ნაკლებად დაშორებული პერიფერიული კილო ქართული ენისა. ამ ენაში, ისევე როგორც სამურზაყანოულში, თითქმის ყველა ფუძე, ძირითადი გრამატიკული ფორმები, ბრუნება, უღლება ქართულია. 1850-იან წლებში იქ იყო მცდელობები, ღვთისმსახურება მეგრულ ენაზე შემოეღოთ, მაგრამ ყველა ეს განზრახვლება ჩაშალა ენის პროფანაციის საფრთხით გამოწვეულმა შიშმა, რადგანაც თხუთმეტ საუკუნეზე მეტია მართლმადიდებლური ღვთისმსახურება იქ ქართულ ენაზე სრულდება; იმ ენაზე, რომელიც ზოგმა კარგად იცის, ზოგს კი კარგად ესმის“ (ყიფიანი, 2017:44).

მაშასადამე, დ. ყიფიანი მეგრელებისთვის, როგორც ნებისმიერი ქართველისთვის სამწინგნობრო ქართულ ენაზე სწავლებას საფსებით ბუნებრივ და გასაგებ საქმედ თვლიდა.

1880 წელს დ. ყიფიანმა კვლავ გაილაშქრა ენის დასაცავად და „დროების“ 262-ე ნომრის წერილში ქართველური ენა წარმოადგინა, როგორც დიდი ტრადიციებისა და კულტურის მქონე ფენომენი, ხაზი გაუსვა მის ისტორიულ ფუნქციას, რის შემდეგაც რიტორიკული მიმართვა გაუგზავნა მავანთ: „ჩინგის-ხანმა, ლანგ თემურმა, შაჰ აბასმა, ნადირშამ ვერ შემუსრა ჩვენი ხალხოსნობა და ახლა თქვენ გინდათ შემუსროთ?!“ (ყიფიანი, 2017:75).

1881 წელს დ. ყიფიანმა ფაქტების გადამონმებით ამხილა იანოვსკის ბნელი და მავნე აზრები ახალგაზრდა თაობის წინააღმდეგ და გაკიცხა მისი დამცველების პირფერობა: „ხალხის ენის ხელყოფა ამ ხალხის არსებობისათვის აუცილებელი წმიდათაწმიდის ხელყოფაა. ქართველები ამისგან დაზღვეულნი უნდა ვიყოთ. ამასთან, არც ის დაგავინცდეთ, რომ ჩვენი დამორჩილება ვერავინ შეძლო...“ წერილის დასასრულს წარმოადგინა ქართული ენის მრავალფეროვნება და მოქნილობა, სრულ-

ყოფილი ანბანი და „უჩვეულო სიცოცხლისუნარიანობაზე“ გაამახვილა ყურადღება - „ხალხი დღესაც თითქმის იმ ენით ლაპარაკობს, რა ენითაც X ან XI საუკუნეში ლაპარაკობდნენ. დაახლოებით 200 წლის წინ ქართველები კახეთიდან სპარსეთის სიღრმეში გადაასახლეს, დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებნი დაახლოებით 300 წლის წინ მოსწყდნენ მეტროპოლიას; ამათაც და იმათაც განყვეტილი ჰქონდათ ყოველგვარი კავშირი საქართველოსთან, მაგრამ ენა ყველგან ერთი და იგივეა, დამწერლობა ყველგან ერთი და იგივეა“ (ყიფიანი, 2017:89,92).

დ. ყიფიანმა დააყენა საკითხი სალიტერატურო ენის ხალხურ ენასთან დაკავშირებისა და მძიმე ფორმებისაგან ლიტერატურული ენის განმედიის თაობაზე. მისთვის სამწერლო ენის ერთადერთი საიმედო საფუძველი ხალხის ყოველდღიური სასაუბრო ენაა, რომლისგან გათიშვა მნიშვნობრულ ენას მკვდარ ენად გადაქცევის საფრთხეს უქმნის. ამას გულისხმობს გრამატიკოსი, როცა 1882 წელს თავისი „ახალი ქართული გრამმატიკის“ შესავალში წერს: „...ენამაც უნდა იმდინარეოს; რაც ახალი სწავლისა ან ახალი აზრისათვის საჭირო ლექსი იქნება, ან შეხამება სიტყვებისა, უნდა შეითვისოს ენამ, როგორც მდინარე წყალი პატარ-პატარა წყაროებს ითვისებს; ყოველი - საუბრის დამაშვენებელი სიტყვათ წყობილობა, ფორმა, ყოველი აზრის მოხდენილი გამოხატვა, სახე, მოყვანილობა - დიად უნდა მიიღებოდეს; მაგრამ სიფრთხილით, წინმხედველობით, გარჩევით, რომ სიგონჯე და უმსგავსოება არა შემოგვეპაროს რა“ (ყიფიანი, 2014:586-588).

უცხო სიტყვების შემოღებამდე ენის სრული სალარო რომ უნდა იყოს გამოყენებული, ამაზე მიუთითებს მისი შემდეგი სიტყვები: „რაც შინ დასაქადებელი გვეგულება რამე ან დედმამისაგან ნაღვანი და შემუშავებული, რა კაცობა და რა ერის შვილობა იქნება, რომ სხვების მიბაძვით ავითვალწუნოთ, აქაო და „ელუსამეთს თურმე უკეთა ჰფერვენ სახნის-საკვეთსაო!““ (ყიფიანი, 2014:588).

ენის სინმინდის დაცვაზე ამახვილებს ყურადღებას პუბლიცისტი 1883 წელს თავის სტატიაში „ბატონ გაზეთ „კავკაზის“ რედაქტორს!“, რომელიც მისი ნაშრომის („ახალი ქართული გრამმატიკა“) კრიტიკის საპასუხოდ დაიწერა: „მშობლიური ენა ყოველი ხალხის წმიდათაწმიდაა და მის ხელყოფას, გარდა შეურაცხადობისა, შეუძლებელია

რაიმე გამართლება მოეძებნოს... პიროვნების სიცოცხლის ხელყოფა სისხლის სამართლის კანონებით ისჯება, ხოლო ხალხის სიცოცხლის ხელყოფა (რაც გინდათ თქვით და, ენის მოსპობა ხალხის ამოგდებას ნიშნავს) არ შეიძლება გამართლებულ იქნეს სასჯელთა დებულებებში არსებული ხარვეზებით“ (ყიფიანი, 2014:827).

დიმიტრი ყიფიანის მოღვაწეობა განხილული აქვს პროფ. ტ. ფუტკარაძეს თავის სტატიაში „დიმიტრი ყიფიანი და ქართული ენა“. ენათმეცნიერის მოსაზრებით, გადასასინჯია სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული და წმინდანის ოფიციალურ ბიოგრაფიაში მყარად დამკვიდრებული თვალსაზრისი, მისი გადასახლებისა და მკვლელობის მიზეზთან დაკავშირებით. მისი დასკვნით: „რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ დიმიტრი ყიფიანი სტავროპოლში გადაასახლა და დაქირავებულ მკვლევლებს - თედორე შულგინსა და გრიგოლ სტრეპეტოვს - მოაკვლევინა „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ შექმნის, ზოგადად, ქართული ენისა და სხვა ქართული ეროვნული ფასეულობების დაცვის გამო“ (ფუტკარაძე, 2014 ა:162).

1.3.2. იაკობ გოგებაშვილის თვალსაზრისი

იაკობ გოგებაშვილი მუდამ იდგა დედა ენის სადარაჯოზე, რომელსაც „ძირითადი ეროვნული ძალა, მთავარი ბურჯი ეროვნებისა“ უწოდა. მისთვის დედა ენა არის „ძვირფასი სალარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნათქვამისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარისა და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელის ერის სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულს ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერის ღონით და მხნეობით“ (გოგებაშვილი, 1954 ა:208).

იაკობ გოგებაშვილმა წერილით „დაბალი ღობე ერთა შორის“ (1894) უპასუხა რუსულ პოლიტიკას ქართველური მეტყველებები ჩამოყალიბებულიყო დამოუკიდებელ ენობრივ ერთეულებად: „სად თქმულა და გაგონილა, რომ უბრძანონ მთელს მხარესა, კარგა ბლომა ნაწილს ქვეყნისასა: აღარ გაიხსენო შენი ნათესაური დამოკიდებულება დედა-ქვეყანასთანა, ილაპარაკე მხოლოდ შენ შინაურ კილოზედ, ზურგი

შეაქციე შენს მთავარ დედა-ენასა და დაივიწყე იგი, გადააგდე იქით მშობლიური ანბანი, შენი მონაწილეობით მოგონილი, უარჰყავ სამშობლო ლიტერატურა, რომლის სალაროში არც ერთს ძმაზედ შენ ნაკლები არ შეგიტანია, გააუქმე შენი საღმრთო მეტყველება, რომელთანაც შეხორცებულია შენი სარწმუნოება, დაივიწყე შენი ათასის წლის ისტორიული არსებობა და გადაიქცე ველურ ხალხად, რომელმაც ყველაფერი თავიდან უნდა დაიწყო“ (გოგებაშვილი, 1954 ა:332).

წერილით „ენა და კილო“ (1903) მწერალი გამოეხმაურა სკოლებში მეგრულად სწავლების საკითხს: „ყოველს ერს აქვს მთავარი ენა, რომელიც საერთო საუნჯეს შეადგენს ამ ერის ყველა ნაწილისათვის და იწოდება მის დედა-ენად, და თემური კილოები (наречия), რომელნიც იხმარებიან ადგილობრივ. ყველა სკოლებში სწავლება მონყობილია დედა-ენაზედ და ადგილობრივს კილოებს ხმარობენ ასახსნელად და განსამარტებლად იმ საერთო სიტყვებისა, რომელნიც ადგილობრივ ბავშვებს კარგად არ ესმით. ამ სახით ეფინება მთელს ხალხში დედა-ენის სრული ცოდნა... ასეთი წესია ევროპაში, ამერიკაში და ყველა კულტურულს ქვეყნებში...

ასეთი გონივრული წესი იყო ჩვენს საქართველოშიაც მას უკან, რაც ქრისტიანობა მიიღო ჩვენმა ერმა... ვინ მოიფიქრებდა, თუ ამ გონივრულს წესს, მოწინააღმდეგენი გამოუჩნდებოდნენ ჩვენს ქვეყანაში, საქართველოში... მაგრამ მხოლოდ ჩვენში, სხვაგან არსად... არ აღმოჩენილა იმისთანა ჭკუა-მოკლე და უკუღმართი ადამიანი, რომელსაც ეთქვას, სკოლებში სწავლება თემურ კილოებზე უნდა იყოს და არა დედა-ენაზეო.

ჩვენში-კი აღმოჩნდნენ იმისთანა ჭკუით გლახანი, რომელთაც გაჰბედეს და წარმოსთქვეს, რომ სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებიდან დედა-ენა უნდა იქნას გამორიცხული, რადგან აქ ხალხი ადგილობრივს კილოებს ხმარობსო“ (გოგებაშვილი, 1954 ბ: 477-479).

წერილის დასასრულს აანალიზებს ამ „უკუღმართი აზრის“ შედეგს: „დაჯანობა და გახმობა აუცილებელი შედეგია მათის მოწყვეტისა საერთო ნიადაგიდან... ნაწილი ერისა, რომელიც მოშორდა საერთო ეროვნულს ნიადაგსა, სწრაფად მიდის უკან-უკან, სუსტდება, ველურდება და ხდება მსხვერპლი გამხრწნელი პროცესისა... განცალკევება ჰლუპავს ეროვნულს ხესაც და მისგან მოშორებულს ტოტებსაც... ამიტომ ჩვენ ყვე-

ლამ წმინდა მოვალეობად უნდა დავისახოთ მტკიცედ დაცვა და აღორძინება ქართულის დედა-ენისა სამეგრელოსა და სვანეთის ეკლესიასა და სკოლაში, ისეთივე მტკიცე დაცვა, როგორც მტკიცედ იცავდნენ ამერნი, იმერნი - მეგრელნი და სვანნი - ამ ეროვნულ საუნჯეს მრავალ საუკუნის განმავლობაში“ (გოგებაშვილი, 1954 ბ:479-480).

მეგრულისათვის ანბანის შექმნის საკითხს ვრცლად შეეხო იაკობ გოგებაშვილი სტატიებში „მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის“(1903)¹², „სამეგრელოს საერო სკოლები“ (1903), და „ანტიპედაგოგიური ჯიუტობა „კოლხიდის“ პედაგოგისა“ (1911):

ავტორი ისტორიულად განიხილავს ქართული ენის როლს, როგორც სარწმუნოებრივი ღვთისმსახურების, სასკოლო, სალიტერატურო და სასამართლო-ადმინისტრაციულ ენას. სტატიაში მეგრელები მოხსენიებულია როგორც **ტომი**, **ერთ-ერთი ქართველი ტომი**; კონტექსტი ნათლად გვიჩვენებს, რომ ის არ გულისხმობს ცალკე სხვა, რომელიმე უცხო ხალხს, რომელსაც გააჩნია დამოუკიდებელი ენა. ის იყენებს ტერმინს „პროვინციული კილო“: „საკუთარი გულისნადილის გამო მეგრელებმა, ყველა ქართველ ტომთან ერთად, იმთავითვე აღიარეს ქართული ანბანი თავის საკუთარ ანბანად, და თავის სალიტერატურო ენად მიიჩნიეს ქართული ენა, პროვინციულ კილოს კი მხოლოდ შიანურობაში ხმარობდნენ. ქართული სასულიერო და საერო ლიტერატურით მეგრელები ისე ამაცობდნენ, როგორც თავისი ეროვნული საუნჯით და რუსთაველი და მისი მემკვიდრეები საკუთარ ეროვნულ გენიოსებად მიაჩნდათ. მათ არასოდეს აზრად არ მოსვლიათ ცალკე ანბანის შეთხზვა, ცალკე სალიტერატურო ენისა და განსაკუთრებული ლიტერატურის შექმნა... წინააღმდეგ შემთხვევაში, მეგრელებს ადვილად შეეძლოთ ლიტერატურულად განცალკევებულიყვნენ, რადგან მათი სამშობლო ძალიან ხშირად სარგებლობდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობით და საკუთარ ბედს თვითონვე განაგებდა. მეტიც, ასე თუ ისე განათლებული მეგრელები ყოველთვის შესანიშნავად ჰფლობდნენ ქართულ სალიტერატურო ენას, ამ მხრივ ხშირად კიდევაც სჯობნიდნენ სხვა ქართველ ტომთა წარმომადგენლებს და უაღრესად აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართული პოეზიის, მხატვრული პროზისა და მეცნიერების გამდიდრებაში. ასე, რომ საბოლოო ჯამში, მათ ქართული ლიტერატურის

¹² წერილი 1903 წელს რუსულ ენაზე დაიბეჭდა ჯერ „Петербургские ведомости“-ში, შემდეგ ცალკე წიგნაკად გამოიცა პეტერბურგში „Варианели“-ს ფსევდონიმით.

საუნჯეს შეჰმატეს არა ნაკლები გონებრივი კაპიტალი, ვიდრე ცალკე აღებულმა რომელიმე სხვა ქართველმა ტომმა... თუ რაოდენ აუცილებელ შინაგან მოთხოვნილებას შეადგენდა ქართული ენა მეგრელთა ტომისათვის, ჩანს იქიდან, რომ სამეგრელოს მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა და თვით მფლობელ მთავართა მიერ გაცემული სიგელები ქართულ ენაზე იწერებოდა და მთელი საქმის წარმოება როგორც ადმინისტრაციულ დარგში, ისე სასამართლოებში იმავე ენაზე მიმდინარეობდა. თვით საშინაო აქტები, კერძო მიწერ-მოწერა და სავაჭრო წიგნები არასოდეს არ იცნობდა და არ იცნობს სხვა ენასა და სხვა ანბანს, გარდა ქართულისა. ერთი სიტყვით, მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის ძირითად **მშობლიურ ენად (დედა-ენად)**, ხოლო თავის ადგილობრივ დიალექტს უცქეროდა როგორც **მშობლიურ კილოს**“ (გოგებაშვილი, 1954 ბ:437-439).

მწერლის აზრით, „მეგრელების არაქართველებად გამოცხადება, რომელთაც არ აქვთ არც ანბანი, არც დამწერლობა, არც ლიტერატურა, ნიშნავს მათ წაერთვათ მთელი სახელოვანი წარსული, მთელი ისტორიული მონაპოვარი და გამოცხადდნენ გონებრივ ლატაკებად. ასე მოქცევა ნიშნავს ერთმანეთს დააშორონ ის, რაც ღმერთს, ბუნებას და ათასწლოვან ისტორიას შეუერთებია“ (გოგებაშვილი, 1954 ბ:439).

სტატიაში „**აფხაზეთის შესახებ**“ (1907) ზღვარია გავლებული აფხაზურსა და მეგრულს შორის: „აფხაზური ენა ქართული ენის კილო არ არის, არამედ დამოუკიდებელი ენაა... იშვიათად შემხვედრია სოფლელი აფხაზი, რომელსაც ქართული ლაპარაკი ესმოდა. იმავე დროს მე არ მინახავს არც ერთი მეგრელი, რომელსაც ეგვე ენა არ ესმოდა. აი რა განსხვავებაა აფხაზთა და მეგრელთა ქართულიზმებს შორის. ამ განსხვავების შედეგი იყო, რომ მაშინ, როცა მეგრელები ყველა საუკუნეში საქმიან მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართული სასულიერო და საერთო ლიტერატურის გამდიდრებაში თავისი ნიჭიერ ნაწარმოებებით, აფხაზებისათვის ასეთი მონაწილეობა სრულიად უცხო იყო...“ (გოგებაშვილი, 1955:200).

ი. გოგებაშვილის მოსაზრებით, 1902 წელს გერცენშტეინის გამოცემული კალენდარი, ქართველი ერის ერთობას და მთლიანობას ძირფესვიანად არღვევს: „ქართველი ერის შტოები ცალკე ხეებად გარდაუქცევიან, თემები - ცალკე ხალხებად და ერთი

ეროვნული სხეული თორმეტ-ცამეტ სხეულად მოუჩვენებია. ქართველები ამდენნი არიან, მეგრელები ამდენნი, იმერლები ამდენნი, ფშაველები ამდენნი, თუშები ამდენნი, ხევსურები ამდენნი. უყურეთ, რამდენი ნაცია აღმოუჩენია ქართველებში!“ (საქ.კალ., 1904:246)¹³.

ი. გოგებაშვილი თავის პუბლიცისტურ წერილებში მეგრელებს არ მოიხსენიებს როგორც ერს, რომელთაც აქვთ საკუთარი დამოუკიდებელი ენა. ის იყენებს ტერმინებს **კილო, კილო-კავი, დიალექტი**. „ენის“ გამოყენებისას მეგრულთან მიმართებით, გულისხმობს „სასაუბრო ენას“, სხვანაირად ვერ გავიგებთ მაგალითად, როცა ერთ წინადადებაში მეგრულზე ენასაც ხმარობს და კილოსაც: „ოცის წლის წინად სასულიერო მთავრობამ მოინდომა **მეგრულს ენაზედ** წირვა-ლოცვის შემოღება და კიდევ გადაათარგმნინა ოქროპირის წირვა ამ ენაზედ, მაგრამ ყველა წოდებამ სამეგრელოში ერთხმად უარჰყვეს ცვლილება და არ დასთანხმდა ეკლესიაში **მეგრული კილოს** ხმარებას ქართული ენის მაგივრად“.

გ. გოგოლაშვილი ამ ციტატის დამონშვებისას მიუთითებს, რომ „როცა საუბრობს მეგრულზე, ენად მოიხსენიებს; როცა ქართული ენის გვერდით სჭირდება მეგრულის დასახელება, ზოგჯერ კილოს უწოდებს (ამით ქართულს მეგრულზე მალლა აყენებს); მაგრამ არასოდეს კილოს (დიალექტს) არ უწოდებს კახურს, იმერულს: რომ არ მოხდეს სვანურის (მეგრულის, ჭანურის) და იმერულის (კახურის, თუშურის...) ერთი დონის ენობრივ ერთეულებად გააზრება... მეგრული ენა (ჩვეულებრივ ხმარებული ტერმინი) და მეგრული კილო (იშვიათად ხმარებული ტერმინი) „ბუნების კარში“ სინონიმებია“ (გოგოლაშვილი, 2008:24). მეცნიერის აზრით, ი. გოგებაშვილი პოლიტიკიდან გამომდინარე იკავებდა თავს მეგრულისა და სვანურისათვის ეწოდებინა „ენა“. სამაგიეროდ, დიდ კლასიკოსს „ბუნების კარში“ უკვე აღარ ჰქონდა ეს პოლიტიკური პრობლემა, ამიტომ მეგრულს და სვანურს „შესაბამისი“ ტერმინებით მოიხსენიებს (გოგოლაშვილი, 2008:21-22).

¹³ ამ თემას ეხება მწერალი „სახალხო გაზეთის“ 1911 წლის №267 წერილში „უცნაური სტატისტიკა“, იხ. გოგებაშვილი, 1955:377-380.

ამასთან დაკავშირებით, სამართლიანად მიუთითებს ლ. ხაჭაპურიძე, რომ „„დედა ენის“ ავტორისათვის პოლიტიზებულიობის დაბრალება უხერხულია, რადგან ი. გოგებაშვილი ტერმინ „ენასაც“ იყენებს (ოღონდ კილოს გაგებით!)“ (ხაჭაპურიძე, 2009:114).

როგორც ვნახეთ, არის შემთხვევები როცა იყენებს **ტომს**, მაგრამ მას „**თემის**“ გაგება აქვს. ეს ნათლად ჩანს კონტექსტიდან და ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ იმავე ტერმინს იყენებს საქართველოს სხვა კუთხის წარმომადგენელთათვის (**„ყველა ქართველ ტომთან“**, **„სხვა ქართველ ტომთან“**...). ამას მოწმობს 1902 წლის სტატია „საქართველოს კალენდარში“, სადაც თემებად მოიხსენიებს იმერლებს, ხევსურებს: [გერცენშტეინს] „ქართველი ერის შტოები ცალკე ხეებად გარდაუქცევია, თემები - ცალკე ხალხებად და ერთი ეროვნული სხეული თორმეტ-ცამეტ სხეულად მოუჩვენებია. ქართველები ამდენნი არიან, მეგრელები ამდენნი, იმერლები ამდენნიო, ფშაველები ამდენნი, თუშები ამდენნი, ხევსურები ამდენნიო. უყურეთ, რამდენი ნაცია აღმოუჩენია ქართველებში!“ (საქ.კალ., 1904:246).

ი. გოგებაშვილის თვალსაზრისს მეგრულთან მიმართებით შევაჯამებთ მისივე სიტყვებით: „ყველაზე უზადო სალიტერატურო ქართულ ენას მეგრელთა ნაწარმოებებში შევხვდებით და ყველაზე უზადო ცოცხალ სასაუბრო ქართულსაც მეგრელ ორატორთაგან მოისმენთ“ (გოგებაშვილი, 1954 ბ:440); „მართლაც რას წარმოადგენს **მეგრელთა ტიპი**, თუ არა ქართველს? რას წარმოადგენს **მეგრული ენა** (ენა - „სასაუბრო ენა“ - კ.გ.), თუ არა ოდნავ შეცვლილ ქართულს. ძირი და ცხრა მეთაფი მეგრული ენისა სულ ქართულია. პროვანსული ენა ბევრად უფრო დამორებულია ფრანგულისაგან, ვინემ მეგრული ქართულისაგან“ (ივერია, 1904, №107).

1.3.3. აკაკი წერეთლის თვალსაზრისი

საინტერესოა აკაკი წერეთლის შეხედულება ქართველური ენობრივი სამყაროს შესახებ. მისთვის საქართველო არის „ჩანგური, რომლის სიმებსაც შეადგენენ: ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, აჭარა, ლაზისტანი და სხვ... თვითეულს ამათგანს თავის საკუთარი ხმა აქვს, მაგრამ კერძოთ თავის-თავად არც ერთსა არა აქვს ძალა, თუ ერთმანეთს არ შეუთანხმდნენ, და შეთანხმებით კი გაკეთილ-ხმოვანდებიან“ (წერეთელი, 1960 ა: 356-357); „ჩვენი საქართველო სხვა რომელიმე ქვეყანასავით ერთ-პირად გაშლილი არ არის. ის არის სხვა-და-სხვა კუთხეებისაგან შეხამებულ-შეფერადებული. თვითეულ იმ კუთხეთაგანს თავისი საკუთარი ფერ-ხორცი აქვს. მათი ხალხი, თუმცა ტომით და ენით ერთნი არიან, მაგრამ კილო კი თავ-თავისი საკუთარი აქვსთ“ (წერეთელი, 1960 ა:438).

აკაკი წერეთლის მიდგომა მეგრული მეტყველებისადმი ერთგვარად წააგავს სულხან-საბას მიდგომას, როცა აცხადებს, რომ „მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია“, მაგრამ ამასთან მეგრულს „ნამდვილ ქართული სიტყვების სალარო“ უწოდა - „თუ არა მზაკვარება და უგუნურება, გონიერება და სიმართლე იმას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყონ და მეგრული ძირითადი ქართული!.. თუ ვიტყვი, რომ მეგრელებს შინაურობაში (განსაკუთრებით, დაბალი წოდების ხალხს) მეგრულ კილოზე ლაპარაკი უფრო ეხერხებათო, ამითი რა დაშავდება? სამწერლო და სადარბაისლო ქართული იმათ ჩვენზე ნაკლებ არ იციან?! მართალია, მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სამაგიეროდ იგივე მეგრული დღეს სალაროა ნამდვილ ქართული სიტყვების. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰკარგვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-თათრულ-სპარსული შემოუღია, რომელიც ქართველის ყურს ცუდად ეჩხირება და გულსა სწყინს... და მეგრულ ენაში კი შენახულან მარგალიტებად ეს ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენს მწერლებ-მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილი სიტყვებით შეივსონ დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი.

ეს რომ ასეა, ეს ყველამ ვიცით, მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ერთმა უბრალო ახირებულობამ იძულებული გვყო დღეს, რომ „მეგრელობაზე“ ვისაუბროთ. ტყვილა კი არ არის ნათქვამი: „თავდაპირველად მუნი ერთმა თავგმა გააჩინაო“. ამ რამოდენიმე წლის წინეთ, ერთმა ვიღაც წინდაუხედავმა კაცმა აიხირა, რომ ჩვენ, მეგრელები, ქართველები არა ვართ და ჩვენი ენაც სულ სხვა ენაც არისო. ეს არ მოეწონათ მეგრელებს!.. იტკიცეს, ვინ ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები არა ვართო! მეგრელები რომ ვართ, ეს მართალია და ნურც მოგვიშალოს ღმერთმა ჩვენი მეგრელობა, ისე როგორც გურულს გურულობა, ქართლელს ქართლელობა, კახელს კახელობა, რაჭველს რაჭველობა და სხვანიო!... მაგრამ იმავე დროს ნუთუ საერთოდ ქართველები არა ვართო? და როდის აგვიღია ხელი იმ დედაენაზედ, რომლითაც ღმერთს ვადიდებდით მრავალ საუკუნეების განმავლობაში და სამშობლოს ვემსახურებოდითო!..“ (წერეთელი, 1961:427-429).

ა. წერეთლისათვის მეგრელი ისეთივე ქართველია, როგორც საქართველოს სხვა კუთხის წარმომადგენელი. მან ეს სამეგრელოში, სათავადაზნაურო სკოლის კურთხევის დროს მიმართვისას ხმამაღლა კიდევ ერთხელ გააუღერა: „საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი, ძმები ვართ; სამის ძლიერის, უხრწნელის კავშირით საუკუნოდ შეხორცებული: საერთო ისტორიით, ქრისტეს სარწმუნოებით და ერთის დედა ქართული ენით... აქ ამ სკოლაში მიხვდება იმერელი, რომ ის, კერძოდ, თუმცა იმერელია, მაგრამ საზოგადოდ კი იგივე ქართველია; აქ გაიგებს მეგრელი, რომ ის კერძოდ მეგრელია, თავის საკუთარი ფერის მექონი, მაგრამ საზოგადოდ კი, ძირეულად, იგივე ქართველია და თვისის კერძო მეგრელობით მხოლოდ აფერადებს ქართველობას“ (წერეთელი, 1960 ბ:275).

მიუხედავად იმისა, რომ წერილში ნათლად არის დასაბუთებული ქართველთა ენობრივი და ეროვნული ერთიანობა, ენათმეცნიერი გ. გოგოლაშვილი აღნიშნავს: „აკაკი მეგრულს ზოგან ენას ეძახის, ზოგან - კილოს, ამან არ უნდა დაგვაბნოს; ეს ტერმინოლოგიური სიჭრელეა და ვერც მოვთხოვთ აკაკის მეცნიერული ტერმინოლოგიის სიზუსტეს... იქ, სადაც მწერალი მეგრულ კილოს ამბობს, მეგრულ ენას გულისხმობს და ეს სადაოც არაა“ (გოგოლაშვილი, 2007:110-111).

ფიქრობთ, კილოში ენის შინაარსის გაგება შეუძლებელია, იმდენად, რამდენადაც ეს უკანასკნელი უფრო მეტი პოლისემანტურობით ხასიათდება და თავის თავში სხვა დანარჩენთან ერთად გულისხმობს „სასაუბრო ენასაც“, კილო კი შედარებით ვიწრო გაგების ტერმინია და შეუძლებელია მან მასზე უფრო ფართო ცნების მნიშვნელობა გამოხატოს.

ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ დაშლაზე აკაკი წერეთელი მტკიცედ შენიშნავდა: „ამ გვარის ტყუილებითა და უკადრისობით ლამის სხვა-და-სხვა კუთხის ქართველობა ერთმანეთს გადაჰკიდონ და საშვილიშვილო მტერობა ჩამოაგდონ!.. საჭიროა ყურადღების მიქცევა... იმას ნურავინ იტყვის, რომ წვრილმანი რამეა და აღარ ღირს გამოკიდებაო. ეს ის ეკალია, რომელიც ეშმაკის ხელით ითვისება და შემდეგში გვიჩხვლევს და დაგვანყლულებს!“ (წერეთელი, 1961:430).

აკაკი წერეთლის მიერ გამოყენებულ ტერმინებს სიღრმისეულად განიხილავენ მეცნიერები თ. გვანცელაძე და ტ. ფუტყარაძე, რომელთა დასკვნით მწერლისთვის მეგრული ისეთივე ქართულია, როგორც სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ეროვნული ენის გამამდიდრებელ წყაროებს წარმოადგენენ (ხაზი ჩვენია - კ.გ.) (გვანცელაძე, 2006:114; ფუტყარაძე, 2015:356).

1.3.4. ილია ჭავჭავაძის თვალსაზრისი

ილია ჭავჭავაძეს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ენა ეთნო-კულტურული ისტორიის ამსახველი ფენომენია: „ენა, როგორც გასაღები დაკეტილისა, ყველაზე უფრო შემძლებელია და ყველაზე სანდო მონამეა ცივილიზაციის ისტორიისათვის, რადგანაც უფროს - ერთს შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისას... ცხოვრება ერის გადაშლილია, გამომწვევებულია მის ენაში, რომელიც უტყუარი სარკეა ყოველის მისის თავგადასავლისა და ყოფა-ცხოვრების ცვალებადობისა“ (ჭავჭავაძე, 1987:23).

თავის ერთ-ერთ პირველ წერილში „ორიოდ სიტყვა თავად რევამ შალვას ძე ერისთავის მიერ კობლოვიდგან შეშლილის თარგმანზედა“ ილია წერდა: „სამი

ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამასაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ - კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენი მშობლიური ენის მიწასთან გასწორებას. ენა საღმრთო რამ არის, საზოგადო საკუთრება, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“ (ჭავჭავაძე, 2012:25).

იმპერიული პოლიტიკის წინააღმდეგ, ქართველი ერის ინტერესების დასაცავად თანამოაზრეებთან ერთად იბრძოდა ილია ჭავჭავაძე. პროფ. ტ. ფუტკარაძის თვალსაზრისით, მან „ღრთულად გააცნობიერა იმპერიის მიზანი, ენობრივ-ეთნიკურად დაენანვერებინათ ქართველი ერი; მან ასე შეაფასა ეს მოვლენა: „**რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული - ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზე უნინარეს ენას მისწვდა**“ (ფუტკარაძე..., 2012:215).

წერილში „**ზოგიერთი რამ**“ ილია ნათლად ასახავს, როგორ შეიძლება ენობრივმა დაქუცმაცებამ ეროვნულ დაქუცმაცებამდე მიგვიყვანოს: „ის შემკრებლობითი, დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენგანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა, დაირღვა, ჩვენის გონებიდამ ამოიშალა, და ქართველი ეხლა ერთის კუნჭულის მცხოვრებთა საკუთარი კერძობითი სახელიდა გახდა და არა საერთო, საყოველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლულის ისტორიის მძიმე უღელი ჭირში, თუ ლხინში, ერთად ძმურად უწევნია, რომელსაც ერთისა და იგივე ენით ჭირში უგლოვნია, ლხინში უმხიარულნია... იმერელი, გურული, მეგრელი, ქართლელი, კახელი - ეს ცალცალკედ მითვისებული, კერძობითაც მიღებული, განმაცოფელი სახელები, ჩემის ზემოხსენებულის სიტყვის ცხადი მაგალითებია“ (ჭავჭავაძე, 2012:48-49).

წმ. ილია მართალმა მშობლიური ენის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლაში წინა პლანზე წამოსწია ეროვნული მეცნიერული ენისა და ლიტერატურის სისტემატიზაციის საკითხი. პროფ. ტ. ფუტკარაძემ და ი. ვაშაკიძემ ყურადღება გაამახვილეს ილიას დამოკიდებულებაზე ქართული ენის ლექსიკისადმი, როგორც ტერმინოლოგიის ძირითადი ბაზისადმი ტერმინთშემოქმედების პროცესში (ფუტკარაძე..., 2012:220-221).

1.3.5. ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისი

ვაჟა-ფშაველამ თავისი პოზიცია მეგრული მეტყველების მიმართ გამოავლინა ჯერ კიდევ მაშინ, როცა 1902 წელს რუსულ ენობრივ დივერსიას კონკრეტული ლექსით გამოეხმაურა. მან ხაზი გაუსვა ქართველთა ერთიანობას და მეგრული და სვანური ანბანის შექმნა „ქართველთა გადამტერებად“ მიიჩნია:

„... გადაამტერებს ერთმანეთს
ქართლსა, იმერეთს, კახეთსა,
საკუთარს ანბანს შეუდგენს
სამეგრელოს და სვანეთსა...“

ვაჟა-ფშაველას ენობრივი კონცეფცია ქართველური ენობრივი სამყაროს მიმართ, მისი შემოქმედებიდანაც ნათელია.

ვაჟა-ფშაველა სალიტერატურო ენის წყაროდ ძველ მწიგნობრულ ენასა და ამ ენის თავისებურებების შემნახველ ხალხურ კილოს მიიჩნევს. „**მცირე შენიშვნა** (პასუხად ბ-ნ პ. მირიანაშვილისა)“ და „**ენა (მცირე შენიშვნა)**“ ის სტატიებია, სადაც ეს ნათლადაა წარმოდგენილი:

„ახლანდელი ლიტერატურული ენა ახალია და სიახლის გამო ბევრს ფორმებს, ბევრს სიტყვებს მოკლებული არის. ყველა ეს ფორმები და სიტყვები ხალხშია დამარხული, ხალხი, ერი დედაა ენისა, იგი ჰბადებს და ჰზრდის ენას, როგორც დედა შვილს. ყოველი ეთნოგრაფი და საერო მწერალი მოვალეა ყველა საყურადღებო ხალხური სიტყვა, ან ფორმა გააცნოს ლიტერატურულს ენას, თუ იგი სიტყვა და ფორმა შეეფერება ენის ხასიათს, იმის ბუნებას... ენას ფესვები წარსულს დროში აქვს გადგმული, - რაც ხასიათი და ბუნება ისტორიულად მიჰნიჭებია ენას, იგი უნდა შეჰრჩეს სიკვდილამდე. მართალია, ენა თანდათან წარმატებაში შედის, წინ მიდის, მაგრამ ისე კი არა, რომ ბუნებასა და ხასიათს იცვლიდეს. თუ ეს მოხდა, მაშინ ენა კვდება“ (ვაჟა-ფშაველა, 1979:567-568).

„არა მგონია შეედრებოდეს ერთი საგანი მეორეს ისე, როგორც მდინარე და ენა... დიად, მოდის ენაც მდინარესავით, მაგრამ თუ სათავეში, ე. ი. იქ, საიდანაც იბადება, არ დაშრა, ქვეით, ბოლოდგან მისი დაშრეტა ყოვლად შეუძლებელია და ძალაც მისი სწორედ რომ სათავეშია, გამომდინარეობს უღვეველად, უკლებლად... სათავე ენისა, ვგონებ, ყველამ კარგად იცის, სად არის, ან რა არის... ეს სათავე ენისა გახლავთ ძველ-

თა ნიჭიერ მწერალთა ნაწარმოებნი, ის ქართული თემები, სადაც დღევანდლამდე შემონახულა შეუბღალავად, უმნიშვნელოდ ქართული ენა“ (ვაჟა-ფშაველა, 2011:205).

ტ. ფუტკარაძე სტატიის „ვაჟა-ფშაველა ქართული სამწიგნობრო ენის, ანბანისა და ქართველური დიალექტური ლექსიკის შესახებ“, ვაჟას ენობრივ კონცეფციას ორი ძირითადი მიმართულებით განიხილავს: 1. ენა და იდენტობა; 2. სტანდარტული ენა და დიალექტები - „ვაჟას შემოქმედებაში გატარებულია აზრი, რომ ეროვნული ენისა /ქართველთა საერთო ენისა/ და დიალექტის /სათემო კილოს, ხალხის სასაუბრო ენის/ მიმართება ისეთივე უნდა იყოს, როგორც მდინარისა და მისი შენაკადისა: „არა მგონია, შეედრებოდეს ერთი საგანი მეორეს ისე, როგორც მდინარეთა ენა. ვინც ცალ-კეულ შენაკადებს დამოუკიდებელ მდინარეებად გამოაცხადებს, ის ცუდ სამსახურს გაუწევს ნამდვილ მდინარესაც და თვით ნაკადულებსაც...“ (ფუტკარაძე, 2011: 43-49).

ლექსიკას, რომლითაც ვაჟამ გაამდიდრა სალიტერატურო ენა, კ. გამსახურდიამ „მზითევი“ უწოდა და მისი მეტყველების საერთო ფონად ძველქართული დასახა: „ისეთი მზითევი, როგორიც ფშავიდან გამოჰყვა ვაჟას, არც ერთ ქართველ მწერალს არ შემოჰყოლია თავის კუთხიდან, ეს „მზითევი“ დიდად წაადგა მეცხრამეტე საუკუნის ენას“ (გამსახურდია, 1967:214).

1.3.6. ნიკოლოზ დადიანის თვალსაზრისი

სამეგრელოს მთავრის მემკვიდრე ნიკოლოზ (ნიკო) დადიანი ხაზს უსვამდა ქართველური ენის ერთიანობას, მეგრულს კი ამ ერთიანობის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევდა. ის „მეგრელის“ და „მეგრელი ნ.დ.“-ს თსევედონიმით ბეჭდავდა წერილებს ჯერ გაზეთ „დროებაში“, შემდეგ „ივერიაში“.

„დროებაში“ 1885 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „კიდევ მეგრული ენის თაობაზე“, მსჯელობს: „მეგრული ენა რომ ქართული ენის ღვიძლი შვილია, ამაში შემოიტანს ეჭვს მხოლოდ ის, ვისაც მეგრული ისე გაეგება, როგორც ბ. რადეს ხევსურული. მეგრელები და ჭანელები ღვიძლი, ნამდვილი შვილნი არიან ქართველის ერისა. მაშასადამე, შეიძლება რომ შვილმა მამის ენა არ იცოდეს? რომელ თუილოსოთოსს მოუვიდა თავში მეგრულისა და ქართულის ერთმანეთისგან დაშორება? ჩვენ მეგრელები ნამდვილი შვილნი ვართ ქართველის ერისა და ჩვენი დედა-ენა ქართულია. სამეგრელოს ცხოვ-

რება, გონებრივი განვითარება ქართულს ენაზე და მის მწერლობაზე იყო დამყარებული და ეხლაც არის. მეგრულს ენას თავისი არც ანბანი აქვს და რასაკვირველია, არც ლიტერატურა. იმას არც სხვა ენის ანბანი მიუდგება გარდა ქართულისა...“ (დროება, 1885, №53:1).

ნ. დადიანი ისტორიულ ეროვნულ ერთიანობას უსვამს ხაზს: „მეგრელი, იმერელი, გურული, კახელი, ხევსური, ქობულეთელი თუ აჭარელი - ყველანი ერთსა და იმავე ქართველ ერს შეადგენენ, მათი შემაერთებელი კავშირი არათუ მართო ქართული ენაა, არამედ მთელი ცხრამეტი საუკუნის ისტორია, ჩვეულებანი, ხასიათი და სხვა. მართალია, უკუღმართ დროთა ბრუნვას პოლიტიკურად ხანდახან ერთმანეთს დაუშორებივართ, მაგრამ ეს ამბავი ყოველ ქვეყანაში მომხდარა... ჩვენ ყველანი ერთ ერს შევადგენთ, ერთი ენა გვაქვს, ერთი და იგივე ცხოვრების საგანი, ერთი და იგივე დანიშნულება. როგორც ხევსური, ისე მეგრელი ამაყობს საკუთარი წამებით საქართველოს ისტორიისა. დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, რუსთაველი, ანტონ ჭყონდიდელი წმინდა სახელებია როგორც გურულისა, ისე მეგრელისათვის, კახელი-სათვის და სხვა“ (დროება, 1885, №53:2).

მეგრელი ნ.დ.-ს თსევედონიმით გაზ. „ივერიის“ 1887 წლის №39-ში გამოქვეყნებულ წერილში „კაი ხუმრობაა!“, გაკრიტიკებულია მეგრულისთვის დამწერლობის შექმნის მცდელობა: „ვინ არ იცის და რომელმა გაგებიანმა ქართველმა, რომ ეგრისელი ანუ მეგრელი ქართველები ოთხი საუკუნე მეტი ცალკე სამთავროდ ჩამოცილებული იყვნენ ძმათა და თვისთავან, თავისთვის ცალკე განეგებოდნენ და განებჭობოდნენ; მაგრამ იმ შინა განხეთქის უდროვო დროსაც არავის გულშიდაც არ გაუვლია ეს მწვალებლური ფიქრი, რომ ჩვენებურს „ჟღურტულს“ ენობა ვუბოძოთ, ანბანი გამოვუხატოთ და მწერლობა დაველოცოთო. არავის უბრალო ბაასიც არ შეუბღალავს ამ გვარის განდგომილების წარმოთქმითაც; ისე როგორც დასაბამითგანვე ყოფილა, საღვთო რჯულიც და საერო წესიც სრულდებოდა წმინდა ქართულს ენაზე და ვერც ერთი კუთხე საქართველოსი ვერ დაიჩემებს, იმოდენად განვითარებული სამოქალაქო, საბჭო სიტყვიერება ჰქონდეს, როგორც ეგრისის ქართველებს, მეგრელებს ჰქონდა... ამიტომ რომ არც ერთსა და არც მეორეს არ ჰსცოდნია, რომ მეგრული ქართული, იმერული

ქართული, გურული ქართული, რაჭული ქართული, მთიული ქართული და სხვა ყველა ქართულია!...“ (ივერია, 1887, №39:2).

საინტერესოა დიმიტრი ყიფიანის ბიოგრაფის, გ. ტატიშვილის მოგონება:

როცა ნიკო დადიანი კოტე ყიფიანს სტუმრობდა ქუთაისში, მღვდელ ვოსტორგოვს მისთვის პოლიციის მოხელის ხელით გაუგზავნია წერილი, სადაც სამეგრელოს მთავრის მემკვიდრეს სთხოვდა, დაედასტურებინა: „მეგრელები ცალკე ეროვნებაა, ქართველ ერთან საერთო არა აქვთ რა, მეგრელებს აქვთ თავიანთი ენა, დამწერლობა, ლიტერატურა და ისტორია“. ნიკო დადიანს კოტესთვის გადაუცია წერილი: „ნახე ხულიგანი რას მიბედავსო“. კ. ყიფიანს უთქვამს: „ეს წერილი მამაჩემს ჩავარდნოდა ხელში, ვიცი, რასაც იზამდა და შენც გმართებს, დიდი ყურადღება მიაქციო ამისთანა გარეწრის საქციელსო“. ნ. დადიანს მკაცრად უპასუხია მღვდლისთვის: „მღვდელო, თქვენმა ხულიგნურმა წერილმა დიდად გამაკვირვა, რომ ღვთისმსახური, რომელიც მოვალეა, პატივი სცეს ხალხის ისტორიას, ეცნობოდეს მას და ახარებდეს მისი ძმური ერთობა, სულ სხვა გზას დასდგომია. თქვენ გიკისრიათ როლი იუდასი და ცდილობთ, გაყაროთ ძმები და მტრად გახადოთ ერთმანეთისა. სამეგრელო, ქართლი, კახეთი, მესხეთი, გურია, იმერეთი და სხვ. ეს გეოგრაფიული სახელებია, სადაც ცხოვრობენ ქართველები, რომელთაც აქვთ საზოგადო ენა და დამწერლობა, თავისი ლიტერატურით, ხოლო თქვენ თვითნებურად გინდათ, ყოველივე ეს ასიმილაციისათვის გამოიყენოთ...“ (ყიფიანი, 2014:427).

საინტერესოა გ. მაჩაბელის მიერ 19 წლის შემდეგ გამოქვეყნებული წერილი, რომელიც 1885 წელს ნ. დადიანისაგან მიიღო. წერილში თავადი ეწინააღმდეგებოდა იმ მეცნიერებს, რომლებიც მეგრულს ცალკე ენად განიხილავდნენ და საკუთარ პოზიციას მტკიცედ ამუღავნებდა: „მე წავიკითხე ის სტატიები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მეგრული ენის შუა და ქართველთ ენის შუა სიმზგავსეც არ არისო... ის გარეშე ქვეყნის ფილოლოგები, რომელნიც სწერენ მეგრულს და ქართულს ენებზედ, არიან სრულიად დაბნეულნი... ჩვენდა საბედნიეროდ, ჩვენს ხალხს აქვს თავისი საკუთარი აზრი და რწმუნება, რომელიც დაგვიტოვა ჩვენმა საკუთარმა ისტორიამ და ახლა ვერა კაცი ვერ დაგვაჯერებს იმას, რაც ნამდვილი არ არის ჩვენთვის და რაც ავნებს ჩვენს წინ წაწევას...“

ამას გარდა, ხალხის ისტორია და სურვილი უნდა შეიტყოს კაცმა და შემდეგ ილაპარაკოს. მე მენგრელიას, იმერეთს და გურიას უყურებ როგორც საქართველოს პროვინციებს. ჩვენს შუა განსხვავება არ არის და არც უნდა იყოს. ეს არის ჩემი აზრი და ამ აზრით მოგვკვდები..." (ივერია, 1904, №241:2).

1.3.7. კონსტანტინე გამსახურდიას თვალსაზრისი

კონსტანტინე გამსახურდია ნათლად ხედავდა, რომ ქართული ენის ზრდას, მასში არსებულ დუდილს და ენერგიულად წინ გაქანებულ სტიქიას, როგორც „გაურანდავ უვერს“, ყალიბში მოქცევა სჭირდებოდა. აქედან გამომდინარე წარმოადგინა „**იდეალური ლიტერატურული ქართული**“ ჩამოყალიბების გზა ისტორიული მეთოდის გათვალისწინებით:

„ქართული ენა არც ამერლებს შეუქმნია და არც იმერლებს. ცალ-ცალკე არც ერთსა და არც მეორეს. არც თუ მართოდენ ქართლის მეტროპოლიას შეუქმნია იგი. ქართული ენა შექმნილია ყველა ქართულ დიალექტზე მეტყველ ქართულ ტომებისა და მათ ნაშიერების მიერ. ყოველი დიდი ოსტატი ქართული ენისა უწინარეს ყოვლისა თავის კუთხეში დაგროვილი სიტყვის მარაგით ამდიდრებდა და ამკობდა ქართულ მეტყველებას. ...თანამედროვე ოსტატები ქართული სიტყვისა ერთგულად მისდევენ კვალდაკვალ ქართული სიტყვის გამმართველების ამგვარ ტრადიციას. ...ილიამ ქართულ ენას შესძინა ქართლური ბუნების სიდარბაისლე, ხოლო აკაკიმ იმერულის სილბო. **XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშავერის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი. აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული**“ (გამსახურდია, 1967:206-207).

„მე პირადად, როგორც მწერალი, მუდამ მონადინებული ვარ გავდევნო ქართული ენიდან ის ზედმეტი ბალასტი, რომელიც საუკუნეების გავლენით ჩალექილა ქართულ ენაში. პარალელურად, ჩემის აზრით, უნდა ხდებოდეს ენის რეპარაცია ადგილობრივი დიალექტების ლექსიკის საშუალებით. უნდა შემოუშვათ ქართულ ენაში როგორც

მეგრულ-სვანური დიალექტიკის სიტყვები, ისე ფშავ-ხევსურულ კილოდან. ვაჟა-ფშაველამ ამ მხრივ დიდი სამსახური გაუწია ქართულ ენას... (გამსახურდია, 1963:628).

წერილში „როგორ ვწერ?“, კ. გამსახურდია აღნიშნავს: „...მთელი ჩემი ენერჯია ძველი და ხალხური ქართულის შესწავლისაკენ მივმართე. ცხადია, რომ არც ერთ დიდოსტატს ენისას ჩვეულებრივი მოქალაქისა და თუნდაც, ლიტერატორის ლექსიკა, არც უკვე ცნობილი სიტყვების მარაგი არ ეყოფა. ამ შეგნებამ ძველქართულსა და ხალხურ ზეპირსიტყვაობაში გადამაგდო. ამის შემდეგ საჭიროდ დავინახე ქართული ენის ალოგიური ბუნებიდანაც ამელო ხარკი“ (გამსახურდია, 1963:522).

მწერალი არქაული თუ დიალექტური ფორმებით სალიტერატურო ენის გამდიდრების აუცილებლობაზე მიანიშნებს აგრეთვე, როცა აღნიშნავს: „მე არა მაქვს არც ერთი სიტყვა რომანში ნახმარი, რომელიც ათასგზის არ ამეწონოს და ყოველი სიტყვა მე მიხმარია ჩემი და ჩვენი ეპოქის სულის ერთ-ერთ ნაწილაკის გამოსახატავად... დაუსაბუთებელი ბრალი დამლო ზოგიერთმა არქაიზმში. მე ზუსტად აღნუსხული მაქვს ყოველი სიტყვა ოდესმე ჩემს მიერ აღდგენილი, ან ძველი ქართულიდან ნასესხები, ან ქართულ დიალექტებიდან ახლად შემოტანილი ლიტერატურაში... ცხადია, შვიდას სამოცგვერდიან ეპოპეის მანძილზე მე არ მეყოფოდა ის ხუთიოდე ათასი ძირეული სიტყვა, რომელსაც აბრუნებდა მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზია“ (გამსახურდია, 1965:388).

აქამდე უხმარი სიტყვების გამოყენებას საპატიო საქმედ მიიჩნევდა კლასიკოსი, როცა ლიტერატურულ ენაში მათი ბადალი არ იძებნება: „დაუშრეტელი რეზერვუარი ჩვენი ენისა ეს გახლავთ ძველქართული და ჩვენი ტომების მრავალკილოვანი დიალექტები... [ენაკავები] იძლევიან მდიდარ ლექსიკურ მასალას... დიალექტები უნდა გამოვიყენოთ დედა-ქართულის სიტყვიერი მარაგის გასამდიდრებლად“ (გამსახურდია, 1967:217). „ჩვენი მრავალტომიანი და მრავალდიალექტიანი ერის ყველა კუთხიდან მოტანილი სიტყვა უნდა გამოვიყენოთ ჩვენი ენის გასამდიდრებლად, მით უმეტეს იმ შემთხვევაში, როცა ამ სიტყვას შესაბამისი ბადალი არ მოეპოვება ახალ ქართულში. არც სინონიმური სიტყვების შემოტანაა სააუგო. ასეთი სიტყვა წარამარა სჭირდება პოეტს, მით უმეტეს რომანისტს, რამდენადაც ფრაზის გრძელი პერიოდის

მობრუნებისას ერთი და იგივე სიტყვის განმეორება ენის სილატაკის მომასწავებელია. არა მგონია რაიმე დამეშავებინოს, როცა „მთვარის მოტაცებაში“ ვიხმარე სვანური სიტყვა „ფოთრი“, რამდენადაც ჯიხვის პატარას, შვლის ნუკრისაგან გასარჩევად ფოთრი მოუხდება ორი სიტყვის - ჯიხვის ნუკრის ნაცვლად“ (გამსახურდია, 1965:449).

კ. გამსახურდია თავის გამოსვლებში დიდ ყურადღებას უთმობდა მწერალთა ლექსიკას. მაგ. ყურადღებას ამახვილებს სიმონ ჩიქოვანის „პროვინციალიზმზე“: „ამხანაგ სიმონს აქვს მრავალი სიტყვები, რომლებიც გურიაში, სამეგრელოში იხმარება და ლიტერატურაში უეჭველად უნდა შემოვიდეს. ჩვენ არ გვმართებს პროვინციალიზმით გატაცება, მაგრამ ისეთი თავისებური სიტყვები, რომლებიც ზოგიერთ პროვინციას აქვს შერჩენილი, უნდა შემოვიდეს“ (გამსახურდია, 1965:361). კლასიკოსი რამდენიმე ერთეულს უწონებს ს. ჩიქოვანს: „ჭორთი“ - თხმელის მცირე ხე, „პეტელი“ - სამეგრელოში თხის კიკინის, ხავილის აღმნიშვნელი, ძალიან მოსწონს „წყარსინჯი“ - კოლხეთის ჭაობის სტუმარი, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში არ უნახავს; არ იზიარებს „ფოკი“ სიტყვის შემოტანას, რაც „ობს“ ნიშნავს. აქვე იმონწმებს კოლხეთის დაბლობში მის მიერ დადასტურებულ სიტყვას „ხაია“ - „ჭაობის ბალახი არის, არა ის, რომელიც პრასას წააგავს და ოდნავ ფოთლიანია, არამედ ოდნავ წვრილია და პატარა ბუსუსები აქვს. მე ვკითხე ერთ მოხუცებულ მონადირეს, ამას „ხაია“ ჰქვიაო. იძულებული ვარ, ეს სიტყვა შემოვიტანო ლიტერატურაში“ (გამსახურდია, 1965:361).

მწერალი აღნიშნავს მეტად საჭირო სიტყვის შემოღებაზე - „ტოილო“, რომელიც საბელს ნიშნავს და რომლითაც საბალახოზე დააბამენ ხოლმე ცხენს. პროფ. რ. შეროზია ამაზე შენიშნავს: „ძნელია საუბარი იმაზე, „ტოილო“-ს უკავშირებდა თუ არა მწერალი მეგრულსა და ლაზურში დადასტურებულ იმავე ძირის ზმნურ ფორმას „ქიჯიოტოულე“ (დააბი!). ამის შესახებ იგი არათყუროს ამბობს, მაგრამ სავარაუდოა, რომ მისთვის მარტვილური ვარიანტი სიტყვისა ცნობილი იყო“ (შეროზია, 2008:375).

პუბლიცისტურ ნაშრომებში არაერთგან ვხვდებით დიალექტებიდან თუ ძველქართულიდან შევსებული სიტყვების ჩამონათვალს უცხო სიტყვათა შესატყვისად, მაგ.: „ინტრიგის“ შესატყვისი - „ხვანჯი“ (საბასგან ვისესხე)... რუსული სიტყვა „პლანიროვატ“ - „ირაო“ (ეს სიტყვა ხევსურული დიალექტიდან ვისესხე, იგივე იხმარება გურულსა და მეგრულში)... რუსული „კლექტატის“ შესატყვისად რაჭულიდან ვისესხე - „კუბოკრული“,

რილო-ჭრელო (ე.ი. შეჭალრებული ტალები დათოვლილი მთებისა)... ქართულში არ გვექონდა ფრიად საჭირო სიტყვა რუსული „კანტ“-ის მაგიერ - გურულიდან ვისესხე „ძვიდე“; უცხოური „ჰიპნოტიზირების“ შესატყვისად იგივე გურული „მონუსხვა“... უცხო ლექსემათა შესატყვისად განახლებული: „მკოდოვანი“, „გლუ“, „გარღვეული“, „მეინახე“, „ურწყული“... ფრიად საჭირო გურული სიტყვა „ჭვინტი“ - წვეტი ფეხსაც-მლისა, გინდა გემის ცხვირი; რაჭულიდან შემოვიღე „შრამელი“, ქართლურიდან „შინაბერა“, „საჭრეთელი“ (გამსახურდია, 1967:220-221); დიალექტური ლექსიკის გამოყენებაზე მიუთითებს, რომ „ზოგი კალმოსანი არ იცნობს არც თავისი კუთხის, არც საქართველოს სხვა კუთხეების დიალექტებს და ყოველი სიტყვა, რომელიც მის ცნობიერების გარეშეა, „არქაიზმი“ ჰგონია-ო“ (გამსახურდია, 1967:219).

მაშასადამე, კონსტანტინე გამსახურდიას ენობრივი სამყარო მოიცავს ერთიან ენობრივ საგანძურს, ძველი მწერლობის ენიდან თუ დიალექტებში დაუნჯებული მასალიდან.

პროფ. რ. შეროზიას შეფასებით, კ. გამსახურდია „ერთ-ერთი ის გამორჩეული ქარ-თველი მწერალია, რომელმაც ქართველური ენობრივი სისტემის სიღრმეში ჩახედვა მეტ-ნაკლებად მოახერხა და ენის შესაძლებლობათა გამოყენებით ქართველური სალიტერატურო ენის ისტორიაში თავისი სტილური ვარიანტი შექმნა“ (შეროზია, 2008:375). პროფ. ტ. ფუტკარაძის მიხედვით, ის იყო ვინც „წინ აღუდგა იმპერიის მიერ დამკვიდრებულ ე.წ. ქართველთა ოთხი ენის დივერსიულ თეორიას და ქართული სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ძველქართული ტრადიციის გათვალისწინებით დღე-ისათვის აქტუალური თეორიული პოსტულატი ჩამოაყალიბა“ (ფუტკარაძე, 2014 ბ:360).

წარმოდგენილი პუბლიცისტური წერილების მიმოხილვიდან, ნათლად ჩანს ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა კონცეფცია - საერთო ენობრივ-ეთნიკური იდენტობა ქართველი ერისა, რომელიც საუკუნეებს ითვლის.

1.4. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მეცნიერთა თვალსაზრისების ანალიზი)

მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების მხარდამხარ ქართველური ენის სინწინდის დასაცავად იბრძოდნენ ქართველი მეცნიერებიც. წარმოვადგენთ ს. ხუნდაძის, პ. ჭარაიასა და ი. ჭყონიას მიდგომებს მეგრულის ადგილზე ქართველურ ენობრივ სივრცეში:

1.4.1. მეგრული ლექსიკის ადგილი სილოვან ხუნდაძის მიხედვით

სილოვან ხუნდაძე ერთ-ერთი გამორჩეული მეცნიერია, რომელმაც დაგვიტოვა მდიდარი ენათმეცნიერული მემკვიდრეობა. მან ქართველური დიალექტებისადმი საკუთარი დამოკიდებულება ნათლად წარმოადგინა, როცა „ქართული გრამატიკის“ სასკოლო სახელმძღვანელოში (მეორე და შემდგომ გამოცემებში) დანართის სახით შეიტანა „ქართული ენის კილოკავების - მეგრულისა და სვანურის გრამატიკული ფორმები“. დანართის შესავალ ნაწილში წერს: „ქართული ენის კილოკავებია - სვანური, მეგრული, ლაზური, ინგილოური, ფშაური, თუშური, ხევსურული და სხვ. საქართველოს ყოველის განსაკუთრებული კუთხის ენას თავისი განსხვავებული გამოთქმა და ფორმები აქვს, მაგრამ ყველა კუთხეს ერთმანეთის საუბარი კარგათ ესმის. მხოლოდ სვანური და მეგრული ენა (და ამ უკანასკნელის მახლობელი დიალექტი ლაზური) დედა-ქართულისაგან განსაკუთრებით განსხვავებულ სახეს წარმოადგენს“ (ხუნდაძე, 1917: 201).

ამ საკითხს ი. ყიფშიძე შეეხო თავის ნაშრომში „მეგრული ენის გრამატიკა“ და აღნიშნა, რომ ამგვარი შეხედულება უსაფუძვლოა და დიდი ხანია მეცნიერებისაგან უარყოფილია (ყიფშიძე, 1914:27).

ს. ხუნდაძემ სახელმძღვანელოს მეხუთე გამოცემის დანართში შემდეგნაირად უპასუხა ამ შენიშვნას: „მე ვამბობ, რომ მეგრული და სვანური ენები ქართული ენის

შტოებია-მეთქი, და ის განსხვავებული ფორმები და სიტყვები, რომლითაც ეს კილოკავები დედა-ქართულისაგან გაირჩევა, იმით აიხსნება, რომ უხსოვარ დროს, როცა ქართველი ტომების საერთო ენა ჯერ კიდევ განვითარებული არ ყოფილა, რამდენიმე ოჯახი საერთო ფუძეს მოშორებია და განსხვავებულ პირობებში დაუწყია ცხოვრება და ამიტომაც განსხვავებული ფორმები და ტერმინოლოგია შეუქმნიათ-მეთქი... მე ვფიქრობ, რომ მეცნიერება აქ არაფერ შუაშია: ჩემი აზრი მხოლოდ ჰიპოთეზაა, მოსაზრება და ლოგიკურიც, საფუძვლიანი და ამის წინააღმდეგი მეცნიერებას არაფერი დაუმტკიცებია. ბ-ნ ყიფშიძეს ალბათ გონია, რომ მეცნიერება და ჭეშმარიტება მხოლოდ იმის პირით ღალადებს, ვინაც მას, ბ-ნ ყიფშიძეს, ესიმპატიება!..“ (ხუნდაძე, 1917:3-4).

1919 წელს, სასკოლო სახელმძღვანელოების შერჩევისას, სპეციალურმა კომისიამ განიხილია ს. ხუნდაძის „ქართული გრამატიკა“. აკ. შანიძის რეცენზიის საფუძველზე კომისიამ „დროებით ნებადართულად“ აღიარა ნაშრომი¹⁴. რეცენზიისას მეცნიერის შენიშვნები ეხებოდა როგორც წმინდა გრამატიკულ საკითხებს, ასევე მეგრულ-სვანური მონაცემების შეტანას სახელმძღვანელოში. ს. ხუნდაძემ ვრცლად უპასუხა ყველა შენიშვნას, რომელიც გამოქვეყნდა გაზეთ „სახალხო საქმის“ №706, 707, 709 ნომრებში.

საპასუხო წერილში ჩანს ს. ხუნდაძის მყარი პოზიცია ენობრივი ერთიანობის საკითხში. ა. შანიძე წინააღმდეგი იყო „ქართულ გრამატიკაში“ მეგრულისა და სვანურის მონაცემთა შეტანისა¹⁵ - „მეგრულისა და სვანურის გრამატიკული ფორმები“ უნდა გამოტოვებულ იქნეს სრულებით, რადგანაც, ჯერ ერთი, ქართულ აღწერილობით გრამატიკაში, როგორცაა ბ. სილოვანის გრამატიკა, სრულიად უადგილოა მეგრულ-სვანურიდან შესადარებლად მოყვანილი ფორმები. თუ ავტორს სახეში ჰქონდა დაენერა შედარებითი გრამატიკა, მაშინ სხვა გეგმა უნდა აერჩია“ (სახალხო საქმე, 1919, №709:2).

შენიშვნას სილოვან ხუნდაძე ვრცლად პასუხობს: „ბტ. შანიძემ უნდა იცოდეს, რომ ქართული ენის ფორმების შესწავლის დროს მათი შედარება მონათესავე კილოკავების ფორმებთან ინტერესს აორკევებს. გარდა ამისა, საჭიროა ჩვენმა მოზარდმა თაობამ იცოდეს მთავარი საფუძვლები იმისა, რომ მეგრული და სვანური შტოებია ქართული ენისა და არა განსხვავებული ენები, როგორც ამას ამბობდნენ და დღესაც ამბობენ

¹⁴ კომისიის თავმჯდომარე თავად აკაკი შანიძე იყო.

¹⁵ ა. შანიძისათვის სახელმძღვანელოში ძველი ქართულის ფორმების შეტანაც მიუღებელი იყო.

მტერნი და ორგულნი ჩვენი ქვეყნისა... მე რამდენიმე თვალსაჩინო მაგალითი მომყავს დედაქართულისა და მისი კილოების ნათესაური კავშირისა“ (სახ. საქმე, 1919, №709:2)¹⁶.

პროფ. ე. დადიანისა და პროფ. ტ. ფუტკარაძის სტატიაში „სილოვან ხუნდაძის „ქართულ გრამატიკაში“ შეტანილი მეგრულ-სვანური მასალის შესახებ“, გაანალიზებულია სახელმძღვანელოს დანართში განხილული გრამატიკული საკითხები და ს. ხუნდაძის პასუხები რეცენზიაზე. განხილული მასალიდან მეცნიერები ხაზს უსვამენ ს. ხუნდაძის განსწავლულობას და პიროვნულ თვისებებს: „კარგად ჩანს, ერთი მხრივ, როგორც გრამატიკოსის, განსწავლულობა და საკითხებისადმი განსხვავებული მიდგომა, მეორე მხრივ, იკვეთება მისი პიროვნული თვისებებიც: პრინციპულობა, შეუპოვრობა, პირდაპირობა... ს. ხუნდაძემ თავისი შრომებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული გრამატიკული აზრის განვითარებაში. ის ცნობილია როგორც ქართული ენის სიწმინდის დამცველი, ქართული ენის მოამბე“ (დადიანი..., 2016:91).

1.4.2. მეგრული ლექსიკის ადგილი პეტრე ჭარაიას მიხედვით

პეტრე ჭარაიამ არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა ქართული ენის განვითარებისა და მისი დიალექტური მრავალფეროვნების საკითხს. ის აქტიურად მონაწილეობდა დისკუსიებში ენობრივ საკითხებზე; გამორჩეულად აღიარებულია ნაშრომები „**მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან**“¹⁷ და „**ქართული სალიტერატურო ენა და ქართული მართლწერა**“¹⁸.

როგორც სათაურიდანაც ჩანს, პ. ჭარაია მეგრულის ადგილზე ქართველურ სივრცეში კონკრეტულად და ვრცლად საუბრობს ნაშრომში „**მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან**“.

მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის სტატუსზე ხაზგასმით მიუთითებს, როცა განიხილავს ივერიულ ჯგუფს: „...ივერიული ჯგუფი“ კავკასიის ენებისა, შეიცავს ენებს

¹⁶ დამონშებულ ლიტერატურაში, „ქართული მართლწერისა და სწორების ძირითადი საფუძვლები“ (ს. ხუნდაძე, 1927წ.), დამატების სახით წარმოდგენილია კრიტიკული გარჩევა, რეცენზიის საპასუხო წერილის გამოქვეყნებამდე არსებული მიმონწერა აკ. შანიძესა და ს. ხუნდაძეს შორის.

¹⁷ დაიბეჭდა „მოამბე“-ში 1895 წელს №10, 1896 წელს №1,2 და 1897 წელს №3,4 ნომრებში. ორივე ნაშრომს ვიმონშებთ 1997 წელს გამოცემული ნიგნიდან „მეგრულ-ქართული ლექსიკონი“.

¹⁸ დაიბეჭდა „მოამბე“-ში, 1895 წელს, №9.

ზოგადის ქართული გვარისას, რომელიც შესდგება შემდეგის დიალექტებისაგან: 1. საკუთრივ ქართულისა, 2. მეგრულისა, 3. ლაზურისა, 4. სვანურისაგან. ყველა ამ ენებს, ან უკეთა ვსთქვათ, დიალექტებს ერთსა და იმავე ძირ-ენისას აქვსთ ძლიერ ახლო და მჭიდრო ნათესაობა ურთიერთ შორის. მხოლოდ სვანური ცოტათი უფრო განირჩევა სხვებისაგან; მაგრამ ისიც ისე არა, რომ მისი ნათესაობა ქართულ გვარ ენებთან, როგორც სიტყვებისა და სიტყვის ფესვების, ისე გრამატიკულ ფორმების მიხედვითა არა თუ ენის მეცნიერთათვის, არამედ ყველა დამკვირვებელ ქართველთათვისაც აშკარა არ იყოს. რაც შეეხება მეგრულსა, ეს ღვიძლი ძმაა ქართულის ენისა, რომელსაც იგი არა „ძლიერ წააგავს“, არამედ რომელთან თითქმის „იგივეობს“, თუ ქართულის ქვეშ ვიგულისხმებთ არა იმერულს, ქართლურს, გურულს, რაჭულს, მთიულს და სხვ. ცალ-ცალკე, არამედ - სრულიად საერთო ქართულს ძველის მწიგნობრულითურთ აღებულსა“ (ჭარაია, 1997:204).

შესიტყვებას „ქართულის გვარი ენები“ პროფ. თ. გვანცელაძე განმარტავს: „ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ავტორი თანამედროვე ლინგვისტიკის პოზიციებზე დგას და გენეალოგურ კლასიფიკაციას გვანდის. „ტერმინოლოგიური“ შესიტყვება „ქართული გვარის ენების“, „ქართული გვარის კილოები ძალზე გავრცელებული იყო XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე და ნიშნავდა არა ქართველურ „ენებს“, არამედ ქართული (ქართველური) ენის კუთხურ ვარიანტებს“ (გვანცელაძე, 2006:73).

პ. ჭარაია მეგრულისა და ქართულის მჭიდრო კავშირზე მიუთითებს, როცა ლექსიკურ მასალაზე ამახვილებს ყურადღებას. მისი სიტყვებით ლექსიკა წარმოაჩენს, რომ „ეს ორი დიალექტი (კილო), ქართული და მეგრული, ახლო დგანან ერთმანეთთან, ანუ, სხვა სიტყვებითა, შეიძლება განსაჯოს ხარისხი მეგრულის ენის ნათესაობრივის დამოკიდებულებისა ქართულთან“ (ჭარაია, 1997:205).

საინტერესოა პ. ჭარაიას დაკვირვება და მსჯელობა ისეთ განსხვავებულ სიტყვებზე, რომლებიც ფორმით სრულიად არ ჰგვანან ერთმანეთს - „ასეთი სიტყვები, პროვინცი-ალიზმებად წოდებულნი, დიალექტურად არიან გაჩენილნი. როცა ძირეულ პირვან-დელს ივერიულს ენაზე მოლაპარაკე ერი დაიყო ცალ-ცალკე თემად და ასე თუ ისე განცალკევებულ ცხოვრებას მიეცა, თვითეული თემი, განსხვავებულ (ერთიმეორისაგან)

სულიერ და გარეგან გარემოებაში ჩაყენებული, შეიქმნიდა ან შემოიღებდა, უეჭველად, შემდეგში თანდათან შეხვედრილ ცნებათა გამოსახატავად ცოტად თუ ბევრად განსხვავებულ სიტყვებსაც (ანუ სიტყვის ფორმებსაც). ...ამიტომ, საზოგადოდ, იმ მეგრულ სიტყვებს, რომელთაც პირველ შეხედვით არა რა მსგავსება და ნათესაობა არა აქვს თანაბრის მნიშვნელობის მექონე ქართულ სიტყვებთან, ძლიერ ფრთხილად უნდა მოეპყრას მკვლევარი. ამისთანა სიტყვებს პირი, რომელიც ღრმად ჩაუფიქრებლად და „ზედაპირულად“ უყურებს ენასა და ენის ცხოვრების კანონებს, არაიშვიათად შეცდომაში შეჰყავს: იმას ჰგონია, თითქოს ასეთი სიტყვები მეგრულს რადიკალურად არჩევდეს ქართულისაგან, ნამდვილად კი ამგვარი სიტყვები კიდევ უფრო ჰმონუმობენ ხშირად მეგრულისა და ქართულის ნათესაობასა და ძმობას. ქართული ენის სხვადასხვა ცოცხალ კილოებს (დიალექტებს) თუ დავაკვირდებით, ნათლად დავინახავთ, რომ იგი სიტყვები ღვიძლი ქართული სიტყვები ყოფილან“ (ჭარაია, 1997:256-257)¹⁹.

ავტორი ნაშრომის ბოლოს, გაანალიზებული მასალის მიხედვით ასკვნის, რომ „მეგრული ლექსიკონი შედგება „სრულიად პირნმინდად ქართული“ სიტყვებისაგან, ოდნავ (ფონეტიკურად) განსხვავებული და ცოტათი უფრო დაშორებული სიტყვებისაგან. მეგრული სიტყვა, რომელიც ერთი შეხედვით სრულიად არ ჰგავს ქართულს, აიხსნება სხვადასხვა კუთხის ცოცხალი კილოთი, ან ძველი ქართულით“ (ჭარაია, 1997:264).

საინტერესოა პ. ჭარაიას მინიშნება გაგებინებასთან დაკავშირებით²⁰: „მეგრელები რამე საიდუმლოს გამოსათქმელად ორ-სამ წინადადებას ვერ ვამბობთ მეგრულად გადაბმით ქართულის მცოდნე პირის წინაშე, რადგან ვიცით, რომ ჩვენი კილო ჩვენვე გაგვცემს“ (ჭარაია, 1997:265).

პ. ჭარაია სალიტერატურო ენის შექმნაში მთელი ქართველი ერის მონაწილეობაზე მიუთითებს წერილში „ქართული სალიტერატურო ენა და ქართული მართლწერა“. ძველი მნიგნობრული ენის მასალას ძვირფას საუნჯედ მიიჩნევს და უცხო

¹⁹ შენიშვნა: მაგალითისთვის მოჰყავს მეგრ. კორინება („მონღომება, მონადინება, მოსურვება, ნდომვა“) ფორმა, რომელიც რაჭულ კილოშია იმავე ფორმითა და მნიშვნელობით „არ იკორინა“ - არ ინდომა, არ ისურვა. მეგრ. ფუნს „დულს“, ძირები ერთმანეთს არ ჰგვანან და არც დამტკიცდება მათი ნათესაობა ფონეტიკურ კანონთა ძალით, მაგრამ იგივე ვაჟა-ფშაველა გვეუბნება „სისხლი გვიფუის ძარღვებში“...

²⁰ თანამედროვე მეცნიერული მიდგომებით გაგებინება არ არის ლინგვისტური კრიტერიუმი, რომლითაც განისაზღვრება ენისა თუ კილოს სტატუსი. ის უფრო ექსტრალინგვისტურ კრიტერიუმად მიჩნეული (ვრცლად იხ. ტ. ფუტკარაძის, მ. ლაბაძის, მ. თედორაძის ნაშრომები).

სიტყვების გამოყენების ნაცვლად მათ აღდგენაზე მიანიშნებს: „ძველს მწერლობაში შენახულია დიდძალი ლექსიკური მასალა, რომელისგან ბევრი შემდეგში დავიწყებას მისცემია, გადაკარგულა. ამ გადავიწყებულ ან გადაკარგულ სიტყვების ალაგზე ან სრული სიცარიელეა დღეს, ან უცხო ენათაგან ნასესხ სიტყვებს დაუჭერია იმათი ალაგები. ზოგ ასეთ შემთხვევაში შეგვიძლია მივმართოთ ძველ მწერლობას და იქიდან ამოღებული სიტყვები ვიხმართოთ მწერლობაში“ (ჭარაია, 1997:190).

აქვე, დიალექტური ელემენტებით სალიტერატურო ენის გამდიდრება ენის სიცოცხლის ნიშნად მიაჩნია: „სხვა-და-სხვაფერობა ჩვენის ლიტერატურის ენისა კიდევ იქიდან წარმოსდგება, რომ იწყება მწერლობაში ხალხური (დიალექტური) ელემენტის შემოტანა, ამაში ცუდი ნიშანი არა არის რა. ყოველ ლიტერატურულ ენას ცოცხალ სახალხო დიალექტებში უნდა ჰქონდეს ფესვები გამჭადარი, „იმებით“, როგორც ზღვა მასში ჩამავალი მდინარეებითა, უნდა იკვებებოდეს იგი. როცა ლიტერატურული ენა განზე გაუდგება სახალხო კილოებს, უკადრისობას გაუწევს იმათა, გასწყვეტს იმათთან მტკიცე და განუწყვეტელ კავშირსა, მაშინ თვით მისი აღსასრულის დღეც მოახლოებულია“ (ჭარაია, 1997:190).

მკვლევარს ძალიან ბუნებრივად მიაჩნია მწერლის მიერ დიალექტური ერთეულის გამოყენება: „როცა სალიტერატურო ენას, როგორც დაგუბებულ წყალს, ერთფერობა დაეტყობა, აკლია რამე მარჯვე და მოხდენილი სიტყვა, მაშინ, შესაძლოა, ერთი სიტყვა შემოვიდეს იმ ცოცხალი კილოდან, რომელშიაც იგი მოიპოვება და სამუდამოდ მოქალაქეობის უფლება მიიღოს სამწერლო ენაზე. და ასეთ შემთხვევაში კი არ უნდა ვუსაყვედუროთ და ვუკიუინოთ, პირიქით, მაღლიერნიც უნდა ვიყოთ იმ მწერლისა, რომელმაც იხმარა და შემოიღო ასეთი საჭირო სიტყვა“ (ჭარაია, 1997:194).

მისთვის ძალზე მნიშვნელოვანია კილოების როლი სალიტერატურო ენის განვითარებაში: „თითოეულ მათგანს ბევრი ისეთი რამ შეუძლია შესძინოს სალიტერატურო ენას, რასაც მეორე კილო ვერ მისცემს. ჩვენ მხოლოდ იმას ვამტკიცებთ, რომ სალიტერატურო ენაზე ჯერ ისეთი ფორმები და სიტყვები უნდა იხმარებოდეს, რომ-

ლებიც საჭირონი არიან, რომლებიც შეგხვდებათ ყველგან საქართველოში ან მომეტებულ სივრცეზე მაინც“ (ჭარაია, 1997:194).

რაც შეეხება კონკრეტულად მეგრულის სტატუსს, სტატიაში პ. ჭარაია მიუთითებს: „ქართულის მონათესავე - მოძმე დიალექტები - მეგრული, ლაზური და სვანურიც რომ არ ვახსენოთ, აი საკუთრივ ქართულსაც რამდენი სხვა-და-სხვა კილო ლაპარაკისა შეუქმნია: ფშავ-ხევსურული, მთიულური, ქართლ-კახური, ზემო და ქვემო იმერული, რაჭული, გურული, და სხვ. ...ქართული სალიტერატურო ენა უნდა იღებდეს წმინდა ქართულ ელემენტებს ყველა ამ წყაროებიდან და შეითვისსორცებდეს, რათა თვითონაც მათთან შეთვისსორცებული იყოს“ (ჭარაია, 1997:191).

დიალექტების სამწიგნობრო ენად ჩამოყალიბების მცდელობებზე კი შენიშნავს: „თუ ასეთ მრავალრიცხოვან ერს, როგორც გერმანელები არიან, რომლებიც ამასთანავე სდგანან განათლების სათავეში, ერთი საყოველთაო სალიტერატურო ენა საჭიროდ უცვნიათ, ჩვენ რაღანი ვართ, რომ თითოეული კილო სალიტერატურო ენად გავიხადოთ“ (ჭარაია, 1997:203).

როგორც ვხედავთ, ჩვენი მეცნიერები ძალიან სიღრმისეულად განიხილავდნენ და სწორად აფასებდნენ მეგრულისა და სამწიგნობრო ენის ურთიერთმიმართების საკითხს. პ. ჭარაიამ დიალექტები შეაფასა როგორც სალიტერატურო ენის მაცოცხლებელი ძალა და ერთ-ერთ მათგანად წარმოადგინა მეგრული. ს. ხუნდაძემ საჭიროდ მიიჩნია თვით სასკოლო სახელმძღვანელოში შეეტანა მეგრული და სვანური მასალა, რათა ახალგაზრდებს გაეაზრებინათ ამ მეტყველებების საუკუნეობრივი კავშირი სამწიგნობრო ენასთან, რომ ისინი განშტოებებია და არა დამოუკიდებელი ენები. ეს საფასებით მართებული მიდგომაა საკითხისადმი, რისი გათვალისწინებაც თანამედროვე სიტუაციაში ორმაგ აუცილებლობას წარმოადგენს.

1.4.3. მეგრული ლექსიკის ადგილი ილია ჭყონიას „სიტყვის-კონის“ მიხედვით

ილია ჭყონიას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების მიმართ ჩანს მის ლექსიკონში „სიტყვის-კონა“, სადაც შესულია მეგრული ლექსიკა. მართალია ერთეულ შემთხვევებში, მაგრამ მაინც ავლენს ამ მეტყველებისადმი ისეთივე დამოკიდებულებას, როგორც გურულის, ან იმერულისადმი. ეს ჩანს იქედან, როცა ლექსიკური ერთეულის კვალიფიკაციისას გურულის გვერდით მეგრულსაც ასახელებს.

ილია ჭყონიას „სიტყვის-კონა“ „Материалы по Яфитическому языкознанию“ სერიის თარგლებში 1910 წელს გამოიცა. ლექსიკონში შესულია ისეთი სიტყვები, რომლებიც სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში არ დასტურდება.

დაკვირვების შედეგად აღმოჩნდა, რომ ბევრი ფორმა შესულია მეგრული მეტყველებიდანაც, რამდენადაც ეს კვალიფიკირებული ამას მასალის ანალიზიც გვიჩვენებს:

აგვართა

აგვართა ერთ-ერთი იმ ერთეულთაგანია, რომელსაც მეგრული კვალიფიკაცია ახლავს გურულთან ერთად - „მწყემსის და მონადირის საყარაულო ქოხი“ (ჭყონია, 1910). მეგრულ მეტყველებაში პარალელურად დასტურდება **აგვართა//არგვათა** ფორმები (რ-ს გადასმით). ი. ყიფშიძე **არგვათას** განმარტავს როგორც ხროვას. ცალკე სალექსიკონო ერთეულად აქვს **აგვარა**, რომელსაც აფხაზურ აბოჯრა სიტყვას უკავშირებს და განმარტავს როგორც პირუტყვის სადგომს (ყიფშიძე, 1914). ჰ. ჭარაია ეტიმოლოგიურად **აგვართა**, **არგვათა-ს** (ორინჯი) („მრავალი საქონელი ერთად (რომელსაც აყენებდნენ ღობე-გარშემოვლებულ ალაგას), რაგვი ანუ ღობე“) აფხაზურ აგუარა-ს უკავშირებს - „სიტყვა აგვართა, ანუ რ-ს გადასმით არგვათა წარმომდგარია აფხაზური სიტყვისაგან აგუარა, რომელიც მეგრულში ახლაც ნიშნავს საქონლის ჩასამწყვდევ ალაგს (ჭარაია, 1997).

აქენთელეზა

აქენთელეზა „მეტისმეტი დაღლა და ქმინვა, აქენთელეზული, ერთობ დაღალული და მქმინავი“ (ჭყონია, 1910).

სიტყვა ფორმობრივ-სემანტიკურად იგივეა რაც მეგრული **ქეთელი** „ქოხინი, ენაგადმოგდებული სირბილი“. ერთეულის მეგრულ წარმომავლობაზე მიაანიშნებს მეტყველებაში მყარად არსებული ზმნური ფორმა **ქეთელანს**.

ბიგა

ბიგა მიჩნეულია ფშაური დიალექტის კუთვნილებად, მაშინ როცა ის დღესაც თავისუფლად გამოიყენება მეგრულ მეტყველებაში. ი. ჭყონიას განმარტებით **ბიგა** არის ხის ნაჭერი, რამესთვის გასამაგრებლად შეყენებული (ჭყონია, 1910).

ი. ყიფშიძისა და პ. ჭარაიას განმარტებით **ბიგა** არის ჯოხი, კეტი. ბიგა ქიგიბუ, ბიგა ქიმიოგგ - ჯოხი დაარტყა (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეულში შესულია ჩვეულებრივ, **ბიგა** რისამე გასამაგრებლად შეყენებული კეტი ან ძელი, ბოძი (ქეგლი).

უნდა აღინიშნოს, რომ ლექსიკონებში ბიგას განმარტებისთვის გამოყენებულია ზოგადი მნიშვნელობის ჯოხი, არადა მეგრულ მეტყველებაში **ბიგა** გულისხმობს კონკრეტულად **ხელჯოხს**.

გაბჟინება

გურულ ფორმადაა მიჩნეული **გაბჟინება** „გაყინვა კაცისა სიცვისაგან“ (ჭყონია, 1910). ნათელია, სიტყვის ძირი უკავშირდება მეგრ. **ბჟა-ს** („მზე“): **ბჟინათა/ბჟალათა** „გამზეურება“. ამ ფუძისაა **გობჟინათილი** („გამზეურებული; გადატ. საქვეყნოდ გამოტანილი, გამოაშკარავებული“), **გაბჟინათალი** („გასამზეურებელი; გადატ. საქვეყნოდ გამოსატანი, გამოსააშკარავებელი“). ჩვეულებრივ, **ბჟა** („მზე“) სიტბოსთან ასოცირდება, ამდენად, ი. ჭყონიასეული განმარტება „კაცის გაყინვა“ ეჭვს იწვევს.

გაჭყაჟირება

ასევე გურულადაა ფიქსირებული **გაჭყაჟირება** „ერთი მწუხარების, ანუ სამგლოვიაროსი სხვა ახალი მწუხარებისა ანუ სამგლოვიაროსაგან განელება“ (ჭყონია, 1910). წარმოდგენილი ერთეული კომპოზიტური წარმოებისაა: გა-ჭყა+ჟირ-ებ-ა. პირველი კომპონენტი, მწუხარებისა და სამგლოვიარო კონტექსტიდან გამომდინარე, სავარაუდლოა მეგრ. **ჭყალა** („წყევლა“) ფუძეს უკავშირდებოდეს. სიტყვის მეორე წევრი **მეგრ. ჟირი** (ორი), კონკრეტულ შემთხვევაში გაორმაგებას უნდა გულისხმობდეს. ი. ჭყონიას განმარტება საპირისპირო სემანტიკას („განელება - შეცვლა-დავიწყება“) გულისხმობს.

ერთეული ხელოვნური ფორმა ჩანს. დასახელებულ ლექსიკონში ილუსტრაცია არ ახლავს განმარტებას. ამდენად კონტექსტის გაგებაც გაგვიჭირდება, მაგრამ ჩვენი აზრით, სავარაუდოდ შეიძლება მწუხარების გაორმაგებას გულისხმობდეს.

გუქუნძლო

ლექსიკონში **გუქუნძლო** ახსნილია როგორც ფრინველის მკერდი. მეგრულ მეტყველებაში ფრინველის ნეკნებიან ნაწილს, ხერხემალს **გოდლო//გოდლოძლო** აღნიშნავს (ქობალია, 2010), გამოიყენება გოდონძლო ფორმაც. უ ხმოვნიანი **გუქუნძლო** ვარიანტი გურულში შეიძლება ე.წ. ზანიზმად მივიჩნიოთ.

დოჩხაური

დოჩხაური (გურ.) კარგად დანთებული ძლიერი ცეცხლი (ჭყონია, 1910). სიტყვის ძირი მეგრულ **დაჩხირ** („ცეცხლს“) ფუძეს რომ უკავშირდება ამაზე ავტორიც მიაანიშნებს, როცა უთითებს ნ. მეგრ. **დაჩხირი**.

ზაპუნი

ზაპუნი, ზაპა-ზუპი (იმერ.) ცემა რამე რბილ საგანზე (ჭყონია, 1910). დასახელებული ძირი მეგრულ მეტყველებაში ძირითადად გამოიყენებულია ე გახმოვანებით **ზეპ-**, ხოლო ლაზურში ა გახმოვანებით **ზაპ-**. ამასთან დაკავშირებით ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში შენიშნულია, რომ „ქართ. **ზეპ-** ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრულ-ლაზური **ზაპ-**. უთუოდ გასათვალისწინებელია ძირის ბგერწერითი ხასიათი (ამით არის შეპირობებული ქართულში **ზაპ-** ვარიანტის არსებობა: **ზაპ-უნ-ი** „დარტყმა“). მეგრული **ზეპ-უ-ა** ქართულიდან არის შეთვისებული“ (ფენრიხი..., 2000:211).

როგორც პროფ. რ. შეროზია შენიშნავს, ლექსიკონის ავტორები არ იზიარებენ ს. ულენტის მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც **ზეპ-ვ-ა** გურულში ზანიზმია, რაც რთული სამტკიცებელი არ არის. ენათმეცნიერის მსჯელობით, მეგრულ მეტყველებაში **ზეპ-** ძირი ინტენსიურად მონაწილეობს ზმნური (**ზეპუნს** „ცემს, არტყამს“), მასდარული (**ზეპუა**) და მიმღეობური (**ოზეპალი** საცემი: **გოზეპილი** ნაცემი) ფუძეების შენებაში. ამასთან, **გოზეპილი** ფორმას მეორეული მნიშვნელობაც აქვს შეძენილი - **გოზეპილი** (როცა ხეს ბევრი ასხია); **ქიდიზეპუ** (დახვავდა ყველაფერი). ა-ხმოვნიანი ვარიანტი (**ზაპ**) ლაზურისა დადასტურებულია (შეროზია, 2013 ა:359).

კარკალი

კარკალი (გურ.) ქათმის ხმაურობა კვერცხის დების დროს ან შემდეგაც (ჭყონია, 1910).

ეს სიტყვა-ფორმა მეგრული მეტყველებისთვისაც არ არის უცხო, ის დღესაც თავისუფლად გამოიყენება. ხმაბაძვითი სიტყვა რედუპლიკაციის ნიმუშია, სადაც სონორი გადადის სხვა თანხმოვანში, როგორც ქურქული, კარკაცი შემთხვევებში.

მარულა

ლექსიკონში ფიქსირდება **მარულა** ფორმა „დოლი, ცხენოსანთ შეჯიბრება ცხენების გაჭენებით“ (ანალიზისათვის იხ. გვ. 151).

ნაჭა

ნაჭა ლექსიკურ ერთეულს ი. ჭყონია გურულ-იმერულად მიიჩნევს - „შუა ცეცხლზე ქვების ჩამოსაკიდებელი ჯაჭვი, საკიდელი“ (ანალიზისათვის იხ. გვ. 126).

ნერჩი

ნერჩი-ს განმარტებისას ავტორი მიუთითებს მის გურულობაზე, „ახალდაბადებული ბავშვის დასალოცავად ლხინის გამართვა დედამანის და დამხმარეთა თანადასწრებით“ (ჭყონია, 1910) (ანალიზისათვის იხ. გვ. 128).

პეტელი თხის ძახილი (ჭყონია, 1910) (ანალიზისათვის იხ. გვ. 156).

ჟვერი

ჟვერი (გურ., ქვ. იმერ.) ცუდი ბალახი, ერთგან სქლათ ამოსული, ხოლო ზემო იმერულში და საბას და ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში **ჟვერს** ფოთლიან შტოს ეძახიან (ჭყონია, 1910). ეს ის ერთ-ერთი შემთხვევაა, როცა ავტორი მნიშვნელობას აზუსტებს დასახელებული ლექსიკონებისგან განსხვავებით (ანალიზისათვის იხ. გვ. 156).

როკაპი

როკაპი - დასავლეთ საქართველოში **როკაპით** მდებარეობითი სქესის კუდიანების უფროსს გულისხმობენ. ქვემო იმერლები და ოდიშელები როკაპის ბინად ტაბაკელას მთას თვლიან (ცხენისწლის მარჯვნივ, ხონის პირდაპირ) (ჭყონია, 1910) (ანალიზისათვის იხ. გვ. 158).

საინი

საინი (გურ., იმერ., მეგრ.) თეფში (ჭყონია, 1910). ერთეულს ვიმოწმებთ იმდენად, რამდენადაც ავტორი გურულისა და იმერულის გვერდით ასახელებს მეგრულს. **საინის** მეგრ. **სენ**-ი ფორმასთან დაკავშირება დამატებით ეტიმოლოგიურ კვლევას საჭიროებს.

ფელიკი

ფელიკი (რაჭ.) დაკლული ღორის ნახევარი, სიგრძისად გაჭრილი (ჭყონია, 1910) (ანალიზისათვის იხ. გვ. 35).

ფინჩხა

ფინჩხა (გურ. იმერ.) გამომცხვარ პურეულის ან ღომის ნაფშვენი ფხვნილი, ნამცეცი. ზოგან „**ფუნჩხას**“ ხმარობენ (ჭყონია, 1910) (ძირთა კავშირისათვის იხ. ფუჩხოლია სიტყვის ანალიზი გვ. 193).

ძღაბი

ლექსიკონში ერთეული **ძღაბი** „პატარა გოგო“, იმერულ-გურული გავრცელებიდანაა მიჩნეული (ჭყონია, 1910) (ანალიზისათვის იხ. გვ. 195).

ხერკალი

ხერკალი ის გამონაკლისი შემთხვევაა, რომელსაც ლექსიკონში მეგრული კვალიფიკაცია აქვს - „**არტაშანი**“ (ჭყონია, 1910). იგივე ფუძე **ა** და **ე** გახმოვანებით გვხვდება მეგრულ ლექსიკონებშიც: **ხარკალი** („**არტაშანი**“) (ქაჯაია, 2001-2002), **ხარკალი**, **ხერკალი** („**არტაშანი**“) (ქობალია, 2010).

ფიქრობთ, სემანტიკის დადგენისას გასათვალისწინებელია მეგრულში გამოყენებული განსხვავებული მნიშვნელობის ამავე ძირის **ხერკე** ფორმა, რომელიც სანყაო, ქვევრიდან ღვინის ამოსაღებ ჭურჭელს აღნიშნავს.

ჯანჭუხი

ჯანჭუხი (გურ., იმერ., მეგრ.) ჩურჩხელა (ჭყონია, 1910). მართებულია მინიშნება სიტყვის მეგრულობაზე, თუმცა ეს ფორმა მეგრულ კილოში გამოყენებულია ა დაბოლოებით - ჯანჭუხა (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002).

როგორც ვხედავთ, ლექსიკონში მეგრული კვალიფიკაციით ოთხი ერთეული - აგვართა, საინი, ხერკალი და ჯანჭუხი - დასტურდება მაშინ, როცა საკმაოდაა ისეთი სიტყვა-ფორმები, რომლებიც სხვა დიალექტებთან ერთად მეგრულ მეტყველებაშიც ფიქსირდება. მეგრულად კვალიფიკაცია არ ხდება ისეთ ერთეულებთანაც კი, რომლის ძირი აშკარა მეგრულია; მაგ. გაბჟინება, გაჭყაჟირება, ღოჩხაური, პეტელი, ძღაბი...

1.5. დისკუსია ახალი განმარტებითი ლექსიკონის შექმნის საკითხზე XIX საუკუნის 90-იანი წლების პრესაში

მეგრული მეტყველების ადგილი ქართველურენოვან სივრცეში კიდევ ერთხელ განისაზღვრა, როცა XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ქართულ პრესაში გამოიკვეთა მოთხოვნა, რომ შექმნილიყო ახალი განმარტებითი ლექსიკონი, რომელშიც აისახებოდა ქართველური ლექსიკა ყველა დიალექტიდან და ასე გამდიდრდებოდა სამწიგნობრო ენის ფონდი.

1895 წელს მ. ჯანაშვილმა წერილით „ქართველები და ქართული ენა“ წერაკითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას მიმართა განახლებული განმარტებითი ლექსიკონის შექმნის აუცილებლობაზე და წარმოადგინა თავისი შეხედულებები მასალის შეგროვებასთან დაკავშირებით: „ჩვენში დაშთენილია მრავალი კუთხე, საცა ამირანისებურად და ხელუხლებლად მაგრობს აუარებელი სიმდიდრე ჩვენის ენისა, აუარებელი საუნჯე, შეძენილი ჩვენთა ღვანლით შემოსილ მამა-პაპათა მიერ. ამგვარი კუთხეებია ხევსურეთი, ფშავი, თუშეთი, მთიულეთი, რაჭა, სვანეთი, სამეგრელო, წებელდა, აფხაზეთი, აჭარა, ლაზისტანი, სამცხე, ქიზიყი და კაკ-ელისენ-ჭარი (იგულისხმება ზაქათალას მაზრა - კ.გ.) და არა თუ ამ კუთხეებში, არამედ თვით საკუთარს

კახეთსა, ქართლსა და იმერეთშიაც კაცი მონახავს მრავალს სიტყვა-ფრაზას, რომელიც ადგილობრივ იხმარება და საერთოდ-კი აღარაა. საჭიროა ეს აუარებელი მასალა შევკრიბოთ, შევისწავლოთ, აღვნიშნოთ... მით უფრო საჭიროა განზრახულ სიტყვათა შემოკრება, რომ დღეს მეტად განმრავლდა რიცხვი განდევილთა და გარეწართა. ეს წინდაუხედავნი, იპოვნიან-რა თავის კუნჭულში ასიოდ ადგილობრივ სიტყვას, რომელიც საერთო ლექსიკონში არ არის, ყვირიან: „არიქათ! აი სად ყოფილა ახალი ენაო! ჩვენ თურმე სხვა ენა გვექონიაო“ და სხვ.“ (ივერია, 1895, №206:1-2).

1897 წელს გაბრიელ ბარნაბიშვილმა წერილით მიმართა გაზეთ „ივერიის“ რედაქციას, სადაც ატყობინებდა თავის განზრახვას, ხელმეორედ გამოეცა დ. ჩუბინაშვილის რუსულ-ქართული ლექსიკონი და დასძენდა, რომ „ლექსიკონიდან განდევნილ იქნება ყველა დაძველებული სიტყვები და მათ ადგილად იხმარება სიტყვები ახლად ხმარებულნი. შრომას უკვე შევუდევ და ამიტომ ვთხოვ ყველა იმათ, რომელთაც განიზრახეს ამავე ლექსიკონის გამოცემა, ნულარ შესწუხდებიან ან და მე დამითმონ...“ (ივერია, 1897, №118:2).

გ. ბარნაბიშვილის ამ წერილს, განდევილის ფსევდონიმით, გამოეხმაურა გაზეთის ერთ-ერთი თანამშრომელიც - „მცირე შენიშვნა (ლექსიკონის გამოცემის შესახებ)“. ავტორი შენიშნავს, რომ ძველი სიტყვები „სამარისკენ არ უნდა მოვისტუმროთ“; ამასთან ყურადღებას ამახვილებს დასავლურქართულზე: „დასავლეთმა საქართველომ იქნება დაამახინჯა ქართული ენა, მაგრამ ძირი, საძირკველი ამ დამახინჯებულის ქართულისა ისევ ქართულია. აღმოსავლეთ საქართველომ კი ბევრი სხვა სიტყვები შეისისხლხორცა... ჩვენ ნება არა გვაქვს, რომ მამა-პაპათაგან გადმონაცემ საუნჯის კარის გასაღები მომავალ თაობას არ გადავსცეთ. თუ ჩვენის თავის სიკეთე გვინდა, პირიქით, საჭიროა რაც შეიძლება მეტი ძველი სიტყვები იყოს ლექსიკონში შეტანილი და ამასთანავე ახალსაც შესაფერი ადგილი მიეცეს. ერთი მეორეს არას დაუშლის და დიდად საჭიროც არის...“ (ივერია, 1897, №124:2).

წერილით „ქართულის ლექსიკონის შედგენის გამო“ თავისი შეხედულება ლექსიკოგრაფიულ სამუშაოზე წარმოადგინა თ. სახოკიამ - „კარგის ლექსიკონის შედგენისათვის საჭიროა: ძველის ხელთ ნაწერების გადაკითხვა, ჩვენს დაბა-სოფლებში

მოგზაურობა, რომ ამ სიარულის დროს გავონილი სიტყვები ჩაიწეროს. საჭიროა შემდგენელმა ყოველგან აგენტები იყოლიოს, რომელნიც ჩაუწერენ ახალს სიტყვებს, სახელებს, ტერმინებს...“ (ცნობის ფურცელი, 1897, №223)²¹.

საინტერესოა, თ. სახოკიასა და „ფერეიდანელი ქართველის“ პოლემიკა პრესის ფურცლებზე²², სადაც თ. სახოკია რუსული სიტყვების შესატყვისად ძველ თუ დიალექტურ (მეგრულ) ლექსიკას წარმოადგენს; მაგ.:

Усердный-ს განმარტავს როგორც „წადიერი“; ამასთან მიუთითებს, რომ სამოციქულოს ტექსტში არის ნახმარი: „უმეტესად ვისწრაფეთ პირისა თქუჭნისა ხილვად მრავლითა წადიერებითა“ (პირველი ეპისტოლე თესალონიკელთა მიმართ, თავი II, მუხლი 17); აქ სიტყვა წადიერება ნიშნავს განსაკუთრებულს სურვილს, გინა წადილს;

Секретъ-ის ასახსნელად გურიაში გავრცელებულ „სადუმარი, საჩუმათო“ ფორმებს წარმოადგენს;

რუსული носки-სთვის იყენებს „ფეხთათმანი“ შესატყვისს, „მთელი სამეგრელო ამ სიტყვას ეძახის“;

Блокъ-ს სამეგრელოში გავრცელებული „ღირღატი“ ხსნის;

Пальто-ს სამეგრელო-სამურზაყანოში ნახმარ „გვაბანაკს“ უძებნის შესატყვისად: „გვაბანაკს აქ ეძახიან ნაბდისგან პალტოსებურად შეკერილს სამოსელს. განსხვავება მხოლოდ საქონლის ნაქსოვის ფორმაშია, შინაარსი და დანიშნულება-კი გვაბანაკისა და ევროპიულ პალტოსა ერთი და იგივე გახლავსთ“ (ცნობის ფურცელი, 1897, №391:4).

ა. ხახანაშვილი „მოამბეში“ (№10) დაბეჭდილ თ. სახოკიას მიერ შეგროვილ მეგრულ ანდაზებს ასე გამოეხმაურა: „თვით ქართულის სალიტერატურო ენისთვის სასარგებლო იქნება დავუკვირდეთ ჩვენი ტომის ხალხთა კილოებს და შევაგსოთ ლექსიკური ნაკლი, ანუ ავაფერადლოთ იგი... აი ამიტომ საჭიროა მიეცეს მეგრულს ენას

²¹ 1897 წლის „ცნობის ფურცელის“ 226-ე ნომერში, თ. სახოკიას წერილს გამოეხმაურა მ. ჯანაშვილი, რომელმაც თანაგრძნობა გამოუცხადა მეცნიერის აზრს და თან დაურთო ორი წლის წინ „ივერიაში“ დაბეჭდილი, ზემოთხსენებული წერილი.

²² „ივერიის“ 1897 წლის 212-ე, 213-ე ნომრებში, სტატიის „კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია (თ. სახოკია, რუსულ-ქართული ლექსიკონი, ტფილისი, 1897)“ ავტორი („ფერეიდანელი ქართველი“) რუსული სიტყვების თარგმანს უწუნებს ავტორს. საპასუხოდ მეცნიერმა ამ რეცენზიის რეცენზია „რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესახებ (პასუხად „ფერეიდანელ ქართველს“) გამოაქვეყნა „ცნობის ფურცლის“ გვერდებზე (1897, №№388, 389, 390, 391).

ქართულს მწერლობაში შესაფერი ადგილი და გავრცელდეს მისი ცოდნა მკითხველს საზოგადოებაში“ (ივერია, 1897:№227:3). კონტექსტის მიხედვით, ამ შემთხვევაშიც (აკაკი წერეთლის ტექსტის მსგავსად) ტერმინი „ენა“ გამოყენებულია მეტყველების სემანტიკით. წერილის პათოსია, რომ მეგრული ლექსიკით გამდიდრდეს ქართული სალიტერატურო ენა.

1901 წელს ლექსიკონის გამოცემის საკითხს გამოეხმაურა პ. ჭარაია და სამუშაო გეგმა დასახა, რომელიც დიალექტური სიტყვების შეგროვებას გულისხმობდა. ამისთვის საჭიროდ მიიჩნია კომისიის შექმნა, რომელიც დაიყოფოდა სექციებად და თითოეული მოიძიებდა კონკრეტული კილოს მასალას - „თქმა არ უნდა, ეს საქმე დიდ შრომასა და ხარჯს მოითხოვს, მაგრამ მის მიერ მოტანილი ნაყოფიც დიდი იქნება: ჯერ ერთი, დაკარგვას გადარჩება ბევრი მეცნიერებისათვის საჭირო სიტყვები, ქართული ენაც შეივსება ბევრი ისეთი სიტყვებით, რომელთა სამაგიერონი ახლა უცხოთაგან უნდა ვისესხოთ; ქართული სიტყვების პირვანდელ ფორმათა (ფესვთა) აღდგენაც უფრო ადვილი შეიქნება“ (კვალი, 1901, №28:666-667).

1904 წელს, ივერიამ გამოაქვეყნა ინფორმაცია ამა წლის 4 აგვისტოს გამართულ კრებაზე, სადაც შეიქმნა კომისია გრ. დიასამიძის, გრ. ყიფშიძის და დ. კარიჭაშვილის წევრობით. მონაწილეთა საფუძველზე, რომლის მიხედვითაც უნდა მოეგროვებინათ ისეთი ქართული სიტყვები, რომლებიც ლექსიკონში არ იყო და ხალხში კი ბლომად მოიპოვებოდა, კრებამ კომისიას დაავალა დახმარებისათვის მიემართა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მცხოვრებ ქართული სიტყვიერების მოყვარულთათვის (ივერია, 1904: №184:2).

ამის შემდეგ უურნალ-გაზეთებში პერიოდულად იბეჭდებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ჩაწერილი მასალები - „ქართული ენის საუნჯის მასალად“. მიუხედავად ამ სამუშაოებისა, მხოლოდ XX საუკუნის 50-60-იან წლებში მოხერხდა საქართველოს მეცნიერებთა აკადემიასთან მომუშავე ჯგუფის მიერ (ხელმძღვანელი არნ. ჩიქობავა) გამოცემულიყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“.

II თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილი ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე

ქართველთა სამწიგნობრო ენის საბაზო ლექსიკონში - „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ - მეგრული ლექსიკის ადგილის შესახებ მსჯელობამდე საჭიროდ ვთვლით, გავისხენოთ მთავარი რედაქტორის, არნ. ჩიქობავას მიდგომა მეგრული მეტყველების სტატუსის მიმართ:

2.1. არნოლდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ

1933 წელს გაკეთებული დასკვნის შემდეგ, რომლის საფუძველზეც შეწყდა სამეგრელოს სკოლებში მეგრულად სწავლება²³, არნ. ჩიქობავამ უფრო განაგრცო თავისი თვალსაზრისი და, სტალინის შეხედულების საწინააღმდეგოდ, მეგრელების, ლაზების, სვანების ისტორიულ სამწიგნობრო ენად სამართლიანად გამოაცხადა ქართული სამწიგნობრო ენა. პარალელურად, სამეცნიერო ნაშრომებში მეგრული მეტყველება მან ჩათვალა უმწერლობო ზანური ენის ერთ-ერთ დიალექტად. წარმოვადგენთ არნ. ჩიქობავას მიერ სხვადასხვა დროს გამოთქმულ თვალსაზრისებს:

არნ. ჩიქობავა, 1936 წელი: „ჭანური და მეგრული ორივე კილოა ერთი ენისა, რომელიც ქართველურ ენათა ჯგუფის მესამე წევრს წარმოადგენს; ცალკე ენებად ჭანურსა და მეგრულს ისევე ვერ მივიჩნევთ, როგორც ხევსურულსა და გურულს; ეს უკანასკნელნი, როგორც ცნობილია, ქართული ენის კილოებს წარმოადგენენ; ფონეტიკურად, მორფოლოგიურად და სინტაქსურად, ლექსიკითაც კი, ჭანური და მეგრული, როგორც ქვევით დავინახავთ, უფრო ახლოს დგას ერთმანეთთან, ვინემ გურული და

²³ საკითხისათვის ვრცლად იხ. მ. თედორაძის დისერტაცია „ენობრივი ერთეულის სტატუსის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები (საუკუნოვანი დისკუსია ქართველური ენობრივი სამყაროს სეგმენტაციის შესახებ)“, 2018; ტ. ფუტკარაძის „ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები“, 2019.

ხევსურული; ხევსურული და გურული კილოებია ქართული ენისა; ჭანურიცა და მეგრულიც კილოებია, ოღონდ ქართული ენისა კი არა, არამედ ცალკე ენისა, რომელიც ქართულთან გაცილებით უფრო ახლოსა დგას, ვინემ სვანური. ამ ენას **პ ი რ ო ბ ი თ ზანურს ვუწოდებთ**“ (ჩიქობავა, 1936:25).

არნ. ჩიქობავა, 1938 წელი: „ზანური ქართულის დიფერენციაციის (ზუსტად რომ ვთქვათ, იმ ენის დიფერენციაციისა, რომლის გაგრძელება ისტორიულად ცნობილ ქართულშია მოცემული) პროცესში წარმოიშვა ისევე, როგორც ჭანური და მეგრული ზანურის წიაღში განვითარდა, ოღონდ ზანური დაშორდა ქართულს ენის დონემდე, ჭანური და მეგრული კი ერთმანეთთან ორი კილოს მიმართებაში იმყოფება. ამიტომაც, რომ, რაც უფრო ახლოს ვეცნობით ჭანურის მასალას, მის ისტორიულ წარსულს, მით უფრო მეტი სიახლოვე მუდავნდება ჭანურსა და მეგრულს შორის და მით უფრო გასაგები ხდება ზანურის (ჭანურისა და მეგრულის) ისტორიული ურთიერთობა ქართულთან. ეს სრულებით არ გამორიცხავს იმას, რომ ჭანურში და კიდევ უფრო მეგრულში აღმოჩნდეს ქართულიდან შეთვისებული მნიშვნელოვანი მასალა. ეს ბუნებრივი შედეგია ჭანურისა და, განსაკუთრებით, მეგრულის ქართულთან დაახლოებისა. ეს დაახლოება მეორეული პროცესია; იგი თანდათანობით უფრო ინტენსიური ხდება“ (ჩიქობავა, 1938:422).

არნ. ჩიქობავა, 1948 წელი: „ზანური ენის (მეგრულ-ჭანურის) ამოსავალია უკვე ჩამოყალიბებული მეტყველება იბერიული წყების ერთ-ერთი დიალექტისა, რომელიც დალექილია ძველი ქართული სამწერლო ენის შედგენილობაში... ძველი ქართული სამწერლო ენის შედგენილობის სირთულე, რასაც ბუნებრივად ექცეოდა ყურადღება სპეციალურ ლიტერატურაში (ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, ვ. თოფურია), ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ გამოვლენილი; საამისოდ საჭიროა ძველი ქართული სამწერლო ენის ჩვენებათა დეტალური ანალიზი - მორფოლოგია-სინტაქსისა, ლექსიკისა და ფონეტიკის მხრივ - თანამედროვე ქართული დიალექტებისა და ზანურ-სვანურის მონაცემთა სრულად გამოყენებით“ (ჩიქობავა, 1948:272-273).

არნ. ჩიქობავა, 1952 წელი: „ქართული სალიტერატურო ენა ყველა ქართველი ტომის მწიგნობრობის ენა იყო ისტორიულად და არის ამჟამადაც, ქართლელი და

აჭარელი, კახელი და იმერელი, თუმი და მეგრელი, ხევსური და აფხაზი, ფშაველი და სვანი, ინგილო და ლაზი... ამ ენაზე სწავლობს სკოლაში, ამ ენას იყენებს კულტურული წინსვლის იარაღად. ასეა ეს საბჭოთა ხელისუფლების დროს; ასე იყო ეს მრავალი საუკუნის მანძილზე: არც აფხაზებს, არც სვანებს, არც მეგრელებსა და არც ჭანებს (ლაზებს), სხვა სამწერლო ენა არა ჰქონიათ. მეფის მთავრობის ცდა (მეცხრამეტე საუკუნის მეოთხმოცე წლებში) მეგრულად შემოეღო სწავლა სამეგრელოს სკოლებში და მით ქართული ენა სამეგრელოს სკოლებიდან განედევნა, მარცხით დამთავრდა: თუ დედა-ენას ასწავლიდნენ ქართველ ბავშვს სკოლაში, ეს ენა ქართული იყო ყველა ქართველი ტომისათვის... ტომობრივი ენების ნიმუშად ჩვენი სინამდვილიდან შეიძლება დავასახელოთ ქართველ ტომთა ენები: სვანური, ზანური (მეგრულ-ჭანური)... ტომობრივი ენებია, აგრეთვე დალესტნის ენები: ალულური, წახურული, რუთულური, ანდიური, დიდოური... (ჩიქობავა, 1952:363,101).

არნ. ჩიქობავა, 1958 წელი: „ქართული სალიტერატურო ენა შექმნილია მთელი ქართველი ხალხის მიერ, იგი კუთვნილებაა მთელი ქართველობისა, - იქნება ეს ქართველი - ხევსური თუ სვანი, კახელი თუ მეგრელი, ქართლელი თუ აჭარელი... თვით დაქუცმაცებულ ფეოდალურ საქართველოშიც კი სხვა სამწერლო ენა არა ჰქონიათ არც მეგრელებსა და არც სვანებს. ქართული სალიტერატურო ენა ერთადერთი ეროვნული ენაა მთელი ქართველობისათვის; ასე იყო წარსულში და მით უფრო ასეა ახლა, როცა საბჭოთა საქართველოში სოციალისტურ ქართველ ერში შედუღებულია როგორც ქართველობის განუყრელი ორგანული ნაწილი, მეგრელი, ჭანი და სვანი ისევე, როგორც ქართლელი, კახელი, აჭარელი, თუმი... დიდმა ქართველმა პედაგოგმა ი. გოგებაშვილმა დედა-ენა უწოდა იმ წიგნს, რომელსაც ყოველი კუთხის ქართველი ბავშვი, სვანი ისევე, როგორც ფშაველი, მეგრელი ისევე, როგორც აჭარელი, ქართლელი და კახელი... იღებს პირველად ხელში, რომ ერთიან ნაციონალურ ქართულ ენას დაეუფლოს, დაეუფლოს იმ ენას, რომლითაც ილიამ, აკაკიმ, ვაჟამ შექმნეს ქართული ლიტერატურის შესანიშნავი ნიმუშები, იმ ენას, რომელიც განვითარების ახალ საფეხურზე ავიდა საბჭოთა დროის სახელოვანი ქართველი პროზაიკოსებისა და პოეტების შემოქმედების წყალობით“ (ჩიქობავა, 2011 დ:19).

არნ. ჩიქობავა, 1969 წელი: „კუთხური კილოკავების მთელი წყება გვაქვს, სალიტერატურო ქართული ენა კი ერთია ყველა კილოკავზე მოუბართათვის, ერთობლივ ყველა კუთხის ქართველთათვის. ქართლელი იქნება იგი, აჭარელი, ფშაველი თუ სვანი, ხევსური თუ მეგრელი. ეს ერთი სალიტერატურო ქართული ენა ქართველობის **ეროვნული ენაა**, სკოლისა და სასამართლოს ენა, თეატრისა და რადიოგადაცემათა ენა, იგი საბჭოთა საქართველოს სახელმწიფო ენას წარმოადგენს“ (ჩიქობავა, 2011ე:20).

როგორც ვხედავთ, მიუხედავად იმისა, რომ ენათმეცნიერი ტერმინ „ტომობრივ ენას“ იყენებს, მეგრულსა და სვანურს ქართველური დიალექტების რიგებში ასახელებს. თუმცა, ჩვენთვის მაინც მიუღებელია მსგავსი ტერმინის გამოყენება, მით უფრო დღევანდელ ვითარებაში, როცა მეცნიერს არანაირ კომპრომისზე წასვლა არ უნდა უწევდეს. მეგრულ-ლაზურ-სვანურის ქართველურ ენობრივ სივრცეში განხილვის მყარ საფუძველს კი სამწიგნობრო ისტორია იძლევა, რომელიც სულ მცირე 16 საუკუნეს ითვლის.

2.2. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული კონცეფცია

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ გამოცემის ორგანიზება დაეკისრა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიას. შეიქმნა ორი ორგანო: 1945 წლის ივლისში „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისია“, რომელმაც შეიმუშავა „თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის ძირითადი პრინციპები“ და 1949 წლის ოქტომბერში „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მთავარი რედაქცია“. ორივე ორგანოს ხელმძღვანელობდა აკად. არნ. ჩიქობავა.

1915 წელს ი. ჯავახიშვილის, ვ. კეკელიძის, იუსტ. აბულაძის, ი. ყიფშიძის, ს. გორგაძის, ვ. ლამბაშიძის, ვ. ბერიძის, პ. ინგოროყვასა და ა. შანიძის ერთობლივი მუშაობით

შემუშავებული სახელმძღვანელოს მიხედვით, ლექსიკონში უნდა შესულიყო ყველა არსებული წერილობითი ძეგლების (უძველესი დროიდან მოყოლებული) და მოპოვებული ზეპირსიტყვიერი მასალა. ლექსიკონი მიზნად ისახავდა სიტყვების მნიშვნელობის განმარტებას ისტორიული თანდათანობით, ენის სინტაქსური მხარის წარმოდგენას და სიტყვების მორფოლოგიური ფორმების აღნიშვნასაც (კეკელიძე, 1974:163-164).

განსხვავებით ამ სახელმძღვანელოსა, არნ. ჩიქობავამ 1945 წელს ჩამოაყალიბა განმარტებით ლექსიკონში სიტყვათა შეტანისა და განმარტების ლაკონური და ზუსტი პრინციპები, რომელიც სრულად წარმოდგენდა ენის საუნჯესა და თავისებურებებს.

განვიხილოთ ლექსიკონის შედგენის არნ. ჩიქობავასეული პრინციპები²⁴:

ლექსიკონში შევიდა:

- ყველა სიტყვა, რაც კი არის დამკვიდრებული ამჟამად ქართულ სამწერლო ენაში, ე. ი. არა მხოლოდ მხატვრულ ლიტერატურაში, არამედ მეცნიერებაშიც, ტექნიკაშიც, პრესაშიც, - ერთი სიტყვით, წიგნის მეტყველებაში;

- საკუთრივ ქართული ლექსიკის გარდა, უცხოური წარმოშობის ფართოდ გავრცელებული სიტყვები;

- დარგობრივი ტერმინი, რომელიც ყოველდღიურ სიტყვახმარებაში გვხვდება;

- დიალექტური (ე.წ. კუთხური) ლექსიკა: „ლიტერატურაში ხმარებული ამით ჯერ კიდევ არაა ლიტერატურული, და პირიქით, ლიტერატურაში უხმარი კიდევ არ ნიშნავს „არალიტერატურულს“... შესაძლოა ესა თუ ის კუთხური სიტყვა შემთხვევით არ იყოს ნახმარი წიგნის მეტყველებაში, მაგრამ მართო ამის მიხედვით საკითხი ვერ გადაწყდება: ისეთი კუთხური სიტყვები, როგორცაა რაჭ. „საგომელა“, ფშური „ბოჟირი“, „საკოტარი“, წიგნის მეტყველებაში არა ჩანს, მაგრამ სავსებით გამოსადეგია სალიტერატურო ქართულის ლექსიკისათვის. მით უფრო ეს ითქმის საბა-სულხან ორბელიანის ლექსიკონში შესული ისეთი სიტყვების შესახებ, როგორცაა „ლეღმა“, „მზვარე“, „თქორი“, „დეღგმა“..., მათი უხმარებლობა ლიტერატურაში შეიძლება სრულიად შემთხვევითი იყოს. ასეთი სიტყვები, თუ მათ ლექსიკონში შევიტანთ, წაადგება სალიტერატურო ქართულს, - დააკლდება თუ დაფუკარგავთ. კუთხური ლექსიკის გამოყენება

²⁴ ვხელმძღვანელობთ 1945 წელს გამოცემული არნ. ჩიქობავას „თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის ძირითადი პრინციპებით“;

შერჩევით არა თუ შესაძლებელია, არამედ საჭირო და მიზანშეწონილიც. დიალექტები სალიტერატურო ენის მასაზრდოებელი მთავარი წყაროა ლექსიკის მხრივ (ამას ვერ ვიტყვით მორფოლოგია-სინტაქსის შესახებ)“ (ჩიქობავა, 1945:3-4);

• **ნორმატიული ფორმები:** „დიალექტი ბევრია, სამწერლო ენა - ერთი უნდა იყოს. როგორც ყოველი სამწერლო ენა, ქართულიც ნორმატიულ თვალსაზრისს გულისხმობს. ამიტომაც ლექსიკონში სიტყვები შევა იმ სახით, რაც მიჩნეულია მართებულად ლიტერატურულს მეტყველებაში“;

სალექსიკონო ერთეულად მიიჩნევა:

• როგორც პირველსახე, ისე ნაწარმოები სიტყვები (კაცი-კაცობა-უკაცობა-საკაცე...).

სახელის სალექსიკონო ფორმაა სახელობითი ბრუნვის ფორმა;

• **ზმნა მესამე პირის ფორმით ანმყოში (ანდა მყოფადში):** „ქართული ზმნის თავისებურებასთან შეფარდებით კანონზომიერია ზმნა წარმოდგენილი იყოს არა მასდარით (ზოგ ზმნას მასდარი არ ეწარმოება: შესცინის, მისტირის...), არამედ პირიანი ფორმით, სახელდობრ, მესამე პირის ფორმით. ეს მესამე პირი ანმყოშია (ხოლო თუ ზმნას ანმყო არა აქვს - მყოფადისა იქნება)“;

• **მიმღეობა:** მიმღეობის ყველა ის ერთეული, რაც კი აქტუალურია, როგორც მსაზღვრელი ანდა როგორც გასუბსტანტივებული სახელი;

• **ფორმანტი და საწარმოებელი ელემენტი, ნაწილაკი.**

სიტყვათა განმარტებისათვის სახელმძღვანელო ნიმუშად დაისახა საბას ლექსიკონი (მოკლე, სხარტული განმარტება); სიტყვის მნიშვნელობის განსაზღვრას მოსდევს საილუსტრაციო გამოთქმა; უცხო სიტყვას წარმოშობა მიეთითება. თუ მნიშვნელობა ცვლილია, პირველწყაროს მნიშვნელობა ეჩვენება;

არნ. ჩიქობავას მიერ შემუშავებული „ძირითადი პრინციპები“ განხილული და დადასტურებული იყო ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისიის მიერ, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ: საქართველოს მეცნ. აკად. ნ. წევრი პროფესორი გ. ახვლედიანი, საქართველოს მეცნ. აკად. ნ.-კორ. პროფესორი ვ. ბერიძე, კომისიის თავმჯდომარე, პროფესორი არნ. ჩიქობავა, საქართველოს მეცნ. აკად. ნ.

წვერი პროფესორი გ. წერეთელი, აკად. ს. ჯანაშია; მონვეული სპეციალისტები: ს. იორდანაშვილი, სტ. მენტეშაშვილი, ბ. ფოჩხუა.

ამრიგად, ამ პრინციპების მიხედვით, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში უნდა შესულიყო დიალექტური ერთეულები, თუნდაც ჯერ კიდევ გამოუყენებელი მწერლობაში.

განმარტებითი ლექსიკონის სამუშაო აპარატს 1945 წლიდან წარმოადგენდა ენის ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილება, რომლის ხელმძღვანელი გახდა პროფ. არნ. ჩიქობავა შემდეგი შემადგენლობით: უფრ. მეცნ. თანამშრომლები: რუს. გაგუა, სიმ. ვაჩნაძე, სოლ. იორდანაშვილი, სტეფ. მენტეშაშვილი, ევგ. ჯეირანიშვილი; უმც. მეცნ. თანამშრომლები: ნად. საბაშვილი, ნინო საყვარელიძე და ბაბო ივანეს ასული წერეთელი. მუშაობის დაწყებისას ლექსიკონის კომისიის განკარგულებაში იყო სიტყვანი, რომელიც შეადგინა ლექსიკოლოგიის განყოფილებამ წინა წლებში (1936-1941 წწ.), როცა განყოფილებას პროფ. ვ. თოფურია ხელმძღვანელობდა.

1946 წლიდან განმარტებული მასალის განსახილველად მუშაობა დაიწყო ოთხმა კომისიამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ პროფ. გ. წერეთელი, პროფ. ვუკ. ბერიძე, დოც. სიმ. ვაჩნაძე და დოც. სოლ. იორდანაშვილი. 1947 წელს დაემატა კომისია გ. ახვლედიანის თავმჯდომარეობით, 1948 წლიდან კი ახალი კომისია დოც. ქ. ლომთათიძის თავმჯდომარეობით.

სიტყვანის განხილვისათვის კომისია სხვადასხვა დროს იწვევდა პოეტებს, მწერლებს, ისტორიკოსებს, ბოტანიკოსებს (მაგ. იოსებ გრიშაშვილი, ილია ზურაბიშვილი, დავით კასრაძე, გერონტი ქიქოძე, თამარ ლომოური, ალექსანდრე მაცაშვილი, თედო სახოკია...).

ლექსიკონი დაემყარა 1945 წელს გამოცემულ პრინციპებს და პირველი ტომი დაიბეჭდა 1950 წელს.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რედაქციულს წინ უსწრებს 1948 წლის საცდელი მონაკვეთის გამოცემა, რომელიც შეიცავს 1324 სიტყვას პირველ რეა ასოზე (ა,ბ,გ,დ,ე,ვ,ზ,თ). ბ,ვ,ზ, და თ ასოებზე სიტყვები თანმიმდევრობითაა მოცემული, ა,გ,დ,ე ასოებზე - სხვა და სხვა მთლიანი ნაწყვეტი (ქეკელი, 1948:1-212).

ჩვენთვის საინტერესო კონკრეტულ თემასთან დაკავშირებით, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის წინასიტყვაობაში ხაზგასმულია, რომ „ნაშრომი წარმოადგენს ახალი სალიტერატურო ქართული ენის ლექსიკონს და აქ არ შემოდის ძველი ქართულის ლექსიკა. განხილულია „ლიტერატურული“ და „დიალექტური“ ლექსიკა. აღნიშნულია, რომ „დიალექტიზმები ბრუნება-უღვლილებაში, სინტაქსში, ორთოგრაფიაში უკუსაგდება, აქ ეს ორი ცნება მკვეთრად იმიჯნება (მაგ. „მოიტანა“ ლიტერატურულია, მაგრამ „მეიტანა, მაიტანა“ არა). ბრუნება-უღვლილების ინვენტარი განსაზღვრულია და ცნობილი: ისეთ თავსართს თუ ბოლოსართს ვერ ვიპოვით, რომ წიგნის მეტყველებაში არ იყოს დადასტურებული. როცა დიალექტური ამ სფეროში შემოდის, მან ლიტერატურულის ადგილი უნდა დაიკავოს, აქ დიალექტური უპირისპირდება ლიტერატურულს. ლექსიკაში სხვაგვარი მდგომარეობაა. სალიტერატურო ენა ვერ ამონურავს სიტყვათა მარაგს: მრავალია ისეთი სიტყვა, რომელიც არ დასჭირვებია მწერალს და ამიტომ არ ჩანს წიგნის მეტყველებაში, მაგრამ საჭიროების შემთხვევაში იხმარს და სიტყვა ლიტერატურის ფაქტი გახდება. „საჭიროების შემთხვევაში“ რომ ვთქვით, ვგულისხმობთ, რომ საამისო შინაარსის გადმოსაცემის სხვა სიტყვა სამწერლო ენაში არ გაგვაჩნია. დიალექტიდან შემოსული ახალი სიტყვა თავისუფალ ადგილს იკავებს და სალიტერატურო ენას ამდიდრებს“ (ქეგლი, 1950:009).

საინტერესოა მითითებული ციტატის სქოლიოში დამატებითი შენიშვნა: „როცა ლიტერატურაში უკვე იხმარება შესაბამისი სიტყვა, ახალი, დიალექტური სიტყვა უადგილოა; მაგალ., „ჯაგრცხილა“ გვაქვს, დიალექტური „კვინცხა“ მეტია“.

იქვე გაანალიზებულია საბას ლექსიკონში დადასტურებული ერთეულები, რომლებიც წიგნის მეტყველებაში შეიძლება არ აღმოჩნდეს, მაგრამ ხალხში ცოცხლობს. ასეთი სიტყვები სამწერლო ლექსიკის რეზერვადაა მიჩნეული. მაგალითებად მოყვანილია **ზროხის, თხის, ნავის** ბუდეში შეტანილი ერთეულები: „ზროხას ბუდეში გვაქვს: ხარი, ფური, ხბო, ბარაკეული, დეკეული, ბოჩოლა, მოცედი, მოზვერი, ბოიკი, კურო, აზავერი... თხა-სთან: ვაცი, ნეზვი, თიკანი, ბატკი, წალი, ბოტი, ვაციკი... ნავ-თან: ნუშა, ვარცლი, კოპანო, კარაპა, კარჭაპა, ხუმალდი, კარაპითა, ონჩხომელი, ოლეჭკანდერი, კატარლა... ნავის ბუდეში მხოლოდ ხომალდია ცნობილი; სხვები - არა.

მაგრამ ვარცლა ნავი ცოცხალი ჩანს გურიაში („ვარცლა ნავის“ სახით), ნუშა იგივეა, რაც მეგრული ნიში („ნავი“), ოლექკანდერიც დასტურდება მეგრულს მეტყველებაში (ონჩხომელიც მეგრული ჩანს: „სათევზაოს“ ნიშნავს)“ (ქეგლი, 1950:009).

რედაქტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სალიტერატურო ენა დიალექტებით საზრდოობს: „განსაკუთრებით ეს ლექსიკას ეხება. დიალექტებთან კავშირი რომ განწყდეს, სალიტერატურო ენა მკვდარი, ხელოვნური ენა გამოვა. მაგრამ დიალექტიზმების შეუზღუდველი შემოჭრა სალიტერატურო ენას მთლიან სახეს დაუკარგავდა. დიალექტები ბევრია, სალიტერატურო ენა - ერთი. სალიტერატურო ენას საკუთარი სახე და გზა აქვს. რაც დიალექტებიდან მომდინარეობს, ამ გზას უნდა შეეფარდოს, შეეგუოს, შეესისხლხორცოს“ (ქეგლი, 1950:010).

ისეთი ერთეულების შეტანის მიზანი კი, რომელთა ადგილი დიალექტურ ლექსიკონებშია, ისაა, რომ გასაგები გახადოს იმ ლიტერატურული ნაწარმოების ტექსტი, სადაც ასეთი სიტყვა დასტურდება (მაგ. „ავი“, „ბაბუდა“, ოჯო...).

განმარტებაში კვალიფიკაცია სხვა შემთხვევებთან ერთად მიუთითებს სიტყვის კუთხურობაზეც - „კუთხურ სიტყვასთან აღნიშნულია ის კუთხე, სადაც სიტყვა დადასტურებულია. ეს არ ნიშნავს, რომ ეგვევ სიტყვა სხვა კუთხეში არა გვხვდება (დიალექტების სიტყვა არაა ჯერ მთლიანად გამოვლენილი)“ (ქეგლი, 1950:089).

ლექსიკონის რეცენზიაში კ. ფოგტი დიალექტიზმების შეტანაზე შენიშნავს: „რედაქტორები იძულებული იყვნენ გარკვეული არჩევანი გაეკეთებინათ, რაც უეჭველია, ადვილი არ იქნებოდა, თუ სურდათ თავიდან აეცილებინათ - შეძლებისამებრ - თვითნებური გადაწყვეტილებანი. ეს პრობლემები ყველა თანამედროვე სალიტერატურო ენის ლექსიკონის რედაქტორთა წინაშე დგას, მაგრამ განსაკუთრებით ძნელი გადასაწყვეტია ქართულის შემთხვევაში.... დიალექტები და ადგილობრივი თქმები ყოველთვის რჩება დიდ რებერვად, რომელსაც შეუზღუდავად იყენებენ ავტორები. ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ სოფლის ცხოვრება დიდ როლს ასრულებს ლიტერატურაში, დიალექტიზმების თავისუფალი ხმარებაა, რომ ქმნის ადგილობრივ კოლორიტს. რედაქტორებმა თავი მოუყარეს დიალექტური წარმოშობის ბევრ სიტყვას, რაც სრულყოფილად არის დაზუსტებული, მითითება კუთხ. ძალიან ხშირია და ყოველთვის

საგანგებოდაა მითითებული ის კუთხე, სადაც სათანადო სიტყვა იხმარება. გამოგიტყდებით... ვერ ვხედავ, რომ რედაქტორებს ეცადათ მოეცათ ზუსტი განსაზღვრა იმ პრინციპებისა, რომელთაც ისინი მიჰყვებოდნენ თავიანთი არჩევანის დროს“ (ფოგტი, 1970:361).

ზოგადი შეფასება ლექსიკონისა კი რეცენზენტისგან ასეთია: „სრულყოფილი ლექსიკონი საზოგადოდ არ არსებობს და ეს ლექსიკონი უეჭველად კვლავ გამოიყვება გადასინჯული და შესწორებული. ამ სახითაც, როგორც ის დღეს არის, იგი დაიჭერს ფრიად მნიშვნელოვან ადგილს ჩვენი დროის ერთენოვან ლექსიკონებს შორის, ეს არის ძველი, აღმართული ენისა და მისი ძველი, ათასხუთასწლოვანი ლიტერატურის სადიდებლად და საამაყო მათთვის, ვინც ჩაიფიქრა ეს სასიქადულო საქმე და ვინც განახორციელა იგი“ (ფოგტი, 1970:364).

რ. ლაფონი შენიშნავს: „იმისათვის, რომ ამ დიდი კოლექტიური ნაშრომის ნამდვილი ღირებულება შევაფასოთ, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს, რომ ის შედგენილია ქართველთათვის, იმ „მომხმარებელთათვის“, რომლებიც იცნობენ და იყენებენ თანამედროვე სალიტერატურო ენას... [რედაქტორებს და კომისიის წევრებს] არ შეეძლოთ შეეტანათ ყველა სიტყვა და ყველა ფორმა ზმნისა მე-3 პირის ფორმით ყველა დიალექტიდან, არც ყველა ის სიტყვა, რომლებსაც ძველი ავტორები იყენებენ, ან რომლებიც საბა-სულხანის ლექსიკონშია... ქართველებს თავისი ენის ნამდვილი კულტი აქვთ...“ (ლაფონი, 1970:367,369).

ვფიქრობთ, დასკვნების გამოტანამდე ყურადღება უნდა გავამახვილოთ შემდეგ ფაქტებზე:

კვალიფიკაციისას სათანადო კუთხურობის მისათითებლად ლექსიკონში გამოიყენება ყველა ქართველური დიალექტი, გარდა მეგრულ-ლაზურისა და სვანურისა. ისინი არ გამოიყენება არც იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ფორმა გურულთან ან იმერულთან ერთად მეგრულ-ლაზურშიც (სვანურშიც) დასტურდება.

არის შემთხვევები, როცა მეგრული წარმოშობის სიტყვა მითითების გარეშეა განმარტებული, ანუ სალიტერატურო ენის ფაქტადაა მიჩნეული.

მეგრულ-ლაზურის (სვანური) საკვალიფიკაციოდ გამოცემის შემთხვევაში რედაქტორს ის სტატუსით უნდა გაეთანაბრებინა **იმერულისა და გურულისათვის**, ან **სპარსულისა და არაბულისათვის**. არნ. ჩიქობავას გადაწყვეტილებით ის არც ენის რანგში გადის და არც დიალექტის.

გვაქვს ერთეული „გამონაკლისი“ შემთხვევა და დაკვირვებაც:

საცდელი მონაკვეთის შემოკლებათა განმარტებაში მეგრული არაა შესული, თვითონ ლექსიკონში კი ფიქსირდება ერთადერთი შემთხვევა სადაც განმარტებისას მითითებაა მეგრულზე:

ბაია¹ (ბაიასაი) კუთხ. (მგრ.) ბალახი, დანაკვეთული ფოთლებითა და ყვითელი ყვავილებით (მეტწილად ტენიან ადგილებში იზრდება) (ქეგლი, 1948).

ამას გარდა, საკმაოდ არის მეგრული ნიმუშები შეტანილი, რომლებიც მიჩნეულია მხოლოდ გურულისა და იმერულის კუთვნილებად. მაგ.: **ბაბუდა, ბანდალი, ბანდალა** (განსხვავებული მნიშვნელობით), **ბანდლი, ბანძლი, გაგანია, ებორკება**.

რვატომეულის შემოკლებათა სიაში მეგრული და ჭანური ნახსენებია, თუმცა სალექსიკონო ერთეულის განმარტებაში კვალიფიკაციის წარმოდგენისას არაა გამოყენებული²⁵. მიუხედავად ამისა, საინტერესოა წინასიტყვაობაში გაკეთებული განმარტება: „საილუსტრაციო გამოთქმები ხშირ შემთხვევაში ცვლის არსებულ შეხედულებას სიტყვის გავრცელების არეზე. მაგ. „**ბალანა** იმერული და გურული კილოების კუთვნილებადაა მიჩნეული, ე.ი. კუთხურ სიტყვად. დოკუმენტაცია ცხადყოფს, რომ ეს სიტყვა ნახმარი აქვთ ეგ. ნინოშვილს, ნ. ლორთქიფანიძეს, უიარალოს (კონდრ. თათარაშვილს, რომელიც სამეგრელოდან იყო); ამათ გარდა: რაფ. ერისთავს, ვაჟას, სოფრ. მაგლობლიშვილს...“ (ქეგლი, 1950:086). ე. ი. **ბალანას** სხვა დანარჩენთან ერთად მეგრულის კუთვნილებადაც მიიჩნევს. ამ რანგში გავა ისეთი შემთხვევები, როცა მეგრული გახმოვანების სიტყვა-ფორმები კვალიფიკაციის გარეშეა შესული, მაგრამ განმარტება მიგვითითებს მის მეგრულ წარმომავლობაზე; მაგ. **კუჩხაბედნიერი** - „ფეხბედნიერი“ მეგრული საქორწინო სიმღერა;**ღართი** - 3. სამეგრელოში ჩოხა და ა. შ.

²⁵ გამონაკლისის სახით გვხვდება **ბაბა** ერთეულის შემთხვევა, რომლის განმარტებისას გურულთან და იმერულთან ერთად, მეგრულიცაა ნახსენები; ასე: **ბაბა, ბაბა-ი კუთხ. (გურ., იმერ., მეგრ.)** მამა (შვილი იტყვის თავის მამაზე ან თავის მამისადმი მიმართვისას). თუმცა მხოლოდ ამ ერთ გამონაკლისს ვერ დავუყრდნობით, მით უფრო ბაბა ქართველური წარმოშობის სიტყვაა არაა.

იქედან გამომდინარე, რომ ლექსიკონში მეგრული ლექსიკის სრული იგნორირება არ ხდება, წარმოდგენილი დაკვირვებები შეიძლება გარკვეულ ხერხად ჩავთვალოთ რედაქტორის მხრიდან, რომ საერთოდ ყურადღების მიღმა არ დარჩენილიყო ეს ერთეულები. შესაძლებელია ვიფიქროთ, საწყის ეტაპზე გათვალისწინებული ყოფილიყო მეგრულ-ლაზური ერთეულების კვალიფიცირება წესის მიხედვით, მაგრამ გასაგები მიზეზებისდა გამო (საბჭოთა იდეოლოგიების, ქართველური ენების ცნებათა გაბატონების გამო) ამოსაღები გახდა. სავარაუდოდ ლექსიკაც გაიცხრილა.

2.3. დისკუსია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ კონცეფციის შესახებ კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის²⁶

კონსტანტინე გამსახურდიას ყურადღების მიღმა არ რჩებოდა საენათმეცნიერო ლიტერატურის გამოსვლა, მით უფრო ლექსიკოლოგიური ხასიათისა. საყურადღებოა მისი კრიტიკული წერილები ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემებზე.

მან ამ საკითხს ორი წერილი მიუძღვნა: 1951 წლის წერილი „ლექსიკოლოგიური შენიშვნები“ და 1956 წლის „ქართული ენის მეურნეობისათვის“.

პირველ წერილში „ლექსიკოლოგიური შენიშვნები“ მწერალი საკუთარ ენობრივ კონცეფციებს²⁷ კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს და ლექსიკოგრაფიულ საკითხებზე მსჯელობს. კერძოდ:

მწერალი მიიჩნევს, რომ „ლექსიკონის შემდგენლებს მასალის კლასიფიცირებისას სახელმძღვანელოდ უნდა ჰქონდეთ დასახული ის პრინციპები, რომელნიც საფუძვლად დაუდო თავის დიდ შრომას, ჩვენი ლექსიკოგრაფიის სახელოვანმა წინაპარმა საბა ორბელიანმა. ...საბამ შეძლო თავის ლექსიკონში ქართული ენის უმთავრესი სიტყვიერი მარაგის კონცენტრირება. ამ შრომაში ათვისებულია არა მარტო ისტორიულად აპრობირებული და დადგენილი თავანკარა სიტყვიერი მარაგი, თვით ქართული

²⁶ საკითხი წარმოდგენილი გვაქვს სტატიაში: კონსტანტინე გამსახურდია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შესახებ, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VII, თბ., 2018.

²⁷ კონსტანტინე გამსახურდიას ენობრივი კონცეფცია იხ. გვ. 63

ენის სხვადასხვა დიალექტიკებიდან შემოსული სიტყვები და გამოთქმანი. ქალაქების მოსახლეობის მიერ შექმნილი ბაზრული უარგონიც“ (გამსახურდია, 1965:254).

ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ენობრივ გამოწვევებს, საფრთხეებს და მისი დიალექტური ლექსიკით გამდიდრების მნიშვნელობას. იქედან გამომდინარე, რომ ენა არ სჯერდება ისტორიული არსებობის მანძილზე დაგროვილ ოქროს ფონდს, ითვისებს მონათესავე ენებისა და ენაკავების წიაღიდან შემოსულ ახალ მარაგს. ამდენად, კონსტანტინე გამსახურდია მიიჩნევს, რომ „ქართულ ენაში თამამად შემოვუშვათ ქართული დიალექტებისა და ენაკავების წიაღიდან ისეთი სიტყვები და გამოთქმანი, რომელნიც ქართულ მეტყველებას შეავსებენ და გაამდიდრებენ. ასეთი კურსი უნდა ჰქონდეს აღებული არამარტო ქართულ მწერლობას, ქართულ ლექსიკოგრაფიასაც“ (გამსახურდია, 1965:255).

მწერალი თვლის, რომ ყოველ მიზეზგარეშე უნდა გაეწიოს ანგარიში და ლექსიკონის გვერდებზე უთუოდ უნდა აისახოს უახლესი მწერლობის მიერ შექმნილი ნეოლოგიზმები, კომპოზიტები და ხალხურიდან შემოტანილი სიტყვები - „ლექსიკოგრაფი მუდამ იმის ცდაში უნდა იყოს, თავის ნაშრომში ანემიური როდი გახადოს ესა თუ ის ენა, არამედ მოჭარბებულად, სრულად უნდა აღინუსხოს როგორც ძველი მარაგის, ისე ყოველივე სიახლეთა უმცირესი ნიუანსებიც“ (გამსახურდია, 1965:256).

მეორე ნაშრომში - 1956 წლის „ქართული ენის მეურნეობისათვის“, რომელიც დაიბეჭდა „ლიტერატურულ გაზეთში“ (№25,28) (ამ დროს გამოცემულია ლექსიკონის მხოლოდ ოთხი ტომი) - კონსტანტინე გამსახურდია უფრო დეტალურ შენიშვნებზე მიუთითებს „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ და აცხადებს: „ენა ერისა და მისი კულტურის წმიდათა წმიდაა. იგი არავის ამბიციების საგანი არ უნდა გახდეს, ამიტომაც ნურას უკაცრავად, თუ ამ საკითხების გამო დავის დროს არავის ავტორიტეტს არ მოვერიდოთ“ (გამსახურდია, 1963:585).

აქედანაც ნათლად ჩანს მწერლის დამოკიდებულება იმ დიდი ეროვნული საქმის მიმართ, რასაც „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ გამოცემა გულისხმობს. როგორც თვითონ აღნიშნავს, მას არაერთი ათეული წლის მანძილზე ჰქონია პოლემიკა ენათმეცნიერებთან სალიტერატურო ენის ნორმების კანონზომიერებებთან

დაკავშირებით და გულისტკივილით აცხადებს, რომ „ნორმირება ლიტერატურული ენისა კარგა ხანია დაიწყო, მაგრამ არა ისე, როგორც ამას მოითხოვდა მდიდარი და მრავალნაწილი ქართული ენა და მისი დიდი ტრადიციები“ (გამსახურდია, 1963:585).

დიდ და საშვილიშვილო საქმედ მიაჩნია მწერალს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ გამოცემა, რომელსაც „მეთაურობენ ჩვენი სახელოვანი, ღვანლმოსილი ენათმეცნიერები“. თუმცა აღნიშნავს, რომ „არასოდეს არსად გაკეთებულა რომელიმე დიდი საქმე ისე, რომ მას მცირეოდენი ნაკლი არ გააჩნდეს. ჩვენი შენიშვნების მიზანია, არა ვინმესთვის ხელის შეშლა და გუნების გაფუჭება, არამედ პირუთვნელად აღნუსხვა ზოგზოგი დეფექტისა, რათა შემდგომში მუშაობისას ეს ყოველივე გაითვალისწინონ ამ გამოცემის ხელმძღვანელებმა“ (გამსახურდია, 1963:588-589). კერძოდ:

კ. გამსახურდია მიუთითებს ლექსიკონის მეტისმეტ განვრცობაზე, ჭარბ ილუსტრაციებზე. მოსწონს, რომ ოთხივე ტომში უხვადაა ციტირებული შოთას, საბას, გურამიშვილის, ილიას, ვაჟას, აკაკის და ზოგიერთი თანამედროვე მწერლის შემოქმედებიდან ამოკრეფილი სიტყვიერი საუნჯე. თუმცა, ამ მასალის გვერდით მოყვანილია „უნიჭო მწერლების, ხანაც ნიჭიერთა უგერგილო, უილაჯო თქმები, არაფრის მთქმელი ფრაზები, რომელთაც არც ლიტერატურული იერი გადაჰკრავთ, არც ხალხური და საერთოდ სავსებით უადგილოდ არიან ჩაჩხირულნი ჩვენი კლასიკოსების ნაწერებიდან ამოღებულ ციტატებს შორის“ (გამსახურდია, 1963:589-591).

განმარტებითი ლექსიკონის პირველი ტომის 009 გვერდზე მთავარი რედაქციის წინადადებაზე, „...ამრიგად, ლიტერატურაში უხმარი მხოლოდ ამის გამო არალიტერატურულად არ მიიჩნევა. პირუკუ: ლიტერატურაში რაც გვხვდება, ყველაფერი ლიტერატურული არაა“ კონსტანტინე გამსახურდია შენიშნავს: „ამ აბზაცის პირველი ნახევარი სადავოა, თუ სიტყვა ჯერაც არ ხმარებულა ლიტერატურაში, იგი ლიტერატურულად ვერ ჩაითვლება. მიუხედავად ამისა, ყოველ სიტყვას, ხალხის მეტყველების ფონდიდან ნასესხებს, სრული უფლება აქვს ლიტერატურაში და ლექსიკონებში შემოსვლისა, უკეთუ იგი რომელიმე ცნების ნაუნსს გამოხატავს, თუნდაც არსებული სიტყვის სინონიმად გამოდგება. სინონიმები მხოლოდ ამდიდრებენ ენებს.

მეორე დებულება, ამავე აბზაცში წამოყენებული, უცილოდ სწორია და ეს დებულება კონსეკვენტურად რომ გაეტარებინათ ლექსიკონის შემდგენლებს, ზემოთმოყვანილ „ილლუსტრაციებს“ არ დაუთმობდნენ ადგილს“ (გამსახურდია, 1963:592).

ამ წერილის მთავარ სათქმელსა და კონსტანტინე გამსახურდიას ენობრივ კონცეფციას კიდევ უფრო ამყარებს მისი შენიშვნა: „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რედაქციას უმთავრესი ყურადღება უნდა მიექცია ხალხური მეტყველები-სათვის. ეს მომენტი მთლად იგნორირებული არაა განმარტებით ლექსიკონში, მაგრამ სასურველი იქნებოდა ქართული დიალექტებიდან, თვით ჭანურ-მეგრულ-სვანური-დანაც უფრო ჭარბად შემოეშვათ სიტყვიერი მასალა. ქართული ენის სხვადასხვა განშტოებანი, ე. ი. მისი დიალექტები ულევნი და ჯერაც აღუნუსხველი მასალაა როგორც მწერლისათვის, ისე ენათმეცნიერისათვის. ...არც ქართულ მწერლობას, არც ჩვენს ლინგვისტებს ჯერჯერობით აღუნუსხული არა აქვთ სიტყვის ულევნი საუნჯენი, რომელთაც შეიცავენ ქართლ-კახური, ფშაური, ხევსურული, გუდამაყრული და მოხევეური დიალექტები; უძველესი, მაგრამ ლიტერატურაში ჯერაც უხმარი ქართული სიტყვები მოიპოვებიან გურიაში, ზემო და ქვემო იმერეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოსა და სვანეთში“ (გამსახურდია, 1963:592).

წერილში ლექსიკონის მეორე უმთავრეს ნაკლად მიჩნეულია ის, რომ მასში „ძველქართულის ეტიმოლოგიური ფონდი“ არაა წარმოდგენილი - „თუ მწერალი ხელს წამოავლებს უძველესს სიტყვას და ახალ უღერადობას მიანიჭებს მას, იგი კვლავ გაცოცხლდება და განახლდება. სიტყვა ოქროსა ჰგავს ერთ რამეში, მას სიძველის უანგი არასდროს მოედება, ოღონდ ხელმარჯვე მომხმარებელი თუ გამოუჩნდა“. კონსტანტინე გამსახურდია ეხმიანება ლექსიკონის რედაქციის წინადადებას 008 გვერდზე - „წინამდებარე ლექსიკონი სალიტერატურო ენის ლექსიკონია, მასთან - ახალი სალიტერატურო ქართულისა (ძველი ქართულის ლექსიკა აქ არ შემოდის)“. ტერმინები „ძველი“ და „ახალი“, რომელიც დღესაც აქტიურად გამოიყენება საენათ-მეცნიერო წრეებში, არც კონსტანტინე გამსახურდიასთვის იყო მისაღები: „ისეთი დიდი ისტორიის მქონე ენისათვის, როგორცაა ქართული, „ძველი და ახალი“ პირობითი ცნებაც რომ არ იყოს, ძნელად გასამიჯნავია რომელია „ძველი“ და რომელი „ახალი“.

ავილოთ თუნდაც „კაცი“, „ასული“, „წული“, „პაპა“, „მამა“, „მინა“, „ცა“, „წყალი“, „სული“, „ღმერთი“, „ხე“, „ღვინო“, „მახვილი“, „ქვა“. მობრძანდით და დაათარიღეთ რა ხნისაა ეს სიტყვები?“ (გამსახურდია, 1963:593).

კრიტიკის ავტორი აღნიშნავს, რომ „მიუხედავად აღნუსხული დეფექტებისა, ქართული განმარტებითი ლექსიკონის ოთხი ტომის გამოქვეყნება დიდად მნიშვნელოვანი ფაქტია ჩვენი რესპუბლიკის კულტურის ისტორიაში. ჩვენი სურვილია შემდეგსა და შემდეგ ტომებს უფრო მეტის გულისყურით მოეკიდონ ამ საშვილიშვილო საქმის თავკაცები“ (გამსახურდია, 1963:596).

კონსტანტინე გამსახურდიას ძირითადი აქცენტები, რომელიც კონკრეტულად ლექსიკოგრაფიულ შენიშვნებს მოიცავს, გულისხმობს: 1. ე. წ. „ძველი ქართული“ ლექსიკური მასალის აღუნუსხველობას ლექსიკონში (როგორც განმარტებულია, ნაშრომი „ახალი სალიტერატურო ენის“ ლექსიკონია); 2. დიალექტებში დაუნჯებული ლექსიკური მარაგის სამზეოზე გამოტანას.

განმარტებითი ლექსიკონის შემდეგ ტომებს თუ დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ გამოცემა გაგრძელდა იმ პრინციპების მიხედვით, რომელიც საწყის ეტაპზე შეიმუშავა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ კომისიამ.

აკად. არნ. ჩიქობავამ „ლიტერატურული გაზეთის“ 229-ე ნომერში წერილით „ობიექტური საზომისათვის სალიტერატურო ქართული ენის ნორმათა დადგენისას“²⁸ უპასუხა კონსტანტინე გამსახურდიას.

ზემოთ წარმოდგენილ შენიშვნაზე, ილუსტრაციებთან დაკავშირებით, რედაქტორი მიუთითებს, რომ იდეალური იქნებოდა ყველა სიტყვისთვის ანდაზები და აფორიზმები დართულიყო საილუსტრაციოდ, მაგრამ ამდენი არც ერთ ენაში არ მოიპოვება. ამიტომ მოყვანილია უბრალო, ამ ენისთვის ჩვეულებრივი და არა უჩვეულო, სტილიზებული გამოთქმები. რაც შეეხება რაოდენობას, დოკუმენტაცია უფრო მეტი უნდა გვექონოდაო – „ჩვენ ამით არ გვინდა ვთქვათ, თითქოს უკეთესი საილუსტრაციო გამოთქმების შერჩევა სასურველი (და საჭირო) არ იყოს. ყოველგვარ შენიშვნას, რაც ამ მხრივ დაგვეხმარება, მაღლობით მივიღებთ. განმარტებით ლექსიკონში მთავარია, როგორ არის სიტყვა

²⁸ წერილები მოიცავს შენიშვნა-პასუხებს გრამატიკულ საკითხებზეც.

განმარტებული, რამდენად სწორი და სრულია განმარტება. ამ მხრივ შენიშვნები პატივცემულ მწერალს არ მოუცია (შეძლო კი მოეცა)“ (ჩიქობავა, 2011 ვ:303-305).

ზემოთ წარმოდგენილი მესამე შენიშვნისადმი ასეთი პასუხით შემოიფარგლა მეცნიერი: „...სამართლიანი შენიშვნა გახლავთ. ჩვენის მხრით დავსძენთ: შეუსწავლელია რაჭული, იმერული, გურული და აჭარული. ვერ ვიტყვით მუშაობა არ წარმოებდეს, მაგრამ არც ერთი ქართული დიალექტის ლექსიკა სათანადოდ შესწავლილი ჯერ კიდევ არ არის... არც ერთი ქართველი მწერლის - თვით რუსთაველის, ილიას, აკაკის, ვაჟას - ლექსიკონი არ მოგვეპოვება. ასეთ პირობებში, ცხადია, რა სიძნელეებიც ჩნდება განმარტებითი ლექსიკონის შემდგენელთა წინაშე. პატივცემული კ. გამსახურდიას შენიშვნები ამ სიძნელეებს ანგარიშს უწევს და მე, როგორც ლექსიკონის რედაქტორს, მადლობის მეტი არა მეთქმის რა ამისათვის (ჩიქობავა, 2011 ვ:302).

ძველი ქართულის ეტიმოლოგიური ფონდის აღუნუსხველობაზე, აკად. არნ. ჩიქობავა შენიშნავს, რომ ეს ლექსიკონი ახალი ქართულისაა. ძველი ქართულის ფონდიდან შესულია ყველა ის სიტყვა, რომელიც დღესაც იხმარება იგივე, თუ შეცვლილი მნიშვნელობით (ჩიქობავა, 2011 ვ:305).

ნათელია აკად. არნ. ჩიქობავას დამოკიდებულება კ. გამსახურდიას შენიშვნებისადმი. საყურადღებოა, რომ სხვა საკითხებზე ამომწურავი პასუხის გაცემის ფონზე, არნ. ჩიქობავა უპასუხოდ ტოვებს ლექსიკონის მეგრულ-ლაზურ-სვანური ერთეულებით გამდიდრების შენიშვნას. ვფიქრობთ, ეს შეგნებული ნაბიჯი იყო მეცნიერისგან; ფაქტია, მას არ უარუყვია კ. გამსახურდიას თვალსაზრისი თუ მოთხოვნა.

მთლიანობაში არნ. ჩიქობავამ შეძლო, წინააღმდეგობა გაენია საბჭოთა რეჟიმისათვის და დაიცვა ქართული სალიტერატურო ენის, როგორც „ყოველთა ქართველთა“ სამწიგნობრო ენის სტატუსი; ასევე, მოახერხა ისიც, რომ კვალიფიკაციის გარეშე, მაგრამ მაინც მეგრული ლექსიკა შეიტანა „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“.

2.4. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია

ახალი ათასწლეულის დასაწყისიდან დაიწყო ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი სარედაქციო სამუშაოები, რომელიც, როგორც პროფ. ა. არაბული განმარტავს „ემყარება და იცავს იმავე პრინციპებს, რაც განმარტებითი ლექსიკონის მთავარი რედაქტორის მიერ იქნა შემუშავებული“ (ქეგლი, 2008:12).

პროფ. ა. არაბული რვატომეულის, როგორც საერთოეროვნული ლექსიკონის მნიშვნელობის ხაზგასასმელად გამოყოფს ორ ურთიერთშემავსებელ ასპექტს: „ეს არის ქართული სალიტერატურო ენის განმარტებითი ლექსიკონი და, აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია მისი ნორმატიულობა, კანონიკურობა; მეორე მხრივ ანგარიშგასაწევია ფართო ასპარეზის მიცემა იმ კილოური, დარგობრივი ლექსიკისათვის, რომელიც, საზოგადოდ, სალიტერატურო ენის ძირითადი ლექსიკური მარაგის სარეზერვო ფონდად არის ნაგულისხმევი. „სარეზერვო ფონდის“ ცნება არსებითად გულისხმობს ახლებურ პოლიტიკას ლექსიკის სფეროში, ვინაიდან ამგვარი ცნება გრამატიკული შინაარსით არსებითად მიუღებელია“ (არაბული, 2015:400).

მეცნიერის თვალსაზრისით, ქეგლ-ის ნიშანი [კუთხ.] სტილისტიკური კვალიფიკაციის შემცველი არ არის, რადგან ეს სახელდება აქვს მწერლობის ძეგლებში ჯერ დაუდასტურებელ ლექსიკასაც და ამასთანავე, მიიჩნევს, რომ „სტილისტიკურ შინაარსს ალბათ უკეთ გამოხატავდა ნიშან-ტერმინი [დიალ.] (დიალექტური)“ (არაბული, 2015:14). იქვე სქოლიოში კი განმარტავს, რომ წმინდა სტილისტიკური კვალიფიკაცია [დიალექტიზმი], ბუნებრივია, ლექსიკონში მწერლობის ძეგლებში დაუდასტურებელი მასალის ასახვას გამორიცხავდა.

როგორც ახალი რედაქციის მთავარი რედაქტორი, პროფ. ავთანდილ არაბული მიუთითებს, ის ცვლილებები, რაც შეეხო არსებულსა თუ ახალ სალექსიკონო მასალას, ამ პრინციპებიდან გამომდინარეობს და მათი უფრო ადეკვატური და თანამიმდევრული დაცვის მიზანს ემსახურება (ქეგლი, 2008:12).

რაც შეეხება დიალექტურ ლექსიკას, პროფ. ა. არაბული თავის სტატიამი „**დიალექტური ლექსიკის ადგილისათვის განმარტებით ლექსიკონში**“, ლექსიკური ფუძეების შემდეგ დაჯგუფებაზე მიუთითებს: ა) იზოლირებული (ერთ კილოში დადასტურებული), ბ) ლოკალური (ერთ რეგიონულ ჯგუფში გავრცელებული), გ) ფართო (ლოკალური საზღვრებიდან გასული), დ) საერთო-ქართული (კილოთა უმეტესობაში აღნუსხული). ამის საფუძველზე კი, წარმოადგინა შემდეგი პირობითი (საჩვენებელი) კრიტერიუმები:

1. განმარტებით ლექსიკონში უნდა აისახოს ყველა ის ფუძე, რომელსაც დამოუკიდებელი (ან დამატებითი) მნიშვნელობა აქვს, არის ქართული წარმომავლობის (ან მისი არაქართულობა არ მტკიცდება), ან ენის ბუნებრივი სიტყვანარმოებითი საშუალებებით შექმნილი ერთეული;
2. ზუსტი სინონიმები შეიძლება შევიდეს ძალზე მკაცრი შერჩევით;
3. ლექსიკური ერთეულის შეტანისას უნდა გათვალისწინებულ იქნეს ომონიმის შექმნის, ან სხვაგვარი გაუგებრობის საფრთხე;
4. კუთხურად შეიძლება მივიჩნიოთ ფუძე, რომელიც იზოლირებული ან ლოკალური გავრცელებისაა;
5. საერთოქართულად შეიძლება მივიჩნიოთ ფუძე, რომლის გავრცელებაც ლოკალურ ფარგლებს სცილდება, ანდა, იზოლირებულობისა თუ ლოკალურობის შემთხვევაში, ისტორიულ ქართულში ჰპოვებს გამოძახილს;
6. დიალექტიზმად შეიძლება მივიჩნიოთ ისეთი ლოკალური გავრცელების ფუძე, რომელიც, ამის გამო, კერძო მწერლის (მწერლების) ენაში გამოვლინდება (იგულისხმება მწერლისეული მეტყველება. პერსონაჟის მეტყველებაში გამოვლენილი კუთხური სიტყვა დიალექტური ერთეულის ილუსტრაციად უნდა ჩაითვალოს);
7. სათანადო კვალიფიკაცია მხოლოდ კუთხურ (კუთხ.) ერთეულებსა და დიალექტიზმებს (დიალ.) უნდა მიეცეს. დამატებით შესაძლებელია რამდენიმე სტილისტიკური მინიშნების დაცვაც (ირონ., ექსპრ., საუბრ...)“ (არაბული, 2000:19-20).

ამის გათვალისწინებით, ახალი რედაქციის წინათქმაში წარმოდგენილია ლექსიკონის ნორმატიულობის თვალსაზრისით გადადგმული ზოგიერთი ნაბიჯი, რომელიც დიალექტურ მასალას და მათ კვალიფიკაციას შეეხება:

„ამოღებულ იქნა ერთი და იმავე ლექსიკური ერთეულის აშკარად დიალექტური წარმომავლობის ფონეტიკური ვარიანტები;

იმ შემთხვევაში, როდესაც ამ რიგის მაგალითებს უდასტურდება რამდენიმე ილუსტრაცია სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, ისინი სათანადო ადგილას წარმოდგენილია, მაგრამ მათ ახლავს შესაბამისი მითითება მართებულ ფორმაზე (მაგ.: ბლარტი იგივეა, რაც მართებული ბარტყი...).

იმ შემთხვევაში, თუკი ამა თუ იმ დიალექტიდან ლექსიკონში შემოტანილმა რომელიმე ლექსიკურმა ერთეულმა უკვე პოვა გავრცელება სალიტერატურო ენაში, მას მოეხსნა მითითება [კუთხ.], ან - კონკრეტულ დიალექტზე მინიშნება;

იმ ლექსიკურ ერთეულს, რომლის პერიფერიულობა (არა - საყოველთაო გავრცელება) ხელშესახებია, მაგრამ, იმავე დროს, დადასტურდა, რომ ის გამოყენებული ყოფილა არა მხოლოდ ერთ (ქველ-ში მითითებულ) კილოში, არამედ - რამდენიმე მათგანში, მოეხსნა კონკრეტულ დიალექტზე მითითება და დარჩა მხოლოდ შემოკლება [კუთხ.].

ქველ-ის ახალ რედაქციაში ძირითადად შენარჩუნებულ იქნა ერთი რიგის სპეციფიკური ლექსიკა, რომელიც საკმაოდ უხვად არის შემოტანილი ლექსიკონში სულხან-საბა ორბელიანის, ნ. და დ. ჩუბინაშვილებისა თუ დიალექტური ლექსიკონებიდან და რომელიც ძირითადად დარგობრივი ხასიათისაა; შესაბამისად, ასეთი დამოკიდებულება ზუსტად შეესატყვისება ქველ-ის რედაქტორისეულ დეფინიციას დიალექტური ლექსიკისა, როგორც სალიტერატურო ენის „სარეზერვო ფონდისა“. ამავე დროს, ამ რიგის ლექსიკას გარკვეულ შემთხვევებში საკვალიფიკაციო მითითება [კუთხ.] (პლუს - შესაბამისი დიალექტი) შეეცვალა კვალიფიკაციით „დარგობრივი“ [დარგ.]“ (ქველი, 2008:14-15).

ერთ-ერთი ხელშესახები განსხვავება ძველისაგან ახალ რედაქციაში მნიშვნელობათა უფრო მეტად გამომიჭვნაა: კერძოდ, არაერთ ერთეულს დაემატა ახალი

მნიშვნელობა, ქვემნიშვნელობათა უმეტესობა, რომელიც პარალელური ხაზებით იყო გამოყოფილი, ცალკე ნომრით არის წარმოდგენილი. ასევე აქტუალური გახდა ნიშანი „ბარბარიზმი“ [ბარბ.] და „კალკი“ [კალკ.]. სამედიცინო, იურიდიული, პოლიტიკური, ელექტროტექნიკური ტერმინები, რომელიც საერთოსახალხო ენის განუყოფელ ნაწილად იქცა, ამიტომ მათი რაოდენობაც გაიზარდა ახალ გამოცემაში. მათ მოეხსნა ვიწრო დარგობრივი კვალიფიკაცია და გარკვეულ შემთხვევებში რჩება უფრო ზოგადი „სპეციალური“ [სპეც.] კვალიფიკაცია (ჩიქობავა, 2008:12-16).

ლექსიკონის ახალი რედაქციის მოცულობით თუ ვიმსჯელებთ, აშკარაა რომ ლექსიკური ფონდი საკმაოდ გაზარდილია. ჩვენი ინტერესის სფეროს რაც წარმოადგენს ამასთან დაკავშირებით, შესამჩნევია, რომ ახალ რედაქციაში ფიქსირებულია ლექსიკური ერთეულები მეგრული და სვანური კვალიფიკაციით. თუმცა აქაც გვაქვს შეკითხვები, მაგალითად:

იმერულის კუთვნილებადაა მიჩნეული **ბანდალი** (კუთხ. (იმერ.) უილაჯოდ სიარული, ღონემიხდილის სიარული - ლასლასი, ბარბაცი), როგორც ძველ რედაქციაში, მაშინ როცა ეს ერთეული მეგრულის კუთვნილებაცაა. **ბანდალა** (შინაური ცხოველის დაავადება) კი, რომელიც ბანდალ-ს უკავშირდება, ყოველგვარი კვალიფიკაციის გარეშე შესული ორივე რედაქციაში (ანალიზისათვის იხ. ქვემოთ).

გაბორებული ერთეულის განმარტებისას მინიშნებაა კუთხურ, მეგრულ წარმომავლობაზე, მაგრამ **ბორო**-სთან არა (ანალიზისათვის იხ. ქვემოთ).

გებუალია ერთეულთან მეგრულ წარმომავლობაზე მითითების გარეშე მინიშნებაა დარგობრივზე. მართალია სპეციფიკური ლექსიკაა, მაგრამ ვფიქრობთ, მსგავს შემთხვევებშიც დასაშვებია კუთხურობაზე მინიშნება. ამასთან განმარტება არასრულია - „ახალი სულგუნი პიტნითა და მარილით შეკმაზული“, უნდა იყოს „პიტნით გაღაზილი ჭყინტი ყველი მანონში ან რძეში“.

გაიპეტელებს ფორმასთან არაა მითითება კუთხურობაზე. შესაბამის ტომში **პეტელი** სიტყვა უნდა შევიდეს მეგრული კვალიფიკაციით (ანალიზისათვის იხ. ქვემოთ).

იმის მიხედვით, რომ ლექსიკონის ახალი რედაქციის სამი ტომი უკვე გამოცემულია, საკმაოდ შეინიშნება ისეთი ერთეულები, რომლებიც ისევ გურულ ან იმერულ

ფორმადაა მიჩნეული. რვატომეულის ეს ხარვეზი აქ უნდა გამოსწორებულიყო. ამასთან, სალექსიკონო ერთეულად არ უნდა იყოს წარმოდგენილი ისეთი სიტყვები, რომლებიც ფონეტიკურ ვარიაციებს, „არამართებულ“ ფორმებს წარმოადგენენ. კერძოდ, ცალკე სალექსიკონო ერთეულად არ უნდა შედიოდეს: **გადემალება** (გადაემალება), **გადეხურება** (გადაეხურება), **გადიბერტყავს** (გადაიბერტყავს), **გადიბირებს** (გადაიბირებს), **გადუდგება** (გადაუდგება) და ა. შ.(ორივე რედაქციაში გვხვდება ეს შემთხვევები). მათი განმარტებაც მიგვითითებს, რომ არამართებული ფორმებია - „იგივეა, რაც უფრო მართებული გადაემალება, ან გადაეხურება...“

მიგვაჩნია, რომ იქ, სადაც ფორმოზომიერად და გახმოვანებით აშკარაა მასალის მეგრული წარმომავლობა, აუცილებელია მისი კვალიფიციკირება, მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება ეს სიტყვა სალიტერატურო ენაში უკვე იყოს დამკვიდრებული (მაგ. **ოჩოკოჩი, ჯარგვალი, თუთარჩელა, მათუშალია, ვაშინერს, ოლაბადე...**).

საკუთარ ხედვას წარმოადგენს პროფ. ტ. ფუტკარაძე, როცა განიხილავს ისეთი განახლებადი ელექტრონული ლექსიკონის შექმნის საკითხს - „**ქართული ენის ახალი განმარტებითი ლექსიკონის**“ სახით - რომელშიც, სამწიგნობრო ენის ფაქტების გარდა, შევა გამოქვეყნებული დიალექტური (მეგრული, ლაზური, სვანური, ხევსურული, თუშური, თშავური, იმერული, ინგილოური, კახური, მესხური, აჭარული, ტაოური, რაჭული, ჯავახური...) ლექსიკონების რჩეული მასალა და სოციალურ ქსელებში გამოვლენილი ახალი სიტყვა-ფორმებიც.

ზანურ-სვანური ლექსიკის ადგილის განსაზღვრისათვის პროფ. ტ. ფუტკარაძე შენიშნავს: „ქართველთა სამწიგნობრო ენის საბაზო ახალ განმარტებით ლექსიკონში უნდა შევიდეს როგორც არქაული თუ თანამედროვე წერილობითი ლიტერატურული ძეგლების მონაცემები, ასევე, ყველა ქართველური დიალექტის ის ლექსიკა, რომელიც გაამდიდრებს **ქართველთა სამწიგნობრო ენის ლექსიკურ ბაზას**; პირველ რიგში, აუცილებელია, ქართული სამწიგნობრო ენისაკენ გზა გაეხსნას ზანურ-სვანურ სიტყვა-ფორმებს. ასეთ შემთხვევაში გაგრძელდება და გაფართოვდება ის კალაპოტი, რომელსაც ქმნიდნენ ქართველი მწიგნობრები უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული ვიდრე კონსტანტინე გამსახურდიამდე“ (ფუტკარაძე, 2018:63).

2.5. მეგრული ლექსიკონების ენათმეცნიერული კონცეფციები

განმარტებითი ლექსიკონი გულისხმობს ერთენოვან ლექსიკონს, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც სალიტერატურო ენისა, ასევე დიალექტური. ორი, სამი და ხუთენოვანი ლექსიკონები თარგმნითი ხასიათისაა. მეგრული ლექსიკონებიც ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ: დიალექტური ლექსიკონები და ორ-(და მეტ)-ენოვანი ლექსიკონები.

XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში დაარსებული სერიის „Материалы по Яфитическому языкознанию“ ფარგლებში გამოცემული ლექსიკონები თარგმნით ლექსიკონებს წარმოადგენენ. 1910 წელს გამოიცა ნიკო მარის „Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем“, სადაც დიდი ადგილი უჭირავს ჭანურ-რუსულ ლექსიკონს. 1914 წელს ამავე სერიის მიხედვით გამოცემულ იოსებ ყიფშიძის ნაშრომს „Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем“, დართული აქვს პირველი ვრცელი მეგრული ლექსიკონი, რომელიც ძირითადად ემსახურება აქვე მოცემულ ტექსტებში გამოყენებული ლექსიკური თუ ეთნოლოგიური მასალის ახსნას. სიტყვები თარგმნილია რუსულად, ალაგ-ალაგ ქართული განმარტებაც აქვს და მათ გვერდით მოცემულია გრამატიკულად ღირებული ფორმებიც. კ. დანელიას შეფასებით, ლექსიკონი „თარგმნითი ხასიათისაა, მაგრამ რამდენადმე ეტიმოლოგიური და ენციკლოპედიური ლექსიკონის ნიშნებსაც ატარებს, რაც ზრდის მის საცნობარო და მეცნიერულ ღირებულებას“ (დანელია, 1991).

მეგრული ლექსიკონის შედგენაზე წლების განმავლობაში მუშაობდა პ. ჭარაია, რომელსაც საბოლოო სახე 1918 წელს მისცა.

საბოლოო ვარიანტის გადაცემამდე ავტორი, ნაწილ-ნაწილ წარუდგენდა ნაშრომს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას განსახილველად. 1910 წელს ნ. მარს გადაეცა პირველი ნაწილი შესამოწმებლად. არქივში დაცულია ნ. მარის რეცენზია, რომელიც ა. ლლონტმა უცვლელად დაბეჭდა „მნათობში“ 1964 წელს.

რეცენზიაში ნ. მარი მეგრულს უმწერლობო ენად მოიხსენიებდა და შესავალ ნაწილში შენიშნავდა: „იმდენად თვალუწვდომია ჩვენი მონათესავე ენების კილოკავების სივრცე და სიღრმე, და თან მათზე აჩქარებულ ზრუნვას გვაიძულებს ის

გარემოება, რომ იგინი, განსაკუთრებით ასეთი ენები, როგორც სვანური, მეგრული და ჭანური, დღითიდღე ქრებიან და გვეკარგება მომავალი მეცნიერებისათვის უძვირფასესი განძი... ისეთი შრომის ხელყოფა, როგორც დაუნცია პ. გ. ჭარაიას, დიად დიდის პატივისცემითა და ფიანდაზით მისაგებელია... ახალი შრომა „ქართულისა და მეგრულის შედარებითი ლექსიკონი“, ნაწილი პირველი..., ნათლად მონშობს მისი ღვიძლი ენის ღრმა პრაქტიკულ ცოდნას და თან გულწრფელ მეცნიერულ მიდრეკილებას და თვალსამჩნევ შრომისმოყვარეობას“ (მნათობი, 1964, №12:135-136).

რეცენზიაში წარმოდგენილია ორი შენიშვნა: პირველი გულისხმობს დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონიდან ერთეულების ანბან-ანბან გადმოტანას, რომლის დროსაც ისეთი მასალაც გადმოყვა, რომელთა შემოტანაც რეცენზენტს უსაფუძვლოდ მიაჩნია. ამასთან, ყურადღებას ამახვილებს მასალის ნაკლულეფანებაზე, რომელსაც მეგრულის უმწერლობო ენის სტატუსით ხსნის: „სრულებით არ არის აღნიშნული, რომ ქართულს ზოგ თავსართ „ა“ ზმნაში მეგრულად უდრის ნამდვილი თობალ-კაინური (ივერიულ-ჭანური) ექვივალენტი, ესე იგი ბგერა „ო“-ნი. საქმისადმი ამ შემცდარი დამართების მოყენებული ვნება ნამეტანი ზვიადდება იმიტომ, რომ ქართული ენა ლიტერატურის მექონია და მნიგნობრივი, ქართული სასაუბროც მწერლობის უმეშვეო გავლენის ქვეშ ხელოვნებით შემუშავებულია და დანინაურებული, და თვით დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი განსაკუთრებით მწერლობით ენაზე არის მიჩენილი (ხალხური ცოცხალი სიტყვები და თქმანი ასობითა და ათასობით აკლია), მეგრული ენა კი უმწერლობო ენა არის, მრავალ საუკუნეთ განმავლობაში იგი მხოლოდ ბუნებრივად ზრდილა და ერთი კუთხის მხოლოდლა სახალხო ენაა“ (მნათობი, 1964, №12:136-137).

მეორე შენიშვნის მიხედვით, „სიტყვების მკონავს“ უნდა ჰქონდეს ქართული ენის ისტორიული ცოდნა და შეთვისებული ჰქონდეს „რეალურ ფუძეზე აშენებული გრამატიკა, უნდა შეესწავლოს ქართულ ბგერათცვლილების კანონთაგან უმთავრესნი მაინც. ამ მოთხოვნილებათ წარმოდგენილი ლექსიკონის მოხზველი ვერ აკმაყოფილებს. ჩვენი მოთხოვნილება უმართებულო სიმკაცრეთ ვერ ჩაგვეთვლება, განსაკუთრებით, როცა ავტორს თავისი ნაშრომისათვის სათაურშივე სახელად უწოდებია „შედარებითი ლექსიკონი““ (მნათობი, 1964, №12:137).

6. მარი მიუთითებს ლექსიკოგრაფიულ წუნზე: „პ. ჭარაია არ ნიშნავს აუცილებლად ერთი და იმავე მეგრული სიტყვის სხვადასხვა ადგილობრივ სახეს, ხოლო როდესაც მოჰყავს ორი თუ რამოდენიმე სახე, არ გვაუწყებს, თუ რომელ ადგილს ან კუთხეს ეკუთვნის ან უნდა ეკუთვნოდეს თვითელი მათგანი“ (მნათობი, 1964, №12:137).

რეცენზიას დართულ შენიშვნებში ალ. ლლონტი ხაზს უსვამს, რომ რეცენზია დაწერილია ნახევარსაუკუნეზე მეტი ხნის წინ, რომელიც ინახებოდა საქართველოს სსრ ცენტრარქივში (საქ. №2048, ფურც. 13-15) და მნათობში ის უცვლელად იბეჭდება. ლექსიკონის შეფასებისთვის კი აღნიშნავს, რომ „ლექსიკონს ერთვის ვრცელი შესავალი, რომელშიც დადგენილია ქართულ-მეგრულის ძირითადი ფონეტიკურ-გრამატიკული და ლექსიკური შესატყვისობანი. მოპოვებული და გაანალიზებულია ძვირფასი მასალა. გასწორებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში გაპარული ფაქტობრივი შეცდომები და ცალკე, საერთო ენობრივ პროცესზეც წარმოდგენილია უეჭველად ანგარიშგასაწევი დასკვნები. ამ ნაშრომს ალ. ცაგარელის, ნ. მარისა და ი. ყიფშიძის გამოკვლევების შემდეგ, პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი მეცნიერებისათვის“ (მნათობი, 1964, №12:138).

როგორც ალ. ლლონტი თავის შენიშვნაში აღნიშნავს, „შედარებითი ლექსიკონის“ უკანასკნელი ვარიანტი, გვიჩვენებს რომ ავტორს შეძლებისდაგვარად გაუთვალისწინებია ნ. მარის შენიშვნები და მნიშვნელოვნად გადაუმუშავებია თავისი ნაშრომი.

მძიმედ დასწეულბულმა პ. ჭარაიამ ნაშრომი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას გადასცა 1918 წელს, რომელიც ამჟამად ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (ფონდი: A – 1716). ლექსიკონის გამოცემა მხოლოდ 1997 წელს მოხერხდა. კრებული შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა დარეჯან თვალთვაძემ, რედაქტორობა გასწია ზურაბ სარჯველაძემ. ნაშრომის გარეკანი დასათაურებულია როგორც „მეგრულ-ქართული ლექსიკონი“, რომელიც ორენოვანი ლექსიკონის შთაბეჭდილებას ტოვებს. გამომცემლისა და რედაქტორის წინასიტყვაობის შემდეგ წიგნში დატანებულია მეორე სათაური „მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (მასალები იაფეტურ ენების მკვლევართათვის)“.

ალ. ლლონტი „მნათობის“ დასახელებულ წერილში ლექსიკონს საინტერესოდ და ორიგინალურად თვლის, რადგან შეიცავს ორ - ქართულ-მეგრულსა (გვ. 1-477) და მეგრულ-ქართულ (გვ. 1-232) - ნაწილს. აქვე აზუსტებს ნ. მარის რეცენზიის სათაურს - „ქართულისა და მეგრულის შედარებითი ლექსიკონი, ნაწილი პირველი, ბ-ნ პ. გ. ჭარაიას თხზულება“ (მნათობი, 1964, №12:139-140).

თ. გვანცელაძე ლექსიკონის დასახელებასთან დაკავშირებით შენიშნავს: „საგანგებო შემოწმებამ აჩვენა, რომ იგი თვით ავტორის მიერ არ არის დასათაურებული და თავფურცელს სხვისი ხელით აქვს გაკეთებული სათაური „მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (მასალები იაფეტურ ენების მკვლევართათვის)“ (გვანცელაძე, 2006:75).

პ. ჭარაიას მიერ დეკლარირებული (გამოქვეყნებული) კონცეფციის მიხედვით, რომელიც ნათლად აქვს წარმოდგენილი წერილში „**მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან**“, მეგრული განიხილება ქართული ენის ნაწილად; შესაბამისად, მეგრული ლექსიკა - ქართული ენის ლექსიკონის ნაწილად (იხ. §1.3.2.); გამომდინარე აქედან, მოულოდნელია, რომ მისი ლექსიკონი გავიაზროთ, როგორც ორენოვანი თარგმნითი ლექსიკონი²⁹.

მაშინ, როცა პ. ჭარაია ზემოხსენებულ ლექსიკონზე აქტიურად მუშაობდა, პარალელურად მოამზადა და 1910 წელს ქუთაისში დაიბეჭდა „**დედა ენის ზოგიერთ სიტყვათა განმარტება**“. ლექსიკონი გულისხმობს დედა-ენაში (1908 წლის გამოცემის მიხედვით) ნახმარი იმ სიტყვების განმარტებას, რომლებიც „ყველა კუთხის ქართველებისათვის ერთნაირად გასაგებნი არ არიან“. სიტყვები განმარტებულია მეგრულადაც და სალიტერატურო ენაზეც. მსგავსი ტიპის ლექსიკონის გამოცემა, რა თქმა უნდა გარკვეულ კითხვებს ბადებს, მაგრამ აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროისთვის ჯერ კიდევ არ არსებობდა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“.

²⁹ ჩვენ მიერ მოპოვებული ინფორმაციით, ლექსიკონის ხელნაწერის შავი (არასრული) ვარიანტი ინახება ზუგდიდის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. დირექტორთან არაერთხელ დაკავშირებით ვეცადეთ გვენახა და მოგვეპოვებინა ხელნაწერზე მუშაობის უფლება, მაგრამ მუზეუმში მიმდინარე სარემონტო სამუშაოების გამო ვერ მოვახერხეთ ხელნაწერ ფონდში შესვლა. ვფიქრობთ, საინტერესო დასკვნის საშუალებას მოგვცემს შავი ვარიანტის სათაური, ამდენად, ჩვენ აუცილებლად ვიმუშავებთ ხელნაწერზე როგორც კი ამის შესაძლებლობა იქნება.

ავტორი წინასიტყვაობაში განმარტავს რამ გამოიწვია ლექსიკონის შექმნის აუცილებლობა: „სამეგრელოს და სამურზაყანოს იმ სოფლის მასწავლებლებს, რომლებსაც განათლება მიუღიათ ისეთ სასწავლებელში, სადაც ქართულს არ ასწავლიდნენ, საკმაოდ უჭირთ დედა-ენის ლექსიკური მასალის რიგიანი ახსნა-განმარტება სკოლებში“ (ჭარაია, 1910:1).

ლექსიკონის გამოცემიდან 60 წლის შემდეგ რ. შამელაშვილმა გაზეთ „ქუთაისის“ ფურცლებზე ეს „თავისებური“ ნაშრომი შეაფასა როგორც ისტორიული ღირებულების მქონე, რომელმაც თავის დროზე გარკვეული სამსახური გასწია. კერძოდ, ლექსიკონში განიმარტა ისეთი სიტყვები, რომლებიც მართლაც საჭიროებდნენ გაშინაარსებას, ამის მაგალითად მოხმობილია „სერი“, რომელიც მეგრულში ნიშნავს „ღამეს“- „მართალია ძველ ქართულში სერი ნამდვილად დაღამებას, ვახშობას ნიშნავდა, მაგრამ იმდროინდელ რუსულ სკოლაში აღზრდილ და ქართულის ცოდნაში გაუნვრთნელ მეგრულ თუ აფხაზ მასწავლებელს ამდენი ცოდნა სად ჰქონდა („სერზე მიდის სამი მგელი“ სამეგრელოს სკოლებში იხსნებოდა როგორც „ღამე მიდის სამი მგელი““ (ქუთაისი, 1971:3).

1997 წელს კახმეგ კუდავამ პროფ. კორნელი დანელიას რედაქციით გამოსცა გ. ელიავას „**მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები)**“. გამოცემას წინ უძღოდა შემდგენლის, ასევე რედაქტორისა და სხვა თანამდგომთა დიდძალი მუშაობა. 1984 წელს მასალები პირველად წარედგინა განსახილველად თბილისის უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრას. კათედრის გამგის ა. შანიძის დავალებით ავტორს დაევალა ნაშრომის საფუძვლიანი გადამუშავება. ერთი წლის შემდეგ გ. ელიავას კვლავ მიენოდა ვრცელი ინსტრუქცია ლექსიკონის გასამართავად. გათვალისწინებული რჩევით ნაშრომი გამოსაცემად მომზადდა 1990 წელს. რედაქტორის შეფასებით, მკაცრი აკადემიური მოთხოვნების წაყენების შემთხვევაში ლექსიკონს ნაკლი აღმოაჩნდება, მაგრამ შეუმჩნევლს არ ტოვებს იმ ფაქტს, რომ შემდგენელი ისტორიკოსია და არა ლინგვისტ-ლექსიკოგრაფი, რომელმაც მრავალწლიანი მუშაობის შემდეგ ბევრი ისეთი ლექსიკური ერთეული წარმოაჩინა, რომელიც ბეჭდურ ნაშრომებში არ ყოფილა რეალიზებული (ელიავა, 1997:7-8). ნაშრომი ორენოვან ლექსიკონს წარმოადგენს.

ო. ქაჯაიამ მეგრული ლექსიკონის შედგენისას, იხელმძღვანელა პრინციპით, რომელიც ა. შანიძემ ურჩია - მოეძიებინა ლექსიკა, რომელიც არ მოიპოვება ი. ყიფშიძის ლექსიკონში (ქაჯაია, 2001:15). მომზადდა „მეგრულ-ქართული ლექსიკონის“ სამი ტომი, რომელიც 2001-2002 წლებში გამოიცა. რედაქტორ ზ. სარჯველაძის შეფასებით, ლექსიკონი ქართველოლოგიური მეცნიერების საგანძურში საპატიო ადგილს დაიკავებს (ქაჯაია, 2001:14). 2009 წელს მეოთხე ტომად დაემატა „დამატებანი“.

ო. ქაჯაიას მიერ მეგრული ერთ-ერთ დამოუკიდებელ უმწერლობო ქართველურ ენადაა მიჩნეული. ამდენად, ავტორის განმარტებით, ნაშრომი წარმოადგენს თარგმნით ლექსიკონს, რადგან მეგრული სიტყვა თარგმნილია ქართულად; დიალექტურიცაა, რადგან მასში წარმოდგენილია მეგრულის ორივე დიალექტის მასალა (ქაჯაია, 2001:17).

მ. ლომიას შეფასებით, „საშურია უმწერლობო ენის ლექსიკური ფონდის აღწერა და შენარჩუნება, რომელიც, საზოგადოდ, წლების საქმეა, ხანგრძლივ და დაუზარელ მუშაობას ითხოვს. ამგვარი მონდომებით შეიქმნა [ო. ქაჯაიას] მეგრულ-ქართული ლექსიკონის ოთხტომეული“ (ლომია, 2014:108).

პროფ. ტ. ფუტკარაძემ და პროფ. ე. დადიანმა ნაშრომი შეაფასეს როგორც „მეგრულ კილოში გამოყენებული სიტყვების ყველაზე სრულყოფილი ლექსიკონი“, თუმცა მიაჩნიათ, რომ უფრო მართებული და ისტორიული მიმართების ამსახველი იქნებოდა, ლექსიკონს დარქმეოდა „მეგრული ლექსიკონი“, როცა ავტორს და სარედაქციო საბჭოს ჰქონდა კარგი მაგალითი ვ. თოფურიასა და მ. ქალდანის ავტორობით გამოცემული „სვანური ლექსიკონის“ სახით (ფუტკარაძე..., 2003:60).

2007 წელს მ. ძაძამიას, ც. ძაძამიას, ვ. ვახანიას ავტორობით შვიდ ტომად გამოიცა „მეგრული ენის ლექსიკა და სიტყვათწარმომავლობა“, რომელიც წარმოადგენს „მეგრული ენის“ სიტყვათწარმომავლობით ლექსიკონს, იგივე, „მეგრულის ზმნურ ფუძეთა, სახელთა და სხვა მეტყველების ნაწილთა ლექსიკონს“. ნაშრომი ამავე დროს შეადგენს თარგმნით, „მეგრულ-ქართულის სალექსიკონო მასალას“ მომავალი მრავალტომეულისათვის.

ერთენოვანი განმარტებითი ლექსიკონის შთაბეჭდილებას ქმნის თავისი სახელწოდებით ა. ქობალიას **მეგრული ლექსიკონი**. თუმცა ავტორი წინასიტყვაობაში ნაშრომს მოიხსენიებს როგორც უმწერლობო ენის ლექსიკონს: „შრომას ლექსიკოგრაფისა, ვისაც უმწერლობო ენის ლექსიკონის შედგენისთვის მიუყვია ხელი, ერთიორად ართულებს სიტყვის მოუხელთებლობა, მისი სასიცოცხლო გარემოს თავისებურების გამო: ფოლკლორი და ცოცხალი მეტყველება, ბუნებრივია, ისე ვერ იცავს სიტყვას, როგორც წერილობითი ძეგლი, ამასთან შესაძლოა ლექსიკონში ვერ მოხვდეს ხშირად მხოლოდ თითო-ოროლა სოფლის მკვიდრთა ლექსიკაში შემორჩენილი ძირძველი სიტყვა“ (ქობალია, 2010:5).

ქართველური ენათმეცნიერებისათვის მნიშვნელოვან შენაძენად მიიჩნევს ნაშრომს რ. გერსამია: „მეგრული არასამწერლობო ენაა და ზეპირმეტყველებაში არსებული ლექსიკა ნელ-ნელა დავიწყებას ეძლევა, ქრება, იკარგება, ამიტომ ლექსიკურ მონაცემთა აღნუსხვა და ფიქსირება მეტად საშური საქმეა“ (გერსამია, 2013:88-89).

საინტერესოა 2015 წელს სამხრეთ კავკასიაში შვეიცარიის თანამშრომლობის ოფისის ფინანსური მხარდაჭერით გამოცემული ე.წ. ხუთენოვანი **„ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონი“**, რომლის შედგენის იდეის ავტორი და პროექტის ხელმძღვანელია პროფესორი რამაზ ქურდაძე. ლექსიკონის შედგენაში მონაწილეობდნენ: დ. შონია, ლ. თანდილავა, ლ. ნიჟარაძე, ინგლისური ვერსია მოამზადა თ. გელაშვილმა.

როგორც პროფ. რ. ქურდაძე აღნიშნავს, „ქართველური ლექსიკა, როგორც არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა, ასახავს როგორც საერთოქართველურ მონაცემებს, ასევე ნასესხებ ლექსიკას. ორივე ფენა წარმოდგენილია ხუთენოვან **ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონში**“ (ქურდაძე, 2015:53).

ის, რომ ქართველური მეტყველებები გათანაბრებულია დამოუკიდებელ ენასთან, ლექსიკონის სპეციფიკურობად და სიახლედაა კვალიფიცირებული: „ლექსიკონში თარგმანის პრინციპით გაერთიანებულია ქართველური ენების ლექსიკა; ამგვარი მიდგომა აადვილებს, ერთი მხრივ, ამ ენათა გენეტიკური ერთიანობის აღქმას, ხოლო, მეორე მხრივ, სინქრონულ დონეზე ენის განვითარებისა თუ ენაში მიმდინარე

ტენდენციების დინამიკური პროცესების წარმოჩენას. რაც ვლინდება როგორც ძირეულ, ასევე ნასესხებ ლექსიკაში. ხუთენოვან ლექსიკონში ქართველურ ენათა ლექსიკა განმარტებულია ინგლისურ ენაზე, რაც უცხოეთში ქართული ენის პოპულარიზაციას შეუწყობს ხელს სხვა უმწერლობო ქართველურ ენებთან ერთად“ (ქურდაძე, 2015:49).

ლექსიკონის შესავლის მიხედვით ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური სამხრეთკავკასიური მონათესავე ენებია. ამგვარი ლექსიკონის შედგენა კი, „კიდევ ერთი საინტერესო გზაა უმწერლობო ქართველური ენების ლექსიკის არა მარტო შესწავლის, არამედ მოხმარების გააქტიურებისთვისაც, რაც გარკვეულ შემთხვევებში თავიდან აგვაცილებს ამა თუ იმ ძირძველი ქართველური ლექსემის დავიწყებასა და გაუჩინარებას“ (ქურდაძე..., 2015:6).

მსგავსი იდეოლოგიითაა შექმნილი 2020 წლის დასაწყისში ინტერნეტ-პორტალ ამაზონზე განთავსებული „**ინგლისურ-ქართულ-მეგრული სასაუბრო /ინგლისურ-ქართულ-მარგალურ საჩიარო**“, რომლის ავტორები არიან: გოტიე ენი, მაია კვარაცხელია, გიგა ქავთარაძე, გივი ქარჩავა და პაატა შამუგია. როგორც სხვა მსგავს შემთხვევებში, აქაც მეგრული დამოუკიდებელ ენადაა კვალიფიცირებული. ამასთან შესავალ ნაწილში მეგრელები ცალკე ეთნოსადაა მიჩნეული, ციტატა: „The megrelian is mainly spoken in North-Ouest of Georgia, in Samegrelo, by the largest ethnic group (after Georgians): The Megrelians (also known as Mingrelians)“ – „მეგრული ძირითადად გავრცელებულია საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთში, სამეგრელოში, [მასზე მეტყველებს] ყველაზე მრავალრიცხოვანი ეთნოსი (ქართველების შემდეგ) - მეგრელები (ცნობილნი ასევე, როგორც მინგრელები)“ (ენი..., 2020:8) (იხ. დანართი 13).

როგორც ვხედავთ, ტენდენცია მეგრული (ლაზურთან და სვანურთან ერთად) გამოცხადდეს დამოუკიდებელ ენად და მეგრელები ცალკე ეთნოსად, დღესაც გრძელდება. ამ სამუშაოებში აქტიურად არის ჩართული ზოგი უცხოური ფონდიც.

საუკუნეების მანძილზე მეგრული (ლაზურ-სვანურთან ერთად) სამწიგნობრო ენის გამდიდრების წყაროს წარმოადგენდა და სწორედ ამან გადაარჩინა გაქრობას.

III თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ანალიზი

მეგრული მეტყველების ბევრი ლექსიკა უკვე დამკვიდრებულია სალიტერატურო ენაში და ლექსიკონებშიც ფიქსირებულია, ზოგიც ზეპირ მეტყველებაში გამოიყენება და სალექსიკონო ველშია მოსაქცევი.

პროფ. ე. დადიანმა სტატიაში „**დიალექტური ლექსიკა - ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრების წყარო**“ განიხილა ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ არ დასტურდება და სარეკომენდაციოდ არის წარმოდგენილი: **სამოხიო** „უბანი, რეგიონი, მრევლი; ურთიერთშემწე ადამიანების, ოჯახების ერთობლიობა“; **ლაკადა** „მთიანი მხარე“; **ჭურია** „თვალი; თვალსაწიერი, ძალიან შორი ადგილი“; **ოდაბადე** „სამშობლო, დაბადების ადგილი“; **ნორტყი** „ეკალ-ბარდებით შემორტყმული ცოცხალი ღობე“; **ჯოლა** „სათრეველა; სათრევი მსხვილი ჯაჭვი“; **კაზილა** „ყველის ერთ-ერთი სახეობა“; **ელარჯი** „ყველშერეული ღომი“; **ჭვიშტარი** „ყველისგულიანი მჭადი“; **მახა, მახარია** „საალერსო მიმართვა; გამხარებელი, მახარობელი“ (დადიანი, 2007:242-252).

ჩვენი მხრივ წარმოვადგენთ იმ მეგრული სიტყვა-ფორმების ანალიზს, რომელიც გვხვდება კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის შემოქმედებაში. კერძოდ: **კონსტანტინე გამსახურდიას** - „დიონისოს ღიმილი“, „მთვარის მოტაცება“, „ვაზის ყვავილობა“, ნოველები; - **ლეო ქიაჩელის** - „სისხლი“, „გვადი ბიგვა“, „ტარიელ გოლეუა“, „თავადის ქალი მაია“, „ჰაკი აძბა“, „ჯიუტი“, „დახურული წარმოდგენა“, „ალმასგირ კიბულანი“; - **ნოდარ წულეისკირის** - „თუთარჩელა“, „ზენახესა და ბუძგურისას სიყვარულის ისტორია“, „სისატურა“, „დავით აღმაშენებლის ქვა“, „აბრაგიას სიკვდილი“, „ლობიოჭამიების სასიძო“, „შეჩვევა“, „ციცერონა“, „წვეულება“, „ბარკალაი დე ტოლის სიზმრები“ - შემოქმედებიდან მოძიებულ მეგრულ ლექსიკას³⁰.

³⁰ ქვეთავში წარმოდგენილი ზოგი ლექსიკური ერთეულის ანალიზი წარმოდგენილია ჩვენ სტატიებში: მეგრული ლექსიკა ქართული სამწიგნობრო ენისათვის I, ქართველური მემკვიდრეობა XXI, 2017; მეგრულ-ლაზური ლექსიკა კ. გამსახურდიას რომანების მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა XXII,

3.1. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ იმერულ, გურულ... ლექსიკად კვალიფიცირებული მეგრული ფორმები³¹

ბანდალი

„კარი სასწრაფოდ მოიხურა, ქურდულად მიმოიხედა და აჩქარებისაგან შებანდალებული ნაბიჯით თვარდულიდან ეზოში გაეშურა“ (ქიაჩელი, 1985:366).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით, **ბანდალი** კუთხური (იმერ.) ფორმაა - „უილაჯოდ სიარული, ღონემიხდილის სიარული, ლასლასი, ბარბაცი“ (ქეგლი).

ბანცალი, ქანაობა სიარულის დროს - ამ მნიშვნელობით გვხვდება ის მეგრულ-ლაზურსა და გურულში (ჭარაია, 1997; თანდილავა, 2013; ღლონტი, 1984).

არნ. ჩიქობავა „ჭანურ-მეგრულ-ქართულ შედარებით ლექსიკონში“ სულხან-საბასეული განმარტების **ბანდალ-ი** („აქა-იქ მივლა-მოვლა“) ფორმას ადარებს ჭანურ და მეგრულ **ბანდალ** ფუძეს („ბანდალი, ძუნძული“), რომელიც „ჭანურში (სარფულში) ძუნძულს აღნიშნავს, მეგრულში კი კბილზე ითქმის „ბანდალებსო“: „კბირი იბანდალუ(ნ)“ – „კბილი იძვრის“ (ჩიქობავა, 1938:251).

ბანდალ-ისგანაა ნაწარმოები მეგრულ მეტყველებაში სიარულის აღმნიშვნელი არაერთი სიტყვა: **მი-ბანდალგ** („მიბანდალებს“), **გილე-ბანდალგ** („დაბანდალებს“), **ეკა-ბანდალგ** („ბანდალით მიყვება“), **მა-ბანდალ-უ-აფ-უ** („მაბანდალებს“). ამავე ძირისაგანაა ნაწარმოები პირთა მეტსახელი **ბანდალ-ა**. რქოსანი ცხოველის (აგრეთვე ცხენის) დაავადებასაც, სავარაუდოდ, სწორედ იმიტომ ჰქვია **ბანდალა**, რომ ამ დროს პირუტყვი ბარბაციით დადის და წონასწორობას ვერ იცავს.

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მაგალითიდან და ლექსიკონების განმარტებებიდან ჩანს, რომ მეგრულში **ბანდალი** მხოლოდ კბილზე არ ითქმის, ძირითადად ის სიარულის ფორმაზე მიუთითებს, როგორც გურულში, ლაზურში და სალიტერატურო ქართულში.

ბანდალი გარდა დასახელებული დიალექტებისა, გვხვდება ქართლურში (ბერო-ზაშვილი..., 1981) და „ჩვენებურების“ მეტყველებაში (ფუტკარაძე, 1993).

2018; მეგრული ლექსიკა კონსტანტინე გამსახურდიას ნოველებში და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, XXXVIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 2018.

³¹ ჩვეულებრივ ვგულისხმობთ „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეულს, თუ ახალ რედაქციაზე გვაქვს საუბარი, ვაკონკრეტებთ.

ბანძლი

„რომ ღროზვე მიესწრო ჩაბანძლულ საქმისთვის, არც ცხენს ზოგავდა და არც თავს“ (ქიაჩელი, 1996:215).

ქველ-ში დასტურდება ძირეული ფორმა **ბანძლი-ც** (დავიდარაბა) და **ჩაბანძლული-ც** (ანწილ-დანწილი, დახლართული, გართულებული (საქმე)) (ქველი). ორივე მათგანი კუთხურ, იმერულ ფორმადაა მიჩნეული.

ი. ყიფშიძე განიხილავს **ბანძლ-** (дурное приключение) და მისგან ნაწარმოებ ფუძეებს **ბანძლირი**, **ბანძლილი**, **აკო-ბანძლილი** - აკო-ბანძლილი თუმა „ანწილი თმა“ (ყიფშიძე, 1914); მეგრულ მეტყველებაში აქტიურად გამოიყენება ზმნური ფორმა **ბანძლ-უნ-ს** („ხლართავს“), ასევე შფოთისთავისა და შარიანი ადამიანისთვის **ბანძლ-იან-ი**;

ბანძლი - (იმერ.) ხიფათი, უბედურება „ღმერთი არ განყრეს და რამე ბანძლი არ მოგვედვს (ლლონტი, 1984).

ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში **ბანძლ-** ძირი დაკავშირებულია ქართ. **ბებლ-** ძირთან:

„ქართული **ბებლ-** (ბებლ-ება-ა) ძირის შესატყვისი შეიძლება იყოს მეგრული **ბანძლ-** (ბანძლ-ი ვეტახა „არ იდავო“). მეგრულში მომხდარია **ზ>ძ** პროცესი; **ნ** განვითარდა **ძ-ს წინ**“ (ფენრიხი..., 2000:101-102).

ვფიქრობთ, ამ ორი ერთეულის სემანტიკა განსხვავებულია. დაბებლება, დასმენას მეგრულში თავისი შესატყვისი მოეპოვება, რომელიც სალიტერატურო **ჩივ-ილ** ფუძეს უკავშირდება: **ჩიულ-**, **ჩიულ-ენ-ს**, **უ-ჩიულ** (დასმენა, ასმენს, დაასმინა). **ბანძლ-** ძირი კი, რომელიც ქველ-ში იმერულ ფორმადაა მიჩნეული, მეგრულის კუთვნილებას წარმოადგენს (**ბანძლ-უნ-ს**).

ბორო

„ანდრი გაბორებული მიაჩერდა მამას“ (წულეისკირი, 1977:39).

ქველ-ის რვატომეულში **ბორო** ორგვარი მნიშვნელობით გვხვდება: **ბორო**¹ კუთხ. (რაჭ.) „დიდი მთა; მიყრუებული ადგილი მთაში“; **ბორო**² კუთხ. (გურ.) ერთგვარი ზნე (ქველი). ამ უკანასკნელისგანაა ნაწარმოები **ბოროიანი** კუთხ. (გურ.) კაცი, რომელიც

ერთ აზრსა ან საქმეზე ვერ გაჩერებულა და ხშირად მოულოდნელად და უმიზეზოდ იცვლის ხოლმე გუნებას (ქეგლი).

სულხან-საბა ბორ- ძირზე მიგვითითებს **განბორება**, **განბორება** ერთეულებზე, რომლებიც კეთრის სნეულებას აღნიშნავენ.

ძველი ქართული ენის ლექსიკონში დასტურდება **ბორება**, **განბორება** „კეთრის სნეულება, კეთრი“ დამონშებით: „განბორებისა სამობაჲ აქუნდა“ (აბულაძე, 1973).

მეგრულ მეტყველებაში **ბორო** ძირითადად სულელი, შტერი, ბრიყვი, ჭკუათხელით განიმარტება (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002).

საყურადღებოა, რომ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალ რედაქციაში უცვლელადაა გადატანილი რვატომეულის **ბორო**¹-ს განმარტება. დამატებულია ამ ძირისაგან ნაწარმოები ის ფორმა, რომელიც ჩვენ საილუსტრაციო მასალაშია გამოყენებული, ამასთან მასზე მითითებაა კუთხურ წარმომავლობაზე: **გაბორებული** კუთხ. (მეგრ.) გაშტერებული, დაბნეული (ქეგლი). **ბოროიანი** ახალ რედაქციაში არაა.

ფვიქრობთ, როგორც **გაბორებულის** შემთხვევაში, **ბოროსაც** უნდა დაემატოს შესაბამისი მნიშვნელობა მეგრულზე მინიშნებით.

ბოყვი

„წინ, ცალკე, ზემო ბოყვთან, ჯიხვის ტყავის „ქვირქვე“ თასმით გადაკიდებული ერთლულიანი ფილთა ბზინავდა“ (ქიაჩელი, 2012:104)..

„სასიმინდეს გვერდით მართლაც დიდრონი აკაცები ეყარა, ორკეში დავჭერი მე თვითონ, საბოყვე მასალა“ (წულეისკირი, 1977:331).

ქეგლ-ში საანალიზო ერთეული ხუთჯერ არის შეტანილი, შესაბამისი ნუმერაციით, ჩვენთვის საინტერესოა ოთხი მათგანი: **ბოყვი**¹ – 1. იგივეა რაც ბოკვი. 2. ხის ქერქის ჭურჭელი (პატარა კალათივით). **ბოყვი**² - კუთხ. (იმერ. გურ.) ჩარჩო, რომელშიაც [კედლის] ფიცრებია ჩასმული. **ბოყვი**³ - კუთხ. (იმერ.) კრამიტის ყალიბი, კეთდება ხისაგან. **ბოყვი**⁵ – 1. იხ. ბაყვი; 2. როული ფუძის მეორე შემადგენელი ნაწილი - გულ-ბოყვი (ქეგლი). ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, **ბაყვი** შესულია საბასეული განმარტებით „მუხლს ზეითი“.

თვითონ **ბოყვი** საბასთან გვხვდება შემდეგი სახით: **ბოყვ*** (ნუსხებშია „ბოყვი“) - წაკულაკი დაგრძელებული, წამხდარი; **ბოყვ** (ბოყვი) - ხის ქერქის ჭურჭელი, გინა წაკულაკი წამხდარი (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრული დიალექტური ლექსიკონების მიხედვით³², **ბოყვი** არის ჩარჩო, რომელშიც კედლის ფიცრებია ჩასმული (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). აქვე დავგვირდებთ პ. ჭარაიას ლექსიკონში დადასტურებული ა გახმოვანებიანი ფორმის განმარტება: **ბაყვი** „აშავერი, მუხლის ზევით“ (ჭარაია, 1997), რადგან ეტიმოლოგიურად ეს ორი ფორმა ერთმანეთთანაა შეპირისპირებული.

კ. დანელიას თვალსაზრისით, ქართ. **ა** გახმოვანების **ბაყვ-ი** -ს ფარდია მეგრული **ბოყვ-ი**. მსგავსი კოლხური ფორმების არსებობას იმერულში (ასევე სხვა დასავლურ კილოებში) სესხებად აფასებს და იქვე განმარტავს, რომ ზოგი საერთო მასალა შეიძლება იყოს (დანელია, 1991:604).

პ. ფენრიხ, ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში მეგრ. **ბოყვ-** ძირის ქართ. შესატყვისად დადასტურებულია **ბაყვ-** (***ბაყუ**) ძირი (ა:ო ბგერათმესატყვისობის მიხედვით) („ბარძაყის შიგნითა ნაწილი; თედოს ძვალი“) (ფენრიხ..., 2000:99).

პროფ. მ. ჩუხუაძე ქართ. **ბაყვ** - (***ბაყუ**) ძირს უპირისპირებს მეგრ. **ბოყვ-** ფუძეს:

ქართ. **ბაყვ-ი** „მუხლს ზეთი (საბა)“, **მო-ბაყუ-ა** „მოკეცი (ბაყვის გაშლით) ჯღომა (საბა)“, ხევს. **ბაყვ-ი** „ადგილი, სადაც ბარკალი ეკვრის მუცელს“.

ზან. ბოყვ-ი „საჯღომი ძვალი“.

იქვე აღნიშნავს, რომ „ზანურის დიალექტებში **ბოყვ-** დაკარგულია; **ო** გახმოვანება იმერული **ბოყვ-** ფუძისა მის ზანურ საწყისზე მიუთითებს - ქართ. **ა** : **ზან. ო** - **ბაყვ-** : **ბოყვ-**“ (ჩუხუა, 2000-2003:240-241).

ქართ. **ა**: მეგრ. **ო** შესატყვისობისთვის **ბაყვ:ბოყვ** ერთმანეთს ვერ შეუპირისპირდება, რადგან როგორც სალიტერატურო ენაში, ისე მეგრულში ერთდროულად თანაარსებობს **ბაყვი** „მუხლს ზეთი“, **ბარძაყი** და **ბოყვი** „ხის ქერქის ჭურჭელი“, ჩარჩო, რომელშიაც კედლის ფიცრებია ჩასმული. ამდენად, ვფიქრობთ მათი შეპირისპირება არცაა საჭირო, რადგან საერთოქართველურ დონეზე არსებული ფორმებია შემონახული სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში.

³² მეგრულ დიალექტურ ლექსიკონებს როცა ვამბობთ, ვგულისხმობთ პ. ჭარაიას მეგრულ-ქართულ ლექსიკონს, ი. ყიფშიძის მეგრულ-რუსულ ლექსიკონს, ო. ქაჯაიას მეგრულ-ქართულ ლექსიკონსა და ა. ქობალიას მეგრულ ლექსიკონს.

დაკვანწილი

„ეს იშვიათი მეოჯახე ქალი, დაკვანწილ-დალაგებული სახლ-კარის პატრონი, ისე იყო არეულ-დარეული, გეგონებოდათ გუშინდელი პატარძალიაო“ (წულეისკირი, 1977:379).

განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში დასტურდება ფორმები: **კვანწია** 1. კუთხ. (ქართ., იმერ.) კობტად ჩაცმა-დახურვის, კობტაობის მოყვარული, ცოტა პრანჭია (შდრ. კვანწვა). 2. კუთხ. (გურ.) მოხდენილი, ტანადი და ცქვიტი (ახალგაზრდა ქალი). **კვანწვა** (ზმნა კვანწავს) ქალების ცეკვაში (ხელების, ტანის) მოხდენილი მოძრაობა (საბა) // კუთხ. (ქართლ., იმერ.) ხელების ლამაზი შეთამაშება ცეკვის დროს; კეკლუცობა, კობტაობა (ქეგლი).

მეგრულში **კვანწ**- დაკავშირებულია **დოკვანწილი** („ყველაფერი კობტად და ლამაზად დალაგებული“), **კვანწუა** („ლამაზად, კობტად გაკეთება საქმისა (დალაგება-მილაგება, ჩამოკიდება); კობტაობა, კოპწიაობა; გოგმანით სიარული. რწვევა“) ფორმებთან (ქაჯაია, 2001-2002). ამ ძირისგანაა ნაწარმოები **ი-კვანწ-უ** „კოპწიაობს; ირწვევა“, **გილა-კვანწ-ინ-ი**, **გილა-კვანწ-აფ-ი** „რხევა-რხევით, ნარნარად, კოპწიად სიარული“...

შდრ. გურულში კვანწია „მოხდენილი, ტანადი და ცქვიტი ახალგაზრდა ქალის“ აღმნიშვნელია; ლეჩხუმურში **კვანწალიე** ლამაზი, ლოყებნითელი; იმერული **კვანწალი**, **აკვანწალე**ბა უბრალო რამეზე გულის მოსვლა (ღლონტი, 1984).

ერქვანი

„არც ერთი რეჟიმის დროს ხელი არ შეუვლია თოხისა და ერქვანისათვის“ (გამსახურდია, 1992:176).

„ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ **ერქვანი** მიჩნეულია კუთხურ ერთეულად, კერძოდ, თუშურ, იმერულ და გურულად: „1. ძვ. მიწის სახენელი იარაღი - გუთანნი. 2. კუთხ. (თუშ. იმერ. გურ.) გუთნის სახელური, რომელზედაც გუთნისდედას ხელი უკიდია და მისი საშუალებით მართავს გუთანს - მაჭი“ (ქეგლი).

საინტერესოა სულხან-საბასეული განმარტება, სადაც გუთნის სახესხვაობებსაც წარმოადგენს: **ერქვანი** (ერქვანი CabDE) არს, რომელსა სომეხნი გუთანს უწოდენ, საკნეველსა ჳნულთასა. ორის ჳარისასა ეწოდების ოქოქა და აჩაჩა, ყვერის ჳარმრა-

ვალსა ბმულსა - ერქვანი. და ყოველთავე სახელი ერქვანი არს ზოგად (5, 18 ესაია) გუთანი. რომელთა უღელი ჯარნი აბიან საჯვენელთა, ეწოდებიან ოქოქა; რომელთა ყვეარი ჯარნი აბიან, ეწოდებიან არონა; რომელთა ოთხნი და ხუთნი უღელნი - ეწოდებიან ჭილღა, ხოლო ყოველთავე სახელი ერქვანი არს და უმეტეს მისი, რომელთა ჯარნი მრავალნი ებნეს. გუთანი (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ დიალექტურ ლექსიკონებში **ერქვანი** განმარტებულია როგორც კავის სახელური. პ. ჭარაია მის იმერულ მნიშვნელობაზე მიუთითებს - ერქვანი (იმერ. მნიშვნ.) (ჭარაია, 1997);

შდრ. ერქვანი თუშურში, რაჭულსა და ლეჩხუმურში დასტურდება იმავე მნიშვნელობით - გუთნის სახელური, ხელმოსაკიდი, მაჭი (ღლონტი, 1984).

დასახელებულ მეტყველებებთან ერთად, როგორც ვხედავთ, **ერქვანი** დასტურდება მეგრულშიც. აქედან გამომდინარე, თუშურ, იმერულ, გურულთან ერთად მეგრულის მითითებაც შესაძლებელია, თუ მხოლოდ კუთხ. კვალიფიკაციით არ შემოვიფარგლებით.

თემშარა

„აღბანო-რომის თემშარაზე დარგული ალვის ხეებიც მე მაგონებენ ჩვენი სოფლის ალვისა ხეებს“ (გამსახურდია, 1961:782).

„ამ თემშარაზე რომ გამოსულხარ და თავს აჭერინებ, გამზრდელ მამიდას რას ეუბნები?“ (ქიაჩელი, 1927:21).

ქველ-ში იმერული მეტყველების კუთვნილებადაა მიჩნეული **თემშარა** – კუთხ. (იმერ.) სოფლის შარაგზა (ქველი).

ერთეული კომპოზიტიური წარმოებისაა: **თემი+შარა**. ამ ეტაპზე ჩვენთვის მეტად საინტერესოა მეორე კომპონენტი **შარა**, რომელიც ცალკეც გვხვდება სამწიგნობრო ენაში. ამ შემთხვევაში ის სალიტერატურო ერთეულად განიხილება და ლექსიკონში როგორც გზატკეცილის სინონიმი ისეა განმარტებული: **შარა** - იგივეა რაც გზატკეცილი (ქველი).

საბას ლექსიკონში შარა განმარტებულია, როგორც ბრტყელი გზა და მიგვითითებს გზა სიტყვაზე, რომლის ბუდეშიც განიხილავს ფორმებს: გზა - გზა არს ზომიერი კაცთა სავალი, ხოლო შარა - ვრცელი, და ბილიკი - ვინრო, ქაშანი - შამბნართა ანუ თოვლთა ზედა გატკეცილი სავალი და წაფარნა - კლდეთა ზედ(ა) ვინრო რამე ნადირთა წარსავალი (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებში შარა იგივე გზაა. ი. ყიფშიძის ლექსიკონში შარა-ს განმარტებისას ვხვდებით მისგან ნაწარმოებ ფუძეებსაც: თემი-შარა დიდი, მთავარი გზა; შარა-ორთუ, ორთუ-შარა გზაჯვარედინი; მე-შარე, მო-შარე მოგზაური (უფრო ზუსტად - მგზაური - ვ. გ.); ნა-შარა, ნა-შარუ ძველი (ყოფილი) გზა (ასევე, ნაშარუ/ნაშარგ გულისხმობს ნამგზავრსაც - ვ. გ.) (ყიფშიძე, 1914).

შარა - გზა დასტურდება ლაზურ მეტყველებაშიც (თანდილავა, 2013).

მეგრულ მეტყველებაში შარა ფორმისგან ნაწარმოები ერთეულებია: მე-შარე, ნა-შარე, შარა-აკართუ/შარა-ეკართუ, ორთუ-შარა, შარა-კარი, შარა-პიჯი, შარა-ერთელი... რომლებიც სალიტერატუროს მგზავრი, ნამგზავრი, გზაგასაყარი, გზა-კარი, გზისპირი, გზააბნეული... ფორმების ექვივალენტია. როგორც ვხედავთ, შარა-ს სალიტერატურო ენაში გზა ძირი შეესატყვისება; თვითონ შარას კი ვხვდებით შარაგზა, თემშარა კომპოზიტების პირველ და მეორე კომპონენტად და შარა-შარა რედუქციულიკაციის შემთხვევაში.

შარასგან ნაწარმოები ფორმები მეგრულში უხვად დასტურდება, ამ ძირს არ იყენებს სალიტერატურო ენა. აქედან გამომდინარე, დღევანდელი ვითარებიდან შარა შეიძლება მივიჩნიოთ დიალექტურ ერთეულად.

რაც შეეხება თემშარას, ის იმერულის გარდა, თავისუფლად შეიძლება სხვა დიალექტებშიც შეგვხვდეს.

იალონი

„სალამოს ელბის ნაპირას მოსეირნეს თვალმოუხუჭველად მეხატებოდა შავი ზღვის რივიერას ნელტფილი სალამოები, ურუნი იალონების ნისლის, მერდინების ფრიალი“ (გამსახურდია, 1992:47).

ქეგლ-ის მიხედვით **იალონი** გურული და იმერული ფორმაა, რაც **ალიონს** ნიშნავს (ქეგლი).

იალონი მეგრული გახმოვანების სიტყვაა, რომლის პარალელურად დასტურდება **ალენი//ალონი** ფორმები. მეგრულ ლექსიკონებში განმარტებულია, როგორ ალიონი.

ამ შემთხვევაში ვფიქრობთ, **იალონი** ფონეტიკურად ოდნავ ცვლილი დიალექტური ფორმაა და შესაძლებელია განმარტებით ლექსიკონში არც შესულიყო, მაგრამ ვინაიდან ფიქსირდება, მას მეგრულიც უნდა მიეთითოს.

კალანდა

„კალანდის ღამეს ჩიჩილაკიანი მორღუ წინ გაგვიძღვებოდა“ (გამსახურდია, 1961:659).

„ტატუს... არც საკალანდო ღორი ჰყავდა“ (წულეისკირი, 1977:379).

მწერლისეული განმარტების მიხედვით, **კალანდა** „ახალი წელი“, გურული და მეგრული გავრცელების სიტყვაა.

ლექსემის განმარტება ლექსიკონში ასეთია: **კალანდა** – (ლათ. ჩალენდაე თვის პირველი დღეები) კუთხ. (გურ.) ახალი წელი. (ქეგლი).

საბას მიხედვით **კალანდობა** – ახალი წელიწადია (თვის თავი მარტისა და სხვაცა, ახალწელიწადი). **კალანდრა** – წლის შესატყობი; წლის შეტყობა (ორბელიანი, 1991).

მეგრულ ლექსიკონებშიც **კალანდა** ახალი წლით განმარტება (ყიფშიძე, 1914).

როგორც კ. გამსახურდია მიუთითებს სიტყვის მეგრულობაზე გურულთან ერთად რომანის ბოლოს დართულ ლექსიკონში, ასევე უნდა იყოს განმარტებით ლექსიკონშიც. თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ როცა გურულ-მეგრულობაზე ვსაუბრობთ, აქ იგულისხმება ამ დღესასწაულის აღნიშვნის ტრადიცია ამ კუთხეებში. სხვაგვარად, სიტყვის ლათინურ წარმომავლობაზე მინიშნება ქეგლ-შიც დასტურდება.

კარკაცი

„ზოგჯერ ადამიანივით ჩაიკარკაცებდა კიდევაც, თითქოს კერიის სიღრმიდან თვითონ ნერჩის გახარება ამოაქვს და მთელს ქვეყანას უნდა მოსდვასო“ (ქიაჩელი, 1985:524).

ქეგლ-ის მიხედვით **კარკაცი** გურულ-იმერული სიტყვაა და იგივეა, რაც კასკასი (ქეგლი). უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ლექსიკური ერთეული მეგრულისთვისაც აქტიური გამოყენებისაა. მეგრულ ლექსიკონებში ის განმარტებულია - კისკისი, ხმამალალი, გადაჭარბებული სიცილი (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002).

ს. ულენტი **კარკაც**-ს ფონეტიკური განვითარების გზით **კასკასი**-საგან მიღებულად მიიჩნევს: „რ ს-ს ფონეტიკური მონაცვლეა (შდრ. ძვ. ქართ. სძალი - რძალი). ც კი შედეგია მეორე ს-ს გაათრიკატებისა (შდრ. ქართ. მსხალი და ჭან. მცხული). **კარკაც** ფუძეა გამოყენებული სვანურ **ლი-კვრკვცე**-ში, რაც ნიშნავს კაკანს: სვან. **კარკვცე** - კაკანებს. ამავე რიგის მონაცემად მიიჩნევს სვან. **კორკოც** ფორმას „ყივანა ხველა“ (ულენტი, 1940:226). მეცნიერი გურულში **კარკაცი**-ს გამოყენებას (**კარკაცოფს** „კასკასობს“) ზანიზმად განიხილავს.

პროფ. რ. შეროზია ა და ო ხმოვნთან ვარიანტთა რიგებში (ტახ:ტოხ, ბანდლ:ბონდლ) განიხილავს **კარკაც** („ძლიერი სიცილი“) და **კორკოც** („ყივანახველა“) ფორმებს, რომლებიც აქტიური ფორმებია მეგრულში (შეროზია, 2013 ა:359).

კარჭალია

„მდელიზე დავარდნილ კარჭალიას მთვარის ერთი სხივი დაეცა და ისე გაბრწყინდა, როგორც თვალი ჰატიოსანი“ (წულეისკირი, 1977:188).

ქეგლ-ში დადასტურებული **კაჭალ**-ი კუთხ. (გურ., იმერ., რაჭ.) წენგოშემოცლილი, დაკროლილი კაკალი; //კაჭალი მანეთი (მანეთიანი) კუთხ. (იმერ. რაჭ.) „ახალმოჭრილი მანეთიანი“, ფორმოებრივ სემანტიკურად იგივეა რაც მეგრული **კაჭალია** (ნეძი გინა ფარა) წენგო შემოცლილი ნიგოზი, ან ახლად მოჭრილი მანეთიანი (ჭარაია, 1997).

სიტყვის მეგრულ წარმომავლობაზე მიუთითებს ზმნური ფორმა **კაჭალუა** „(ნეძიში) კაჭლვა, გაკაჭვლა, დალენჯოვება კაკლვა, კაჭრვა“ (ჭარაია, 1997). მეგრ. **კაჭ-ალ-ან-ს** ქართ. **კაჭ-ლ-ავ-ს** ზმნის შესატყვისია.

ამ ძირისგან ნაწარმოები ფორმებია: **კაჭ-ალ-ერ-ი** (წენგოგაცლილი), **ენა-კაჭ-ალ-არ-ი** (თხილის, კაკლის ჩასარჩენი, რაშიც ეცლება წენგო), **ნა-კაჭ-ალ-ა** (ნაქურჩალი).

კაჭა

„თქვენში რა ჰქვია იხეო კაცს, რომელსაც სიარულის დროს ფეხი-ფეხზე ედებო... იმ კაცს, ცხენით რომ იათახს იკრავს?... -ჩვენში ამისთანა კაცს „კაჭა“ ჰქვია. ... –„კაჭა“ იმიტომ ჰქვია ალბათ, რომ როცა ძვალი ძვალს მოხვდება, ხმას გამოსცემს ხოლმე: კაჭ... კაჭ... კაჭ... გესმის?“ (ქიჩელი, 1927:240).

კაჭა - 1. კანჭი. 2. კუთხ. (ქვ. იმერ.) ფეხმრუდე (საქონელი) (ქეგლი).

კაჭა მეგრულ ლექსიკონებში თითქმის ერთნაირადაა განმარტებული - მრუდე ფეხებიანი, ფეხმრუდე; დაბრეცილკანჭებიანი (ადამიანი) (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002). ამ მნიშვნელობასთან ერთად, ა. ქობალიას მეგრულ ლექსიკონში მას აქვს „კაკლის წნეგო, თხილის ბუდე, ნაქურჩალი“ გაგებაც (ქობალია, 2010). სავარაუდოა, ავტორი **კაჭ-ალ-**, **კაჭ-ალ-ი-ა** („წნეგოგაცლილი, ბუდიდან ამოვარდნილი“) ფორმასთან დაკავშირებას ცდილობდა, მაგრამ, ვფიქრობთ, მათ შორის სემანტიკური კავშირის დაძებნა რთული იქნება.

კინჩხი

„კისერი და კინჩხი მოუტეხა თბილისელ პროფესორებს“ (წულეისკირი, 1987:18).

ქეგლი იმერულში გამოყენებული შესიტყვების მიხედვით ხსნის ერთეულს **კინჩხი** - **კინჩხი უტეხია** კუთხ. (იმერ.) კისერი უტეხია (ქეგლი).

კისერი და კინჩხის პარალელურად მწერალი იყენებს **კისერი და კინწი**: „კისერი და კინწი უტეხია ყველა მუქთახორას“ (წულეისკირი, 1977:85).

საბასეული განმარტებით შესულია ქეგლ-შიც: **კინწი** კისერი.

საყურადღებოა, რომ მეგრულ მეტყველებაში **კინჩხი** აღნიშნავს კეფას, კისრის უკანა ნაწილს (ქაჯაია, 2001-2002), თუმცა ამასთან ლექსიკონებში გვხვდება ზოგადი მნიშვნელობა კისერიც. **კინჩხ-ი** სემანტიკურად დაუკავშირდება **კინწ-ი** ფორმას.

შდრ. **კინჩხი** (გურ. ზ. აჭარ.) კისერი. **კინწი** (ლექხ.) მტევნის ნაწილია; მთავარი ღეროს ძირი, რითაც მტევანი მიბმულია ვაზს: მტევანი მიბმულია კინწით (ამ მნიშვნელობის დაკავშირება არ უნდა გაჭირდეს). **კინწაჲ** (მესხ.) კისერმოგრეხილი ადამიანი, მახინჯი. დამამკირებელი მეტსახელია (ლლონტი, 1984).

კოპიტი

„კოპიტის მეჩხერი ტყეც გავიარე“ (გამსახურდია, 1992:185).

„[ტყეში] კოპიტი და რცხილა სჭარბობდა“ (ქიაჩელი, 1985:401).

კოპიტი კუთხ. (იმერ. გურ.) იგივეა, რაც იფანი (ქეკელი). ამგვარი განმარტება მართებულია ერთეულისა მით უფრო, თუ დავეყრდნობით ალ. მაყაშვილის ბოტანიკურ ლექსიკონს, სადაც იფნის იმერულ-გურულ სახელწოდებად **კოპიტია** მითითებული, მეგრულად კი - ლაჯი//ლანჯი (მაყაშვილი, 1991).

მეგრულ ლექსიკონებში **ლანჯთან** (განმარტებით იფანი, კოპიტი) ერთად ცალკე ერთეულად **კოპიტაც** დასტურდება: **კოპიტი** (ლანჯი) კოპიტი (ხე)(ჭარაია, 1997); ა. ქობალიას ლექსიკონში დამატებით ცულის, საჩორკნის მნიშვნელობაც აქვს(ქობალია, 2010).

საინტერესოა, რომ მეგრულ მეტყველებაში დასტურდება ზმნური ფორმა **კოპიტ-ან-ს** თლის, ჩორკნის, ზერელედ აკეთებს. ამასთან, ლექსიკონებში ვხვდებით ამავე ძირისგან ნაწარმოებ სამუშაო იარაღის და სამზარეულოს ჭურჭლის სახელწოდებებს: **კოპიტი** ერთგვარი ცულიცაა, საჩორკნი; **კოპიტა ბურჭული** საჩორკნი წალღი, უფრო სოლს მიაგავს (ქობალია, 2010). **კოპიტ-ა**, **კოპიტ-ე** - იგივეა, რაც კობიტა, - ხის ჯამი (ქაჯაია, 2001-2002); ა. ქობალია განმარტებისას აკონკრეტებს, რომ **კოპიტ-ა** სამაწვინე ხის ჯამია, ხის შავად გამოჭრილი, გამოჩორკნილი, გამოკოპიტებული ჭურჭელი (ქობალია, 2010). საფიქრებელია, რომ ეს ჯამი სწორედ კოპიტის ხისგან იყოს დამზადებული და სახელიც აქედან დაერქვა - **კოპიტ-ა**.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ **ლანჯი** ფორმასთან ერთად, მეგრულისათვის არც **კოპიტია** უცხო. დღევანდელ მეგრულ მეტყველებაში მცენარის აღმნიშვნელად **ლანჯი** ხშირი გამოყენების ფორმაა, მაგრამ **კოპიტ-ან-ს** ზმნაც აქტიურად იხმარება.

შესაბამისად, შესაძლებელია, **კოპიტი** მეგრულის ისეთივე კუთვნილებად ჩავთვალოთ, როგორც იმერულ-გურულის.

ლაფარო

„ლაფაროში ლექსები წკმუტუნებენ“ (გამსახურდია, 1990:95).

„გვადი ჯარგვალთან მივიდა და ლაფარეში დადგა“ (ქიაჩელი, 1985:440).

„ბუძგურია ლაფაროში აიტუბა და ელოდება“ (წულეისკირი, 1987:13).

ქეგლ-ში ამ ერთეულს ვხვდებით -**ე**, -**ა**, -**ო** დაბოლოებიანი სახით ერთ ბუდეში, რომლებიც იმერულ და გურულ ფორმებადაა წარმოდგენილი: **ლაფარე**, **ლაფარო**, **ლაფარა**² კუთხ. (იმერ. გურ.) შენობის ირგვლივ ადგილი, რომელსაც სახურავის გამოშვრილი ნაწილი ფარავს (ქეგლი).

საანალიზო ერთეული მეგრულ ლექსიკონებში დასტურდება იმავე ფორმებითა (ე, ა, ო დაბოლოებებით) და მნიშვნელობით, როგორც ქეგლ-შია განმარტებული. საყურადღებოა მეგრულ მეტყველებაში ამავე ძირით ნაწარმოები **ო-ფარ-ე** „ზურგი“ ფორმა.

საინტერესოა საანალიზო სიტყვის წარმოებისთვის გამოყენებული **ლა-** პრეფიქსი (დანიშნულებას გამოხატავს და მნიშვნელობით იგივეა, რაც **სა-** თავსართი; მაგ. **ლა-რთხ-ი** (=სა-რთხ-ი), **ლა-რტყ-ი** (=სა-რტყ-ი), **ლა-ფარ-ო//ლა-ფარ-ე** (=სა-ფარ-ი...) -**ე**, -**ო** სუფიქსებთან კომბინაციით, რომლებიც აწარმოებენ დანიშნულების სახელებს, -**ა** სუფიქსთან ერთად კი გამოხატავს ნიშანთვისებას (მაგ. **სა-ქან-ელ-ა**) (ჯორბენაძე..., 1988:268,14). ამაზე ამხვილებს ყურადღებას ვ. თოფურია: **ლა-ფარ-ო/ე** აშკარაა წარმოქმნილია **ფარ-ვა-საგან ლა-ე/ო** აფიქსებით (თოფურია, 1979:93).

ამასთან, მეგრულში პარალელურად დასტურდება ორმაგი პრეფიქსაციის ნიმუშებიც: **ლა-** პრეფიქსთან ერთად **ა-**, **ო-** დანიშნულების მანარმოებელი თავსართით - **ა-ლა-ფარ-ე//ა-ლა-ფარ-ა**, **ო-ლა-ფარ-ე** - ლაფარე, ლაფარო, სახლის გვერდზე გადმოხურული კედლების სიმშრალისათვის (**ლა-ფარე**) (ჭარაია, 1997);

როგორც აღინიშნა, სიტყვის ძირი **ფარ-** უკავშირდება ფარვა, დაფარვას, რომელიც საზიარო ფუძეა და ერთნაირად გამოიყენება მეგრულშიც და სალიტერატურო ენაშიც. ამასთან, სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული „კანონზომიერი **ა:ო** ბგერათ-შესატყვისობის“ დაცვის მიხედვით, მეგრულში დასტურდება **ფორ-** ძირისაგან ნაწარ-

მოები ფორ-უ-ა „დაფარვა“, ო-ფორ-ალ-ი „დასაფარი, დასახური“, ო-ფორ-აფ-ალ-ი „სათარი, მოსათარებელი“... ფორმები.

პროფ. რ. შეროზია ვარაუდობს, რომ „...ფორ>ფარ ცვლილებას ზანურში სემანტიკური მიზეზი უდევს საფუძვლად“ (შეროზია, 2010:175).

ასევე, წარმოდგენილი მასალა დამატებით არგუმენტად გამოდგება პროფ. რ. შეროზიას მოსაზრებისათვის, რომლის მიხედვით „ქართულსა“ და „ზანურს“ შორის ა=ო ბგერათმეთანხმების სამტკიცებლად ვერ გამოდგება ისეთი ფორმები, რომლებიც ერთსა და იმავე მეტყველებაში ორივე გახმოვანებით (ა,ო) გვხვდება (მეგრულში: ბონდლ:ეკი-ბანდლ; ბოჯგ:ბარჯგ; ეშა-ტოხ-უნს:ეშა-ტახ-უნს, კარკაც:კორკოც...) (ხაზი ჩვენია-კ.გ.) (შეროზია, 2013 ა:358-359).

შდრ. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონის მიხედვით დასტურდება, **იმერ. ლათარე** სახლის გვერდზე გადმოხურული კედლის სიმშრალის დასაცავად; **გურ. ლეჩხ.** ლათარო მანძილი სანვეთელსა და კედელს შორის, ყურე (ღლონტი, 1984).

ნაჭა

„ჯაჭვის „ნაჭაზე“ თუჯის ქვაბში საჩქაროთ ფქვილის ღომი გააკეთა ოტიამ“ (გამსახურდია, 1961:906).

„მალლიდან ჩამოშვებულ ნაჭაზე ქვაბი ეკიდა დამზადებულ ღომით სავსე“ (ქიაჩელი, 1996:232).

„ნაჭის თავთან შესაბოლად და გასახმობად გარდიგარდმო დაჰკიდა კაზილა“ (წულეისკირი, 1977:182).

ქეგლ-ში ქვემო იმერულის ფორმალაა მიჩნეული **ნაჭა** – კუთხ. (ქვ. იმერ.) შუა ცეცხლზე ქვაბის ჩამოსაკიდებელი ჯაჭვი – საკიდელი (ქეგლი).

ნაჭას და **ლანჭა//ლარჭას** პარალელურ გამოყენებაზე მიუთითებს მეგრულ ლექსიკონებში აღნიშნული მითითება იხ. **ლანჭა**, რომელიც განმარტებულია როგორც ქვაბისა და სხვ. ჩამოსაკიდებელი ჯაჭვი (ჭარაია, 1997); ქვაბის საკიდარი ჯაჭვი, რომელიც თავხედან ეშვება კერიანზე (ქობალია, 2010).

შდრ. ა. ღლონტი ნაჭას განსხვავებულ სემანტიკებზე მიუთითებს სხვადასხვა დიალექტებში: **ნაჭა**¹ (იმერ., გურ., ლეჩხ.) შუაცეცხლზე ქვაბის ჩამოსაკიდებელი ჯაჭვი,

საკიდელი; ჯაჭვი, საქვაბე. ნაჭა² (გურ., აჭარ.) ნაჭი, წნვო. ნაჭა³ (ქვ. იმერ.) ლაფანი, ლაფნის ხე. ნაჭა⁴ – (ქვ. იმერ.) პურის გალენვის შემდეგ დარჩენილი ნამჭა (ლლონტი, 1984). ქვ. იმერულისგან განსხვავებით, ლაფნის ხის მეგრული შესატყვისია **ლეფონი**, **ლეფანი**, **ლიფონი** (მაყაშვილი, 1991).

ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონში ქვაბის საკიდის მნიშვნელობით ვხვდებით **კაჩალო**, **კაჩო** ფორმას, რომელიც დიალექტურ ლექსიკონებსა და ქველ-შიც დასტურდება:

საბა: **კაჩალო**, **კაჩო** – კაპიანი ხე ჯორცთ დასაკიდებელი. ჯორცის საკიდარი კაპიანი. შდრ. კრჩხა. კრჩხა - კაჩალოსავით კაპელი ხე დასაკიდრად რისამ (ორბელიანი, 1991).

კაჩო - იგივეა, რაც კაჩხა. კაჩხა - კაპებიანი საკიდარი, - კაჩო (ქველი).

მეგრულ ლექსიკონებშიც გვხვდება **კაჩა** - კაჩო, კაჩალო, ქვაბის ჩამოსაკიდებელი ხისგან გაკეთებული (ჭარაია, 1997); **კაჩა** - ხის როკი, ორკაპი, სამკაპი, საკიდარი, ხის ასანვე-დასანვეი მონყობილობა ცეცხლზე ქვაბის დასაკიდებლად; წვივი, კანჭი, წვივ-ბარკალი (ქობალია, 2010). **კაჩა** დასტურდება ლაზურ ლექსიკონშიც - კაკვი, მოკაკული ჯოხი (თანდილავა, 2013).

ამავე ძირის ფორმებია სხვა დიალექტებშიც (რაჭ., იმერ., ქართლ., ქიზიყ., ფშ.), რომლებიც, ზოგადად, ხისგან გაკეთებული ჩამოსაკიდებლის მნიშვნელობით დასტურდება: **კაჩა**² – (რაჭ., იმერ.) კაჩხა, ოჯინჯალა, რომელზედაც ნაჭა (საქვაბე ჯაჭვი) ჰკიდია; შუაცეცხლზე დირედან ჩამოშვებული ხე, საქვაბე. **კაჩო** - (ქართლ., ქიზიყ.) ბოძში შერჭმული პალო ჩამოსაკიდებლად; კაჩხა, კედელზე, ან ბოძზე მიჭედილი პალო რისამე დასაკიდებლად. **კაჩხა** - (ფშ., ქართლ.) კავი; კაპებიანი ბოძი ხარხის გასადებად ან რისამე ჩამოსაკიდებლად; კედელზე მიჭედილი რქა ან ჩხიანი (კაპე-ბიანი) ტოტი ტანისამოსისა თუ ნივთის ჩამოსაკიდებლად (ლლონტი, 1984).

საინტერესოა, იმერულში **კაჩა** არის ხის კავი, რომელზედაც ნაჭა, საქვაბე ჯაჭვი ჰკიდია. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს ხე ლაფანი იყო, რომელსაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, იმერულში ნაჭა ჰქვია.

ლანჭა//ლარჭა ფორმასთან ერთად, **ნაჭა** მეგრულშიც დასტურდება.

ნერჩი

„ზოგჯერ ადამიანივით ჩაიკარკაცებდა კიდევაც, თითქოს კერიის სიღრმიდან თვითონ ნერჩის გახარება ამოაქვს და მთელს ქვეყანას უნდა მოსდვასო“ (ქიაჩელი, 1985:524).

„გრძელ თალარსაც ჭიპკრიდან ოდის კიბემდე ბეტონის ნერჩი ეგო ქვეშ“ (წულეისკირი, 1987:356).

მეგრულ ლექსიკონებში **ნერჩის** განსაზღვრებაა ძირი, ფუძე, საფუძველი; სახლის დასადგამი ადგილი, სადაც ოჯახი უნდა გამრავლდეს, აშენდეს (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). ამას უკავშირდება სამეგრელოში არსებული წეს-ჩვეულება **ნერჩიში ოხვამერი** „ფუძის სალოცავი“, რომელიც სრულდებოდა დიდმარხვის დანწყებამდე 25 დღით ადრე, ოთხშაბათს და ამიტომ ამ ლოცვას ეწოდებოდა ოჯუმაშხური (ჯუმაშხა – ოთხშაბათი), **ნერჩიში ხვამა** „ფუძის ლოცვა“ - ახალდაბადებული ბავშვის დასალოცად ლხინის გამართვა დედამაინისა და მის დამხმარეთა თანდასწრებით. ასევე შესიტყვება **ნერჩიში მარდი** „ფუძის მადლი“, **ნერჩე გოჭყორელი** „ფუძეგამწყრალი“.

ნ ხმოვნითურთ (ამ შემთხვევაში ა და ე - კ.გ.) თავსართად მიაჩნია ვ. თოფურისას **ნერჩი**, **ნარჩა**-ს შემთხვევაში და აღნიშნავს, რომ მეგრ. **ნა-რჩ-ა-ს** საერთო ძირი **რჩ-** უნდა ჰქონდეს **ნე-რჩ-თან** და **სა-რჩ-ულ-თან** (თოფურია, 1979:92).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში გვაქვს შემდეგი განსაზღვრებები: **ნერჩი**¹ 1. კუთხ. (ქვ. იმერ. აჭარ.) რაიმე ჭურჭლის ძირი, ფსკერი (გარედან). 2. კუთხ. (შ.-იმერ.) ჭერი. 3. კუთხ. (ლეჩხ.) „ხის ნედლი შტოებით მოფენილი საბძლის ჭერი, რომ მის ქვეშ საკვები არ წახდეს“; **ნერჩი**² – კუთხ. (გურ.) ეთნ. „ახალდაბადებული ბავშვის დასალოცავად ლხინის გამართვა“ - ძეობა (ქეგლი). საბასთან უფრო ზოგად განმარტებას ვხვდებით: **ნერჩი** - ქვედა კერძო; ფსკერს ქვეშეთი (ორბელიანი, 1991-1993).

ნერჩი სხვა დასავლურ კილოებშიც, გურულში, იმერულში, ლეჩხუმურში, აჭარულში, იგივე მნიშვნელობით აქტიური გამოყენებისაა (ლლონტი, 1984).

ლაფშა

„იგი საოცრად ალტკინებული შექსცქეროდა ლომისფერ ლაფშას“ (გამსახურდია, 1961:930).

„ალექსამაც ოთხნაღებ დასძრა თავისი ლურჯა ლაფშები“ (ქიაჩელი, 1927:251).

ლაფშა კუთხურ, კერძოდ იმერულ-გურულ სიტყვადაა მიჩნეული, მაშინ როცა მეგრულშიც დასტურდება იმავე მნიშვნელობით - დაკოდილი ცხენი (ქეგლი; ქაჯაია, 2001-2002).

მეგრულ და ლაზურ ლექსიკონებში **ლაფში** გვხვდება **ტუჩის** მნიშვნელობითაც: **ლაფში** – ტუჩი, **ლაფშამი** - ტუჩიანი (ყიფშიძე, 1914); **ლაფშა** - სქელტუჩა (თანდილავა, 2013).

ქერქული

„უცნობი დედაბერი ქერქულობდა და ჭირისუფალივით თავს დასტრიალებდა“ (ქიაჩელი, 1996:344).

„ქერქულებდა, უკვე აღარ ყვიროდა“ (წულეისკირი, 1987:54).

ქეგლ-ის აღწერის მიხედვით, **ქერქული** გურული ფორმაა „ნაძალადევი კვნესა ავადმყოფისებურად, კრუსუნი“ (ქეგლი). ამ მნიშვნელობის მატარებელია **ქერქული** მეგრულშიც „კვნესა, წუხილი“ (ქაჯაია, 2001-2002).

ქერქული, წარმოების მიხედვით, **კარკაცი** ტიპის ხმაბაძვითაა რიგში გადის, რომლის ერთ-ერთი რედუპლიკანტის ძირეული სონორი გადადის სხვა თანხმოვანში: **ქერ-ქულ-ი**.

ღართი

„ჩემისთანა ცხენი და ანანგირი, ჩემისთანა ღართი და კაბა, ნაბადი და ქამარ-სატევარი შამუგიას კი არა, ბატონიშვილს ბევრს ენატრებოდა“ (გამსახურდია, 1992:198).

ქეგლი: **ღართი** 1. სანვიმარი ნაბადი (საბა); „ღართი არის წამოსასხამი ნაბადი მწყემსისათვის“; 2. კუთხ. (გურ.) შინ მოქსოვილი საჩოხე; 3. სამეგრელოში - ჩოხა.

ღართი ჩოხა; ღართი (ჭარაია, 1997); ჩოხა, ღართს ქსოვდნენ მატყლისაგან (ქაჯაია, 2001-2002).

ღართი მეგრული გახმოვანების სიტყვაა. ქეგლ-ში მითითებულია, რომ სამეგრელოში ჩოხას ნიშნავს, მაგრამ ვფიქრობთ კვალიფიკაციის წესი ამ შემთხვევაშიც უნდა დაიცვას, როგორც ეს გურულის მითითებისასაა.

ღვინჯა

„კოსტა ბიძიას სახლის უკან უშველებელი ღვინჯა მსხალი ედგა“ (წულეისკირი, 1977:82).

ქეგლ-ში ღვინჯა იმერულ სიტყვადაა მიჩნეული, რომელიც ძალიან მნიშვნელოვან ნიშნავს (ქეგლი), მაშინ როცა, ამავე მნიშვნელობით ღვინჯა, ღვინჯე მეგრული მეტყველების კუთვნილებაცაა (ჭარაია, 1997); მსხლის ჯიშისა (ქობალია, 2010).

ზმნური ფორმა ი-ღვინჯ-ებ-უ მეგრულში გადამნიშნავს, სიმნიშვნელოვან გაშვებას ნიშნავს; გადატანითი მნიშვნელობით გაღიზიანებას.

შუკა

„ერთ პატარა შუკას მიყვება არზაყან ანაზღეულად“ (გამსახურდია, 1990:108).

„ლილინით შემოჰყვა სოფლის შუკას“ (ქიაჩელი, 1927:3).

„შუკაში ჭყვიოდა გარეთ დარჩენილი უღლიანი ღორი“ (წულეისკირი, 1977:157).

ქეგლ-ში შუკა-ს ორი განმარტება აქვს: 1. ძვ. ვინრო ქუჩა; 2. კუთხ. (გურ. იმერ.) იგივეა რაც ორლობე (ქეგლი).

როგორც ვხედავთ, სიტყვის არქაულობასა და კუთხურობას ერთდროულად ესმევა ხაზი. თუმცა გათვალისწინებული არაა მისი მეგრული გავრცელებულობაც.

მეგრულ ლექსიკონებში წარმოდგენილი სიტყვა განმარტებულია როგორც შუკა, ორლობე. ამასთან პ. ჭარაია დასძენს შუაგზას (ჭარაია, 1997). მეგრულ მეტყველებაში ამ ერთეულს შუაგზის გაგება არ აქვს, ის გულისხმობს ვინრო ქუჩას, ორლობეს.

შუკა გურულ, იმერულ და მეგრულთან ერთად ა. ლლონტის ლექსიკონის მიხედვით ლეჩხუმურშიც დასტურდება (ლლონტი, 1984).

ვფიქრობთ, თუ სიტყვის კუთხურობაზე გავამახვილებთ ყურადღებას, მეგრული და ლეჩხუმური კვალიფიკაციაც უნდა მოხდეს.

ჩიხუა

„პირველ წამს საშინელმა დაგუგუნებამ მის ყურთა სმენას ხუდონთან ინგურის კედელზე მიჩიხული ჯებირის დანგრევის ხმა მოაგონა“ (ქიაჩელი, 2012:116).

საინტერესოა მწერლის მიერ წარმოდგენილი **მი-ჩიხ-ულ-ი** („მიჯარული, მიმწყდარი), მიმღობური ფორმა, რომელიც ფარდია მეგრული **მე-ჩიხ-ილ-ი** („მიჯარული, მიმწყდარი“) ფორმისა. ძირეულ ფორმას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს განმარტებით ლექსიკონში, მათ შორის: **ჩიხი**¹ – 1. გზა (ქუჩა), რომელიც ერთი მხრიდან ჩაკეტილია. 2. კუთხ. (გურ.) შემოღობილი საბალახო პირუტყვისათვის. ზმნური ფორმა **ჩაჩიხავს** – ჩიხში მოამწყვდეს; **ჩაჩიხული** – კუთხ. (გურ.) ჩიხში (კუთხეში) მოქცეული, გზაშეკრული (ქეგლი).

ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონში დასტურდება **ჩიხა** ფორმა „თვალად სახიჩარი, გაუნყოფარი“ (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულში **ჩიხი** იმავე მნიშვნელობის მატარებელია, რაც სალიტერატურო ენაში. მაგრამ მეგრულ ზმნურ ფორმაში შეინიშნება სემანტიკური ცვლილება, **ჩიხუა** (ფჩიხჯ) – ჩიხვა, ჩაჩიხვა, ჩამწყვდევა, წყლის გავაკება (გაკავება უნდა იყოს - კ. გ.) (ჭარაია, 1997); უფრო კონკრეტულ აღწერას გვაძლევს ო. ქაჯაია: **ჩიხუა** მდინარეზე ჯებირის აღმართვა წყლის დაგუბების მიზნით, – ჩახერგვა. 2. ხარბად (მადიანად) ჭამა ბევრისა (ქაჯაია, 2001-2002). ამასთან ერთად, ჩიხუა-ს აქვს გატენვის მნიშვნელობაც.

აღსანიშნავია, რომ **ჩიხ**- ძირისგან ნაწარმოები ზმნური ფორმა **ჩიხ-ავ-ს**, რომელიც **ჩა-ჩიხ-ავ-ს** ფორმაში ვლინდება, ხელოვნურია და ვფიქრობთ, მეგრულის **ჩიხ-უ-ა**, **ჩიხ-უნ-ს** (ხერგავს, აგუბებს, ტენის) წარმოების კვალია. მეგრულში აქტიურად გამოიყენება აგრეთვე, **მიკა-ჩიხ-ან-ს** („ლანდას მიკაჩიხანს“ ლობეს ახერგავს), **მე-ჩიხ-ილ-ი** (ერთმანეთზე მიხერგილი), **გო-ჩიხ-ილ-ი/ჩიხ-ილ-ი** (ჩახერგილი, დაგუბებული), **ნა-ჩიხ-ა** (დანახერგი, დანაგუბი) ერთეულები; ჩათსკვნილი, ლოყებსავსეს დასახასიათებლად ამავე ძირისგანაა ნაწარმოები **ჩიხ-ფ-ალ-ი**.

ჩიხი ზემო იმერულში გამოიყენება „ფარეხი, საჩიხე, ჩეხი, საჩეხე, ქართა“ მნიშვნელობით (ლლონტი, 1984).

ჩოჩე

„ფაცხაში რძით სავსე ნიგები იდგა, კედელზე საყველე ჩოჩე“ (გამსახურდია, 1961:966).

კ. გამსახურდია თანდართულ ლექსიკონში სიტყვის მეგრულობაზე მიანიშნებს და განმარტავს, როგორც ყველის შესანახს.

ამ მნიშვნელობით, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში, დასტურდება რამდენიმე ფორმა: **ჩოჩო** - 1. დაკიდებული კარადა, - ჩეჩო. 2. კუთხ. (იმერ. ლეჩხ.) ახალამოყვანილი ყველის შესანახი ჭურჭელი (წნული ან ხისა, ტკეჩით ძირგამონწული). **ჩეჩო** - 1. ძვ. ჩამოსაკიდებელი შიგ შესადგმელი საჭმელთა (საბა). 2. კუთხ. (ქვ. იმერ.) მონწული ჭურჭელი ახლად ამოყვანილი ყველის საშრობად (შდრ. ჩოჩობა) (ქეგლი).

სამზარეულო ჭურჭლის აღმნიშვნელად **ჩოჩ-** ძირისგან **-ობ**, **ობ-ა** სუფიქსებით ნაწარმოები ფორმები ცალ-ცალკე ერთეულებადაა შესული, რომლებიც მეზობელ დიალექტებში დასტურდება: **ჩოჩობა** - კუთხ. (გურ.) კალათივით მონწული ჭურჭელი, რომელზედაც აწყობენ სახელდახელო სანოვავეს; კიდებენ სამზარეულო სახლის სხვენში. **ჩოჩობი** - კუთხ. (ზ. იმერ.) „ლომის ჩალის ჭილობი“ (ქეგლი).

საინტერესოა დანიშნულების მანარმოებლიანი ერთადერთი ფორმა ი. ყიფშიძის ლექსიკონში - **ო-ჩეჩე** „ხის ჭურჭელი, რომელშიც დებენ ახალამოყვანილ ყველს შრატისგან დასანურად“, რომელსაც იმონშებს თ. სახოკიას ნაშრომიდან „მგზავრის შენიშვნები“ (მოამბე, 1897, №1, II:14). აქედან ჩანს ე გახმოვანების ძირეული ფორმა **ჩეჩ-**.

სხვა მეგრულ ლექსიკონებში ვხვდებით როგორც **ჩეჩ-**, ასევე **ჩოჩ-** ძირებს **-ო**, **-ე**, დაბოლოებით: **ჩოჩო** - იგივეა, რაც ჩეჩო - ახალამოყვანილი ყველის დასანურად ჩასადები ჭურჭელი (ყალიბი). ის შეიძლება იყოს მონწული ან ფიცრისაგან გაკეთებული ოთხკუთხა კოლოფი ნასვრეტით (ქაჯაია, 2001-2002), ყველის მზებე საშრობი (ქობალია, 2010). ა. ქობალია **ჩოჩე-ს** (საყველე, ყველის შესანახი, ყველის საშრობი) განმარტებისას, იქვე მიუთითებს **ოჩეჩევე/ოჩოჩე-ზე**, რომელთა მნიშვნელობა ისევ და ისევ ახალი, ჭყინტი ყველის დასამნიფებელ, საწრეტ ჩელტს ან ყალიბს უკავშირდება, რომელიც იწვნება ან ითლება ხისგან, მაგრამ ამ უკანასკნელს ძირი უსათუოდ მონწული აქვს,

რომ შრავი გამოდინდეს (ქობალია, 2010). დასახელებულ ორივე ლექსიკონში დასტურდება ჩეჩო ყველის საშრობი, საწრეტი, დასამწიფებელი ჭურჭელი (ქობალია, 2010).

როგორც ვხედავთ, ფორმები - ჩოჩო, ჩოჩე, ჩეჩო, ო-ჩეჩ-ე - წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ფონეტიკურ ვარიანტებს წარმოადგენენ, მაგრამ ამოსავალი ძირეული ფორმის დასადგენად საკითხი დამატებით კვლევას მოითხოვს.

წალიკონი/ჭალიკონი

„პურის ყანებს მოოქროვილ ქოჩორს უვარცხნის შავი ზღვიდან მოვარდნილი ჭალიკონი“ (გამსახურდია, 1990:99).

„წალიკონს მოაქვს გამოყრუებული ეკლესიის ეზოში მეყანეების შორეული ო, დო ია...“ (გამსახურდია, 1992:106).

„გესნახეს სულში რა ჭალიკონიც ტრიალებდა... ღამის სტუმართა თვალი ამას ვერასოდეს დაინახავდა“ (წულეისკირი, 1987:286).

როგორც ვხედავთ, მწერალი კ. გამსახურდია ორივე ფორმას იყენებს. ქეგლ-ის მონაცემებს თუ დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ წალიკონი და ჭალიკონი პარალელური ფორმებია, რომელთაგან პირველი იმერეთში გამოიყენება, მეორე კი, სამხრეთ-დასავლეთის ძლიერი ქარის აღმნიშვნელია გურია-სამეგრელოში (ქეგლი).

სულხან-საბასეული განმარტებით ჭალიკონი ქარია ერთი სასტიკი ZA. ქარი არს ესე ზღვათა აღმამფოთებელი და სასტიკი CD (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებშიც ორივე ფორმა დასტურდება წალიკონი, ჭალიკონი „ქარიშხალი, ქარბორბალა“ (ქაჯაია, 2001-2002) .

წაქა

„სამ-ოთხ დღეში უშველებელი ძალლი დადგება!.. წაქა მისწრებაა!..“ (ქიაჩელი, 1985:429).

„ტატუს ხელში ახალი ამოყვანილი ყველი ეკავა და წაქას ნელ-ნელა ადენდა, ოჩეჩეში განურული უნდა ჩაედო“ (წულეისკირი, 1977:321).

ქველ-ში წაქ-ი/წაქა-ს მნიშვნელობები სხვადასხვაგვარადაა წარმოდგენილი ქვემო და ზემო იმერულის მიხედვით: 1. კუთხ. (ქვ. იმერ.) იგივეა, რაც შრატი. 2. კუთხ. (ზ. იმერ.) იგივეა, რაც წურუქა (ქველი).

წაქა-ს საბასეული განმარტება ზუსტად ასახავს მის მეგრულ მნიშვნელობასაც - „განაწურთ წვენი მანწნისა და მისთანათა, რაჲც გაიწურების ზა. მანწნისა და დოს განაწური წვენი C. ძველის ყველის წვენი D“ (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებში მისი განმარტება ძირითადად შრატია, ყველის ნაწური (ყიფშიძე, 1914; ქაჯაია, 2001-2002). პ. ჭარაია განსამარტავად ნადულსაც ურთავს, თუმცა მეგრულში გამიჯნულია ნადული და წაქა; წაქა არის ნებისმიერი სახის რძის პროდუქტის განაწურის შემდეგ მორჩენილი სითხე.

გარდა მეგრულისა, ქართველურ დიალექტებში ხმოვანმონაცვლეობით დასტურდება: წაქი - (გურ., იმერ.) შრატი, სველი. წაქა - (რაჭ., ქართლ.) წათხი. წუქი - (გურ.) სველიდან (შრატიდან) ნადულის მოხდის შემდეგ დარჩენილი სითხე (ღლონტი, 1984).

ჭაჭა

„სამარულე ცხენს ორი კვირა წყალში ვაყენებდითო, რათა ცხენს მუცლის ქონი ჭაჭებში გაუვიდესო“ (გამსახურდია, 1990:139).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ჭაჭა თირკმელის აღმნიშვნელად, მხოლოდ გურულ-იმერულისთვის არის მიკუთვნებული. არადა მეგრულში, ცოცხალ მეტყველებაში დღესაც აქტიურად გამოიყენება ეს ერთეული.

გვხვდება მეგრულ დიალექტურ ლექსიკონებში (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). ვფიქრობთ, ქველ-ში კვალიფიკაციას აუცილებლად უნდა დაემატოს მეგრულიც.

აქვე დავძენთ, რომ ჭაჭა მეგრულში სხვა მნიშვნელობითაც დასტურდება: ღვინოს გადანურვის შემდეგ დარჩენილ მასას ჭაჭას ეძახიან, ხოლო მისგან გამოხდილ არაყს „ჭაჭის არაყს“. ქველ-ში ეს მონაცემიც გათვალისწინებული უნდა იყოს, როგორც ომონიმური ფორმა.

ჭეჭეთობა

„სატურიას სერზე არაერთხელ უნახავთ ხვარამზე ჭეჭეთობა ღამეს მგელს რომ მიაჭენებდა ტაბაკონასკენ“ (გამსახურდია, 1992:118).

ეს ლექსიკური ერთეული „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ გვხვდება ორი სახით: **ჭეჭეთობა** და **ჭაჭვეთობა**, ეს უკანასკნელი კი გურულ სიტყვადაა მიჩნეული: ცრუმორწ. კუთხ. (გურ.) კუდიანების შეკრება დადევობას (ქეგლი).

საინტერესოა სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონში“ დადასტურებული **ჭიაკოკოლა** – ჩალის ცეცხლი დიდი (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებში **ჭეჭეთობის** ტრადიცია უკავშირდება წარმართობის პერიოდის რიტუალს, რომელიც წმ. ელიასა და მარიამობის დღესასწაულების წინა ღამეს ტარდება ავი სულების განსადევნად, კუდიანების ღამე (ყოფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). აქამდე მოღწეული წეს-ჩვეულების მიხედვით, სამეგრელოში **ჭეჭეთობა**, იგივე **ჭიაკოკონობა** იმართებოდა მარიამობის (28 აგვისტო) წინა საღამოს (ლექსიკონებში აღნიშნულია ძვ. სტილით, 15 აგვისტო). ტრადიცია გულისხმობდა კოცონის დანთებას და თმაზე მიწებებული ცვილის სანთლით ცეცხლზე გადახტომას ეშმაკის განდევნის მიზნით. აღსანიშნავია, რომ დღეის მდგომარეობით ძალიან იშვიათია ამ რიტუალის ჩატარება, მხოლოდ აქა-იქ სოფლებში თუა შემორჩენილი.

ა. ქობალია **ჭეჭეთობის** განმარტებისას აზუსტებს, რომ სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს **ჭრელობას** (სახელი განსაზღვრულია ტრადიციით, რომლის თანახმად ხალხი იფერადებდა სახეს და იმოსებოდა ჭრელა-ჭრულა ტანსაცმლით)(ქობალია, 2010). ამ მოსაზრებას ამყარებს მეგრულ მეტყველებაში ცალკე ერთეულად დადასტურებული **ჭერჭე**, რომელიც ჭრელს, ფერადს აღნიშნავს: **ჭეჭეთობა** < **ჭერჭეთობა** „ჭერჭეთ ყოფნა, ჭრელად ყოფნა“.

გურულში დასტურდება ა გახმოვანებით - **ჭაჭვეთობა** კუდიანთა დღეობა, თავმოყრა დადევს. ამასთან **ჭაჭვეთი** აღნიშნავს კუდიანების ადგილსამყოფელს (ღლონტი, 1984).

დღეს სამეგრელოში **ჭეჭეთობის** სინონიმადაა გაგებული **ჭიაკოკონა//ჭიაკოკონობა**, რომელიც საქართველოს სხვა კუთხეებში აღდგომის მარხვაში, ვნების კვირეულის ოთხშაბათს აღინიშნებოდა.

ვინაიდან, ქეგლ-ში ცალკე ერთეულებად ვხვდებით **ჭეჭეთობას** და **ჭაჭეთობას** და ამ უკანასკნელთან მითითება გურულზეა, პირველ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს მეგრული გავრცელებულობა.

ჭოლოკი

„შარა გააკეთეს ხალხსა და ეკლესიას შორის და ეკლესიის სიგრძე ჭოლოკი დასდეს ამ შარაზე“ (გამსახურდია, 1990:525).

„მისკენ ხმელი ტანის, მალალი მებღვაური წამოვიდა მხრებანურული, ჭოლოკივით მოაქნევდა გრძელ მკლავებს“ (ქიაჩელი, 1933:57).

ჭოლოკი-ს საბასეული განმარტებაა „აღმა სასროლი ჯოხი; ნიგოზთ სასროლი ჯოხი“ (ორბელიანი, 1991-1993).

ქეგლ-ში **ჭოლოკი** „სასროლი მოკლე კეტი“, სალიტერატურო ფორმადაა მიჩნეული; ორბოძალი ჭოკი, რომლითაც ნავს (ტივს) მართავენ, ფსკერზე დასაბჯენი საჭე - გურულად (ქეგლი).

ჭოლოკი ზუსტად ამ ფორმით გვხვდება ა. ქობალიას მეგრულ ლექსიკონში: ჭოლოკი იხ. ჭოლოკა; გრძელი და მოკაუჭებული ჭოკი; ორბოძალა ჭოკი, რომლითაც ნავს, ტივს მართავენ; საჭის საბჯენი ნავის შიდა ფსკერზე; პალო, რომელზედაც იდება ორთაყვირი; ისინდის სათამაშო ჯოხი; მცირე ყურე, ნავმისადგომი, სადაც ნავებს მიწაში ჩასობილ დიდ პალოებზე აბამენ; გრძელ თოკზე ან ჭოკზე დაკიდებული ანკესების წყება, ჩოლოქი (სათევზაო მოწყობილობა), ნავით შეაქვთ ზღვის სიღრმეში და იქ უსათუოდ ჩაერჭობა ტანში, აბორგებული თევზი კიდევ უფრო ეხვევა ჩოლოქში და მეთევზეც იოლად იჭერს. ძირითადად უგებენ ზუთხს (ქობალია, 2010).

სემანტიკიდან და დანიშნულებიდან გამომდინარე, სიტყვის ძირი უნდა უკავშირდებოდეს მცენარეს, ხეს. ფორმოზრივად, შეიძლება ვივარაუდოთ რომ **ჭოლოკი**

ფორმაში არის ან ორმაგი სუფიქსაცია - **ჭ-ოლ-ოკ-**, ან გამოიყოფა **ჭოლ-** ძირი. **-ოკ** ორივე შემთხვევაში არის კნინობითობის მანარმოებელი სუფიქსი (ჯორბენაძე..., 1988:349).

ამ უკანასკნელი ძირისგან ნანარმოები ფორმებია: **ჭოლ-ი** „ჭილი, იგივეა რაც რჭოლი“; **ჭოლარ-ი** „მეჭოლოე, ჭოლოკით მოთევზავე; ტანმალალი“; **ჭოლ-ო** „ჭოკი, წვრილი სარი“; შესიტყვება **ჭოლო ტყა** „ახალი, წვრილი, სასარე ტყე“ (ქობალია, 2010).

ჭილ- ძირისგან ნანარმოები ფორმებიც დასტურდება: **ჭილ-ონ-დ-ირ-ი** „ჭილის წნული, ჭილის იატაკი, საგებელი“; **ჭილ-ოფ-ი** „ჭილოფი, ჭილისგან დანწული რამ“; **ჭილ-ომ-უ-ა** „ისლივით მოცელება, გაჟღერა“... (ქობალია, 2010).

ბოტანიკური ლექსიკონის მიხედვით **ჭილი-ს** მეგრული ვარიანტებია **რჭოლი**, **ჭოლი**, **ჭოი** (მაყაშვილი, 1991). **ჭილი** არის ტენიან ადგილებში გავრცელებული ბალახოვანი მცენარე, რომელსაც ჭილობების, ქუდების და სხვ. მოსაქსოვად ხმარობენ (ქეგლი).

შდრ. **ჭოლოკი** (ქართ., გურ.) მოკლე ჯოხი; საჭე; გრძელი ჯოხი, საბერტყი კაკლი-სა. **ჭოკი** (გურ., იმერ.) გრძელი და წვრილი ჭოლოკი, ლატანი, კაკლის საბერტყი. გრძელი ჯოხი (ღლონტი, 1984).

მეგრულ მეტყველებაში ამ მხრივ გამიჯნულია გრძელი და მოკლე ჯოხის აღმნიშვნელად **ჭოლოკი** და **ჭოკა**. **ჭოლოკი** „შედარებით მოკლე ჯოხი“ და **ჭოკა** „გრძელი ჯოხი“, რომელიც სასროლად არ გამოდგება ჭოლოკისაგან განსხვავებით.

აქედან გამომდინარე, ზემოთ ხსენებული ორმაგი სუფიქსაციის საკითხიც დასაშვები იქნება და **-ილ/-ოლ** მანარმოებელ სუფიქსად გამოიყოფა, როგორც **-ოკ**.

3.2. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ სალიტერატურო ენის ფორმად მიჩნეული მეგრული ფორმები

ამ ჯგუფში განვიხილავთ ისეთ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც ქველ-ში სალიტერატურო ენის ფორმადაა მიჩნეული, ანუ კვალიფიკაციის გარეშე შესული და არ არის აღნიშნული, რომ მეგრულ-ლაზურის კუთვნილებაა (არ გამოვრიცხავთ, რომ სიტყვა შეიძლება სხვა კუთხეშიც შეიძლება იხმარებოდეს):

ბაყვი

„ისე ჩასტიდებოდა ფაფარს და ისე მოეჭირა ბაყვები ცხენის ტანზე, რომ ზედ დაზრდილივით გრძნობდა თავს...“ (ქიაჩელი, 1996:308).

ბაყვ- ბოყვ- ფუქეთა მიმართებისათვის იხ. გვ. 116.

ბოგირი

„პატარა თხრილი გადაელობათ, ბოგირი აეყარათ რატომღაც...“ (გამსახურდია, 1990:221).

კ. დანელია ბოგირი ერთეულს მეგრული წარმომავლობისად მიიჩნევს, რომელიც -ირ სუფიქსიანი ბოგა ძირისაა: „ნასახელარი ზმნა ბოგუა-ს („მოფიცვრა, მობოგვა“) ვნებითი გვარის წარსული დროის -ირ სუფიქსიანი მიმღეობაა და ეტიმოლოგიურად ნიშნავს მოფიცრულს (ხიდს), მოხიდულს, მობაგულს“ (დანელია, 1991:617).

სულხან-საბას განმარტებით: ბოგა - „მცირე ჳიდი“, ბოგირი - ბოგას უდიდე, მცირე ჳიდი“ (ორბელიანი, 1991-1993). კ. დანელია ქართ. ბაგა-ს ფონეტიკურად კანონზომიერ შესატყვისად თვლის მეგრ. ბოგა-ს, რომელსაც ორი ახლო მდგომი მნიშვნელობა აქვს: 1. საქონლისათვის განკუთვნილი მოფიცრული სადგომი, 2. პატარა მოფიცრული ხიდი. მკვლევარი თვლის, რომ ბოგა დასავლურ კილოებში (გურ., იმერ., აჭარ.) შესვლის შემდეგ მოხვდა განმარტებით ლექსიკონთა რიგებში (საბას, ჩუბინაშვილებისა და ბოლოს ქველ-შიც) (დანელია, 1991:617).

აღსანიშნავია, რომ ქველ-ში ბოგა და ბოგირი ერთეულთა განმარტებისას არაა მითითება მის კუთხურობაზე.

ბონდი

„ღელეგზე გველებისაგან დაწნული ბონდი იყო“ (გამსახურდია, 1961:943).

ბონდი სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით არის გაბმული ჯიდი ZAB, რომლის აღწერა ხიდის ბუდეში ასეთია: „უსურვებით დაწნულს გაბმულს - ბონდი [ჰქვიან] Za (ორბელიანი, 1991-1993). ამავე განმარტებითაა შესული ბონდი ქეგლ-ში - „მდინარეზე გაბმული ბაგირის ხიდი“ (ქეგლი).

პროფ. ე. დადიანი ამ ერთეულს მეგრული გახმოვანებისად მიიჩნევს და **ბონდ-
<ბანდ-** (ს.ქართვ. ა: მეგრ.-ჭან. ო) ფორმათა შორის იმგვარ მიმართებას წარმოადგენს, როგორც **ბაგა>ბოგა, ბაგირი>ბოგირი, ბარკალ>ბორკილ...** სიტყვებს შორისაა (დადიანი, 2009 ა:69).

თუმცა აღსანიშნავია, რომ მეგრულ მეტყველებაში **ბონდ-** ძირიან ფორმებთან **ბონდუა** („მოქსელვა, დაწვნა“), **ბონდი** („საცალფეხო ხიდი“) ერთად, გამოიყენება ა გახმოვანების ფუძეც: **ბანდი** „წვრილი თასმა ან თოკი, რომელსაც სახლართაოდ იყენებენ“, **ბანდ-უ-ა** „ბლანდვა, ხლართვა“, **ბანდ-უნ-ს** „ბლანდავს“. დიდად ვერ დაშორდება ამ ძირს **ბანდ-ალ-ი** „ბარბაცით სიარული, რომლის დროსაც ფეხები ეხლართება მოსიარულეს“, **ბანდ-ალ-უ-ა** „არეული საუბარი“, **ბანდ-ილ-ი/ეკო-ბანდ-ილ-ი** „დაბლანდული, ახლართული“. როგორც ვხედავთ, ესეც ის შემთხვევაა, სადაც **ა** და **ო** მონაცვლეობა თვითონ მეგრულ მეტყველებაში დასტურდება.

ბორკილი

„[გაიომ გადალენდია]... ჩათვის ტანსაცმელში უფრო დაბორკილად გრძნობდა თავს, ვინმე თავისუფლად“ (ქიაჩელი, 1996:333).

ბორკილი - 1. ჯაჭვით შეერთებული რკინის რგოლები, რომელთაც ხელებზე ან ფეხებზე ადებდნენ შეპყრობილ მძიმე დამნაშავეებს. 2. თოკი, ჯაჭვი და მისთ., რითაც ცხენს ფეხებს უკრავენ, რომ ძოვის დროს არ გაიქცეს (ქეგლი).

საბას ლექსიკონში საანალიზო ძირისაგან ნაწარმოები ფორმებია: **ბორკილი** (149, 8 **ფსალმ.**) - ფერჯთ შესაკრავი ZA. ფერჯის შესაკრავი B. **ბორკილილი** - თავ-ბორკილიანი ჯაჭვი(ა) ესეცა (+ ყელს შესაყარი Z) ZA. თავ-ბორკილიანი ჯაჭვი B. **განბორკება**

კეთრის სნეულება (სენი B) ZAB; განბორკილებული კეთროვნებიანი Cq. სნეული რამ არი E. **შებორკილება** (+14, 3 მათე ZA) ბორკილის შეყრა ZAB (ორბელიანი, 1991).

ეტიმოლოგიურად ძირეული მეგრ. **ბორკ-** („ფეხი“) უკავშირდება ქართ. **ბარკ-** (ბარკ-ალ-ი) ძირს. მეცნიერთა მიერ აღნიშნულია, რომ **ბორკილი** „შესულია ძველ ქართულშივე“ და ზმნურ ფუძეებშიც მონაწილეობს. ამის არგუმენტად იხმობენ საბას მიერ მოყვანილ საილუსტრაციო მასალას, სადაც დამონმება ფსალმუნებიდანაა (დანელია, 1991:617; შეროზია, 2015:194).

ბარკ-:ბორკ- „კანონზომიერ შესატყვისობაზე“ მიუთითებენ ეტიმოლოგიურ ლექსიკონშიც, რომლის მიხედვით „**ბორკ-ილ** ფუძე მეგრულიდან ან ლაზურიდან ნასესხობადაა მიჩნეული უძველეს ქართულ წერილობით ძეგლებში. ქართულში ამ ფუძის ნასესხობას მონშობს ის, რომ **ბორკ-** ზმნა, რომლის ვნებითი გვარის მიმღეობაა **ბორკილ-ი**, ძველ ქართულში არ ჩანს. სამაგიეროდ, დასტურდება **ბორკილ-** ფუძისაგან ნაწარმოები პირიანი ფორმები: ჰეროდე მაშინ შეიპყრა იოჰანე და შებორკილა, მ. 14,13 (ხანმ.; ჰემ.) და მისთ. გვაქვს აქედან წარმოქმნილი მიმღეობაც: შევედინ შენ წინაშე სულთქუმაჲ შებორკილებულთაჲ, სიმდიდრითა მკლავისა შენისაჲთა შეენიე შვილთა მოკლულთასა, ფსალმ. 78,11 გ; და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ ძველ ქართულში **ბორკილ-** სიტყვის სინონიმია **საკრველ-**: არა ჯერ-ხიყო განჯსნად საკრველთა მისთა დღესა შაბათსა? ლ. 13,17 (ხანმ.) და ა. შ. **საკრველ-** მიმღეობა უკავშირდება **კარ-/კრ-** ზმნურ ძირს. ბორკვა ზმნა გვხვდება გურულში და ზანიზმს წარმოადგენს“ (ფენრიხ, 2000:96-97). აქვე აღნიშნულია, რომ ლაზურში შესატყვისი ფუძე არ ჩანს, მაგრამ ა. თანდილაავას ლაზურ ლექსიკონში ვხვდებით **ბორკელა** ერთეულს „გრძელი უფორმო ფეხის მქონე ადამიანი (ცხოველი)“ (თანდილავა, 2013).

მეგრულში ფიქსირებულ **ბარკ-** ძირისაგან ნაწარმოებ ფორმებზე რ. შეროზია შენიშნავს, რომ „მეგრულ მეტყველებაში დადასტურებული **ბარკალაია** (გვარი), **გი-ბარკ-ალ-უ** (დაბორძიკობს), **გი-ფარკ-ალ-უ** (ფეხზე ძლივს დგას, დაქანაობს) ფორმებიც **ბარკ-ალ** (//**ფარკ-ალ**) ფუძისგან შეიძლება იყოს ნაწარმოები და ის „უკუნასესხობად“ ვერ კვალიფიციირდება“ (შეროზია, 2010:174).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში აქტიურად გამოიყენება ბორკ-ძირისგან ნაწარმოები ზმნაც და სახელური ფორმებიც: ბორკ-ავ-ს, ბორკილაყრილი, ბორკილანყვეტილი, ბორკილგაყრილი, ბორკილდადებული, ბორკილიანი, ბორკილშეყრილი (ქეგლ-ში შესული ფორმები)...

მეგრულში ბორკ-ი („ფეხი“) ფუძეს უკავშირდება ბორკუა (დაბორკვა), ბორკილი (დაბორკილი), ობორკალი (ბორკილი) უირ-ბორკამი (ორფეხა) (ყიფშიძე, 1914); პ. ჭარაია ბორკთან განიხილავს ა გახმოვანების ბარკანუა (ებაბრკანა) - აბარკლება (ავიბარკლებ) ფორმას (ჭარაია, 1997). ბარკანუა აკაპინებას გულისხმობს.

როგორც პროფ. რ. შეროზია აღნიშნავს, „ის სიტყვა-ფორმები, რომლებიც ერთგვარია მეგრულ-ლაზურ მეტყველებასა და უძველეს ძეგლებში (და რომლებიც აღარ ჩანან მომდევნო ხანის სამწერლო ენაში), ნათლად მიუთითებენ მეგრულ-ლაზურის (საერთოდ, დასავლურ-ქართველურის) წვლილზე ქართველური სალიტერატურო ენის ფორმირებაში“ (შეროზია, 2015:196).

ბორკილი ღრმად აქვს შეთვისებული სალიტერატურო ენას, როგორც ჯარგვალი და სხვა, მაგრამ ფორმოზრივად აშკარაა მათი მეგრული წარმომავლობა. ამდენად, ვფიქრობთ, მათი კვალიფიცირება ნათელს გახდის მეგრული მეტყველების როლს სამწიგნობრო ენის ჩამოყალიბებაში.

ბუძგურა

„ბაიასფერი სახე ფერგადასულ ბუძგურა წვერულვაშებს დაეზარდნა“ (ქიაჩელი, 1985:368).

აღსანიშნავია, რომ ქართველურ სივრცეში ბუძგ- წარმოადგენს ბაძგ- ძირის ხმოვანმონაცვლე ვარიანტს. ქეგლ-ში დასტურდება ორივე ვარიანტის ძირეული და ნაწარმოები ფორმები: ბუძგ-ი - 1. წაბლის ეკლიანი ბუდე (შდრ. ბაძგი); 2. ბუძგი - ჰატარა ზღარბი (საბა). ბუძგურ -ი - „ეკლით დაბარდული“ (საბა); ბუძგურა - ბუძგის მსგავსი. ბაძგი - მარადმწვანე ბუჩქი; ფოთოლი კიდევკლიანი აქვს, ნაყოფი - კურკიანი; ბაძგარი - 1. ძვ. ეკლიანი ბარდნარი (საბა); 2. იგივეა, რაც ბაძგი (ქეგლი).

ბაძგ-/ბუძგ- ფუძეთა მიმართებისათვის სპეციალურ ლიტერატურაში სხვადასხვა თვალსაზრისია გამოთქმული:

არნ. ჩიქობავა ერთმანეთს უკავშირებს **ჭან. ბუძგ**: უ-ბუძგ-უ-ნ დაბუყება (მაგ., ფეხისა), **მეგრ. ბუძგ-ა** ეკლები ნაბლის ნაყოფზე და **ქართ. ბუძგ-ი** „პატარა ძღარბი“ (საბა) ფუძეებს (ჩიქობავა, 1938:255).

ჰ. ფენრიხ, ზ. სარჯველაძის ლექსიკონში მეგრ. **ბუძგ-** („ეკლები ნაბლის ქერქზე“) ქართ. **ბარძგ-/ბაძგ-** („ეკლიანი მცენარე“) ძირის კანონზომიერ შესატყვისადაა წარმოდგენილი (ბუძგ-<*ბურძგ-<ბორძგ-). მკვლევართა აზრით, გურული **ბურძგ-/ბუძგ-** მეგრულიდან ნასესხობადაა მიჩნეული. ლექსიკონში ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღდგენილია ***ბურძგ-** არქეტიპიც: ქართულ **ბურძგ-** (აბურძგნა თმისა) ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული და ლაზური **ბუძგ-** (გააბურძგნა თმისა). მეგრულის ზოგ ფორმაში მომხდარია უ>ი პროცესი (ბუძგ->ბიძგ-) (ფენრიხი..., 2000:97, 125).

პროფ. მ. ჩუხუას „ქართველურ ენა-კილოთა შედარებით ლექსიკონში“ განხილული აქვს **ბაძგარ-** „შქერის მსგავსი ხე“, რომლის შესატყვისად წარმოდგენილია მეგრ. **ფენჯგირე** „ცოცხა“, სვან. **ბოჯგერ-/ბოჯგ-** „ქუჩი“. მკვლევარი ს.ქართვ. ღონეზე ასევე აღადგენს ***ბუ(რ)ძგლ-** („ბუსუსი, ღინღლი“) ძირს > ქართ. **ბურძგლი**: ზან. **ბუძგურ**: სვან. **ფუსჷლ//ფგგგლ** (<ბუძგულ-) (ჩუხუა, 2003:71, 243).

პროფ. ე. დადიანისა და მ. ქაცარავას თვალსაზრისით, ქართ. **ბაძგარ**, მეგრ. **ფენჯგირე**, სვან. **ბოჯგერ//ბოჯგ** ფუძეთა დაკავშირება შესაძლებელია როგორც ფორმოზომიერად, ისე სემანტიკურად. წარმოდგენილი ქართველური ვარიანტები სხვადასხვა მცენარეს აღნიშნავს, მაგრამ მათ საერთო ნიშან-თვისება ახასიათებთ, კერძოდ, გრძელი წვრილი ღეროები, ფოთლები. შესაბამისად, ჩხვლეტის სემანტიკის შემცველია (დადიანი..., 2005:119).

ბუძგ- ძირი ვერ ჩაითვლება მეგრულ-ლაზურის კუთვნილებად, ვინაიდან მისი გამოყენების არე უფრო ფართოა. ის დასტურდება იმერულში, გურულში, აჭარულში, რაჭულში, ხევსურულში, თუშურში. ამდენად, სამართლიანადაა შენიშნული, რომ „საერთოქართველურშივე უნდა არსებულიყო **ბაძგ-/ბუძგ-** ვარიანტები, რომლებსაც ქართველურ კილოებში გაუჩნდა ბგერწერითი (ფონეტიკური) სახესხვაობანი (ბაძგ-/ბაჯგ-/ბანჯ-/პანჯ-... ბუძგ-/ბუჯგ-/ბოჯგ-/ბუჩქ-/ბუნჯ-/პონჯ-...), რომლებიც ინაწილებენ სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსებს“ (დადიანი..., 2005:119).

პროფ. რ. შეროზია ა და უ ხმოვნიან ფუძეებში ასახელებს მეგრულ ფორმებს: **ბაძგარამი** (ეკლიანი მცენარის ყვავილებით მოსვრილი), **ბანკარია** (ბაძგარიას გამკვეთ-რებული ვარიანტი); **ბუძგური** (ბუსუსი, ბურძგლი), **გობურძგონილი** (გაბურძგნული). ამ რიგში ასახელებს ბურძგლა (გვარი) და **ლუბაძგარი** (ძუნწი, წუნწრაქი) (**ღვა-ბაძგარი>ლო-ბაძგარი>ლუბაძგარი „პირეკლიანი“**) ფორმებს. სტატიაში დასმულია საკითხი **გა-მ-ბურძგლ-ა** ზმნის ზანურ **ბაძგ, ბუძგ, ბურძგ** ძირებთან მიმართებისა. ნავარაუდევია, რომ **ბურძგლ** (<**ბურძგ-ალ**) გურული მეტყველების მეშვეობით დამკვიდრდა ქართველურ ლექსიკურ ფონდში (შეროზია, 2010:176).

გეჯა

„თავშალის ყურები არ აუკეცია, ისე რეცხავდა გეჯას შიშველი ხელებით“ (გამსახურდია, 1990:456).

გეჯა – მთლიანი მორის ამოთხრით (ამოჭრით) დამზადებული ჭურჭელი ცხოველების სასმელი წყლის ჩასასხმელად, სარეცხის გასარეცხად და სხვ; შუაზე გაპობილი და გულამოღებული მორი, ერთმანეთზე დადებული ფუტკრის სკად – ბუკი; არყის გამოსახდელი მონყობილობის ნაწილი – ჭურჭელი, რომელშიც წყალს ასხამენ, რათა მასში გამავალი ორთქლის გამოშვანი მილი გაცივდეს (ქეგლი).

საბა: **გეჯა** – დიდი გობი ხისა (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებში ხისგან დამზადებული ჭურჭლის, გობის მნიშვნელობით დასტურდება **გეჩა**: მულერი ჯ ქცეულია ყრუ ფშვინვიერ ჩ თანხმონვანდ, თუმცა გამულერებულ ვარიანტსაც ვხვდებით ა. ქობალიას მეგრულ ლექსიკონში:

გეჩა – ფაცერი, გეჯა, ხის დიდი გობი; თევზსაჭერი (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997, ქაჯაია, 2001-2002); **გეჯა** ხის დიდი გობი, რომელიც კეთდება კუნძის განივი განაპობის მოხვეწით; თევზის წნული (იხ. გეჩა). გეჩა – ხის დიდი გობი; თევზის საჭერი მონყობილობა... (ქობალია, 2010);

გეჯა დასტურდება სხვა ქართველურ დიალექტებშიც: მოხ., ქიზიყ., ლეჩხ., მთიულ. – 1. ხის ჭურჭელი, რომელშიაც ათავსებენ ძაღლის საჭმელს; 2. გულგამოღებული მორი წყლისა და სალაფავის ჩასასხმელად პირუტყვისათვის; 3. ბუკი, შუაზე გაპობილი მორის ორსავე ნახევარს გულს ამოუღებენ და ერთმანეთზე დადებულს ფუტკარს უდებენ სკად;

4. ბორბლის რკინის ნაწილი დოლაბთან შემაერთებელი; ზარფუშის მილის საცივარი (ლლონტი, 1984).

ფიქრობთ, **გუჯ-/გეჩ-** ძირი, მუღერი თუ ყრუ ვარიანტით, მეგრული გახმოვანებისაა (გეჩა - იხ. შეროზია, 2007:392).

გიდელი

„თავზე გიდელივით ჩამოცმული ყაბალახით, მომალლო თხელტანიანი კაცი კართან აიტეზა“ (ქიაჩელი, 1927:34).

გიდელი - მოგრძო პირგანიერი და ძირწაწვეტილი, უყურო გოდორი (იყენებდნენ მაღლარზე მოკრეფილი ყურძნისა თუ ხიდან დაკრეფილი ხილის ჩამოსაშვებად, ძირს ჩამოსატანად)(ქეგელი). საბას განმარტებით **გიდელი** - სკივრი დანწული (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ ლექსიკონებში ვხვდებით: **გიდელი, გგდელ-ი** - ყურძნის და სხვა ხილის საკრეფი კალათა (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997); **გიდე-ი (გი/გდელ/რს)** - გიდელი; ყურძნის საკრეფი მოგრძო, თავფართო და ბოლო ვიწრო გოდორი (ქაჯაია, 2001-2002).

საინტერესოა ლაზურში დადასტურებული **გუდელი** ფორმა („ყურძნის საკრეფი კალათი“)(თანდილავა, 2013), რაზეც კ. დანელია შენიშნავს: „გიდელი ფუძის კოლხურად გამოცხადება ჭირს შესაპირისპირებელი ქართული ფუძის უქონლობის გამო, მაგრამ თუ დაშვება შესაძლებელია, მაშინ უფრო ძველი ფორმა ლაზურის ათინურსა და ვიწურ-არქაბულ კილოკავებში უნდა იყოს დაცული **გუდელი-ს** სახით, ხოლო ხოფურის **გიდელი**, რომელსაც მეგრულიც იმეორებს, უ-ს ი-დ შენაცვლების საფუძველზე უნდა იყოს მიღებული“ (დანელია, 1991:624). მკვლევარი **გუდ-ელ-ი** ფუძეს უკავშირებს **გუდ-ა-ს**, რომელიც ძვ. ქართულში ჩანთის მნიშვნელობით იხმარებოდა - **გუდა** „ვაშკარანი“, პარკი (აბულაძე, 1973). სიტყვის ეტიმოლოგიაზე აღნიშნავს: „გუდა შესაძლოა ქართულ-ზანური საერთო ფუძე იყოს, რომლისგან -**ელ** სუფიქსით **გუდ-ელ** იქნა ნაწარმოები (სვანურში **გუდრა** „ტყავის ჩანთა“ ნასესხებია ქართული ან უფრო ზანურიდან). ნაკლებ სავარაუდოა **გუდა-ს** კოლხურად, ქართ. ***გა-და-ს** (*გოდა>გუდა) შესატყვისად მიჩნევა, თუმცა არც ესაა გამოსარიცხი, თუკი ის დამოკიდებული იქნებოდა

„ნანღავის“ მნიშვნელობის ინდოევროპულ guda-ზე (ძვ. ინდ. guda ძვ. მაკედონიური)“ (დანელია, 1991:624).

საანალიზო ერთეული - **გიდელი** - დაცულია სხვა დასავლურ კილოებშიც (გურ., იმერ., აჭარ., ლეჩხ., რაჭ.) „თავფართო და ბოლო ვიწრო კონუსისებური კალათის მნიშვნელობით, რომელსაც ყურძნისა და ხილის საკრეფადაც იყენებენ“. აღმოსავლურ კილოებში (ქართლ., კახ., ქიზიყ.) გვხვდება **გიდელა**-ს სახით „ზურგზე ასაკიდებელი კალათი; პურეულის წბერის, ნამჭის კალათი, მრგვალი, უყურო“ (ლლონტი, 1984).

როგორც ჩანს, ერთეული ლექსიკონებში (საბასთან, ქეგლ-ში) დასავლური კილოებიდან უნდა იყოს შეტანილი. ამოსავალ ფორმად კი, როგორც კ. დანელია მიუთითებს, მეგრულ-ლაზური შეიძლება მივიჩნიოთ: **გიდ-ელ/გუდ-ელ**.

თარჩია

„გავმართე თარჩია ალბანოს თემშარაზე“ (გამსახურდია, 1961:789).

კ. გამსახურდიას განმარტებით **თარჩია** მეგრული სიტყვაა, რომელიც ნიშნავს „დოღს; ცხენის ჭენებას, ჯირითს“.

-ა ნაზმნარი სახელის მანარმოებელი სუფიქსით გაფორმებულ ძირთან ერთად, ქეგლ-ში გვხვდება ძირის ფონეტიკურად ყრუ ვარიანტი **თარჯი**:

თარჩია – ძველებური ქართული ცხენოსნური სპორტის სახეობა – ერთ-ერთ მონაწილეს პირით უჭირავს ფერადი ბალდადი და მიაჭენებს ცხენს, მას მისდევენ სხვა ცხენოსნები წასართმევად. ვინც წაართმევს, ახლა მას გამოუდგებიან წასართმევად. გამარჯვებულია ის, ვინც ბალდადს ფინიშთან მიიტანს.

თარჯი - 1. კუთხ. (იმერ.) სასაზღვრო ნიშანი, -სამანი. 2. კუთხ. (გურ., იმერ.) ნაჭდევი ხეზე საზღვრის ნიშნად 3. ზღუდე, გალავანი ქალაქისა. 4. სპორ. სარბენ ბილიკზე დადგმული სპეციალური პატარა ლობე, რომელსაც უნდა გადაახტეს მორბენალი (ქეგლი).

მეგრულ ლექსიკონებში **თარჩია** ცხენოსნობის სახეობაა, სადაც თარჯს (ბაირალის) იტაცებენ ცხენით (ქაჯაია, 2001-2002). **თარჯი** გურულ-იმერულ ფორმადაა მიჩნეული ქეგლ-ში, რომელიც საზღვარს უკავშირდება, მეგრულში კი **თარჯი//თარჯი** ბაირალია. შესიტყვება **თარჩიაშ ღალა** თარჯის, ბაირალის ტარებაა; ჯირითი, მენინავეობა, პირველობა, გამარჯვება (ქობალია, 2010).

სავარაუდოა, რომ აქაც იგივე შემთხვევაა, რაც **გეჯა გეჩა** ვარიანტებში.

თოლიგე

„გახე, თოლიგე...“ (გამსახურდია, 1992:193).

„შენ კი, თოლიგე, ახლა ვახშამი გვაჭამე...“ (ქიაჩელი, 1996:234).

თოლიგე - საალერსო სიტყვა - თვალის ჩინო! ჩემო თვალის სინათლე! ასე მიმართავდა ცოლი ქმარს ან ქმარი ცოლს - სამეგრელოში (ქეგლი). სიტყვის ფორმობრივ-სემანტიკური ანალიზის მიხედვით, აუცილებელია ქეგლ-ში კვალიფიკაციის წესის სრული დაცვა და მეგრულ წარმომავლობაზე მითითება.

ი. ყიფშიძის განმარტების მიხედვით **თოლიგე** [თოლი+გე, როგორც ღორონთი-გე] ტაბუირების ერთ-ერთი სახეა, სამარცხვინოდ ითვლებოდა ცოლ-ქმარს ერთმანეთისთვის სახელით მიემართათ, ამიტომ მეტსახელად საალერსო სიტყვების ხმარებას მიმართავდნენ (ყიფშიძე, 1914).

თოლიგე **თოლი**-სგან (თვალი) ნაწარმოები მეგრული საალერსო-საფიცარი მიმართვაა, ჩემო თვალის ჩინო. სუფიქსი -**გე** ფიცილის ნაწილაკია, რომელიც დაერთვის გარკვეულ სიტყვებს, როგორიცაა: **შური** (სული), **ღორონთი** (ღმერთი)...

კაზილა

„ნაჭის თავთან შესაბოლად და გასახმობად გარდიგარდმო დაჰკიდა კაზილა“ (წულეისკირი, 1977:182).

„სიტყვის კონაში“ შესულია **კაზალა** ფორმა „ნაჭერი ყველი ZAB“. ასევეა შესული ის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში.

ფორმობრივ-სემანტიკურად იგივეა, რაც მეგრული **კაზილა/კაზლა** „ყველის ერთ-ერთი სახეობა“ - сыр невареный (ყიფშიძე, 1914). გადაუზღეელი ყველი; დამარილებული ყველი (ქაჯაია, 2001-2002).

პროფ. ე. დადიანი ამოსავალ ფორმად მიიჩნევს მეგრ. **კაზ(ი)ლა**-ს „დამარილებული ყველის“ მნიშვნელობით: „სვანურში **კაზალ** სიტყვის მნიშვნელობა დაკონკრეტებულია: „დამარილებულ დაჭრილ ყველს აღნიშნავს“, სიტყვის კონაში კი **კაზალ** „დაჭრილი ყველია“. **კაზილი კაზუა** ზმნისაგან ნაწარმოები მიმღეობა უნდა იყოს. **კაზმა** ძველ ქართულში მომზადებას, შემზადებას აღნიშნავდა. მეგრული **კაზუა კაზმის** შესატყვისის წარმოადგენს“ (დადიანი, 2009 ა:71).

კაკაჩი

„მკერდიც და თავიც შემოდგომის კაკაჩი ლამის ნიავისთვის მიეპყრო, რომელიც სიცხეს უნელებდა“ (ქიაჩელი, 1985:541).

„ჭინკანაჯდომი ულაცი ჭიხვინებს კაკაჩია თუთარჩელაში!...“ (წულეისკირი, 1977:188).

მეგრული გახმოვანების ერთეული დასტურდება საბას ლექსიკონში: კაკაჩი „ღამე მთოვართ ნათელი“, რომელიც ასეა შესული „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“. ნ. ჩუბინაშვილი კი განმარტავს, როგორც „კაშკაშს მთოვარისა“ (ჩუბინაშვილი, 1961).

მეგრულში დღესაც ცოცხალია და აქტიურად გამოიყენება ფორმა კაკაჩია სერი - „მთვარის ნათებით გაჩახახებული (კაშკაშა) ღამე“. ფუძე დაკავშირებულია სალიტერატურო კაშკაშ- ფორმასთან: „კაშ-კაშ-ი>*კაჩ-კაჩ-ი>კა-კაჩ-ი (შ-ს ჩ-დ გააფრიკატება ჩვეულებრივია მეგრულ-ჭანურისთვის)... კაკაჩ- ძირი დაჩნდება -ია მანარმოებლიან გვარში კაკაჩ-ია. კაკაჩ-ი ან კაკაჩ-ა პირის სახელი უნდა ყოფილიყო, რომელიც ეტიმოლოგიურად ნათელას ტიპისაა (დანელია, 1991:618).

კაკაჩ- ფუძე დაცულია ინგილოურსა და მესხურშიც (ღლონტი, 1984).

კარდალი

„შეეშინდა ჭანურ კარდალში ჩარჩენილი ღომი შავმა ძაღლმა არ ამომიჭამოს და მშიერი არ დავრჩეო“ (გამსახურდია, 1990:81).

„ამ კარვის წინ თანაბარი სიდიდის სამ ქვას შუა მუდამ ცეცხლი ენთო გაუქრობლად და ქვებზე პატარა კარდალა იყო შედგმული“ (ქიაჩელი, 2012:104).

„კარდალები და ვედროები ააჩხაკუნა“ (წულეისკირი, 1977:30).

მეგრულ-ლაზური გახმოვანების ამ ერთეულზე ქველ-ში განმარტებისას მითითება არაა მის კუთხურობაზე: კარდალა - იგივეა, რაც კარდალი. კარდალი - მომცრო ქვაბი.

არნ. ჩიქობავა მეგრულ-ჭანურსა და ქართულში აღადგენს საერთო კარდ- ძირს, რომელსაც ჭანურში ალ- (კარდ-ალ-ა) სუფიქსი აფორმებს, მეგრულში კი -ილ (კარდ-ილ-ა) ცვლის (ჩიქობავა, 1938:176).

მეგრულ და ლაზურ ლექსიკონებში ფიქსირებულია **კარდილა** - კარდია, котель (კარდალა, კარდალი) (ყიფშიძე, 1914); პატარა ქვაბი (ჭარაია, 1997); **კარდალა** - ქვაბი, კარდალი (თანდილავა, 2013).

კარდალა-ი იხმარება გურულსა და აჭარულშიც „სპილენძის ქვაბი; თუჯის ქვაბი; დიდი ქვაბი სპილენძისა“ (ლლონტი, 1984).

გურულში გამოყენებულობაზე და ქართველურში სიტყვის ბუნებრივობაზე არნ. ჩიქობავა შენიშნავს: „**კარდალა**//**კარდალე** ჭანურს იმეორებს: ნასესხები ჩანს. მაგრამ ქართულს მეტყველებას ეს სახელი რომ არ ეუცხოება, ჩანს საბას ჩვენებიდან: „**კარდალა** (39, 15 ესაია) მომცრო ქვაბი ZA“ (ჩიქობავა, 1938:176).

კუჩხიბეღინერი

„რაკი ჭერი ვიშოვეთ, შუქიც იქნება, მაგიდაც იქნება, სკამიც და კუჩხიბეღინერიც“ (წულეისკირი, 1987:209).

ქველ-ში შესულია **კუჩხაბეღინერი** - „ფეხბეღინერი“ მეგრული საქორწინო სიმღერა (მღერიან, როცა პატარძალი შემოჰყავთ სიძიანთას ეზოში) (ქველი). ამ ფორმის მიხედვით კომპოზიტის პირველი ელემენტი **კუჩხა** „ფეხობას, მეკვლეობას“ აღნიშნავს. ზედმინვენითი განმარტებით **კუჩხაბეღინერი** არის **ბეღინერი ბელობა, მეკვლეობა**.

კუჩხა სამეგრელოში ბელობის დღეს აღინიშნება, მეკვლეობის ტრადიციის მიხედვით. მართალია, დიდად ვერ შორდება ეს მნიშვნელობები ერთმანეთს, მაგრამ მეგრულ მეტყველებაში გამოყენებული **კუჩხიბეღინერი** „ფეხბეღინერი“ კარგი ფეხით შესვლას უკავშირდება (არა მართო ბელობის დღეს).

ამას ადასტურებს ისიც, რომ მეგრული საქორწინო სიმღერის ტექსტში გამოყენებულია „**კუჩხიბეღინერი**“ და არა „**კუჩხაბეღინერი**“.

ლაზურში ფეხბეღინერს აღნიშნავს **კუჩხებეღონი** (თანდილავა, 2013).

ვფიქრობთ, დაზუსტებას მოითხოვს ქველ-ის განმარტება.

ლანდი

„ხარის სისხლისფერ ჩოხაში მორთული ლანდი დაადგა თავზე“ (გამსახურდია, 1990:86).

„შიშისა თუ იჭვის ლანდიც კი ახლოს არ უნდა გაკარებოდა სარდაფს“ (ქიაჩელი, 1927:196).

დამონმებული კონტექსტის მიხედვით ლანდის სემანტიკა ქველ-ში შემდეგნაირადაა ახსნილი: ლანდი¹ ცალი მხრიდან განათებული საგნის მუქი გამოსახულება მეორე მხარეს, - ჩრდილი, აჩრდილი (ქველი).

საბა განმარტავს შემდეგ ფორმებს: ლანდი „მოლანდების ჩენა ZAB“, მელანდება „მელანდება თვალში Cb“, მოლანდება „თვალთა იჩქითად ეჩვენოს რა(ღ)მე, უარსებო და არარა ZAB; თვალში ანაზდად ჩვენება არარა მყოფისა E“ (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ მეტყველებაშიც დასახელებული მნიშვნელობით დასტურდება ლანდი – აჩრდილი, მოჩვენება, მოლანდება; (ჭარაია, 1997). ლაზურში ლანდე//ლანდი – აჩრდილი; ლანდაფა – მოლანდება (თანდილავა, 2013).

ა. ლლონტის ლექსიკონის მიხედვით, აღნიშნული სემანტიკით ლანდი გამოიყენება ლექსურში, ჩრდილი, რომელზე გადავლა ადგილობრივი ხალხური წარმოდგენით აკრძალულია; გურულში, იმერულში, აჭარულსა და ლექსურში ერთი ამოხვევა ძათია აბრეშუმისა; ქსოვის ერთეული. ერთი ლანდი 40 ძათს შეიცავს (ლლონტი, 1984). ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა მეგრულ-ლაზურისა და სალიტერატურო ენისათვის უცხო არ არის.

როგორც ვხედავთ, ლექსემის საბასეული მნიშვნელობა, აქტიურად აქვს შენარჩუნებული მეგრულ-ლაზურს.

ლარტყა

„სინათლის ანარეკლი ლარტყებსაც მოსდებოდა. მათზე ჩამოკიდებულ გიშერივით შავსა და მკვრივ ლოლუებზე ათამაშებულიყო“ (ქიაჩელი, 1985:525).

„მალლა ჭერში ჯარგვალის გაჭვარტლულ კაკუტებსა და ლარტყებს შესცქეროდა“ (წულეისკირი, 1977:12).

ბგერადობით მეგრული იერის ერთეული დასტურდება საბას ლექსიკონში **ლარტყა** - ბრტყელი ლატანი; ლატანი ბრტყლად გათლილი (ორბელიანი, 1991-1993) და ქეგლ-ში **ლარტყა** - ოთხკუთხა და ბრტყელი ძელი სხვადასხვა დანიშნულებისა (ქეგლი).

მეგრულ მეტყველებაში **ლარტყა** არის სახურავის ძელი, რომელზედაც მაგრდება ყავარი და კრამიტი (ყიფშიძე, 1914; ქაჯაია, 2001-2002). **ლა-** (<სალიტ. **სა-** ფარდი) პრეფიქსით წარმოებაზე მიუთითებს ვ. თოფურია, როცა **რ-ტყ-** ძირს აკავშირებს სალიტერატუროს **მო-რტყ-მა** და **სა-რტყ-ელ-თან** (თოფურია, 1979:93).

ლარტყა გურულშიც გამოიყენება „თხელი და ვიწრო ფიცარი, ხმარობენ სახლის სახურავის გასამართავად; მასზე კრამიტს ალაგებენ“ (ღლონტი, 1984).

მართვე

„არწივს ფრენაში გაჭიბრებია ახლად აღნავებული მართვე“ (გამსახურდია, 1990:22).

მეგრულ ლექსიკონებში **მართვე** განიმარტება, როგორც **ბარტყი** (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). საბას ლექსიკონისა და ქეგლ-ის მიხედვით **მართვე** ფრინველთა და მწერთა ნაშიერია (ქეგლი), **მართვ** ზოგად ყოველთა ფრინველთა მართვი ეწოდება, მწერით ვიდრე ირაოთ და ორბამდე (ორბელიანი, 1991-1993). სულხან-საბა ბუღეში კონკრეტულად ასახელებს ყველა ფრინველის მართვეს, ბარტყის სახელებს, მაგ. ყორნის მართვე ბაჯალა, ხოხობისა და კაკაბის **ლაპი**, მტრედის **კუნდი**, ქათმის **წინილი** და ა. შ.

ფუტკრის ნაყარის მნიშვნელობით დასტურდება **მართვე** მთიულურსა და გურულში „ფუტკრის ნაყარი; **იმართვეს**, ფუტკარი იყრის, მართვეს გამოუშვებს ფუტკარი; მართვეს გამოსვლა ნაყარი ფუტკრის გამრავლება; სკამ მართვე გამუშუვა ფუტკარმა იყარა (ღლონტი, 1984).

ქეგლ-ის მიხედვით, მართვე სალიტერატურო ენის სიტყვადაა მიჩნეული.

მარულა

„ზუგდიდის მთელი მოსახლეობა მარულას სამზადისით იყო დაინტერესებული“ (გამსახურდია, 1990:135).

მარულა ცხენების შეჯიბრებაა ჭენებაში დიდ მანძილზე (ქეგელი).

პ. ჭარაიას მიხედვით მარულე//მარულა- დოღია, რომელიც მეგრ. რულა - სირბილს, ჭენებას უკავშირდება; მარულე ცხენი - მრბენი ცხენი, მჭენებელი ცხენი. ავტორი საფუძვლიანად მიუთითებს, რომ სიტყვა მარულა მეგრულიდან წარმომდგარი უნდა იყოსო (ჭარაია, 1997).

კ. დანელიას თვალსაზრისით, მეგრულ რულასაგან ნაწარმოებ მა-რულ-ე (მორბენალი) მიმღობურ ფორმას ეყრდნობა სანციისური მა-რულ-ა (მორბენალობა) (დანელია, 1991:625).

ამ შემთხვევაშიც სიტყვის მეგრული გახმოვანება და ფორმოზრივ-სემანტიკური მხარე ნათელია.

მარქათა

„...ბედაურს მოაქროლებს თარაში, რამდენიმე მარქათა ცხენი მიჰყავს არზაყანთან“ (გამსახურდია, 1990:95).

„თოფი ყავარჯნად მოემარჯვებინა და ყაბალახითა და ხალათით შეხვეული მარცხენა ფეხი მარქათა ცხენით განზე წამოეყოლებინა“ (ქიაჩელი, 1927:59).

ლექსიკური ერთეული მარქათა „სათადარიგო, შემცვლელი“ (ქეგელი), ფორმოზრივ-სემანტიკურად იგივეა, რაც მეგრული მარქათა „მეორე ცხენი, რომელიც კაცი რომ არ ზის და ისე მიყავს ცხენოსანს“ (ჭარაია, 1997), ანუ მხედრის მიერ სადავით წამოყვანილი სათადარიგო ცხენი (ქობალია, 2010).

სიტყვის ძირად შეიძლება გამოიყოს ს.ქართ. რქ-, რომელიც დაუკავშირდება მეგრულში არსებულ სიტყვებს: რქია „ქნევა“, მარქიე „მქროლი“, მარქიებელი „მქროლი, მბერავი“; მა-ა პრეფიქს-სუფიქსის დართვით მიღებული ფორმა (მა-რქ-ათ-ა) შორს ვერ იქნება ამ ერთეულთა სემანტიკისგან, ანუ მარქათა ცხენი „სათადარიგო, გასაქროლი ცხენი“. ერთეულის ასეთ გაგებას ამყარებს საბასეული განმარტება მარქათისა „(ოთხფ.) ჯინიბი; მეორე ცხენი აკაზმული“ (ორბელიანი, 1991-1993).

სხვა დიალექტებში განსხვავებული სემანტიკით გვხვდება: მარქაფა¹ (ქართლ.) შოლტი ტყავი; მარქაფა² (ქართლ.) ტივის ხეები, რომლებიც მოფონებულად აქვთ ტივებს მობმული გვერდებზე; მარქაფა³ (ქართლ., კახ.) ნ. საგდულა. საგდულა (გურ.) წისქვილის წყლის გადასაგდები ფიცარი (ლლონტი, 1984).

მარჩხა

მარჩხა- მეგრული არალრმა (გამსახურდია, 1961:962).

სიტყვის მეგრულ წარმომავლობაზე მწერალიც მიუთითებს თავის განმარტებაში მარჩხა „მეგრ. არალრმა“. ქეგლსა და მეგრულ ლექსიკონებშიც ძირითადად დასახელებული მნიშვნელობით დასტურდება: მარჩხი – 1. ჭროლა, ჭრელი (თვალეები); 2. მარჩხი წყალი თხელი წყალი (ქეგლი). მარჩხა – თხელი, არალრმა წყალი; ლექსიკონებში სამართლიანადაა შედარებული მარჩხ- და მეჩხერ- („იშვიათი“) ფუძეები (ჭარაია, 1997).

კ. დანელია მარჩხას წარმოშობით კოლხურად მიიჩნევს მა- (უდრის ქართ. მე-ს) თავსართითა და ძირეული რჩხ-ით. ამ უკანასკნელის შესატყვისად კი ქართ. რეცხ- ძირს მიიჩნევს. მკვლევრის აზრით, ეტიმოლოგიურად მარჩხი უნდა აღნიშნავდეს მრეცხავს. ე.ი. მდინარის თხელ წყალს, რომელიც ქვებს, ლოდებს ხმაურით დაუვლის, თითქოს რეცხდეს (მდრ. მა-რჩხ-ალ-ი „მრეცხელი“) (დანელია, 1991:626).

განსხვავებით ამ მოსაზრებისა, ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ს.ქართ. ფუძედ აღდგენილია *ჩხერ: „ქართ. ჩხერ-/ჩხარ- მე-ჩხერ-ი; მე-ჩხარ-ი მეგრ. რჩხ-ა მა-რჩხა „მეჩხერი“; მარჩხა წყარი „თხელი; არალრმა წყალი“. მე-ჩხერ- ფუძეს კანონზომიერად შესატყვისება მეგრული მა-რჩხა (<მა-ჩხარ- რ-ს მეტათეზისის გზით). მეგრულში ჩქ კომპლექსი არ ჩამოყალიბდა ძირეული ხ თანხმოვნის დისიმილაციური ზეგავლენის გამო. ლაზურში შესატყვისი ძირი არ ჩანს. არ დასტურდება ძველ ქართულში. სულხან-საბას ლექსიკონში გვხვდება: მეჩხარი იშვიათი. მე-ჩხერ-/მე-ჩხარ- იმ ტიპის წარმოქმნილი ფუძე უნდა იყოს, როგორცაა: მე-ტეხ-, მე-დეგ-, მე-რყევ-, მე-თრევ- და სხვ. კ. კლიმოვმა ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღადგინა *მერჩხე- და *მე-რჩხ-ე არქეტიპი“ (ფენრიხ..., 2000:570).

ამ უკანასკნელ ანალიზში, არაა გათვალისწინებული მეგრულ მეტყველებაში ორივე ვარიანტის აქტიური გამოყენება **მა-რჩხ-ა** (წყალთან მიმართებით, თხელი) და **მე-ჩხერ-ი** (იშვიათი, მაგ. მეჩხერი ლაიტი „იშვიათად, აქა-იქ ამოსული სიმინდი“), სადაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ფონეტიკური პროცესი სემანტიკის განსხვავებულობას უკავშირდება.

მდაღე

„მაცრები და მდაღეები განაგრძობდნენ ღრეობას“ (გამსახურდია, 1961:785).

კ. გამსახურდიას განმარტებით **მდაღე** მეგრული სიტყვაა, „დობილი, მეჭვარე ქალი“.

მდაღი ფორმა შესულია სულხან-საბასა და ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში: დიაცვი, სძლის მაცარი (ორბელიანი, 1991-1993); ძვ. ეთნ. პატარძლის მაცარი ქალი (ქეგელი).

მეგრულ ლექსიკონებში ვხვდებით **მ** თავსართის გარეშეც **დაღე** – დადა – დაღე, მდაღე (ჭარაია, 1997). **მდაღე** დასტურდება ლაზურში „ხელისმომკიდე, მეჭვარე; **მდაღობა** – მეჭვარეობა (თანდილავა, 2013).

დასახელებული მნიშვნელობით სხვა დიალექტებში დასტურდება **მდაღე** (კახ.) პატარძლის დობილი; **მდაღი** (რაჭ., ლეჩხ., გუდამაყრ.) პატარძლის მაცარი ქალი (ღლონტი, 1984).

მერეხი

„ღამით მოვიდა ისეთი მერეხი, ცა ფერხად ჩამოდიოდა“ (გამსახურდია, 1992:123).

მერეხი ქველ-ში იმავე მნიშვნელობით დასტურდება, როგორც მეგრულ ლექსიკონებში „თავსხმა, დელგმა“ (ქეგელი); **მერეხი** 1. დელგმა, თავსხმა, კოკისპირული წვიმა; წვიმა და თქეში ქარბუქთან ერთად. 2. გადატ. დიდი ტანის ადამიანი, ძლიერი (ქაჯაია, 2001-2002);

მერეხი მეგრულში დადასტურებული კომპოზიციური სიტყვის **ერეხ-მერეხი** მეორე წევრია. ამასთანავე, სიტყვის მეგრულ წარმომავლობას ამყარებს აქტიური ზმნური ფორმა **მერეხ-ან-ს** „კოკისპირულად წვიმს“.

მრუმე

„მრუმე ღამე დასწოლოდა თვალშეუვლებ ტრამალს“ (გამსახურდია, 1992:226).

მრუმე ქეგლ-ში სულხან-საბასეული განმარტებითაა შეტანილი - „ძვ. ესე არს ბნელად საჩინარი, გინა შავი ბინდის მსგავსი“ (ქეგლი).

მეგრული გახმოვანების ეს ფორმა დასტურდება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტში: „დადიანი ვარდან, გუზან, რომელი **თვალ-მრუმე** ოდენ ყვეს“ (ქართლის ცხოვრება, 1996:359). ამ კონტექსტის მიხედვით, **თვალ-მრუმე** სიტყვის მნიშვნელობა, იგივეა რაც მეგრულ მეტყველებაში - „**დააბრმავეს, ანუ თვალეზი დათხარეს**“.

მეგრულ ლექსიკონებში დასტურდება მ თავსართის გარეშე **რუმე** „ბნელი“ და მისგან ნაწარმოები სიტყვები: **ო-რუმ-ე** „ბნელი ადგილი“, **რუმ-უ-ა/აკო-რუმ-უ-ა** „ბნელე-ბა, დაბნელება“, **სი-რუმ-ა** „სიბნელე“, ზმნური ფორმები: **ო-რუმ-უ-ან-ს** „გედმინ. აბნელებს“, **თოლს ქანგმო-რუმ-უ** „თვალთ დამიბნელდა“, **და-რუმ-უ** „დააბნელა, ჩამოაბნელა“, (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997; ქობალია, 2010);

შდრ. რუმვა (იმერ.) ხშვა, გმანვა; დარუმვა დახშვა, ჭუჭრუტანების დაგმანვა, რომ სინათლე არ შემოვიდეს (ღლონტი, 1984).

ოჩოკოჩი

„იგი მართლაც ოჩოკოჩს მიაგავდა ენგურის ჭალებში მოხეტიალეს“ (გამსახურდია, 1990:26).

„შესდგა ანდრო, შეათვალიერა უცნობი, რომელიც ოჩოკოჩად მოეჩვენა ამ ღამეში“ (ქიაჩელი, 1927:32).

„ჭინკა და ოჩოკოჩი ადამიანს ტყეში გზას უბნევს“ (წულეისკირი, 1977:12).

იმდენად ნათელია სიტყვის მეგრული წარმომავლობა, რომ შეუძლებელია ყურადღების მიღმა დარჩენოდა ქეგლ-ის სარედაქციო კოლეგიის რომელიმე წევრს, მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ამაზე მითითება არაა განმარტებისას: **ოჩოკოჩი** - ცრუმორწ. ძველი ხალხური თქმულებით – მავნე არსება, ტყის კაცი (ქეგლი).

ი. ყიფშიძე მას განიხილავს **კოჩი-ს** ბუდეში **ოჩო-კოჩი** (ყიფშიძე, 1914), სხვა ლექსიკონებში კი ცალკე ერთეულად გვხვდება: „ტყის კაცი, ვაც-კაცი; ანუ ის ზღაპრული არსება და ღვთაება, რომლის სხეულის ერთი ნაწილი თხისაა, მეორე კი ადამიანისას

მიავაგვს. **ოჩო-კოჩი** (თხა კაცი) ამბობენ ისეთ კაცზე, რომელსაც ტანი ხშირი თმით აქვს დაფარული, ბანჯგვლიანია, აქვს დიდი ულვაშები (ქაჯაია, 2001-2002); ნადირთ ღვთაება, ტყის კაცი, ტყიური, რომელსაც ვაცის ჩლიქები და რქები აქვს, ხშირი ბანჯგვლები და მკერდზე საჩეჩელივით ამოჩრილი ძვალი, რომელზედაც წამოიხევეს ხოლმე მსხვერპლს (ქობალია, 2010).

შდრ. ოჩკოჩე (ლეჩხ.) ტყის კაცი, ოჩოკოჩი (ღლონტი, 1984). სამწიგნობრო ენაში აქტიურად გამოიყენება ეს სიტყვა-ფორმა.

საანალიზო ერთეული კომპოზიციური წარმოებისაა - **ოჩო+კოჩი** „ვაცი+კაცი“.

თითოეული ელემენტის ეტიმოლოგიაზე მეცნიერები შენიშნავენ:

პროფ. მ. ჩუხუას „ქართველურ ენა-კილოთა შედარებით ლექსიკონში“ მეგრ. **ოჩო-ს** შესატყვისობა შემდეგნაირადაა წარმოდგენილი: „ს.-ქართვ. ***ჯაცა** „გრძელი ხის ჯობი, ბოძი“ > ქართ. **ვაცა-** : ზან. **ოჩო-**.

ქართ. **ვაცა-** დაკავშირებულია იმერულ **ვაცა-მ** „მთავარი ბოძი, რომელზედაც დადგმულია სახლის თავი“ და გურულ „სახლის სახურავის მწვერვალი და მთავარი ბოძი“ მნიშვნელობებთან. ზანური **ოჩო-ს** სემანტიკა კი - „გრძელი ჯობები, რომლებსაც ფეხების დასადგმელი კაუჭები აქვს“ - ოჩო-ფეხები.

ქართული **ვაცა-** ფუძის შესატყვისი ზანური ეკვივალენტი **ოჩო-** უნდა ჩანდეს კომპოზიციური აგებულების სიტყვაში ოჩო-ფეხები. ამის საფუძველს იძლევა ბგერათ-შესატყვისობის ჩვენება ქართველურ ენებში, რასაც მხარს უჭერს სიტყვის შინა-არსობრივი მხარეც“ (ჩუხუა, 2000-2003:99).

ფვიქრობთ, სემანტიკური კავშირის გათვალისწინებით, ლოგიკური იქნება მეგრულში დადასტურებული **ოჩი** - ყოჩი, მამალი თხა (ლაზური - **ბოჩი** (თანდილავა, 2013)) დაუკავშირდეს სალიტერატურო **ვაც-ი** ფუძეს. ის მნიშვნელობები კი, რომელიც წარმოდგენილია იმერულიდან და გურულიდან შეიძლება მეორეულად ჩავთვალოთ.

მაშასადამე, მეგრ. **ოჩი** : ქართ. **ვაცი** სემანტიკურად იდენტური ერთეულებია და **ოჩოკოჩში** ნაგულისხმევი მნიშვნელობაც მას უკავშირდება - ვაცკაცი, ტყიური კაცი.

განსახილველი კომპოზიციის მეორე კომპონენტისთვის აღდგენილია *კაც¹- არქე-ტიპი: ქართულ კაც- (<*კაც¹-) ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული კორ-, ლაზური კორ- და სვანური ჭ²შ- (*ც¹>ჩ>შ და კ>ჭ პროცესები)(ფენრიხ..., 2000:265).

ოჩოკოჩი ფორმოზრივ-სემანტიკურად მეგრული წარმოშობის ერთეულია, რომელიც დამკვიდრდა სალიტერატურო ენაში იმავე მნიშვნელობით, როგორც მეგრულშია. **ჯარგვალის**, **ბორკილის** მსგავსად ამ შემთხვევაშიც საკამათო არ უნდა იყოს მეგრულად კვალიფიციირების საკითხი.

პეტელი

„შემოესმა ხათუნას დაჭერილი თხის გულსაკლავი პეტელი“ (გამსახურდია, 1990:457).

„ბიჭა ბატკანი ხან ხელში აყვანილი მიჰყავდა, ხანაც პეტელ-პეტელით უკან მისდევდა“ (წულეისკირი, 1977:183).

პეტელი „თხისა და ცხვრის ხმიანობა, - კიკინი, ბლავილი“ (ქეგელი), მეგრული გახმოვანების სიტყვაა, რომელიც რვატომეულში აღნიშნული არაა.

ხმაბაძვითი ერთეული **პეტელი** მეგრულში კიკინს, თხის ძახილს, ხმიანობას აღნიშნავს (ჭარაია, 1997). დასტურდება ზმნური ფორმა **პეტელ-ან-ს** - თხა (შხური) **პეტელანს/ც** „თხა კიკინებს“ (ციფშიძე, 1914).

პეტელი იხმარება გურულში - „თხის კიკინი“ (ღლონტი, 1984).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში ამჯერად შესულია **გაიპეტელებს** ფორმა „პეტელის ხმას გამოსცემს; პეტელით გაივლის“. რვატომეულში ეს ფორმა არ დასტურდება, ნათელია ლექსიკონის შევსებასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ კვალიფიციირება არ ხდება. საუარაუდოა, სათანადო ტომში შევა მეგრული **პეტელანს** ზმნის შესაბამისი სალიტერატურო ზმნური ფორმა.

ჟვერი

„სხვა პირობებში ჩვენ საგანგებოდ ვაგროვებთ ჟვერს“ (გამსახურდია, 1961:34).

„ნაყოფის სიმრავლით ძირს დაზნეწილ ტოტებს კარგა მოზრდილ ხეს ჟვერით აკრავდა“ (ქიაჩელი, 1985:373).

„ნაწვიმარზე, ჟვერსა და შქერში სულ მთლად დასველებულიყო“ (წულეისკირი, 1977:322).

ქველ-ში სანყის მნიშვნელობად საბასეული განმარტებაა მოხმობილი: **ჟვერი** - 1. ფოთლიანი რტო (საბა). - შტო, რომელსაც ფოთლები შერჩენილი აქვს. 2. კუთხ. (იმერ.) ჭოკი, ხალა. 3. კუთხ. (ლერხ.) „ბრგე, დიდი, ახოვანი“ (ქველი).

ჟვერი - ბურღუ, სქლად ამოსული მაღალი უვარგისი ბალახი (ჭარაია, 1997); ნამიან, სველ ბალახზეა გამახვილებული ყურადღება ო. ქაჯაიასა და ა. ქობალიას ლექსიკონებშიც.

საინტერესოა მეგრულში გამოყენებული ა განმარტების **ჟვარ-უ-ა** „განმენდა, გასუფთავება უვარგისი ბალახისგან“, ზმნური ფორმა - **ჟვარ-უნ-ს** „ასუფთავებს ჟვერისგან“, **გო-ჟვარ-ილ-ი** „განმენდილი უვარგისი ბალახისგან“. ამავე ძირს ემყარება ფორმები: **ჟვარ-ჟვალ-ი** „ჟონვა, ტირილი“, **ი-ჟვარჟვალ-უ** „ჟონავს, ცრემლით ტირის“; ლაზური **ჟვარ-ოჟვარუ** (ვინ.) დარღვევა, ლენვა (თანდილავა, 2013)

შღრ. ჟვერ- ძირი დიალექტებშიც ძირითადად დასახელებული მნიშვნელობებით დასტურდება: მაგ.: **ჟვერი** (გურ., ქვ. იმერ.) ცუდი ბალახი ერთად სქლად ამოსული; ფოთლოვანთა ბუჩქნარი; ეკალ-ბარდის ბუჩქნარი; ფოთლიანი რტო. **ჟვერი** - (აჭარ.) - მცენარის ფოთოლი საზოგადოდ. **ჟვერო** - (გურ.) ხის ფოთოლი; ფოთლოვანი მცენარეულის ბუჩქნარი. განსხვავებული სემანტიკისაა **ჟვერი** (ლერხ.) ბრგე, დიდი, ახოვანი. **ჟვერება** - (გურ.) გალახვა, დაჟვერვა, ცემა; **ჟვერა** დაარტყა. **ჟვერვა** - (იმერ.) დაქანცვა, დაღლა; რტყმევასაც ნიშნავს (ღლონტი, 1984).

პროფ. მ. ჩუხუა **ჟვერ-** ფუძეს უკავშირებს **ზვარ-** („დიდი ვენახი“) ძირს. მისი თვალსაზრისით, „მათ საერთონარმომავლობას ფორმალური თვალსაზრისით წინააღმდეგობა არ ახლავს; შღრ. ქართ. ა : ზან. ე (<ო) - ქართ. ძარღვ-ი : ზან. ჯერღვ-ი < ჯორღვ-ი, ქართ. ტყავ-ი : ზან. ტყებ-ი < *ტყობ-ი... ასევე ქართ. ზვარ-ი : ზან. ჟვერ-ი < *ჟვორ-ი. მნიშვნელობის მხრივაც სიახლოვეზე მიუთითებს: ქართულში დადასტურებული დიდი (ბევრი) ვენახის სემანტიკის გამოძახილად მივიჩნევთ მეგრულში გავრცელებულ მრავალი მცენარის (ერთად ამოსულის) გაგებას. სხვა დასავლურ დიალექტებში (გურ., იმერ., აჭარ.) ფიქსირებული **ჟვერ-** ფუძე ზანური წარმომავლობისად მიგვაჩნია, რაზეც ფორმალურ-სემანტიკური იდენტურობა მიანიშნებს. ს.-ქართვ. *ზტ-არ-„მრავალი ვაზი (ყურძენი) ერთად; ვენახი (დიდი)“ > ქართ. ზვარ-ი : ზან. ჟვერ-ი < *ჟვორ- (ჩუხუა, 2000-2003:103).

ლ. კელაურაძე სტატიაში „დამატებანი ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის“, ს. ქართვ. დონეზე აღადგენს **ჟჷერ-** ძირს, ქართ. **ჟვერ-**ის კანონზომიერ შესატყვისად მიიჩნევს კოლხ. ზმნურ **ჟვარ-** ძირს. ამოსავალი **ჟჷერ-** ძირის მნიშვნელობად „**ნედლ რტოს**“ >**წვეპლას** და **განწვეპლას** მიიჩნევს (კელაურაძე, 2013:13).

ჩანს, გათვალისწინებული არაა მეგრულში გამოყენებული ე გახმოვანების ფორმებიც: **ჟვარი (ჟვარუნს): ჟვერი.**

როკაპი

„შუაში უშველვებელ ცეცხლს ტაბაკონას როკაპი უჯდა“ (გამსახურდია, 1961:737).

„ათასი ხელის ჩხირებზე დამყარებულ ასკოკიან სანახელებზე თმაგაშლილი უკბილო როკაპი ვაჟკაცივით გადამჯდარიყო ასკილის შოლტით შეიარაღებული“ (ქიაჩელი, 2012:88).

„ცხენის კუდზე გამოსაბმელი ქალია, როკაპებისა და ტარტაროზების გამოგზავნილია, მაზაკვალია, ეშმაკისა და ჭინკას სულია!“ (წულეისკირი, 1977:246).

როკაპი 1. ცრუმორწ. კუდიანების უფროსი, წარმოუდგენიათ ბებერი დედაკაცის სახით; 2. გადატ. უშნო, ავი და ყბელი დედაბერი (ქეგლი).

მეგრულ ლექსიკონებში დადასტურებულია **როკაპი//როპაპი** კუდიანთა, (მზაკვართა) უფროსი, კაპასი დედაკაცი (ჭარაია, 1997); მოხუცი გრძნეული ქალი. დასავლეთ საქართველოში როკაპათ მდედრობითი სქესის კუდიანების უფროსს გულისხმობენ. ქვემო იმერლები და ოდიშელები როკაპის ბინათ ტაბაკელას მთას თვლიან (ცხენის წყლის მარჯვნივ, ხონის პირდაპირ). გადატ. გამხდარი, კაპასი და ავი ქალი; ხნიერი, ბებერი (ქაჯაია, 2001-2002);

შესაძლებელია ამ ძირს უკავშირდებოდეს მეგრულში დადასტურებული ზმნური ფორმა: **ი-რკაპ-უ** „იკბინება, კაპასობს“, მეტსახელი **რკაპ-ი-ა//რკაპ-უნ-ი-ა** „კაპასი“.

გურულსა და იმერულში **როკაპი** აღნიშნავს კუდიანი ქალების უფროსს; გადატ. კაპასი, ავი, ბოროტი ქალი (ლლონტი, 1984).

აღსანიშნავი ფაქტია, რომ ალ. ლლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“ **როკაპი** ის გამონაკლისი ფორმაა, რომელსაც სხვა დიალექტებთან ერთად მეგრული აქვს მიწერილი.

რული

„სამხრეთის ალერსიან სხივზე მეოცნებეს რული შემპაროდა და შელამებულზე ცვარის სიგრილემ გამომალვოდა“ (გამსახურდია, 1992:49).

ერთეული დასტურდება ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონში და ქველ-შიც: **რული** მცირე რამ ძილი (ორბელიანი, 1991-1993); მსუბუქი ძილი, თვლემა (ქველი).

მეგრულში გამოიყენება ორი ვარიანტი **რული** და **ლური**. ლექსიკონებში ძირითადი განმარტება გაკეთებულია **ლურ**-ზე „ძილი“ (ჭარაია, 1997; ყიფშიძე, 1914). ზმნის პირიან ფორმებში პირველი სერიის ანმეოს წრეში გამოიყენება **ლურ**- ვარიანტი: **ბ-ლურ-ს** „მძინავს“, **რ-ლურ-ს** „გძინავს“, **ლურ-ს** „ძინავს“ (ბლურდუ, რლურდუ, ლურდუ; ბლურდას, რლურდას, ლურდას), სხვა დანარჩენ შემთხვევაში, მათ შორის კაუზატივის ფორმიან ყველა დროში (თუ მწკრივში) **რულ**- ძირი (მაგ. ქვდა-რულ-ე „დააძინე“), ასევე ნაზმნარ **ლო-რულ-აფ-ა** „ძილი, დაძინება“ ფორმაში.

სულხან-საბასთან **რულ**- ძირიანი ფორმები დასტურდება: **რული** (+ 131, 4 ფსალმ. ZA) მცირე რამ ძილი ZAB. **მიერულა** (3, 18 ნაომ) მიეძინა ZAa. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამოსავალი ფორმაა **რულ**-.

ტაბაკი

„სასადილო ოთახში მარმარილოს სუფრის გარშემო მეგრული „ტაბაკების“ მსგავსი სამი დაბალი სკამ-ლოგინი იდგა“ (გამსახურდია, 1961:771).

ქველ-ისეული **ტაბაკი**-ს განმარტება უკავშირდება „არაბულ ტაბაკს („თეფში, სინი“) ხის მოზრდილი სინისმაგვარი თეფში, ხმარობენ, ჩვეულებრივ, ხორბლის სარკვევად; იგივეა, რაც ტაბლე (ქველი).

პ. ჭარაიას განმარტების მიხედვით, **ტაბაკი** არის „სუფრა, ტაბლა. ლურელს ტაბაკი ქუდუდგეს: მკვდარს (მიცვალებულს) ტაბლა დაუდგეს. ე.ი. მიცვალებულის მოსახსენებლად ტაბლე გააკეთეს (ჭარაია, 1997); ფიცრის დაბალი მაგიდა ოთხი ფეხით; დაახლოებით 2-3 მეტრი სიგრძისა და ორმოციოდე სმ. სიმაღლის მაგიდა, სახეცვლილი ბედე და ხონჩა, მათგან განსხვავებით, განკუთვნილია ბინადარი ცხოვრებისთვის და ფეხიანია, ზოგჯერ ზედ ამოჭრიან ჩაღრმავებებს შეჭამანდისთვის ან სწორია და ზედ აგებენ ღომს; სანესო სუფრა მიცვალებულისთვის, საკურთხი (ქაჯაია, 2001-2002;

ქობალია, 2010). ი. ყიფშიძე ამავე ძირს უკავშირებს ადგილის სახელს ტაბაკოლა, ტაბაკოდა, ტაბაკელა (<ტაბაკი+გოლა), ტაბაკონა (ყიფშიძე, 1914), თუმცა ვფიქრობთ, ეს საკითხი დამატებით დაკვირვებას მოითხოვს.

მართებული იქნება მეგრულში დადასტურებული ფორმა **ტაბაკი**, დაფუძვნიროთ საბას ლექსიკონში ფიქსირებულ **ტაბლა** (25,23 გამოსლ.) ფორმას: „ფიცრის სუფრა ფეწედი ZA. ტაბლა არს სუფრა და ყოველი ფეწედი ფიცარი წინ სადგმელი B. სუფრა CD. **მეტაბლე** - ტაბლის მოურნე“ (ორბელიანი, 1991-1993).

შ.დრ. ტაბაკი დასტურდება სხვა ქართველურ დიალექტებშიც: **ქართლ.**, **ქიზიყ.**, **ფშ.**, **ლეჩხ.** პატარა თაბახი, ხისაგან გამოთლილი სინისებრი ჭურჭელი; მთლიანი ხისგან ჩარხში გამოჭრილი მრგვალი ჭურჭელი, ზედ პურსა და ხმელ საჭმელს აწყობენ; დაბალი სუფრა, გრძელი ფიცარი ოთხ ფეხზე საჭმლის დასადებად და მოსასხდომად (ღლონტი, 1984).

ტანმორჩილი

„დეუარდინდეს თან ახლავს თავისი ტანმორჩილი ცოლი“ (გამსახურდია, 1961:640).

„მის პირდაპირ ტანმორჩილი და უბრალოდ ჩაცმული ორკეთელი იდგა“ (ქიაჩელი, 1985:512).

„ორი დიდი ცაცხვის ხე და ტანმორჩილი წაბლები იდგნენ“ (წულეისკირი, 1977:207).

ტანმორჩილი - მორჩილი ტანისა, ტანდაბალი (ქეგლი).

ერთეული კომპოზიციური წარმოებისაა **ტან+მორჩილი**. ჩვენთვის აქ საინტერესოა სიტყვის მეორე კომპონენტი, რომელიც ქეგლ-ში ცალკე ლექსიკურ ერთეულადაა შეტანილი - **მორჩილი** - 1. ვინც ან რაც ემორჩილება (ვისმე ან რასმე), სხვისი ნება-სურვილის უხმოდ, წინააღმდეგობის გაუწევლად ამსრულებელი (ქეგლი).

ამ კონკრეტული კონტექსტიდან გამომდინარე, **ტანმორჩილი** ფორმა იძლევა საშუალებას მორჩილი ერთეულს დაემატოს ის მნიშვნელობა, რაც მეგრულში დამატებით აქვს და ტანმორჩილი ფორმაშიც იგულისხმება. **მორჩილი** - მოჰატარავე, პატარა; მორჩილი (ჭარაია, 1997).

ლ. ქიაჩელი პატარა, დაბალის მნიშვნელობით ცალკე ერთეულად იყენებს მორჩილს წინადადებაში: აფხაზი გლეხი, რომელსაც მთელი აფხაზეთი იცნობდა

როგორც ემხას ძიძიშვილს და მის განუყრელ მხლებელს, **მორჩილი** ტანის კაცი იყო, ხმელი, მაგრამ ნაკვთიანი, სწორად სხმული, - მარდი და მოქნილი, როგორც გარეული შავი კატა (ქიაჩელი, 1933:37).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ლექსიკონში აუცილებლად უნდა აღინიშნოს **მორჩილის** ის მნიშვნელობაც, რაც მას საეკლესიო ტერმინოლოგიაში აქვს: **მონასტრის სამონაზვნე ან საბერო წვერი, აღკვეცამდე.**

ფაცხა

„იმ დღეს ხელცარიელი რომ შევბრუნდი ფაცხაში, იონა ლოგინზე ჰიალმა იწვა და ხმამაღლა გალობდა“ (გამსახურდია, 1992:172).

ქეგლ-ის განმარტების მიხედვით: **ფაცხა** 1. წნული სახლი (საბა), უჭერო, უიატაკო ქობი ისლით, ჩალით და მისთ. დახურული. 2. კუთხ. (ზ. იმერ.) წისქვილის ქვაზე დადგმული პატარა კალათა, რომელშიაც ჩადის სიმინდი ხვიმირიდან. 3. კუთხ. (ზ. იმერ.) ორკაპა რკინის საყრდნობი (წისქვილში), რომელზედაც დაცმულია წისქვილის ფეხი. 4. ქათმის სანინკარა.

მეგრულ ლექსიკონებში **ფაცხა** „წნელის (დანული) სახლია“ (ჭარაია, 1997). დასტურდება ლაზურშიც **ფაცხა** „კარავი, ფაცხა, ქობი, პატარა სახლი“ (თანდილავა, 2013).

ა. ლლონტის ლექსიკონის მიხედვით, ფიქსირდება გურულშიც: **ფაცხა¹** წნელით მონული უჭერ-უიატაკო, ისლით დახურული ქობი (ლლონტი, 1984).

ვფიქრობთ, სიტყვა მეგრული გახმოვანებისაა. ის შორს არ უნდა იყოს **ფეცხი** „ფიჩხი“ სიტყვისაგან.

შანა

„წმ. კონსტანტინეს შანა მქონია კისერზე შებმული“ (გამსახურდია, 1961:672).

კ. გამსახურდიას განმარტებით **შანა** ავგაროზს ნიშნავს. ამ მნიშვნელობას დიდად ვერ დაშორდება ქეგლ-ის განმარტება - ცრუმორწმ. რაიმე ნივთი (უპირატესად ლითონისა), რომელსაც შეულოცავდნენ და ყელზე (მაჯაზე) აბამდნენ ვითომდა ავი თვალისაგან (ავი სულისაგან) დასაცავად (ქეგლი).

საბას მიხედვით **შანა** სანდო ნიშანია (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულში ამ ლექსემას უფრო კონკრეტული მნიშვნელობაც აქვს - საქმროს მიერ საცოლისადმი მიტანილი ნივთი დასანიშნავად. ვხვდებით ზმნურ ფორმას **შანუა** – დანინდვა, დანიშვნა, დაშანვა (ჭარაია, 1997);

შდრ. ფშ., მოხ. შანა: ყელზე შებმული შენალოცი (ფული ან სხვა რაიმე)(ლლონტი, 1984).

ვფიქრობთ, ქეგლ-ში **შანას** მეგრული კონკრეტული მნიშვნელობაც დაემატოს შესაბამისი კვალიფიკაციით.

შარა

„ნელი ნაბიჯით მიჰყვა წისქვილისაკენ მიმავალ საურმე შარას“ (გამსახურდია, 1961:89).

„სოფელი შარაზე იყო გამოფენილი, ჯურგუს ჭიშკართან იდგნენ“ (წულეისკირი, 1977:18).

შარა-ს ანალიზისთვის იხ. თემშარა გვ. 119.

ჩამური

„ერთი ძველებური საცეხავა - „ჩამურიც“ უნდოდა შეერჩინა“ (გამსახურდია, 1992:176).

ქეგლ-ის მიხედვით **ჩამური** ერთგვარი საცეხველია, როდინისებურად ამოღ-რუტნული დიდი ქვა, რომელშიც ყრიან ბრინჯს, ღომს (ზოგჯერ ხორბალს) და ცეხვავენ.

პ. ჭარაიას ლექსიკონში შესულია **ჩამურე, ოჩამურე** - ჩამური, ღომის საცეხველი (ჭარაია, 1997); **ჩამური** იყო ხისა და ქვისაც. გარჩეული ღომის თავთავებს ყრიდნენ ჩამურში და ცეხავდნენ (ქაჯაია, 2001-2002); ითლებოდა მთლიანი მორისაგან, ზედაპირს ღრმად ამოჭრიდნენ მარცვლისთვის (ქობალია, 2010).

ეს ერთეული მეგრული გახმოვანებისაა, რომელშიც გამოიყოფა **ჩამ-** ძირი: **ჩამ-ურ-**ე, **ო-ჩამ-ურ-ე**, რომელიც ნაწარმოებია -ე სუფიქსითა და დანიშნულების **ო-ე** (<სა-ო) კონფიქსით. ამავე ძირისაა ლაზურში დადასტურებული **ჩამურ:ოჩამურე//ონჩამურე** საცეხველი მანქანა (თანდილავა, 2013). **ჩამური** გვხვდება **გურულშიც** ღომის საცეხველი (ლლონტი, 1984).

ჩაფულა

„ბაღღებს საზამთროდ ჩაფულებს მაინც ვუყიდი-მეთქი“ (ქიაჩელი, 1985:369).

ჩაფულა-ს საბასეული განმარტება „ფერჯის საცმელი“, მოხმობილია ქეგლ-შიც და განმარტებულია როგორც უქუსლო, დაბალყელიანი ფეხსაცმელი, ნულა (ქეგლი). ი. აბულაძის ლექსიკონში განმარტება როგორც „ქალამანი“ და საილუსტრაციოდ გამოყენებულია ციტატა გ. მთაწმინდელის „იოვანე და ეფვთიმეს ცხოვრებიდან“. განმარტებიდან გამომდინარე, კ. დანელია მიიჩნევს, რომ სულხან-საბამ სწორედ ამ ლიტერატურული წყაროდან იხელმძღვანელა (დანელია, 1991:621).

პროფ. რ. შეროზია ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ საბას ლექსიკონში შეაქვს რედუცირებული ფორმა „**ჩაფულა**“ და ურედუცციო „**ჩაფულა**“-ც. გ. მთაწმინდელთან პირველი დასტურდება (ჩაფულა), მაგრამ სულხან-საბა განმარტავს მეორეს (ჩაფულა). აქედან გამომდინარე ფიქრობს, რომ „ამ შემთხვევაში იგი აღებულია უშუალოდ მეგრული მეტყველებიდან და ამიტომ მითითებულია მისი ზოგადი მნიშვნელობა – „ფერჯის საცმელი““ (შეროზია, 2015:195).

კ. დანელია განიხილავს **ჩაფულა-ს** კომპოზიტურ წარმოებას: „**ჩა/ფულ-ა**. პირველი ნაწილი **ჩა** (<***ჩალ//ჩენ**) ფეხის მნიშვნელობის ძირი ჩანს, რომელიც დაცული უნდა იყოს ფუძეებში: **ჩალ-უა** „ხელის შეშლა“ (ეტიმ. შეფერხება), **ჩან-ჩალ-ი** „ცუდი სიარული“ (ეტიმ. ფეხის თრევით სიარული), **ჩანგალი** „ბარბაცით სიარული“ (ეტიმ. უფეხოსავით სიარული: **ჩან** „ფეხი“, **გა** უქონლობის უ პრეფიქსის ფარდი, შდრ. **ტვინ-გა** უტვინო), **ჩორქო** „ქაჩაჩი“ (ეტიმ. ფეხის რქა), ხოლო მეორე ნაწილი **ფულ-ა** შესატყვისია ქართ. **ფალ-ისა**: **და-ვ-ფალ**>***ლო-ვ-ფოლ**>**ლო-ვ-ფულ**. ასე რომ **ჩაფულა** ეტიმოლოგიურად არის „ფეხის დაფარვა“ (დანელია, 1991:622).

ჩან- ძირი მეგრულ მეტყველებაში გამოიყენება **ცერას** მნიშვნელობით, ამასთან ის იხმარება წყვილში **ჩან-კითი** „ცერა თითი“. აქედან გამომდინარე, შეიძლება გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ **ჩაფულა//ჩაფულა** ფორმაში **ფულ-//ფლ-** „ფლობა, დაფლობა“ ძირი გამოიყოს და **ჩა-** სალიტ. ზმნისწინისეულად მივიჩნიოთ; წარმოდგენილი დაყოფის მიხედვით კი ჩამოყალიბდეს ეტიმოლოგია „ჩასაფლობი“. ამ ეტიმოლოგიას უნდა მიყვებოდეს მეგრულ მეტყველებაში დადასტურებული ფორმები **ო-ჩა-ფლ-ე//ოჩაფლე თირი** „რაშიც ჩაფლობა შეიძლება; კოჭებამდე ჩასაფლობი თოვლი“.

ი. ყიფშიძესთან ვხვდებით ვარიანტებს **ჩათულა/ჩათლა/ჩათვლა/ჩათია** (ყიფშიძე, 1914); **ჩათულა/ჩათლა** „ქალამანი, წულა, ჩათულა“ (ჭარაია, 1997, თანდილავა, 2013).

ჩათული-ა აჭარულში ფეხსაცმელების აღმნიშვნელია (ლლონტი, 1984).

ცალფა

„ცოლობაც პიროვნული მონობის ცალფა ნილაბია“ (გამსახურდია, 1961:649).

ცალფა – ცალმაგი, ცალკეცი, ცალპირი, ცალწვერი (ქეგლი).

ცალფა – ცალი, ორი ტოლისაგან ერთი; ცალიფა, ცალფა; ცალმხრივი, ერთი წყება (ჭარაია, 1997).

ჩვენთვის ამ შემთხვევაში საინტერესოა **-ფა** ელემენტი, რომელიც „ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონში“ ასეა განმარტებული: „-ფა - სუფიქსი-მორფემოიდი, რომელიც დაერთვის რიცხვით სახელებს და გამოხატავს ჯერადობას; ორ-ფა, სამ-ფა, ათ-ფა... ერთ-ი რიცხვითი სახელის ნაცვლად გამოიყენება ცალ-ი:ცალ-ფა... **შენიშვნა:** მიღებულია ფართ-ი ფორმის ცვებით: ორ-ფართ-ი>ორ-ფა (კომპოზიტი გააზრებულ იქნა წარმოებულ ფორმად)“ (ჯორბენაძე..., 1988:407).

ქეგლ-ის მიხედვით **-ფა**¹ კუთხ. (იმერ. გურ.) იხმარება რიცხვით სახელებთან მეორე შემადგენელ ნაწილად (ორ-ფა, სამ-ფა) და ნიშნავს: ფენს, კეცს, -მაგ-ს (ორ-მაგი. სამ-მაგი) (ქეგლი).

პ. ჭარაია **-ფა**-ს უკავშირებს ნაქსოვის კეცს ან მაგს. უირ-ფა, სუმ-ფა, - ორ-ფა ანუ ორმაგი, სამმაგი (ჭარაია, 1997); ო. ქაჯაია და ა. ქობალია კეცთან ერთად ასახელებენ ფენას (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010).

ვფიქრობთ, **-ფა** ელემენტის **ფენა**-სგან მომდინარეობა უფრო ლოგიკურია.

ჩიქორთული

„ჩიქორთულის აფხაზურით მიუგო...“ (გამსახურდია, 1990:28).

როგორც მოპოველი მასალიდან ჩანს, **ჩიქორთული** - დამახინჯებული; ცუდი, არეული ქართულია (ქაჯაია, 2001-2002); ის გამოიყენება იმერულსა და ქიზიყურშიც (ლლონტი, 1984).

პროფ. მ. ჩუხუა ტ. ფუტკარაძის მონოგრაფიის წინასიტყვაობაში შენიშნავს, რომ „ტერმინი **ჩიქორთული** მეგრულ სინამდვილეში შეიქმნა **სუსტი/ცუდი** ქართულის

სინონიმად (შდრ. სიტყვა-მცირობა, მცირე ქართული ვეფხისტყაოსანში: „არ შეამოკლოს ქართული, არა ემნას სიტყვა-მცირობა“...); ფაქტია მეგრულის **ჩიჩიე-ქართული** (გლახა ქართული) -> **ჩიქორთული** ჯერ სამეგრელოში მცხოვრებ მეგრელთა ქართულ მეტყველებას მიემართებოდა და მხოლოდ შემდგომ ხდება იგი საკუთრივ ქართულში გაუმართავი (არეულ-დარეული), მწირი ქართული მეტყველების აღმნიშვნელი სინონიმური ტერმინი“ (ფუტკარაძე, 2019:17).

პროფ. რ. შეროზია კი მიიჩნევს, რომ **ჩიქორთული** არეული ქართული არაა. კომპოზიტი **ჩიება+ქართული** ელემენტებს გულისხმობს. სემანტიკური გადაწვევით კი მან ზოგადად გაუგებარი საუბრის მნიშვნელობა შეიძინა³³.

ქველ-ში სწორედ ამ მნიშვნელობით დასტურდება: **ჩიქორთული** საუბ. ენის არცოდნის გამო დამახინჯებული (მეტყველება) (ქველი). თუმცა იმდენად, რამდენადაც ფორმობრივ-სემანტიკურად სიტყვა მეგრული წარმოშობისაა, კვალიფიკაცია აუცილებელია.

ცინდალი

„აგერ უვარგის ცინდალს რომ ლათარეში გადააგდებენ, ისე გადმოვარდა შუალამეს ფანჯრიდან ქოსა გახუ“ (გამსახურდია, 1992:181).

ქველ-ის მიხედვით **ცინდალი** იგივეა, რაც კნუტი, მაგრამ მის მეგრულ წარმოშობაზე მითითება არაა. ამავე ფუძისგან ნაწარმოები **ცინდალა** კი მიჩნეულია კუთხურ, კერძოდ იმერულ ფორმად „ცინდალივით, კნუტივით ადამიანი“. ცალკე ერთეულადაა შესული გურულ, იმერულ, რაჭული ვარიანტი **ცინტალი** (ქველი). ეს უკანასკნელი საბასთანაც დასტურდება **ცინტალი** „კატის კნოტი მოდილო; კატის მართვი“ (ორბელიანი, 1991-1993).

გურულში, იმერულში და რაჭულში ფიქსირებული **ცინტალი** ფორმა წარმოადგენს მეგრული **ცინდალის** დ-ს ფონეტიკურად დაყრუებულ ვარიანტს **ცინტალი**.

საანალიზო ერთეული მეგრული გახმოვანებისაა და ქველ-ში ეს უნდა აღინიშნოს.

³³ მოხსენება წაკითხულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართულ უნივერსიტეტში.

ცირა

„ღობის გადაღმა მოჭადლოებულებით იდგა ჯურგუს ლამაზი ცირა - თოლისქვამი“ (ნულეისკირი, 1977:7).

ქველ-ში ცირა-ს საუბრულის კვალიფიკაცია აქვს და გასათხოვარ ქალს, ქალიშვილს ნიშნავს (ქველი).

ცირა - ქალი (გასათხოვარი), ქალიშვილი, გოგონა (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002). მეგრულში და ლაზურში აქტიურად გამოიყენება კომპოზიტი ცირასქუა „ქალიშვილი“. ცირა საკუთარ სახელადაც გვხვდება.

შდრ. გურ., აჭარ. ციცა ქალიშვილი, გოგო.

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში მეგრული ცირა („გოგონა“) დაკავშირებულია ქართულ მცირე, უმცროს ფუძეებთან. „ქართული მ-ცირ-ე ფუძის კანონზომიერი მეგრული შესატყვისი შეიძლება იყოს მეგრული ცირ-ა<*მ-ცირ-ა (ფენრიხ..., 2000:582).

ვფიქრობთ, საკითხის დამატებით კვლევას მოითხოვს შეპირისპირებულ ერთეულთა სემანტიკური განსხვავებულობა.

ძიქვა

„ბუთიას ძიქვა სძვრებოდა“ (ნულეისკირი, 1987:38).

ძიქვა ქველ-ში შესულია კვალიფიკაციის გარეშე, „შარვალი“ (ქველი).

მეგრულში ძიქვა არის „შარვალი“ (ჭარაია, 1997); წელში ანაოჭებული და ტოტემოვიწროებული შარვალი, რომლის ჩაცმა შეიძლებოდა შებრუნებულადაც, რადგან წინაც და უკანაც ერთნაირი იყო; არ ჰქონდა ღილები, სარტყელი და წელზე მაგრდებოდა ხვანჯრით (კურთალარით); უპირატესად იქსოვებოდა ხელით, ყაისნალით, ძირითადად იცვამდნენ მოხუცები და ბალები (ქობალია, 2010).

შდრ. ზ. აჭარ. ძიგვა შარვალი, შეკერილი ოჯახში მოქსოვილი უხეში შალის ნაჭრისაგან (ლლონტი, 1984); ლაზ. ძიკვა - შარვალი (თანდილავა, 2013).

წკურვა

„კერიასთან დაბალი ლოგინი გამოჩნდა, რომელზედაც გულზე ხელებგადაჯვარედინებული და თვალვებდანკურული მიცვალებული ქალი ესვენა“ (ქიაჩელი, 2012:133).

„თვალეები მონკურა პანტემ“ (ნულეისკირი, 1977:24).

საანალიზო ერთეული მეგრული გახმოვანებისაა, რომლის სახელური და ზმნური ფორმა ორივე დასტურდება ქეგლ-ში: **წკურავს** - ('და' წკურა, 'და' უწკურავს) გრდმ. 1. ოდნავ ხუჭავს (თვალეებს), ჭუტავს. 2. უხმარიათ ჭმუხნის ზმნის მნიშვნელობით. **წკურვა** - სახელი წკურავს ზმნის მოქმედებისა: ჭუტვა (თვალეებისა) (ქეგლი).

წკურ- ძირის შემცველი ფორმებია მეგრულ მეტყველებაში **წკურუა** (დახუჭვა), **მოწკურუა** (მოხუჭვა) **გეწკურ-უ-ა** (დახუჭვა, გადატ. დაკარგვა, დაშრეტა (იმედისა)), **თოლგეწკურ-ილ-ი** (თვალდავსებული, მკვდარი), **წკურ-უ-მ-ი-ა**, **წკურუმა სერი** (ბნელი, უკუნი; უკუნი ღამე)...

წკურვა გამოიყენება იმერულშიც „მონკურვა, დანკურვა; დაღვრემა, მოღუშვა, მოქუშვა; მონკურული - დაღვრემილი, მოქუშული“ (ღლონტი, 1984).

წ>წკ გარდაქმნით პროფ. მ. ჩუხუა **წკურ-** ძირს **წურ-** ფუძეს უკავშირებს:

„ქართ. **წურ-**, ი-წურ-ებ-ა, მი-ი-წურ-ა, მი-წურ-ულ-ი.

ზან. (მეგრ.) წკურ-, გინო-წკურ-უ-ა „გადაწურვა“, გეგნო-წკურ-უ „გადაწურა“, იმენდგეგნო-წკურ-ილ-ი = იმედ-გადა-წურ-ულ-ი.

მეგრულში თვისიერებული **წურ-**, **ილა-წურ-უ-ა** „დახრა, ჩახრა“ ქართულიდან არის შეთვისებული. საკუთრივ ზანური **წკურ-** - ქართული **წურ-ის** შესატყვისი - შემორჩენილია ზემოთაღწერილ სპეციფიკურ გამოთქმებში“ (ჩუხუა, 2000-2003, 366).

ამავე ლექსიკონში მეგრ. **წკურ-ი** („კანი, ჩენჩო“) ძირი შეპირისპირებულია ქართ. **ჭურ-ი** („აბჯარი“) ფუძესთან (ჩუხუა, 2000-2003, 387). ვფიქრობთ ეს შემთხვევაც დამატებით კვლევას მოითხოვს.

ვფიქრობთ, მართებული იქნება **წკურ-** ძირის **წკვარ-** ფუძესთან დაკავშირება, მათ შორის სემანტიკური კავშირის სიახლოვეც მეტია:

ქართ. **წკვარ-** წკვარ-ამ-ი „უკუნეთი, ბნელი“ : მეგრ. **წკურ-** წკურ-უმ-ი-ა „ბნელი, უკუნი“ - ***წკუარ->წკვარ>წკორ>წკურ** (ვა>ო მაგ. თვალ:თოლ).

ჯარგვალი

„...იქვე მდებარე ჯარგვალზე მოიკეცა და შავი თავშალით დაიბურა პირისახე“ (გამსახურდია, 1992:235).

„მატარებელმა ჯერ ნაძვნარში მიმოხედა რუსულ ყაიდაზე აშენებულ ჯარგვალის სახლებს ჩაუქროლა“ (ქიაჩელი, 1927:281).

„ბავშვის ცხედარი ჯარგვალში, შუა ადგილას ესვენა“ (წულეისკირი, 1977:5).

ქეგლ-ში ლექსების განმარტებისას აქცენტი არ არის გაკეთებული მის კუთხურობაზე: **ჯარგვალი** - 1. მრგვალი გაუთლელი ხეებისაგან აშენებული (შენობა), ძეგლი; 2. ამგვარად აშენებული სახლი. 3. სპეც. ძელისაგან შეკრული სამ- ან ოთხკუთხა ჩარჩოს სახის სამაგრი გვირაბში (ქეგლი).

ვხვდებით „ქართულ ლექსიკონშიც“: **ჯარგვალი** (ჯარგვალი) - ესე არს ძელინი მოჭდობილნი სამ-ოთხ კუთხედ მაღალი, ვიეთნი კილობანად სახელსდებენ. ლექსიკოგრაფი შესადარებლად გვაგზავნის იმავე მნიშვნელობის ჯარგვალი* (ნუსხებშია „ჯარგვალი“) ერთეულისკენ (ორბელიანი, 1991-1993).

ერთეული კომპოზიციური წარმოებისაა, რომელიც შედგება მეგრ. **ჯა** (ძელი) + **რგვალი** (მრგვალი) ფუძეებისგან. ამაზე მიუთითებს ი. ყიფშიძე განმარტებისას **ჯა** „ხე“; **ჯა+რგვალი** მრგვალი მორების ნაგებობა, (ყიფშიძე, 1914). ეს მეგრული გახმოვანების სიტყვა, დასტურდება სხვა დასავლურ კილოებშიც (გურ., იმერ., აჭარ.). ვხვდებით ლაზურშიც მრგვალი ხის მნიშვნელობით: **ჯაგვალა** - მორი, **ჯაგვალი** - მრგვალი ხე (თანდილავა, 2013).

მიუხედავად იმისა, რომ **ჯარგვალი** ქართველურ სივრცეში უმეტესად თავისუფალი გამოყენებისაა, ვფიქრობთ, ქეგლ-ში მისი **მეგრ.** კვალიფიცირება უნდა მოხდეს.

ზოგადად, მსგავს შემთხვევებში, როცა სიტყვა გახმოვანებით ან ფორმოზრივ-სემანტიკურად მეგრულ-ლაზური, ან სვანური წარმომავლობისაა, აუცილებლად უნდა მოხდეს კვალიფიცირება.

3.3. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ განსხვავებული სემანტიკით დადასტურებული მეგრული ფორმები

თური

„ჯურგუს თურებს თავს დიდი უბედურება დაატყდათ“ (ნულეისკირი, 1977:5).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **თური** შესულია საბასეული განმარტებით „ქორის საჯდომი ZABC“ (ორბელიანი, 1991-1993). მეგრულში მას სხვა მნიშვნელობა აქვს.

თური განიმარტება როგორც მოგვარე; სისხლით ნათესავი; ტომის, მოღვმის წარმომადგენელი. გვარი იყოფა თურებად (მოიცავს 5-6 თაობას) (ქაჯაია, 2001-2002).

მეგრულ-ლაზურში **თური** გამოიყენება ზოგადი მნიშვნელობითაც, როგორც მონათესავეთა ფართო ჯგუფის, შთამომავლის, მოღვმის აღმნიშვნელი. მაგ. ენა მითინს ვაშუ, ვართ ჩქიმ თურს ღო ვართ შხვამ თურს „ეს არავის არ ახსოვს, არც ჩემს მოგვარეს (მოღვმას) და არც სხვის მოგვარეს (ახლობელს)“ (ქაჯაია, 2001-2002).

თურს უკავშირდება ამ მეტყველებაში გამოყენებული ფორმა **უთური** „უჯიმო, უთვისტომო“.

თავი, თავთავი ფუძის შესატყვისად განიხილება **მეგრ. თი**: „ქართ. თავ- ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული და ლაზური **თი** (<საერთოზანური **თოჷ**) და სვანური **შდაჷ/შდა**. მეგრული **თუ-ღო** და ლაზური **თუ-დე** („ქვემოთ“) ზმნიბედები კანონზომიერად უნდა შეესატყვისებოდნენ ქართულ **თავ-და** (თავდაღმა) ზმნიბედას“ (ფენრიხი..., 2000:226).

პროფ. ე. დადიანი კი **თური-ს თი-საგან** მომდინარეობაზე მიუთითებს, რომელიც სახლს, ოჯახს, სახლ-კარს ნიშნავს; **-ურ** სუფიქსის დართვით ნაწარმოები ფორმა აღნიშნავს სახლეულს, ოჯახის განაყოფს (დადიანი, 2007:246).

კაკუტი

„გამურულ კაკუტებზე მჭვარტლის ლოლუები ეკიდა“ (გამსახურდია, 1961:92).

„მაღლა ჭერში ჯარგვალის გაჭვარტლულ კაკუტებსა და ლარტყებს შესცქეროდა“ (წულეისკირი, 1977:12).

ქეგლ-ის განმარტებების მიხედვით: **კაკუტი** 1. კუთხ. (იმერ.) სიმინდის საფუშენი ხელკავი. ღომის საცეხვი - მსხვილი, მოხრილთავიანი. 2. კუთხ. (ლეჩხ.) მარნუხი.

მეგრულში მას დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს **კაკუტი** „ლარდაყინი (სახლის სახურავის ხეა), რომელსაც ეყრდნობა სახლის სახურავი (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997).

ვფიქრობთ, ამ მნიშვნელობის დამატება ერთეულზე, გაამდიდრებს სამწიგნობრო ენის ფონდს.

ლამი/ლამე

„ადგა მიწიდან სილამე და ოსეოთა“ (გამსახურდია, 1992:107).

ეს ერთ-ერთი ის შემთხვევაა, როცა მასალის ანალიზისას მეგრული მონაცემის გათვალისწინებაა საჭირო. ქეგლ-ის მიხედვით: **ლამი** - 1. მდინარის, ტბის ან ზღვის წყლის დანალექი სილა. 2. კუთხ. (ქიზიყ.) უქვო, უკენჭო შავი მინა, ადვილად დასამუშავებელი. 3. ძვ. ნამი, სინოტივე. **ლამიანი** - 1. ლამით დათარული, - დალამული (ადგილი). 2. ნოტიო (ქეგლი).

ლამე მეგრულში ოდნავ სველს, ბოლომდე გაუმშრალელებს, დანამულს აღნიშნავს (ყიფშიძე, 1914). **ლამინი** ხევსურულში წყალში დამხრჩვალის ეპითეტია (ჭინჭარაული, 2005).

პროფ. რ. შეროზია, **ლამ**- ძირის ანალიზისას ემყარება ვეფხისტყაოსანში ფიქსირებულ ფორმებს: „მათ თვალთა ცრემლნი სდიოდეს, მინდორთა **მოსალამენი**“ (223,4); „თვალთაგან ცრემლნი **დალამნეს**“ (952, 2); „მო-ვით-გითხრა ცრემლთა **ლამით?**“ (1116, 4); „მათ ცრემლი **დაილამიან**“ (1623,4), სადაც **ლამ** ძირი სისველესთან (ცრემლის დენასთან) არის დაკავშირებული ისევე, როგორც მეგრულში (შეროზია, 2012:278).

ამ კვლევიდან ჩანს, რომ რუსთველისდროინდელ სამწერლო ენაში **ლამ**- ძირის-თვის მისი დღევანდელი მეგრული მნიშვნელობა უცხო არ იყო.

სხაპი

„როცა ცხენები სხაპის თამაშზე მიაგდეს, აქ ასთამურმა აიღო პირველობა“ (გამსახურდია, 1990:85).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით **სხაპი** კუთხური, კერძოდ კი გურული სიტყვაა და იგივეა, რაც მახე (ქეგლი). ო. ქაჯაიას მეგრულ ლექსიკონშიც განმარტებულია, როგორც ჩიტის დასაჭერი მახე; ხათანგი, კაკანათი და შედარებულია გურულ სხაპთან, ფრინველების საჭერ ძუის მახესთან (ქაჯაია, 2001-2002).

სხაპი ლექსურშიც დასტურდება განსხვავებული მნიშვნელობით - დაკლული საქონლის კისრის ნაწილი (ღლონტი, 1984).

მსგავსი სემანტიკის სიტყვა ამ ძირით ხევსურულ მეტყველებაში დასტურდება **სხაპნი** - „მათრახით, წნელით და მისთ. ცემის ხმა. იქავ შეჯდება ლურჯასა, სხაპნი იქნან მათრახისანი“ (ჭინჭარაული, 2005).

პროფ. რ. შეროზია, ჯერ კიდევ „ვეფხისტყაოსანში“ გამოყენებულ **მონასხაპნი** („სასწრაფოდ გამოშურებულნი, ცხენთა ნავარდით წამოსულნი“) ფორმას³⁴ მეგრულში დადასტურებულ **სხაპ** ძირს უკავშირებს, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობის მოსაზრებას ამყარებს ხევსურულში დადასტურებული **სხაპნი** ფორმის არსებობით - „სწრაფად მისვლა, მიხტომა“ (შეროზია, 2012:278; ზ. სარჯველაძე: **სხაპ** ძირი დაკავშირებულია ფშაურ **გამოვსხვეპ** ფორმასთან).

ვფიქრობთ, ქეგლ-ში **სხაპი** ერთეულს უნდა დაემატოს ერთ-ერთი მეგრული მნიშვნელობა „ნახტომი, ილეთი, ფიგურა ჯირითისა“ (ქობაღია, 2010), ან „ცხენის სწრაფი გაჭენება“.

³⁴ „იგი ვარსკვლავთა ურიცხვნი მოკრბეს ინდოთა სჰანია, შორით და ახლოთ ყველაი მართ ჩემკე მონასხაპნია“ („ვეფხისტყაოსანი“, 408.3)

3.4. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ დაუდასტურებელი მეგრული ფორმები

ანანავება

„ქალს ბავშვი მკერდზე მიეკრა და ანანავებდა“ (წულეისკირი, 1977:222).

მეგრულში **ნანა** („დედა“) სიტყვა არაერთი საალერსო ფუძის საწარმოებლად გამოიყენება: **ნანა-სქუა** „დედა-შვილი (შდრ. ბაბა-სქუა „მამა-შვილი“), **ნანა-დედა** „დედა-დედა“, **ნანა-გე** „დედა გენაცვალოს“... მეგრულში **ნანა** ჰქვია დედის სიმღერასაც, სწორედ აქედან არის ნაწამოები **ა-ნანა-ვ-ებ-ა**, რომელიც „დედის სიმღერით დაძინებას“ გულისხმობს.

აღსანიშნავია, რომ ქველ-ის ახალ რედაქციაში ზმნური ფორმა **ანანავებს** ახსნილია, როგორც „ნელა არწევს, არხევს“. მასთან არაა კუთხურ წარმომავლობაზე მითითება. ვფიქრობთ, დამატებით განმარტება სჭირდება დარწმუნებას რატომ გულისხმობს ანანავება, ამას კი მეგრული მნიშვნელობის გამოყენება მოჰფენს ნათელს.

ანანგირი

„ჩემისთანა ცხენი და ანანგირი, ჩემისთანა ღართი და კაბა, ნაბადი და ქამარ-სატევარი შამუგიას კი არა, ბატონიშვილს ბევრს ენატრებოდა“ (გამსახურდია, 1992:198).

მეგრულ ლექსიკონებში ვხვდებით **ანანგერი//ანაგერი//ონანგერი//ონაგერი//ონაგირი** ფორმებს „უნაგირი“ (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997).

ანანგირი ქველ-ში დადასტურებული **უნაგირი** ფორმის დიალექტურ, ფონეტიკურ ვარიანტს წარმოადგენს და სავსებით გასაგებია, რომ არ გვხვდება ლექსიკონში.

ბუნკანტია

„ჯიბის ბუნკანტია ტუჩზე მიეღო და გატაცებით უკრავდა“ (წულეისკირი, 1987:480).

მწერლისეული განმარტებით **ბუნკანტია** არის გარმონი. ა. ქობალიას ლექსიკონშიც დასტურდება ბუნკანტი იმავე მნიშვნელობით (ქობალია, 2010).

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საანალიზო ერთეულში გამოიყოფა **ბუნკ-** ძირი, მაწარმოებელი რთული სუფიქსი კი მის ფორმაზე მიუთითებს, როგორც ჰატარა, ჯიბის საკრავზე.

განუა

„ხბოს რძე მოაგანინა“ (წულეისკირი, 1977:33).

მეგრულ მეტყველებაში **განუა** არის ხბოსთვის ძუძუს მონწივე ძროხის მონველამდე (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). ა გახმოვანების ზმნური ფორმა **მო-გან-უ-ა** („გენვა“), **გან-უნ-ს** („გენავს“) უკავშირდება ხბოს შესატყვისს მეგრულში **გენ-ი/გინ-ს** (ყიფშიძე, 1914).

ეტიმოლოგიის დადგენისას შენიშნულია, რომ იმერულში ხმარებული **გენვა** ზანიზ-მია, მეგრული **მო-გან-უ** იმავე **გენ-თან** არის დაკავშირებული (ჩიქობავა, 1938:98).

ს. ულენტი **მეგრ. განუა** ფორმასთან დაკავშირებით შენიშნავს, რომ „გურულშიც ამ ზმნის ფუძეა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობის გადმოსაცემად, მხოლოდ ქართულისათვის დამახასიათებელი შესატყვისი გახმოვანებით: **მო-გენება**; ჭან. გენი ნიშნავს ხბოს“ (ულენტი, 1940:225)

ამის შემდეგ გამოითქვა მოსაზრება, რომ **მეგრ. გან-** ზმნური ძირი კანონზომიერად შეესატყვისება **ქართ. გენ-** ზმნურ ძირს. **გენ-ი** (ხბო) კი უმლაუტის გზით მიღებულია **გან-** ფორმისაგან. გურულსა და იმერულში შემორჩენილი **გენ-** ძირი საერთოქართველურისათვის იყო დამახასიათებელი (ფენრიხი..., 2000:136).

ამასთან დაკავშირებით პროფ. რ. შეროზია აღნიშნავს, „იმერულ-გურულის **გენ-ვ-ა** ნასახელარი ზმნური ძირია. შესაბამისად, მეგრულ-ლაზური და იმერულ-გურული **გენ-ი** (ასევე, მეგრული **გინი<გენი**) სახელური ძირია. თუ დავუშვებთ, რომ მეგრულ-ლაზური **გენ-ი** ზმნური **გან-** ძირიდან არის მიღებული, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ სახელური **გენ** ძირიდან ზმნური **გან-უ-ა** ფორმის მიღება და შემდეგ მისგან ისევ სახელური (გენ) ფუძის წარმოქმნა (!!)“ (შეროზია, 2013 ა:359).

როგორც ვხედავთ, მეგრულში ზმნური ფორმის გამოსაყოფად ხმოვანმონაცვლეობის წესი მოქმედებს და ამისთვის გამოყენებულია **ა:ყ/ი** მონაცვლეობა: **გენი (გინი) გან-უ-ა**. ქველ-ის ახალ რედაქციაში შესულია **გენვა** იმერული კვალიფიკაციით „ხბოს მიერ ძუძუს ნოვა“ (ქველი). ზმნის პირიანი ფორმის **განუნს** ექვივალენტი (სავარაუდოდ „გენავს“) არ არის შესული. ამასთან, მაშინ როცა იმერულ-გურულში „ზანიზმადაა“ კვალიფიცირებული საანალიზო ერთეული, განმარტებით ლექსიკონში, მით უფრო უნდა იყოს წარმოდგენილი სიტყვა-ფორმის წარმოშობა.

გოლუაფირო

„შენი მიმინო გათვალული უნდა იყოს, გოლუაფირო, ისე მოხუზულა“ (გამსახურდია, 1992:108) .

„ჩემი ანგელოზი ბიჭი, გოლუაფირო!“ (წულეისკირი, 1977:6).

გოლუაფირო იგივეა, რაც **გოლვაფირო**- შემოვლებული; საალერსო შორისდებული გენაცვალე (ქაჯაია, 2001-2002); შემოგველე (ლოცვის ფორმულა) (ქობალია, 2010).

დამორჩილი

„თანაბრად დასდევდა როგორც ძროხებს, ისე ხარებს და „დამორჩილის“ მოზვრებს“ (გამსახურდია, 1961:911).

დამორჩილი მეგრულად შემოდგომას ნიშნავს. ი. ყიფშიძე **დამორჩილს** უკავშირებს **და-მორჩვა** „ფოთლების ტოტების გაცლას“ (ყიფშიძე, 1914).

კომპოზიტურ სიტყვაში გ. როგავა პირველ კომპონენტად **ღღა-ს** აღადგენს (ღ-ს დაკარგვის შემთხვევები): **ღღა+მორჩილი >დამორჩილი** - სიტყვა-სიტყვით დღე მოკლე (როგავა, 1965:189).

ი. ყიფშიძისეული სემანტიკური დაკვირვება შემოდგომისთვის დამახასიათებელი მოვლენისადმი დამათვიქრებელია, მაგრამ ვფიქრობთ, გ. როგავას თვალსაზრისი **ღღა+მორჩილი >დამორჩილი** მეტად გასათვალისწინებელია.

მორჩილი ლექსემის ანალიზისათვის იხ. ტანმორჩილი გვ. 160.

ღიხაგუტუბა

„პატარ-პატარა ღიხაგუტუბები - გორაკები რომაა, ეს ჩვენი წინაპრების სამარხებია“ (წულეისკირი, 1977:47).

ღიხაგუტუბა - ვაკის გორმახი, თეფა; მიწაყრილი; ბორცვი; გორის სოფელი, გორასამხარი (ქობალია, 2010).

ღიხაგუტუბა კომპოზიტური წარმოების ერთეულია - **ღიხა+გუტუბა**.

ღიხა „მინა, თიხა, ადგილი“ გვხვდება სხვა კომპოზიტიურ წყვილშიც: **ღიხაჭუბერი** - თიხა წითელი (საგობავი მინა) (ჭარაია, 1997). **უჩადიხა** „შავი მინა“, **ღიხაზურგა** „გორაკი, მინაზვინული“, **ღიხანწალუა** „მინისძვრა“...

ღიხა ლაზურშიც არის „ხმელეთი, ნიადაგი, მინა“ (თანდილავა, 2013).

ეტიმოლოგიურად **მეგრ. ღიხა:ქართ. თიხა-** ფუძეთა შეპირიპირებისას გ. კლიმოვის მიერ „ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისას“ აღდგენილია ***თიჯა** არქეტიპი; ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის მიერ კი „საერთოზანურ“ არქეტიპად - ***დიჯ-** (ფენრიხ..., 2000:175). პროფ. რ. შეროზიას თვალსაზრისით, **თიჯა:ღიხა** შეფარდებაში ამოსავალი ვითარება (ნაწილობრივ მაინც) მეგრულ-ლაზურ მეტყველებებს აქვს დაცული, ამიტომ სამართლიანია ***დიჯა** არქეტიპის აღდგენა“ (შეროზია, 2010:174).

კომპოზიტის მეორე ელემენტი **გუტუბა** აღნიშნავს ამაღლებულ ადგილს, პატარა გორაკს (ქაჯაია, 2001-2002).

ქველ-ში შესულია **მეგრ. ღიხა** ფუძისგან ნაწარმოები კომპოზიტი **ღიხაშხო** 1. უნაყოფო, მწირი მინა; „მინა დახეთქილი და ავად გამოგვალული“ (საბა). 2. კუთხ. (იმერ., გურ.) პოხიერი, მსუქანი შავი მინა, კარგმოსავლიანი მინა“ (ქველი).

ღიხაშხო-ში მეორე ელემენტიც მეგრულია: **ღიხა+შხო//შხუ. ღიხა** „მინა“ **შხო//შხუ** „მსხვილი, ფხვიერი“.

ნათელია **ღიხაშხო** ლექსემის მეგრული წარმომავლობა და ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში მეგრული კვალიფიკაციით უნდა შესულიყო ის ახალ რედაქციაში.

ვაშინერს

„ვაშინერს... როგორ აგისნა, უხსენებელი, უთქმელი, პატონსქუა“ (გამსახურდია, 1992:109).

შინ-ერ- ფუძისაგან იწარმოება დადებითი და უარყოფითი გაგების ორი ზმნური ფორმა: **შინ-ერ-ს** და **ვა-შინ-ერ-ს** (**ვა<ვარი:უარი**).

მეგრულ ლექსიკონებში დასტურდება ორივე ფორმა: **შინერუა** (მიშინერს) - მერგება, ჯერ არს ჩემთვის, შემესაბამების. **ვაშინერს** - არა ჯერ არს, არ შემესაბამების, არ ივარგებს (ჭარაია, 1997); **შინერს** ღვთისგან დასაშვები, ღვთის ნება/ ღირსად ყოფა; შესაფერისობა; ათე ძღაბი ვამიშინერს ოსურო - ეს გოგო არ მეგების (მერგება) ცოლად

(ქაჯაია, 2001-2002); **ვაშინერს** არ ეგების! არსახსენებელია! ცოდვია! ტაბუ! რწმენაზე დამყარებული შიშის გამო რაიმე საგნის, სიტყვის ან საქმის აკრძალვა, ბრძნობა (ქობალია, 2010).

საფიქრებელია, **შინ-ერ-** უკავშირდებოდეს მეგრულ მეტყველებაში გამოყენებულ **შინ-უ-ა** („ხსენება, გახსენება“) ფუძეს. მისგან ნაწარმოებია **გო-შინ-ა** „გახსენება, მოგონება“, **ვა-გ-მო-შინ-ა** „არ გამახსენო“, **ვა-შინ-უ-ა** „არ ახსენო“. მაგ. სამეგრელოში გველის ხსენებაზე იტყვიან „**ვაშინერს**“ მისი სახელის თქმაო, სალიტერატურო ენაზე კი მას „**უხსენებელს**“ უწოდებენ.

დღეს მეტყველებისას ხშირად იყენებენ **ვაშინერს** ფორმას, ამდენად მისი ადგილი განმარტებით ლექსიკონში უნდა განისაზღვროს შესაბამისი კვალიფიკაციით.

ზანკოჩი

„სასიხარულო ამბავს დიდი ზარების რეკვით ზანკოჩები სოფელს ატყობინებდნენ“ (წულეისკირი, 1977:177).

ნ. წულეისკირის განმარტებით **ზანკოჩი** არის მეზარე, მნათე. მეგრულ ლექსიკონში **ზანკოჩი** განსხვავებული სემანტიკით დასტურდება, ის უკავშირდება **ზარკოჩს**, როგორც „მრისხანე, თავზარდამცემ კაცს“ (ქობალია, 2010).

სიტყვა კომპოზიციური წარმოებისაა: **ზან+კოჩი**. მეორე ელემენტის მეგრულობა ნათელია; კონტექსტიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, საეჭვოა **ზან-** ელემენტში **ზან-** ვიგულისხმობთ, ის უნდა უკავშირდებოდეს **ზარს**. ამასთან, მესხურში **ზანკოჩი** ნიშნავს „ეკლესიის მსახურს, მნათეს“ (ლლონტი, 1984).

ზესნახე

„ბუძგურია შეყვარებულია. ზესნახე უყვარს... ძილშიც სულ თავისი მზეთუნახავი ესიზმრება. ზესნახე ხომ მზეთუნახავს ნიშნავს“ (წულეისკირი, 1987:12).

მწერალი **ზესნახე** ფორმას საკუთარ სახელად იყენებს ნაწარმოებში. აღსანიშნავია, რომ თვითონ ავტორიკ ამახვილებს ყურადღებას მის მნიშვნელობაზე და განმარტავს, რომ **ზესნახე** მზეთუნახავს ნიშნავს.

მეორე საკუთარი სახელიც, რომელიც ფიქსირდება დამონშებულ ტექსტში, მომდინარეობს მეგრული ფორმიდან. თავად ნ. წულეისკირიც განმარტავს ტექსტში, რომ „ძაგარივით აშლილი და მუდამ გაბურძენილი ქოჩრის გამო სოფელმა შეარქვა ბუძგურია“ (წულეისკირი, 1987:11)(ძირის ანალიზისათვის იხ. ბუძგურა, გვ. 141).

სხვა ნაწარმოებში ნ. წულეისკირი იყენებს **ზისუნახე** ფორმასაც, ამ შემთხვევაში არა საკუთარ სახელად: „ზისუნახე, მე მეკითხება გუგუ ექიმი?“ (წულეისკირი, 1977:250)

მეგრულ მეტყველებაში გამოიყენება **ზისინახე/ზისნახე/ზისუნახე/ზესუნახე** („მზისუნახავი, მზეთუნახავი (ქალი)“) ფორმები (ჭარაია, 1997; ქაჯაია, 2001-2002). ცხადია ლექსემის კომპოზიტიური წარმოება, რომელიც შედგება **ზის+უნახე<მზის+უნახავი** ფუძეებისაგან, რომელიც გულისხმობს სალიტერატურო „მზეთუნახავი“ ფორმის ვარიანტს.

თანათა

„ღმერთებისათვის ღამის თენება წელიწადში ერთხელ იმართებოდა, მაგრამ ეს იყო დიდი ზეიმი - თანათა“ (წულეისკირი, 1977:179).

ნ. წულეისკირი გადმოგვცემს საანალიზო მასალის შინაარსს: „როგორც ჩანს, ეს დიდი წარმართული დღესასწაული ქრისტიანობამ გამოიყენა. მართალია, დღესასწაულს ძველი შინაარსი გამოაცალა, მაგრამ სახელი ძველი შერჩა. დღეს თანათა აღდგომაა“ (წულეისკირი, 1977:179).

ი. ყიფშიძემ **თან-** ძირს დაუკავშირა **თანათა, გო-თანათა, გო-თანა** („თენება“) **თანათა-ა, თ-თანათა-ე** („აღდგომა, სააღდგომო“) ფორმები (ყიფშიძე, 1914). ლაზურ ლექსიკონში იმავე მნიშვნელობით გვხვდება **თანათა** „თენება; აღდგომა“ (თანდილავა, 2013).

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ქართ. **თენ-** მეგრ. **თან-** ძირებთან ერთად შეპირისპირებულია სვან. **თენ-/თნ-** ლი-თნ-ე „დაბადება, გაჩენა“. მნიშვნელობათა სხვაობაზე შენიშნულია, რომ „ქართული და სვანური ფუძეების მნიშვნელობათა სხვაობა ანგარიშგასაწევია, თუმცა გადაულახავი დაბრკოლება ვერ იქნება მათი დაკავშირებისათვის (ფენრიხ..., 2000:233).

ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია, რომ სვანურში აღდგომის აღსანიშნავად გვაქვს იგივე **თანათ** ფორმა, აღდგომის კვირისად - **თანთიქრ** (თოფურია..., 2000).

პროფ. რ. შეროზიას მოსაზრებით, **თანათა** „წარმოქმნილია იმ დროსთან მიმართებით, როცა ნახეს ქრისტეს აღდგომა. უნდა ვიფიქროთ, რომ **თანათა** ფორმამ ეკლესიური მნიშვნელობა შეიძინა მანამდე, სანამ ქართველურ ეკლესიაში ტერმინი **აღდგომა** დამკვიდრდებოდა (სავარაუდოა, რომ ტერმინი **ქირსეც** ასევე უსწრებს **შობა** ფორმას)“ (შეროზია, 2013 ბ:405).

თვალუა

„თვალუას“ უძახიან ოდიშის მხარესა და აფხაზეთში ამგვარ დატირებას. „თვალუა“, ალბათ, იმიტომ ჰქვია, ტრანსში გადასული მოტირალი ცხადლივ რომ ესიტყვება მზეგადასულთ“ (გამსახურდია, 1990:581).

„ტატუს... რაც გუგუ მოესწრო, აღარ უგლოვია, იშვიათად წამოიწყებდა მოთქმას, იშვიათად გააბამდა ძველებურ თვალუას“ (წულეისკირი, 1977:315).

მეგრულში მოთქმით ტირილის, გოდების აღმნიშვნელია **თვალუა**. ი. ყიფშიძე **თვალ** - ძირის ორგვარ მნიშვნელობაზე მიუთითებს 1. თვლა; 2. გოდება. საანალიზო ერთეული მოცემულ კონტექსტში მეორე სემანტიკას გულისხმობს. მისგან ნაწარმოები სიტყვებია: **თვალ-უნ-ს** (მოთქმით ტირის), **გე-თვალ-უ-ა** (მოთქმით დატირება), **ო-თვალ-არ-ი** (დასატირებელი), **ნა-თვალ-ა** (მოთქმით ნატირალი).

თვალუა „მოთქმით ტირილი“ გულისხმობს გარდაცვლილის ღირსებების ჩამოთვლას (ქობალია, 2010). ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ **თვალუა** („თვლა“) ძირი დიდად ვერ დაშორდება მნიშვნელობის მხრივ მოთქმით ტირილ **თვალუა-ს**.

მეგრ. **თვალუა** ფორმოზრივ-სემანტიკურად იგივეა, რაც **დათვლა/დათვალვა**, რომელიც სალიტერატურო ენასა და კილოებში რამდენიმე მნიშვნელობით დასტურდება: თვლა, აღრიცხვა, დათვალიერება, შეწყნარება, მოყოლა, მოთქმა, ხმით დატირება... ამათგან ამოსავალი პირველი მნიშვნელობა (თვლა) უნდა იყოს, დანარჩენი მისგან განვითარებული ჩანს. მეგრულის მსგავსი სემანტიკა (ხმით დატირება, მოთქმა) დასტურდება ხევსურულში (ჭინჭარაული, 2005) და იმერხეულში (დადიანი, 2009 ბ:19).

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია ვარაუდი ქართ. **თვალ**-: ზან. **თოლ**-:სვან. **თერ**- // **თეჟრ**- „თვალი, დათვალიერება“ ძირთა შესაძლო კავშირზე ქართ. **თვალ**- : სვან. **შდილ**- // **შელიდ**- // **შოლდ**- // **შკლდ**- „დათვლა“ ფუძეებთან (ჩუხუა, 2000-2003: 320).

თუთარჩელა

„კოლხური თუთარჩელა ადამიანს სევდას ჰგვრის, თითქოს მთვარეს ცრემლები სცვივა“ (წულეისკირი, 1977:176).

ლექსიკური ერთეული **თუთა+რჩე** ფუძეებისაგან შემდგარი კომპოზიტია.

თუთარჩელა - მთვარიანი ღამე; თეთრი მთვარე (ღრუბელი არაა და მთვარე ანათებს) (ქაჯაია, 2001-2002).

საანალიზო ერთეულში **თუთა** - მთვარეს აღნიშნავს (ჭარაია, 1997). ამ შინაარსის შესიტყვებებია **თუთაში სინთე** მთვარის სინათლე, **თუთაშხა** - ორშაბათი (თუთაშ+ღლა „მთვარის ღღე“), **თუთაგოფუშა** სავსემთვარე, **თუთამართუ/მართუთუთა** მომქცევი მთვარე... ლაზური (ათინ.) **თუთა//მთუთა** მთვარეა (თანდილავა, 2013).

კვლევისას მასალათა შეპირისპირების შედეგად აღდგენილია ***ღუთე-** არქეტიპი, რომლისგანაც კანონზომიერად გამოიყვანება ქართული **თთუე-** „თვე“ (<***თუთე-** <***ღუთე-**) მეგრული **თუთა-** „მთვარე“ (<***ღუთე-**) ლაზური **თუთა** „მთვარე“ (<***ღუთა-**; მთუთა- ფორმაში **მ** ანლაუტში განვითარებულია) და სვანური **დოშდ-** „მთვარე“. სვანურში ამ ძირს შემონახული აქვს მხოლოდ უძველესი მნიშვნელობა (ფენრიხ..., 2000:177-178).

კომპოზიტის მეორე ელემენტი **ჩე/რჩე** გულისხმობს თეთრს, ნათელს.

საინტერესოა ნ. წულეისკირის დამოკიდებულება ამ ერთეულის გამოყენებაზე საერთოქართველურში, რომელიც ნათლად წარმოადგენს ენის გამდიდრების ნიმუშს: „თუთარჩელა მთვარიანი ღამეა. ერთი სიტყვით, თუთარჩელათი თქმულია ის, რაც ორი სიტყვით „მთვარიანი ღამით“ უნდა გამოითქვას. თავისთავად სიტყვაც ლამაზია. მოუსმინეთ მის უღერას... **ნამდვილი ქართულია, თითქოს დიდი ქართული ენის ლექსიკიდანაა აღებული. ხალხის მიერ საქართველოს ერთ შორეულ კუთხეში შექმნილ სიტყვას კუთხურობის იერიც კი არ გადაჰკრავს, რუსთაველის თქმულსა ჰგავს. „თუთარჩელას“ სიმშვენიერე და სიდიადე უმაღლეს იგრძნო დედაქართულმა და თავის წიაღში დაამკვიდრა“** (წულეისკირი, 1987:488). ამდენად, ვფიქრობთ, **თუთარჩელა**, როგორც მთვარიანი ღამის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული, უნდა შევიდეს „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“.

თუთაში

„როცა თუთაში ან ბატონები შეგვეყვებოდა, ძიძა იაიას წყალს ან წითელ კვერცხებს შემოგვიდგამდა ლოგინის ქვეშ“ (გამსახურდია, 1961:658).

„მთვარის მოქცევისას ბავშვს კრუნჩხვა და პირღებინება აუვარდა, ეს თუთაშიაო - დაასკვნა ბედიშამ“ (წულეისკირი, 1977:9).

კ. გამსახურდას განმარტებით **თუთაში** საყმანვილო ავადმყოფობაა. ლექსიკონში განმარტებულია ამ ავადმყოფობის ნიშნები – მთვარეულობა, ბნედა; მთვარის ბაზების ცვლასთან დაკავშირებული სენი, რომელსაც ახლავს მაღალი ტემპერატურა, კრუნჩხვა, ღებინება, ხილვები; თუთაშით შეპყრობილს გადაათვარებენ შავ ქსოვილს (მთვარეს დაუმაღავდნენ), თითს გაუჭრიდნენ, მის თვალწინ დაწვავდნენ მისსივე პერანგს და შეტევაც გაივლიდა (ქობალია, 2010).

ფორმობრივად და სემანტიკიდანაც ნათელია **თუთ-აშ-ი** ფუძის მეგრული წარმოშობა, რომელიც მთვარეს უკავშირდება.

ისიროტა

„მთლად გავერანებულა იქაურობა: სარტყლამდის მწვდება ლურისგუდა, ლაგვი-მარაია, და ისიროტა“ (გამსახურდია, 1992:105).

ლექსიკონებში **ისიროტა** („ისლურა“) ქასრა მცენარეს უკავშირდება (ქაჭაია, 2001-2002; ქობალია, 2010). ბოტანიკურ ლექსიკონში მეგრ. **ისიროტა**, **ისროტა**, **ლისიროტა**, **სიროტა** ქართველური ქასრას შესატყვისებია (მაცაშვილი, 1991).

კველა

„კერას გარშემო მოკლფეფხიანი „კველად“ წოდებული სკამები ეწყო“ (ქიაჩელი, 1996:232).

„ცილუ კველას დასწვდა“ (წულეისკირი, 1977:155).

კველა დაბალი, პატარა სკამი; ჯორკო; ხისგან გათლილი დაბალი საჯდომი ერთი კაცისა (ციფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997). ლაზურში (ათინ.) გამოიყენება **კული** - სკამი, მერხი (თანდილავა, 2013).

მეგრული წარმომავლობისადაა მიჩნეული იმერულში **კველა** - პატარა სკამი, ჯორკო. ლეჩხუმურში პატარა კუნძის მნიშვნელობით გამოიყენება **კვილო** (ლლონტი, 1984).

პროფ. მ. ჩუხუა აღადგენს ს.-ქართვ. ***კუილ**- არქეტიპს:

„სვან. **კუილ** მს., ქს. „კუნძი“, „ხის დაბალი სკამი, ჯორკო“.

ქართ. (ლეჩხ.) **კვილ-ო** „პატარა კუნძი“.

ზან. (მეგრ.) **კველ-ა** „პატარა დაბალი სკამი“, ჭან. **კულ-ი** „სკამი“.

სვანურში გამოვლენილი მნიშვნელობები ცხადად აჩვენებს სემანტიკური ევოლუციის მიმართულებას: **კუნძი** > || ხის დაბალი სკამი“.

იმერული **კველ-ა** „პატარა სკამი, ჯორკო“ იმეორებს მეგრულ **კველ-ა-ს**, რაც მისი ზანური წარმომავლობით აიხსნება. ამ უკანასკნელში შეიმჩნევა **ი > ე** გადაბგერება, რაც სპორადულად სხვაგანაც გამოჩნდება - ქართ. **წვიმ-ა** : ზან. (მეგრ.) **ჭვიმ-ა** < **ჭვიმ-ა**...

ს.-ქართვ. ***კუილ**- „კუნძი; ხის დაბალი სკამი“ > ქართ. **კვილ-ო** : ზან. **კველ-ა** < ***კვილ-ა**, **კულ-ი** < ***კვილ-ი** : სვან. **კუილ** (ჩუხუა, 2000-2003:134-135).

ლაგვიმარაია

„მთლად გავფრანგებულა იქაურობა: სარტყლამდის მწვდება ლურისგუდა, ლაგვიმარაია, და ისიროტა“ (გამსახურდია, 1992:105).

ბოტანიკური ლექსიკონის მიხედვით **ლაგვიმორია**, **ლაგუმარაია**, **მაგვიმარაია ჩადუნას** ვარიანტებია მეგრულში (მაყაშვილი, 1991). პ. ჭარაიას მიერ ეს პარალელური ფორმები განმარტებულია როგორც - ჩადკოკო, ტაბელა, ტაბულა (ჭარაია, 1997); უფრო კონკრეტული აღწერილობით ვხვდებით სხვა მეგრულ ლექსიკონში: **ლაგვიმარაია** გვიმრის მსგავსი მცენარეა, იზრდება მაღალ კონებად, ღერო რბილი აქვს (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010).

სავარაუდოა, გვიმარასთან მსგავსებიდან გამომდინარე კონკრეტული მცენარის აღმნიშვნელად სწორედ ეს ძირი გამოიყენა მეტყველებამ.

ლაკადა

„იგი მოჰკლა ჩვენმა ახალმა მოურავმა, უბრალო ლაკადელმა აზნაურმა, ჩემი სიყვარულისთვის“ (ქიაჩელი, 2012:101).

„ლაკადიდან პარტყუს დისშვილი ჩამოვიდა“ (წულეისკირი, 1977:335).

ი. ყიფშიძე გეოგრაფიული სახელების გარდა ლა- თავსართს გამოყოფს ლა-კადა ტიპის სახელებშიც (ლა-პარტყია „ბრტყელი“, ლა-გვიმორია „გვიმრა“...); ლა-კადა ერთულს განმარტავს, როგორც დაღმართს, სოფ. ჯუმთან (ყიფშიძე, 1914) პ. ჭარაია აღნიშნავს, რომ ი. ყიფშიძეს სიტყვა ლაკადა სრულად არა აქვს განმარტებული და აღწერს: „კლდოვან-მთიანი ადგილი, სადაც მოსახლეობა და საქონლის ყოლა შეიძლება, მთა. ლაკადური კათა, ლაკადარეფი (ბარელი, ბარელი კაცების - მოწინა-აღმდეგე ცნებას გამოხატავენ) - მთიული, მთიელები (ჭარაია, 1997).

სიტყვის ეტიმოლოგიაზე პროფ. მ. ჩუხუა შენიშნავს:

„სვან. კად-არ მს., ლნტ., კად-არ ლშხ. „ხმელეთი“.

ქართ. (ქართლ., გურ., იმერ.) კედ-არ-ო „ქვეყანა, მხარე“, ლეჩხ. კედ-ერ-ო „მხარე, ნაპირი“, კიდ-ე „ნაპირი“, კიდ-ე-გან-ი.

ზან. (მეგრ.) კად-, ლა-კად-ა „მთის განაპირა მხარე“, კად-არ-ი (ტოპ.) კად-ა.

სვანურისთვის ისტორიულად *კედ-არ ტიპის ფუძე ივარაუდება, საიდანაც სუფიქსისეული ა-ს ზეგავლენით ე>ა უკუმიმართულების გადაბგერება განხორციელდა.

კედ- გახმოვანების უწინარესობაზე მიუთითებს ზანური კად- ძირიც (მდრ. ქართ. ე: ზან. ა), ამიტომ ქართული კიდ-ე დისიმილაციური ვარიანტი ჩანს *კედ-ე ისტორიული სახეობისა : ქართ. *კედ-ე : ზან. კად-ა > იმერ. კად-ა „კედელი (საცეხველისა)“.

საკითხი ისმის ზემოთაღწერილ ფუძეთა მიმართების შესახებ: ს.-ქართვ. *კედ- „ნაპირი, კიდე, მხარე“ > ქართ. კედ-, კედ-არ-ი, კიდ-ე < კედ-ე : ზან. კად-, კად-ა : სვან.

კად-არ || კად-არ < *კედ-არ“ (ჩუხუა, 2000-2003:116).

ლაკადა-ს (მთიანი მხარე) ზუსტი შესატყვისი სალიტერატურო ენაში არ ეძებნება; ამდენად, მისი ადგილი განსაზღვრული უნდა იყოს ქველ-ში.

ლარჯემი

„ტასიას იგი უფრო ლარჯემის ძალიან შორიდან მომავალ სევდიან კვნესას მოაგონებდა“ (ქიაჩელი, 1985).

„დღეს აქ მინდორია, არავინ იფიქრებს თუ ოდესღაც სოფელი იყო. თავისი ანკარა წყაროებით და ოლარჯემე ღელეთი. იმ ღელის პირას ისეთი ლარჯემი - ლერწამი ხარობდა თურმე, მისგან გამოთლილ სალამურს განთქმული მეგრელი მენახირეები შვილთაშვილებს გადასცემდნენ, როგორც ჯადოსნურ საკრავს“ (წულეისკირი, 1987:128).

ლარჯემი - ლერწამი, (ყიფშიძე, 1914); მეგრულად **ლარჯემი** ამ მცენარისაგან გაკეთებულ სალამურსაც ჰქვია (ჯარაია, 1997).

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში აღდგენილია ***ლეელ-** არქეტიპი: „**ლეელ-წამ->ლერ-წამ-** დისიმილაციის შედეგად. **ლერ-წამ-** ფუძეს შესატყვისება მეგრული **ლარ-ჭამ-**. ამ ფუძის **ლარ-** წარმოგვიდგენს ქართული **ლეელ-** ძირის კანონზომიერ შესატყვისს. სამეგრელოში ძველად არსებულა საკრავი, რომელსაც **ლარ-ჯემ-ს** უწოდებდნენ (ფენრიხ..., 2000:305).

ლეელ- და **ლერწამ-** ფუძეები ს.ს. ორბელიანის ლექსიკონში დასტურდება შემდეგი განმარტებით: **ლეელი** (ბალ.) (+40, 16 იობ ZAa) წვრილი ლერწამი ZA; **ლერწამი** (+12, 20 მათე ZAB) სხვილი ლელი ZABCb. **ლერწამი** (30, 29 გამოსლ.) სუნნელია უალრესი სხვათა სუნნელთა სამღვდელთა საკმეველად აღაზავებენ ZA (ორბელიანი, 1991-1993).

მაფშალია

„სადღაც, სულ ახლოს, გალობდა მაფშალია“ (წულეისკირი, 1977:220).

პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების ერთეულში გამოიყოფა **ფშალ-** ძირი, რომელიც უკავშირდება მცენარე სვიას. ლექსიკონში **სვიას** მეგრულ შესატყვისად დასტურდება **მაფშალია, ფშალე** (მაყაშვილი, 1991).

ი. ყიფშიძე **ფშალი** „ზვუია“ (სვია) ერთეულთან ასახელებს ფორმებს: **მა-ბ/ფშალია, მე-ფშალია, მა-შაია მა-ვშაია** „ბულბული“; **მა-ფშალური** „ბულბულისებური“, **მა-**

ფშალურო „ბულბულივით“ (ყიფშიძე, 1914). მა-ფშალ-ი-ა „ფშალოს ჩიტს“ გულის-
ხმობს.

საინტერესოა, ლაზურ ლექსიკონში შესული მაფშალე „მესვიე; იაღონი“ (თან-
დილავა, 2013).

სპარსული ბულბული და ბერძნული იაღონი ერთეულების შესატყვისი ქართვე-
ლურ მეტყველებებში არის მაფშალია, რომელიც დღესაც გამოიყენება მეგრულში
(ამაზე მიუთითებს არნ. ჩიქობავაც; ჩიქობავა, 2011 ა:30-31). მართალია, სპარსულ
ბულბულ ფორმას ძლიერ აქვს ფეხი მოკიდებული, მაგრამ ამ ბოლო ხანს მაფშალია
გარკვეულ წინააღმდეგობას უწევს და ხშირად გამოიყენება თანამედროვე ქართულ
სალიტერატურო ენაშიც; ამდენად, ვფიქრობთ, ქველ-ში მას კუთვნილი ადგილი უნდა
მიეჩინოს.

მახა, მახარია

„ვაშინერს, მახა ვაშინერს“ (გამსახურდია, 1992:109).

„ღმერთმა მომასწრო, მახარია, შენი ნახელავი“ (გამსახურდია, 1961:906).

ი. ყიფშიძე ხარ- ძირისაგან ნაწარმოებად წარმოგვიდგენს ფორმებს მახარია, მახა
(<მა-ხარ-ებ-ელ-ი) (ყიფშიძე, 1914). საალერსო მიმართვები გულისხმობს ჩემო სიხა-
რულო, გამხარებელოს (ქაჯაია, 2001-2002).

მახორობა

„შვილები ჰყავს ერთმანეთზე უკეთესები, სავსე მახორობაა, სავსე“ (წულეისკირი,
1987:355).

კონტექსტში გამოყენებული ლექსემა უკავშირდება მეგრულ ხორუა „სახლობა“
ერთეულს; დო-ხორ-უ-ა დასახლება (ჭარაია, 1997).

ოხორი („სახლი“) ჯგუფში ი. ყიფშიძე განიხილავს შემდეგ ფორმებს: დო-ხორ-ე
„სასახლე“, ხორ-უ-ა „სახლობა“, ვ-ო-ხორ-ან-ქ „ვსახლობ“, ვ-ო-ხორ-უ-ან-ქ „ვასახ-
ლებ“, მა-ხორ-უუ (<მო-ოხორუუ)//მა-ხორ-ო „მოსახლე“, ნო-ხორ-ი „ნასახლარი“, მა-
ხორ-ობ-ა „მოსახლობა“, გინო-ხორ-უ-ა „გადასახლება“ (ყიფშიძე, 1914).

აღსანიშნავია, ქართველურ მეტყველებებში დასახლება დაოჯახებასაც ნიშნავს.

მენცარი

„[ეროსი] მენცარი, მისანი, არც ბრძენი და არცა ჭკვიანი, არც ლამაზი და არცა მახინჯი“ (გამსახურდია, 1961:925).

„უბელო მგელზე იჯდა მენცარი და კუდიანების ფერხულს მართავდა“ (ქიაჩელი, 2012:88).

მენცარი მეგრულ მეტყველებაში მეცნიერს, ყველაფრის მცოდნე, გულთმისანს ნიშნავს (ჭარაია, 1997; ქობალია, 2010). ამ მნიშვნელობითაა **მეცარი** იმერულში (ლლონტი, 1984).

მეგრულ კილოში გამოყენებული **მენცარი** ფუძე სულხან-საბას ლექსიკონში **მეცარი** ფორმით გვხვდება, რომელიც განმარტებულია როგორც „ტყუ(ვ)ილი ბებლის მცნობელი ZAB. საკუთრივ ბებლი კი - გრძნების მოქმედი (+გლესურად Z) ZAB. კუთური, კუდიანი Cab. კუდიანი (ორბელიანი, 1991-1993). საინტერესოა კ. გამსახურდიას განმარტება - **მენცარი** „იღუმალთმეტყველი“.

პროფ. რ. შეროზია საბასეულ **მეცარი** ფორმას მეგრული წარმოშობისად მიიჩნევს, ვფიქრობთ, სწორედ **მენცარი** ფუძესთან მიმართებით (შეროზია, 2007:392).

რა თქმა უნდა, ფუძე ვერ დაშორდება სალიტერატუროს **მეცნიერს** („მეცნიერის ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტი, რისამე მცოდნე“ (ქეგლი)), რომელიც საბასთან **მეცნავი** „მეცნიერი“, **მეცნიერი** „მცნობელი, ცნობილი“ ფორმებით გვხვდება (ორბელიანი, 1991-1993).

მერეკელა

„ზაფხულის თბილი ღამე იყო, მერეკელა თუთარჩელა“ (წულეისკირი, 1987:488).

სალექსიკონო განმარტებები: **მერეკელა** მთვარიანი, ნათელი, კაშკაშა (ღამე); **მერეკელა სერი** ნათელი ღამე, როცა მთვარე კაშკაშებს (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010).

გარდა ამისა, ნ. წულეისკირი ნათლად წარმოადგენს მერეკელას წარმომავლობას და მნიშვნელობას: „მერეკელა“ ნამდვილად უღერს მეგრულ-გურულ-იმერულად, ეგებ არ იგუოს მთავარქართულმა... მერეკელა უნდა იყოს ნათელი, კაშკაშა ღამე, - ასე განმარტავენ ამ სიტყვას დღეს სამეგრელოში - როცა თუთარჩელა „ძლიერდება“, ე. ი.

თანდათან ემატება სხივი, შუქი, „სინთე“ და ნაშუალამევეს გადადის კაშკაშში. „მერეველა“ ლაკადელი მწყემსების სიტყვაა... ყური მიუგდეთ სიტყვას... არეკვლა, ანარეკლი ფუძეში დევს, ჩანს, ძველისძველი სიტყვაა, ფუძეენისეულია, საერთო ქართულია“ (წულეისკირი, 1987:489,490).

მოხუჯაფა

„მეორესთან წადი, მეორემაც ვერ მოგიხუჯავა?“ (წულეისკირი, 1977:47).

საილუსტრაციო წინადადებაში გამოყენებულ ფორმაში მოგიხუჯავა ძირეულ ფუძეს წარმოადგენს მეგრული ხუჯ- „მხარი“. მო-გ-ი-ხუჯ-ავ-ა სალიტერატურო წესების დაცვით გაფორმებული ფუძეა, თუმცა მეგრული გახმოვანება ძირეულ ფორმაში შენარჩუნებულია.

არნ. ჩიქობავა მეგრ.-ლაზ. ხ-უჯ-//მ-ხ-უჯ და ქართ. მ-ხ-არ- (ძვ. ქართ. ჯ) გამოყოფს საერთო ხ- ძირს: „მეგრულ-ლაზურში დართული -უჯ<ოჯ სუფიქსი შეესაბამება ქართ. - არ-ს. თავკიდური მ- ფონეტიკურად განვითარებულია ქართულშიც და ჭანურშიც. ძირითადი მნიშვნელობა ამ ძირს სამსავე შესაძარებელ ერთეულში ერთი და იგივე აქვს“ (ჩიქობავა, 1938:74).

ტ. გუდავა ქართ. ა : მეგრ. უ შესატყვისობისთვის ზანურში აღადგენს თავდაპირველ *მხოჯ- ძირს, რომელიც ზუსტი შესატყვია ქართ. მხარი ფორმისა (თავკიდური მ იწვევს ო>უ-ს, თვითონ კი იკარგება): ქართ. *მჯარ:> ზან. *მხოჯ->მხოჯ->ხუჯ-. ენათმეცნიერი ამ ფუძისთვის საინტერესო პარალელად წარმოგვიდგენს ქართ. ხარი (ძვ. ქართ. ჯარი) : ზან. ხოჯი შესატყვისობას, სადაც ო>უ პროცესი არ მიმდინარეობს, ამის მიზეზად კი, ო-ს ფონეტიკურ პირობებს ასახელებს: „ანლაუტში ამ ფუძეს მ არა აქვს და არც ჰქონია“ (გუდავა, 1960:121).

მოგვიანებით ჩატარებულ ეტიმოლოგიურ ანალიზში გამოიყო *მჯარ არქეტიპი, რომელსაც „კანონზომიერად შესატყვისებოდა“ მეგრ. ხუჯ- და ლაზ. მხოჯ-. მეგრულისა და ლაზურისათვის კი აღდგა საერთოზანური *მჯოჯ- არქეტიპი; (ო>უ მ-ს ზეგავლენით; მეგრულის ანლაუტში მ თანხმონის წინ დაკარგულია) (ფენრიხი..., 2000:347).

დამატებითი მნიშვნელობის შემცველი ფორმები, რომელიც სამწიგნობრო ენაში მხარისაგან ნაწარმოებ ერთეულში (მაგ. ემხრობა, ანუ ეთანხმება) იგულისხმება,

მეგრულში მრავლად დასტურდება: **მე-უ-ხუჯ-უ** („მიემხრო“), **მო-უ-ხუჯ-უ** („მარჯვე ექნა, მხარი მიეცა, აწყობს“), **უ-ხუჯ-უ-ან-ს** („ენცობა, მხარს აძლევს“), **მო-ხუჯ-ურ-ი** („მარჯვე, მოხერხებული“), **უ-ხუჯ-ურ-ი** („არამარჯვე, მოუხერხებელი“), **მო-ხუჯ-ა//მო-ხუჯ-აფ-ა** (მარჯვეობა, მხრის მიცემა, შეგუება“).

მორღუ

„უმაღურება იქნებოდა ამ ადგილას ჩემი მორღუ არ მომეგონებია“ (გამსახურდია, 1961:658).

კ. გამსახურდია ისე განმარტავს ამ ერთეულს, როგორც მეგრულ ლექსიკონებშია „გამზრდელი, მამამძუძე (ძიძის ქმარი)“ (ჭარაია, 1997). ლაზურში ამავე ძირიდანაა ნაწარმოები **ომორღუ** – გაზრდა, რომელიც **მორღუ-სთან** („მოზრდა“) ერთად გამოიყენება (თანდილავა, 2013).

მო-რღ-უ-ს რღ- ძირისგან ნაწარმოები ფორმებია მეგრულში **მო-რღ-ი-ა** „ნათლია“, **მა-რღ-უ-ალ-ი** „გამზრდელი“, **ნა-რღ-ი** „გაზრდილი“... (ყიფშიძე, 1914).

მორღუ სიტყვა-ფორმის გამოყენება ძალიან ხშირია თანამედროვე სამწიგნობრო ენაში, აქედან გამომდინარე, მეგრული გახმოვანების ეს ერთეული სათანადო კვალი-ფიკაციით უნდა შევიდეს განმარტებითი ლექსიკონის ახალ რედაქციაში.

მურუჟი

„ობოლი ცრემლებით შეგებებოდნენ ყვავილები მურუჟიან განთიადს“ (გამსახურდია, 1961:783).

მეგრულ ლექსიკონში **მურუჟი-ს** განმარტებაა „ოდნავი სინათლე, ბინდბუნდი; შორეული აჩრდილი, ლანდი“ (ქაჯაია, 2001-2002). ლაზურში **მურეჯი** - „ღრუბლიანი“ (თანდილავა, 2013). ფუძეში გამოყენებული მეგრ. **რუჟ-**: ლაზ. **რეჯ-** ძირი დაუკავშირდება სალიტერატუროს **რიჟ-რაჟი** ფუძეს „გარიჟრაჟი, ალიონი. გათენების დასაწყისი, ანუ როცა ოდნავი სინათლეა“.

ნანაია/ნანასქუა

„ეჰ, ნანასქუა, მე ვერ მოვესწრები ჩემი ბიჭის დაცოლშვილებას“ (გამსახურდია, 1990:614).

„კი მარა, ბაბასქუა, ეს თუ შენმა ლემენცების პროფესორებმა თუ რატომ უვლის სარს ლობიო მარჯვნიდან და არა მარცხნიდან?“ (გამსახურდია, 1961:909).

„-ნანაია, მგონი, კიდევაც მოუნველავთ წყეულებს!“ (ქიაჩელი, 1985:438).

კომპოზიტური წარმოების **ნანასქუა** (<ნანა+სქუა) მიმართვის ფორმაა უფროსი ქალისა უმცროსისადმი, რომელიც გულისმობს „დედაშვილობას“. შდრ. **ბაბასქუა** (<ბაბა+სქუა) მიმართვა უფროსი მამაკაცისა უმცროსისადმი - „მამაშვილობა“.

აღსანიშნავია, რომ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში **ბაბას** განმარტება ის გამონაკლისი შემთხვევაა, როცა ერთეულის კუთხურობაზე მითითებისას გურულთან და იმერულთან ერთად, მეგრულიცაა ნახსენები; ასე: **ბაბა**, **ბაბა-ი** კუთხ. (გურ., იმერ., მეგრ.) მამა (შვილი იტყვის თავის მამაზე ან თავის მამისადმი მიმართვისას) (ქეგლი).

ნიგა

„მოუქნია მაშინ დედაბერმა სავსე ნიგა მზეს უსირცხვილოს და ზედ შეასხა ტფილი რძე“ (გამსახურდია, 1990:727).

მეგრულ მეტყველებაში **ნიგა/ნგვა** გამოიყენება რძის ჩასანველავი ჭურჭლის აღმნიშვნელად (ჭარაია, 1997); ხის პატარა ტუჩიანი, ყურიანი ვედროსებრი ჭურჭელი მანვნისა და რძისათვის (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010).

ნიგა/ე-ი გამოიყენება გურულშიც „თუჯის თუნგი“ (ღლონტი, 1984).

ნოთე

„მთელი ღამეები ნოთეზე დავყავდი“ (გამსახურდია, 1961:668).

„ანინას არ უნახავს ნოთე, აინტერესებს...“ (წულეისკირი, 1977:212).

კ. გამსახურდიას განმარტებით ნოთე „ლამპრობაა“. ლექსიკონებში ვხვდებით, **ნოთე** – კვარი (ანუ იმის მსგავსი რამე სასინათლოდ)(ჭარაია, 1997); ნაძვის კვარი, ჯოხზე წამოცმული ნავთით გაუღენთილი ლაქაშის ქოჩორი, ჩირაღდანი (საზოგ.); ღამეული

თევზაობა ნოთეთი კვარით, როცა თევზი სინათლისკენ მოიწვეს (ნოთუა) (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010). კვარს, შუქს ნიშნავს ნოთე ლაზურშიც (თანდილავა, 2013). ნოთეს ვერ დაშორდება გოთე („ნათელი ადგილი“) ფორმა.

ოკარიე

„აგერ-იგერ მწყემსი ქარდავების ოდა-სახლები, ფაცხა-ოკარიები, ისლით დახურული ჯარგვლები და სამკუთხა სასიმიინდეები იღვა“ (წულეისკირი, 1987:263).

ოკარიე იგივეა, რაც ოქოთომე, საქათმე (ყიფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997); ოთხბოძზე შედგმული ოთხკუთხა მოწნული საქათმე, - ზევიდან ისლით (ყავრით) იყო გადახურული (ქაჯაია, 2001-2002). ლაზურ კილოში გამოიყენება ოქოთუმალე - საქათმე (თანდილავა, 2013).

წარმოების მხრივ ორივე შემთხვევაში გამოიყოფა ო-ე (ქართ. სა-ე) დანიშნულების კონფიქსი - ო-კარ-ი-ე, ო-ქოთომ-ე („საქათმე“) (მდრ. გურ. სა-კარ-ი-ა/ე საქათმე). ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ნათელია ქათამ-ქოთომ- ძირთა კავშირი. ო-კარ-ი-ე შემთხვევაში კი, სავარაუდოდ, ძირეული კარ- უნდა უკავშირდებოდეს სალიტ. კარ-ავ-ს. ამ ძირს ვერ უნდა დაშორდეს მეგრულ მეტყველებაში გამოყენებული ერთეული კარ-ა-ი-ა, რომელიც აღნიშნავს ხუხულას, ბავშვების მიერ გაკეთებულ სახლაკს (ხუხულის აგება სიმინდის ნაგულისაგან) (ჭარაია, 1997; ქობალია, 2010).

ოსეოფა

„შებინდებისას ბავშვებს ფაცხაში შეგვრეკავდნენ, ოსეოფას არ გადაჰყვროდით სადმე“ (გამსახურდია, 1961:661).

ლექსიკონებში გაკეთებული განმარტების მიხედვით ოსეოფა არის „სერობა, ვახშობა; შეღამების ჟამი, როცა ავი სულები სათარემოდ გამოდიან“ (ქობალია, 2010).

ოსეოფის მიღების გზები ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ: ო-სე-ოფ-ა<ო-სერ-ოფ-ა<ო-სერ-ობ-ა. როგორც ვხედავთ, სიტყვის ძირი უკავშირდება სერ-ს, რომლისგანაც არაერთი სახელური თუ ზმნური ფორმებია ნაწარმოები მეგრულში: ო-სერ-იშ-ე/ო-სორ-იშ-ე „ვახშამი“, სი-სერ-ა „სიბნელე“, შქა+სერ-ი/სქა+სერ-ი „შუალამე“, მა-სერ-ე

„მიღამდება; (ასევე აქვს მოსალამოვების გაგებაც-კ.გ.), ვ-ო-სერ-უ-ან-ქ „ვალამებ“, გე-სერ-აფ-ა „ლამის გათენება“, ამ-უ-სერ-ი/ამ-სერ-ი „ამალამ“ (ყიფშიძე, 1914), ეკო-სერ-ელ-ი „შელამებული“, ი-სერ-უ „ლამდება“, ქ-ე-ნა-სერ-უ/ქ-ე-ნა-სერ-გ „თვალთ დაუბნელდა“, სერ-იმ ტახუა „ლამის გატეხვა, თენება; უძილობა“; ლაზურში: ო-სერ-უ „დაღამება“, სერ+დლა-ლ-ერ-ი „დღე-ღამე“, სერი-სერი „ლამლამობით“, სერ-იმ გვერდი „შუღამე“, სერ-ი მჩუმალუ „ჩიტის სახეობა“ და სხვა (თანდილავა, 2013).

არნ. ჩიქობავამ მასალის ანალიზის შემდეგად დაასკვნა, რომ „ქართულში ეს სიტყვა მხოლოდ საგანგებო შემთხვევაში გვაქვს, ისიც ძვ. ქართულში: სერობა „ვახშობა; „საიდუმლო სერობა“ - ახალ აღთქმაში. ეს უფრო იმის მაჩვენებელია, რომ ძვ. ქართულში ეს სიტყვა ზანურიდანაა შეთვისებული, ვინემ იმისა, რომ ქართულშიც იგივე ფუძე იხმარებოდა“ (ჩიქობავა, 1938:201).

მიუხედავად ამ თვალსაზრისისა, მკვლევრებმა მეგრულში დადასტურებული ო-სარ-ე ფორმის სარ- ვარიანტის რეგრესული ასიმილაციით მიღების გზისთვის სერ-საერთო ქართველურ ძირად მიიჩნიეს (გამყრელიძე..., 1965:132; დანელია, 1991:597-598; ფენრიხი..., 2000:399). პროფ. მ. ჩუხუამ ოსარე შეუპირისპირა ასალ (ცხენის ზურგზე გადასათარებელი ქსოვილი) ფორმას. ოსარე უძველესი *ოსორა-მ ფორმისაგან მომდინარედ გამოაცხადა (ჩუხუა, 2002-2003:224).

პროფ. რ. შეროზიას მოსაზრებით, სარ ვერ შეუპირისპირდება სერ ფორმას (როგორც ბგერათშესატყვისობის ნიმუში), რადგან, ჯერ ერთი, ორივე ერთი მეტყველების ნიმუშია და, მეორეც, ო-სარ-ე მიღებული უნდა იყოს *ო-სერ-ე ფუძისაგან რეგრესული დისიმილაციის საფუძველზე. სერ-ი (ღამე) და ო-სარ-ე (შერანგი, „სასერე“) ისევე უპირისპირდებიან ერთმანეთს, როგორც ღამე და სა-ღამ-ურ-ი. შესაბამისად, შეუძლებელია ო-სარ-ე ფუძეში სერ-ის ამოსავალი ძირი დავინახოთ. გარდა ამისა, უყურადღებოდ ვერ დარჩება მეგრულ მეტყველებაში არსებული ე-ა მონაცვლეობის შემთხვევები (შეროზია, 2015:196). მსგავსი ნიმუშები ზემოთ განხილულ მაგალითებშიც იძებნება.

პატონი

„გახე, პატონი...“. ჩვენი ზრდილობა ასეა, პატონი“ (გამსახურდია, 1992:112).

პატონი შეტანილი აქვს სულხან-საბას - ბატონი ZABCD (ორბელიანი, 1991-1993).

მეგრულ მეტყველებაში მიმართვის ფორმაა პატონი „ბატონო“: პატონი/პატენი - ბატონი, მეპატენე - მებატონე, ნაპატენი - ნაბატონევი (ჭარაია, 1997); პატონი ბატონო (მიმართვა)(აღლ. ქობალია).

პატონსქუა

„როგორ აგისხნა? უხსენებლი, უთქმელი, პატონსქუა“ (გამსახურდია, 1992:109).

პატონ+სქუა კომპოზიტი მიმართვის ფორმაა: პატონსქუა ბატონიშვილი; უფლისწული (ქაჯაია, 2001-2002).

ვ. თოფურია კომპოზიტის შედგენილობაზე შენიშნავს: „უკავშირო ფუძეგანსხვა-ვებულ კომპოზიტში მსაზღვრელია არსებითი სახელი ნათესაობით ბრუნვაში, რომლის სუფიქსი -იშ მთლიანად მოკვეცილია: პატონსქუა<პატონიშ+სქუა „ბატონიშვილი“. არის ბრუნვის ნიშნის -შ ელემენტის დაკარგვის მაგალითებიც: ჯიმასქუა<ჯიმაშსქუა „ძმის-შვილი“, ზღვაპიჯი<ზღვაშპიჯი „ზღვისპირი““ (თოფურია, 1979:120-124).

რჩხია

„ღია, ცისფერი, მიხაკისფერი, ლურჯი, რჩხია, სათის თვალები“ (გამსახურდია, 1961:634).

მწერლის განმარტებით რჩხია მეგრულად ჭრელს ნიშნავს. ამ ფორმას ვხვდებით მხოლოდ ა. ქობალიას ლექსიკონში - რჩხია ჭრელი (კენჭები) (ქობალია, 2010).

საწმობონო

„- ეჰ, არ არის საწმობონო ჩემი შვილი, ბატონო...“ (წულეისკირი, 1977:372).

მეგრული მეტყველების სა-წმობონ-ო ერთეულში ნათლად იკითხება წიმი („წინ, მომავალი“) და ხ-ონ- („ხანი“) ფუძეთა შერწყმა (სა-ო ფუძის მანარმოებელი კონფიქსით), რომელიც გადმოსცემს „სამომავლო“ მნიშვნელობას. მეგრულ ლექსიკონებშიც ამ მნიშვნელობით გვხვდება: ი. ყიფშიძე წიმი-ს ჯგუფში განიხილავს წმამხე, წმობხე „დასაწყისი, პირველ ჯერზე“, წმამხიანი, ო-წმამხიანი „წინანდელი“, საწმობონო „სამომავლო“ ფორმებს (ყიფშიძე, 1914).

სისატურა

„ტირილით რომ კიდევ ერთხელ იჯერა გული, სისატურა წამოიწყო“ (წულეისკირი, 1977:16).

მეგრული სიმღერა „სისატურა“ ნ. წულეისკირს გამოყენებული აქვს ნაწარმოების სახელწოდებადაც, ტექსტში კი მოქმედება ვითარდება ამ სიმღერის ფონზე.

ა. ქობალიას ლექსიკონში **სისატურა** ახსნილია, როგორც „პატარა ტურა, ტურიკო; საკუთრივ ტურა, იგივეა რაც ჭიჭე ტურა (იხმარება ტურისებრთა ოჯახში შემავალი ფოცხვრის, მგლისა და სხვათაგან, საკუთრივ ტურის გამოსარჩევად. შდრ. **დიდ ტურა** მგელი, **ფორცხოლტურა** ფოცხვერი)“ (ქობალია, 2010). ამ განმარტების მიხედვით, **სისა** პატარას ნიშნავს, არადა მეგრულში **სისა** არის შეძახილი გასაგდებად: **სისა, ტურა!** სიმღერის რეფრენი „**სისა, სისა**“ სწორედ ამას გულისხმობს და არა პატარას.

სქანსანთელი

„ნუ სტირი, სქანსანთელი, შენ შემოგავლეთ თავზე ჯორა...“ (გამსახურდია, 1961:667).

მიმართვის ფორმა, კომპოზიტი **სქან+სანთელი** ზედმიწევნით ნიშნავს „შენს სანთლად“ და გულისხმობს სანთლად შემოგველე! შენ გენაცვალე (ქაჯაია, 2001-2002; ქობალია, 2010).

ტყაშმაფა

„მონადირე... იფიქრებდა ტყაშმაფააო და ახლოს ვერ მიბედავდა“ (წულეისკირი, 1977:16).

კომპოზიტიური წარმოების **ტყაშმაფა** შედგება **ტყაშ+მაფა** ელემენტებისაგან: მეგრ. **ტყა** : ქართ. **ტყე**-, მეგრ. **მაფა** : ქართ. **მეფე** (-შ ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის ელემენტი მეგრულში).

ტყაშმაფა არის ტყის მეფე, ავი სული, რომელიც თითქოს მეფობს ტყეში; წარმართული ღვთაება, ნადირთა გამგებელი, ნადირთა პატრონი. (ქაჯაია, 2001-2002).

ფუჩხოლია

„ტატუმ ბავშვს ჩამოსდია ხოპიო თეფშით, ქუჯისთვის ფუჩხოლია მოჰქონდა“ (წულეისკირი, 1977:217).

მეგრული გახმოვანების სიტყვა **ფუჩხოლია** უკავშირდება **ფუჩხა-ს** „ფუჩხა, პურის ან ღომის ნაფშენი, ფხვნილი ნამცეცი“ (ჭარაია, 1997) . **ფუჩხოლია** მეგრულში ბავშვის საჭმელია, რძეში ჩაფშენილი პური, მჭადი ან ღომი (ქაჯაია, 2001-2002). ამასთან **ფუჩხოლია** ითქმის პიტნით შემზადებულ ჭყინტ ყველზე (ქობალია, 2010).

მეგრულში ამავე ძირისაა ფორმები **ფუჩხოლუა** „ფშვნა“, **ფუჩხოლუნს** „ფშვნის, ამსხვრევს“, **ფუჩხოლირი** „დაფშენილი“.

შღრ. ფუნჩხა (გურ.) ფინჩხა, ნამცეცი, ნაფცქვენი; დეიფუნცხა დაიმსხვრა, ნამცეცებად იქცა. **ფუნჩხული** (გურ. იმერ.) 1. არამკვრივი, ფხვიერი, ფინჩხებად ქცეული; 2. მოხარბული ღომის მარცვალი, ნიგვითა და ზეთით შემავებული (ლლონტი, 1984).

პროფ. ქ. ლომთათიძე მეგრ. **ფუჩხა-ს** და მის ფონეტიკურ ვარიანტებს გურულ-იმერულში **ფინჩხა/ფუნჩხა-ს** აფხაზურიდან ნასესხობად მიიჩნევს, რომლის არგუმენტად მოიხმობს აფხაზურში არსებითი სახელების ნამყო მიმღეობის შინაარსის ფუძეების საწარმოებლად -ხა მორფემის გამოყენებას (მაგ. ა-ფწ^ახა „მონაწყვეტი“ (ა-ფწ^აარა „მონწყეტა“), ა-ხწ^ახა, ა-ხწ^ახე „მონაჭერი“, „მონაკვეთი“ (ა-ხწ^აარა „მოკვეთა“)). ამავე წარმოებისას განაკუთვნებს ა-ფჩ^ახ „ნატეხი, ნამსხვრევი“ სიტყვას და მის ვარიანტებს ა-ფჩ^აგხა, ა-ფეჩ^აგხა, რომლებიც ა-ფჩ^არა („ტეხა“) ზმნის ფუძიდანაა ნაწარმოები -ხა მორფემის მეშვეობით.

პროფ. ქ. ლომთათიძისათვის საგულისხმოა, რომ აფხაზური სიტყვისაგან (ა-ფჩ^აგხა/ა-ფეჩ^აგხა) მომდინარე **ფუჩხა/ფინჩხა-ს** გავრცელების არეალი დასავლურქართული ენობრივი წრით განისაზღვრება. ქართველურში ადაპტირებული **ფუჩხა/ფინჩხა-ს** („საჭმლის ნამცეცს“) უკუსესხების შემთხვევად მიიჩნევს აფხაზურში ფეჩხა-ს, საერთოდ „ნამცეცის“ სემანტიკით (ლომთათიძე, 1989:49-51).

ქეგლ-ში დადასტურებული **ფუნჩხა**, როგორც კვალიფიკაციიდანაც ჩანს, გურულის გზით უნდა შესულიყო ლექსიკონში: **ფუნჩხა** (გურ.) იგივეა, რაც ფინჩხა; **ფინჩხა** კუთხ. (გურ. იმერ.) ნამცეცი, ნაფშენი, ნაფხვნი (ქეგლი).

ქასაგანი

„მან მასწავლა კვანძის გამოსკვნა; ანკვესებზე ჭიების აგება; ქაშქვილის და ქასაგანის გამართვა...“ (გამსახურდია, 1961:658).

ლექსიკონის მიხედვით, **ქასაგანი** იგივეა რაც **ქარაგანი**, ისარი. **ქა-საგანი** რქის ისარი; (ქაჯაია, 2001-2002);

ქაშქვილი

„მან მასწავლა კვანძის გამოსკვნა; ანკვესებზე ჭიების აგება; ქაშქვილის და ქასაგანის გამართვა...“ (გამსახურდია, 1961:658).

მეგრულ ლექსიკონებში **ქაშქვილი** არის რქის მშვილდი. ო. ქაჯაიას მიხედვით **ქაშქვილი<ქაშ-შქვილი** რქის მშვილდი (ქაჯაია, 2001-2002); ახსნას შეიძლება დავამატოთ კომპოზიტის მეორე წევრის განმარტება: ვფიქრობთ, მეორე წევრი **სქვილი-ა** და არა **შქვილი**: **ქაშქვილი<ქაშ+სქვილი**. **სქვილი//სკვილი** განასკველს, ნასკვს ნიშნავს: ქართ.სკვ-:მეგრ. სკვ-//სქვ- (გა-სკუ^ჟ-ნ-ა:სკუ-ალ-ა//სქუ-ალ-ა).

ქილორი

„მე იმ მუხნარს შემოვუვლი, ეგებ ქილორს სადმე წავაწყდე“ (გამსახურდია, 1992:184).

ქილორი//ქელორი „ხოხობი“ დასტურდება მეგრულ ლექსიკონებში (ციფშიძე, 1914; ჭარაია, 1997).

ყურყა

„ერთხელ დათვის ყურყაც მოუშლია, ბიჭებს კინალამ მოუკლავთ“ (წულეისკირი, 1987:139).

მეგრული გახმოვანების ერთეული **ყურყა** ამ ფორმით ლექსიკონებში არ დასტურდება. ო. ქაჯაიასა და ა. ქობალიას ლექსიკონებში შეტანილი აქვთ **მაყურყი** („მარყუჟი“ (ქაჯაია, 2001-2002)) და **მაყურყა** („მარყუჟი; ქამანდი, ლასო (პირუტყვის დასაჭერი მარყუჟიანი თოკი) საძირავი, საყვინთი მონწყობილობა“ (ქობალია, 2010)) ფორმები. ნ. წულეისკირი გვთავაზობს **ყურყას** მისეულ განმარტებას: „ყულაფისებუ-

რად გამონასკვეული მსხვილი ბაგირი, დათვისთვის დაგებული მახრჩობელა ხათვანგი ტყეში“. როგორც ვხედავთ, **ყურყა//მაყურყა** პარალელური ფორმებია.

ფიქრობთ, საინტერესო ერთეულია, რომელიც გამოადგება სალიტერატურო ენას შესაბამის შემთხვევაში.

შურიგე

„მე სულ ერთი ციდა ვყოფილვარ აქედან რომ გამოვეყვანივართ, შურიგე“ (გამსახურდია, 1990:235)

„-რას მეტყვი, შურიგე?“ (წულეისკირი, 1977:307).

შურიგე საალერსო-საფიცარი მიმართვაა: სულს გაფიცებ; სული თუ გწამს; სულისჩინო; ირო ორდა, მახარია, თოლიგე დო შურიგე : სულ იყავი, მახარია, თოლიგე და შურიგე (ქაჯაია, 2001-2002). წარმოების მიხედვით მისდევს **თოლიგე** ერთეულს. ძირეული ფორმაა **შური** „სული“.

ამდენად, ქეგლ-ში თოლიგე-ს მსგავსად მისაღებია **შურიგე** სიტყვის შეტანაც.

ძლაბი

„-რისთვის გინდა ქერძაფი, ძლაბი?“ (წულეისკირი, 1987:358)

წანამოებში პერსონაჟის მეტყველებისას, მიმართვის ფორმადაა გამოყვებული **ძლაბი** „გოგო“ (ყიფშიძე, 1914).

ფორმობრივ-სემატიკურად მეგრული ერთეული **ძლაბი** ქეგლ-ის რვატომეულში შესულია, როგორც იმერულ-გურული ფორმა „გოგო“ (ქეგლი).

სამეცნიერო გამოკვლევებში გამოთქმულია მოსაზრება **ძლაბი**- ძირის **ზღარბ/ძღარბ** ფუძესთან მიმართებისა. სულხან-საბა ორბელიანი ლექსიკონში **ზღარბს** ასე განმარტავს: **ზღარბი** ნ. **გძღარბი** (+ 34, 11 ესაია ZAa) ბუძგი ეწოდების პატარა **ძღარბსა**, ხოლო **გძღარბი** დიდ ძღარბსა, რომელსა ეკალი აქვს ვიდრე მტკავლამდე და მეტი, და ზღვის ძღარბსა **ექინი** ეწოდების (+13, 22 ესაია ZAa)ZA. (ოთხფ.) ეკლიანი ოთხფერჯი Cb (ორბელიანი, 1991-1993). დამონშებისას ლექსიკოგრაფი მიუთითებს, რომ წყაროში (ესაია) „**გრძღარბი**“ დასტურდება. ი. აბულაძე ლექსიკონში სწორედ ამ უკანასკნელით

ინყებს ფორმათა დაფიქსირებას ილუსტრაციითურთ: **გრძღაბ-ი, გძღაბ-ი** ზღარბი (აბულაძე, 1973).

პროფ. ე. ლომთათიძე **ძღაბ-** და **ზღარბ-** (**ძღარბ**) ფუძეთა დაკავშირებისას შენიშნავს, რომ ასახსნელი რჩება ის ამოსავალი სემანტიური კვანძი, რომელიც ერთმანეთს აკავშირებს ესოდენ განსხვავებულ სფეროთა წარმომადგენლებს (ლომთათიძე, 2002:53).

როგორც ვხედავთ, დამოუკიდებელი ერთეული **ძღაბი** (<***ძღარბი**) განსხვავებული სემანტიკით („გოგო“) იხმარება მეგრულში.

ლექსემის ანალიზისას ი. არონია მიუთითებს, რომ **ძღაბი**(<**ძღარბი**) სიტყვამ შორეულ წარსულში (შესაძლებელია იმავე **ზღარბი** მნიშვნელობით) ფონეტიკურ ცვლილებებთან ერთად შეიძინა ახალი სემანტიკა, გოგოს მნიშვნელობა, რამაც ხელი შეუწყო მისი პირვანდელი მნიშვნელობის დაკარგვას, და, ამდენად, სიტყვაც მონოსემიური გახდა. ავტორი **ძღაბის** გადატანითად ხმარებას უკავშირებს ფიზიკურ, გარეგნულ მხარეს; კერძოდ, არასასურველი ფიზიკური გარეგნობის მქონე გოგოს მიმართ. დღეს ეს სიტყვა ამ უარყოფითი ელფერისგან მეტნაკლებად დაცლილია, მაგრამ არც მთლად განთავისუფლებული, რომლის ნათელი მაგალითია ის, რომ თუ უცხო პირი გოგოს მიმართავს **ძღაბი** ფორმით, ეს უპატივცემლობა იქნება, მაშინ, როცა მისაღებია პარალელურად ხმარებული მისი სინონიმური წყვილი **ცირა**. ი. არონია ხაზს უსვამს ასაკობრივ დიფერენცირებასაც, როცა ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმები: **ჯღაბი//ჯაბი//ჯაბუ** იხმარება პატარა ასაკის გოგოს მიმართ მოფერებით. სტატიის ავტორი აანალიზებს კომპოზიტს **ძღაბგქერცამი**, სადაც პირველ კომპონენტს შენარჩუნებული აქვს თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა: სიტყვასიტყვით **ძღაბ** „ზღარბი“ + **ქერცამი** „ქაცვიანი“, „ეკლიანი“ (არონია, 2007:15-16).

წყურგილე

„მუხის ძირას კამკამა წყურგილე დიოდა“ (წულეისკირი, 1977:13).

ლექსიკონებში შესულია **წყურგილი/წყურგილე** „წყარო“ (ციფშიძე, 1914; ქაჯაია, 2001-2002). ერთეული კომპოზიტური წარმოებისაა: **წყურგილი**<**წყურ**+**გილი**: **წყურ** (წყარო) + **გილი** (გრილი, ცივი).

ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში მეგრ. **წყე**- დაკავშირებულია ქართ. **წყალ**- ფუძესთან: „ქართ. **წყალ**- **წყალ**-ი : მეგრ. **წყე**- **წყე** „ჭა“; **წყე**-**რგილ**-ი „წყარო“; ჩხორო-**წყე**. ქართულ **წყალ**- ფორმას კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული **წყე**- (<*წყუ<*წყო<*წყა-;). ხომ არ არის კავშირში ამავე მასალასთან სვანური ლგ-ლ-წყე „სველი“? (ფენრიხ..., 2000:657). ერთია, **წყე** მეგრულში კონკრეტულად წყაროს აღნიშნავს, და არა ჭას (ჭარაია, 1997); ჭის აღმნიშვნელად მეტყველება იყენებს **ინჭა** ფორმას.

ჭყონდილი

„ტყეში ყველაზე დიდ მუხას - ჭყონდილს ამოარჩევდნენ, ხის ძირას თავს მოიყრიდნენ...“ (წულეისკირი, 1977:178).

კომპოზიციური წარმოების ერთეული **ჭყონ**+**დილი** გულისხმობს სალიტერატურო **მუხა**+**დილი** ელემენტთა ნაერთს. პირველი წევრი ლაზურში დასტურდება **ჭკონი**//**მჭკონი** ფორმით, რომელზეც არნ. ჩიქობავა შენიშნავს: „**ჭკონი** ესაა ჭანური ნორმებით გადმოცემული **ჭყონი**, მეგრულში რომა გვაქვს. თავკიდური მ ფონეტიკური დანართია. ათინურში ჭკ->ჭ- საერთო წესების თანახმად: **ჭკონი**>**ჭონი**... **ონ** სუფიქსი ჩანს“. ენათმეცნიერის აზრით, „ქართულსა და სვანურში ეს ძირი არ ჩანს, მაგრამ იქვე გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ქართულში **წყან**- უნდა გვექონოდა; შეიძლება აქედან იყოს წყნეთი; **წყან-ეთ-ი**>**წყნ-ეთ-ი** - ე.ი. მუხნარი“ (ჩიქობავა, 1938:139).

წყნეთის გარდა **წყან**- ძირი ივარაუდება ტოპონიმებში **წყან-არ-ა** ორონიმი აცანის (ლანჩხუთის რაიონი) მახლობლად, **წყან-ი-შურ-ი** ტყე სხალთასთან (აჭარა) (ფენრიხ..., 2000:676).

მოგვიანებით, პროფ. მ. ჩუხუამ აღადგინა ს.ქართვ. *წყონ- „მუხა“ > ქართ. **წყნ-ეთ-ი**, **წყნ-ორ-ი** (ტოპ.) : **ზან**. **ჭყონ**- > **ჭკონ**-//**მ-ჭკონ-ი** : **სვან**. **ჭყორ**- <***ჭყონ**. მისი აზრით, სვანურში **ჭყორ**- შესატყვისის არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს რაჭულ დიალექტში ფიქსირებული **ლა-ჭყორ** „მუხის სარები“ სიტყვა. რომელიც, თუ გავიზიარებთ მის სვანურ წარმომავლობას, მრავლობითი რიცხვის ფორმაა **ჭყორ** „მუხა“ სახელისა, რაზეც ქართულის შინაარსიც მიუთითებს (სარები) : **სვან**. **ჭყორ** „მუხა“ - **ლა-ჭყორ-ა** „მუხები, სამუხე, მუხისა“ > ქართ. (რაჭ.) **ლა-ჭყორ**- „მუხის სარები“ (ჩუხუა, 2000-2003:390).

ხვამა/გიოთოხვამა/ოხვამე

„[გერგებეს] სულ ზეპირად შეესწავლა ძველი ქართული სააქიმო წიგნები, შელოცვები, სხვადასხვა მაგიური რიტუალები, გიოთოხვამა...“ (წულეისკირი, 1977:202).

„სოფლის ბოლოს, მთაზე, ძველისძველი წმინდა გიორგის ოხვამე - სალოცავი იდგა“ (წულეისკირი, 1977:20).

ხვამა მეგრულ მეტყველებაში ლოცვას ნიშნავს (ყიფშიძე, 1914). მისგანაა ნაწარმოები ფორმები: **ხვამ-ან-ს** („ლოცავს“), **ი-ხვამ-ან-ს** („ილოცავს“, „შეილოცავს თავისთვის“), **მა-ხვამ-ალ-ი** („მლოცავი, შემლოცველი“), **ნა-ხვამ-ა**, („ნალოცი“), **ხვამ-ილ-ი** („დალოცვილი“), **ნა-ხვამ-ეფ-ი** („შენალოცი“), **ო-ხვამ-ე** („სალოცავი“), **ო-ხვამ-ერ-ი//ო-ხვამ-ურ-ი** („სალოცავი, სადღეგრძელო“), **ხვამ-უ-ა** („დალოცვა“), **გიოთო-ხვამ-ა//გიოთო-ხვამ-უ-ა** („გამოლოცვა“, ძველი ხალხური რწმენით, გვამში ავი სულის ჩაჭრის შემდეგ საჭიროა მისი გიოთოხვამა „გამოლოცვა“).

ხვამა ლაზურ კილოშიც ლოცვას ნიშნავს (თანდილავა, 2013).

ნ. წულეისკირი ნაწარმოებში „დავით აღმაშენებლის ქვა“, ნათლად აღწერს მეგრულში უცხო სიტყვის შემოჭრის მცდელობას: „ბერძნული სიტყვა „ეკლესია“ მეგრულმა ვერ იგუა. თექვსმეტი საუკუნე ებრძოდა „ეკლესია“ „ოხვამეს“, მაგრამ ვერაფერი დააკლო. ხალხმა მაინც ძველი სიტყვა, წარმართული „ოხვამე“ ამჯობინა „ეკლესიას“ (წულეისკირი, 1977:20).

ჯიმალია/ჯიმაია

„-სანდრო ხომ არ ხარ, ჩქიმი ჯიმაია? ვერ გიცანი“ (ქიაჩელი, 1927:32).

„კარგი კაცი იყო, აბა რა, ჯიმალია!“ (წულეისკირი, 1977:329).

მიმართვის ფორმად გამოყენებული **ჯიმალია//ჯიმაია** მეგრული **ჯიმა** „ძმა“ ფორმისაგან ნაწარმოები (**ჯიმა-ლ-ი-ა**) კნინობით-მოფერებითი ფორმაა, „ძამია, ძამიკო“.

ჩვენ მიერ გაანალიზებულ მასალაში ნათლად არის გამოყოფილი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც შესულია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეულში ერთი მხრივ, როგორც იმერულ-გურული ფორმა, მეორე მხრივ როგორც სალიტერატუროდ მიჩნეული, უკვალიფიკაციო ლექსიკა და, ასევე, ის ლექსიკა რომელიც ვერ მოხვდა ლექსიკონში.

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში მეგრულ-ლაზურ სიტყვა-ფორმებს უნდა მიეთითოს წარმომავლობა და ასევე, გამდიდრდეს ლექსიკონი მეგრულ-ლაზური (ასევე სვანური) ლექსიკური ერთეულებით.

სალექსიკონო ერთეული უნდა შევიდეს იმ ფორმით, რასაც ითვალისწინებს არნ. ჩიქობავას მიერ შემუშავებული „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის პრინციპები“. სახელური ფორმების შეტანა წინააღმდეგობას ვერ ქმნის; რაც შეეხება ზმნურ ფორმებს, ვფიქრობთ, ამ ეტაპზე ისინი უნდა შევიდეს მასდარის სახით, მიუხედავად იმისა, რომ წარმოდგენილ ფორმებს მეგრულ მეტყველებაში სრული პარადიგმა აქვთ.

ძირითადი დასკვნები

1. მეგრული ლექსიკა ოდითგანვე იყო მრავალსაუკუნოვანი ქართული სამწიგნობრო ენის საბაზო ლექსიკა.
2. მეფის რუსეთისა და საბჭოთა იდეოლოგიურ ველში შექმნილი იდეოლოგიების მიხედვით, მეგრული, ლაზური და სვანური მეტყველებები დამოუკიდებელ, უმწერლობო ენებს წარმოადგენენ, ამიტომ მაგ., მეგრული ლექსიკის ბაზაზე უნდა შეიქმნას „მეგრული სალიტერატურო ენა“. ქართველთა ენობრივად დამანაწევრებელ ამ პოლიტიკას 150 წელია აქტიურად უპირისპირდება ქართველი მეცნიერების, მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების დიდი ნაწილი, რომლებიც წინა პლანზე აყენებენ სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიას, საიდანაც ჩანს, რომ ქართველთა სამწიგნობრო კულტურა ერთიანი ქართული შემოქმედებაა. დიდი შეცდომაა რომელიმე ქართველური თემის გამოცხადება „უმწიგნობრო ენის მქონე ხალხად“. ქართველთა ენობრივი ერთიანობის მიმართულებით მნიშვნელოვანია აკად. არნ. ჩიქობავას დამსახურება, რომელმაც ი. სტალინის შეხედულების (1913) საწინააღმდეგოდ, მეგრელების, ლაზების, სვანების ისტორიულ სამწიგნობრო ენად ქართული ენა გამოაცხადა. ზეპირი ქართველური მეტყველებების კვალიფიკაციის კონტექსტით მან შუალედური პოზიცია დაიკავა და მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს ტომობრივი ენა უწოდა. მან სტატუსით მეგრული გაათანაბრა სხვა ქართველურ დიალექტებთან; ამის მიუხედავად, მეგრული კვალიფიკაციით სიტყვა-ფორმები „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ არ შეიტანა.
3. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ არც ერთი ლექსიკური ერთეული არ დასტურდება მეგრულზე მითითებით. ლექსიკონში ფიქსირდება მეგრული ლექსიკა, რომელიც სხვა დიალექტების კუთვნილებადაა წარმოდგენილი. ქველ-ში ვხვდებით ისეთ სიტყვა-ფორმებსაც, რომელთა გახმოვანება, ფორმობრივ-სემანტიკური ანალიზი ეჭვსაც არ იწვევს ერთეულის მეგრულ წარმომავლობაზე, მაგრამ კვალიფიკაციის გარეშეა, მაგ.: ბაღანა, კუჩხაბედინერი, ოჩოკოჩი, პეტელი, ჯარგუალი... „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის უპირველეს დანიშნულებას სწორედ ამ სიტყვა-ფორმათა ადეკვატური კვალიფიკაცია და

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მეგრულში შემონახული სიტყვა-ფორმებით გამდიდრება უნდა წარმოადგენდეს.

4. საბჭოთა პერიოდში დამკვიდრებული იდეოლოგემა მეგრულისათვის (ასევე ლაზურისა და სვანურისათვის) უმწერლობო ენის სტატუსის შესახებ, **აქტუალური გახდა** ბოლო ათწლეულებში გამოცემული მეგრული ლექსიკონების ავტორებისათვის. აქტიურად გამოიყენა მეგრული „თარგმნითი ლექსიკონები“. ამგვარ სამუშაოებში დღეს აქტიურად არიან ჩართული უცხოური ფონდებიც, რომელთა მხარდაჭერით იქმნება სამენოვანი, ხუთენოვანი ლექსიკონები. მეგრულის (ლაზურის, სვანურის) ენად კვალიფიცირება ზოგს მისი გაქრობისაგან გადარჩენის საშუალებად მიაჩნია, არადა პირიქით, ამგვარი მიდგომა დასახელებული ქართველური ქვესისტემების ლექსიკას, რუსული თუ საბჭოური ტენდენციის მსგავსად, გზას უკეტავს ქართული სამწიგნობრო ენისაკენ და მათ გაუცხოებას უწყობს ხელს. როგორ უნდა კვებოს მეგრულმა მეტყველებამ ქართველთა სალიტერატურო ენა, ამის ნიმუშია კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის... შემოქმედება. ჩვენ მიერ გაანალიზებული ლექსიკური ერთეულებიდან ზოგი დასტურდება ქველ-ში (სხვა დიალექტის ფორმად მიჩნეული!), მაგრამ ეს არაა საკმარისი. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში ფართოდ უნდა გაეხსნას გზა მეგრულ (ასევე: ლაზურ თუ სვანურ) სიტყვა-ფორმებს.
5. საუკუნეების მანძილზე მეგრული გაქრობას სწორედ იმან გადაარჩინა, რომ მეგრული ლექსიკა, როგორც ზოგადქართული კულტურული მემკვიდრეობა, მიიჩნეოდა ქართველური სალიტერატურო ენის მასაზრდოებელ წყაროდ (სხვა ქართველური ქვესისტემების ლექსიკასთან ერთად).

დამონმებული ლიტერატურა:

1. აბულაძე, 1973: აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ. 1973
2. ალავიძე, 1959: ალავიძე მ., უცნობი დიალექტიზმები საბას ლექსიკონში, ლიტერატურული კრებული „რიონი“, №2, ქუთ., 1959
3. არონია, 2007: არონია ი., ძღაბქერცამი//ზღარფუცხანი სიტყვისათვის მეგრულში, არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები XVIII, თბ., 2007
4. ბეროზაშვილი..., 1981: თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, ქართლური დიალექტის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1981
5. ბოლქვაძე, 2005: ბოლქვაძე თ., სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ შექმნის სოციოლინგვისტური კონტექსტი, იდეოლოგიზებული ღირებულებები, თბ., 2005;
6. გაგუა, 1979: გაგუა ვ., ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, თბ., 1979
7. გამსახურდია, 1992: გამსახურდია კ., თხზულებანი ოც ტომად, ნოველები, ტ. I, თბ., 1992
8. გამსახურდია, 1990: გამსახურდია კ., მთვარის მოტაცება, თბ., 1990
9. გამსახურდია, 1967: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1967
10. გამსახურდია, 1965: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, ტ. VII, თბ., 1965
11. გამსახურდია, 1963: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, ტ. VI, თბ., 1963
12. გამსახურდია, 1961: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, (ვაზის ყვავილობა, დიონისოს ღიმილი), ტ. V, თბ., 1961
13. გამყრელიძე..., 1965: გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965
14. გერსამია, 2013: გერსამია რ., ალიო ქობალია „მეგრული ლექსიკონი“, ქართველოლოგია, №5, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2013
15. გეჯუა, 2019: გეჯუა კ., მეგრული ლექსიკა სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VIII, თბ., 2019

16. გეჯუა, 2018: გეჯუა კ., კონსტანტინე გამსახურდია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შესახებ, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VII, თბ., 2018
17. გეჯუა, 2018: გეჯუა კ., მეგრულ-ლაზური ლექსიკა კ. გამსახურდიას რომანების მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა XXII, ქუთ., 2018
18. გეჯუა, 2018: გეჯუა კ., მეგრული ლექსიკა კონსტანტინე გამსახურდიას ნოველებში და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, XXXVIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 2018.
19. გეჯუა, 2017: გეჯუა კ., მეგრული ლექსიკა ქართული სამწიგნობრო ენისათვის I, ქართველური მემკვიდრეობა XXI, ქუთ., 2017
20. გვანცელაძე, 2006: გვანცელაძე თ., ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006
21. გვანცელაძე, 2003: გვანცელაძე თ., ენათა გენეალოგიური კლასიფიკაციის ძირითადი კრიტერიუმები და ქართველური ენობრივი სამყარო, ქართველური მემკვიდრეობა VII, ქუთ., 2003
22. გვანცელაძე..., 2001: გვანცელაძე თ., ტაბიძე მ., შეროზია ზ., ჭანტურია რ., ღვთისმსახურებისა და სასულიერო განათლების ენა, როგორც რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელების საშუალება, ქართველური მემკვიდრეობა V, ქუთ., 2001
23. გვარამია... 2009: გვარამია ვ., ციციშვილი გ., მეგრული საკითხი, თბ., 2009
24. გოგებაშვილი, 1955: გოგებაშვილი ი., თხზულებანი, ტომი 4, თბ., 1955
25. გოგებაშვილი, 1954 ა: გოგებაშვილი ი., თხზულებანი, ტომი 2, თბ., 1954
26. გოგებაშვილი, 1954 ბ: გოგებაშვილი ი., თხზულებანი, ტომი 3, თბ., 1954
27. გოგოლაშვილი, 2008: გოგოლაშვილი გ., ქართველური ენობრივი სივრცე იაკობ გოგებაშვილის თვალთახედვით, I რესპუბლიკური კონფერენციის ნაშრომები, ეძღვნება აკად. გ. ახვლედიანის ხსოვნას, წყალტუბო, 2008
28. გორგაძე, 1914: გორგაძე ს., იოანე პეტრიწი და მისი თარგმანი, ნემესიოს ემესელი, ბუნებისათვის კაცისა, გამომცემელი ს. გორგაძე, თბ., 1914

29. გუდავა, 1960: გუდავა ტ., ო-ს უ-ში გადასვლის ზოგიერთი შემთხვევა ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) ენაში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXV №1, თბ., 1960
30. დადიანი..., 2016: დადიანი ე., ფუტკარაძე ტ., სილოვან ხუნდაძის „ქართულ გრამატიკაში“ შეტანილი მეგრულ-სვანური მასალის შესახებ, ქართველური მემკვიდრეობა XX, ქუთ., 2016
31. დადიანი, 2009 ა: დადიანი ე., მეგრულ-ჭანური სიტყვათმცოდნეობისათვის სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, I ტომი, თბ., 2009
32. დადიანი, 2009 ბ: დადიანი ე., არქაული (ქართველური) ლექსიკისათვის იმერხეულ დიალექტში, სამეცნიერო ჟურნალი „ენა და კულტურა“, №1, ქუთ., 2009
33. დადიანი, 2007: დადიანი ე., დიალექტური ლექსიკა - ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრების წყარო, ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, პირველი კრებული, თბ., 2007
34. დადიანი..., 2005: დადიანი ე., ქაცარავა მ., ბაძგ-/ბუძგ- და ბარდ-/ბურდ- ფუძეთა მიმართებისათვის ქართველურ ქვესისტემებში, ქართველური მემკვიდრეობა IX, ქუთ., 2005;
35. დანელია, 1991: დანელია კ., მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები, ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები), ტ. II, თბ., 1991;
36. ელიავა, 1997: ელიავა გ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები), პროფესორ კორნელი დანელიას რედაქციით, თბ., 1997
37. ენი..., 2020: ენი გ., კვარაცხელია მ., ქავთარაძე გ., ქარჩავა გ., შამუგია პ., ინგლისურ-ქართულ-მეგრული სასაუბრო /ინგლისურ-ქართულ-მარგალური საჩიარი/, 2020 - ლინკი: <https://amzn.to/2SbnXGs> (დამონშების დრო: 25.02.2020)
38. ვაჟა-ფშაველა, 2011: ვაჟა-ფშაველა, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, V, თბ., 2011
39. ვაჟა-ფშაველა, 1979: ვაჟა-ფშაველა, თბულუბანი, ტ. II, თბ. 1979
40. თანდილავა, 2013: თანდილავა ა., ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2013

41. თედორაძე, 2018: თედორაძე მ., ენობრივი ერთეულის სტატუსის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები (საუკუნოვანი დისკუსია ქართველური ენობრივი სამყაროს სემანტიკის შესახებ), სადოქტორო დისერტაცია, ქუთაისი, 2018
42. თედორაძე..., 2017: თედორაძე მ., ფუტკარაძე ტ., დისკუსია მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ XX საუკუნის 20-30-იან წლებში /თანამედროვე კონტექსტით/, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, ტ. VI, თბ., 2017
43. თოფურია..., 2000: თოფურია ვ., ქალდანი მ., სვანური ლექსიკონი, თბ. 2000
44. თოფურია, 1979: თოფურია ვ., შრომები, ტ. III, თბ., 1979
45. კეკელიძე, 1974: კეკელიძე კ., სახელმძღვანელო ვრცელი ქართული ლექსიკონის შესადგენად, ქართული ლექსიკონის შესახებ, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. XIII, ტომი შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა სოლომონ ყუბანიშვილმა, თბ., 1974;
46. კელაურაძე, 2013: კელაურაძე ლ., „დამატებანი ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის“, ეტიმოლოგიური ძიებანი X, თბ., 2013;
47. ლაფონი, 1970: ლაფონი რ., ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რეცენზია), იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება XVII, თბ., 1970
48. ლომთათიძე, 2002: ლომთათიძე ქ., ქალის საკუთარი სახელი ადა აფხაზურში, არნოლდ ჩიქობავას საკითხავები, ტ. XIII, თბ. 2002
49. ლომთათიძე, 1989: ლომთათიძე ქ., სიტყვის უკუსესხების ერთი შემთხვევა, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბ., 1989
50. ლომია, 2014: ლომია მ., ოთარ ქაჯაიას მეგრულ-ქართული ლექსიკონის ოთხტომეული, ქართველოლოგია №1, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 2014
51. მარი, 1913: Н. Марр, Древнегрузинско-русский словарь к 1-2 главам Евангелия Марка с.-პეტერბურგი, 1913
52. მარი, 1910: Марр Н., Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем, ს.-პეტერბურგი, 1910
53. მარი, 1909: Марр Н., Иоанн Петрицкий, Грузинский неоплатоник XI-XII века, ს.-პეტერბურგი, 1909
54. მარი, 1905: მარი ნ., ქართველთა ეროვნება, ქუთ., 1905

55. მაცაშვილი, 1991: მაცაშვილი ა., ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ. 1991
56. მელიქიშვილი, 2016: მელიქიშვილი დ., იოანე პეტრინის ენა და სტილი; პროკლე დიადოხოსი, პლატონური ფილოსოფოსი, კავშირნი ღვთისმეტყველებითნი, თარგმანი, წინასიტყვაობა და განმარტება იოანე პეტრინისა, II, რედაქტორ-გამომცემელი დამანა მელიქიშვილი, თბ., 2016
57. მელიქიშვილი, 2009ა: მელიქიშვილი დ., იოანე პეტრინის ენის თავისებურების ზოგიერთი საკითხი, ფილოლოგიური ძიებანი (სტატიების კრებული), თბ., 2009
58. მელიქიშვილი, 2009ბ: მელიქიშვილი დ., დიალექტიზმების ძიების საკითხისათვის ძველი ქართული ენის ძეგლებში, ფილოლოგიური ძიებანი (სტატიების კრებული), თბ., 2009
59. ორბელიანი, 1991-1993: ორბელიანი ს.ს., ლექსიკონი ქართული, თბილისი, I ტომი, 1991, II ტომი 1991;
60. პეტრინი, 1937: პეტრინი ი., იოანე პეტრინის შრომები, II, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, ტფ. 1937
61. პეტრინი, 1940: პეტრინი ი., იოანე პეტრინის შრომები, I, ქართული ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ. 1940
62. ულენტი, 1940: ულენტი ს., ზანიზმები გურულ ზმნებში, ენიმკის მოამბე, № 5-6, თბ., 1940
63. როგავა, 1999: როგავა გ., რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა საქართველოში (1801-1917 წწ.), სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1999
64. როგავა, 1965: როგავა გ., დევსიურ-ჰარმონიულ კომპლექსთა სისტემისა და ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, მაცნე №2, თბ., 1965
65. სტალინი, 1951: სტალინი ი., მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი, თბ., 1951
66. ტაბიძე, 2005: ტაბიძე მ., ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005
67. ფენრიხ..., 2000: ფენრიხ ჰ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000
68. ფოგტი, 1970: ფოგტი ჰ., ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რეცენზია), იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება XVII, თბ., 1970

69. ფუტკარაძე, 2019: ფუტკარაძე ტ., ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები, თბ., 2019
70. ფუტკარაძე, 2018: ფუტკარაძე ტ., ზანურ-სვანური ლექსიკის ადგილი ქართული ენის ახალ განმარტებით ლექსიკონში, XXXVIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები (სესია მიეძღვნა აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას 120 წლის იუბილეს), თბ., 2018
71. ფუტკარაძე, 2015: ფუტკარაძე ტ., ერი და დედაენა აკაკი წერეთლის პუბლიცისტიკის მიხედვით, წელიწადი, VII, ქუთაისი, 2015
72. ფუტკარაძე, 2014 ა: ფუტკარაძე ტ., დიმიტრი ყიფიანი და ქართული ენა; ქართველური მემკვიდრეობა XVIII, ქუთ., 2014
73. ფუტკარაძე, 2014 ბ: ფუტკარაძე ტ., ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014
74. ფუტკარაძე..., 2012: ფუტკარაძე ტ., ვაშაკიძე ი., ილია ჭავჭავაძის ენობრივი კონცეფციის ძირითადი ასპექტები, ქართველური მემკვიდრეობა XVI, ქუთ., 2012
75. ფუტკარაძე, 2011: ფუტკარაძე ტ., ვაჟა-ფშაველა ქართული სამწიგნობრო ენის, ანბანისა და ქართველური დიალექტური ლექსიკის შესახებ, ქართველური მემკვიდრეობა XV, ქუთ., 2011
76. ფუტკარაძე..., 2003: ფუტკარაძე ტ., დადიანი ე., ზოგადქართული (ქართველური) სამწიგნობრო ენისა და მეგრული კილოს მიმართების საკითხისათვის ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართული ლექსიკონის“ მიხედვით, XXIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 2003
77. ფუტკარაძე, 1993: ფუტკარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993
<http://corpora.co/#/dictionaries>
78. ქართლის ცხოვრება, 1996: ქართლის ცხოვრება, გამოსაცემად მოამზადეს ი. ანთელავამ და ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1996
79. ქაჯაია, 2001-2002: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი I, II, III ტომი, თბ., 2001-2002
80. ქაჯაია, 2009: ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, დამატებანი, IV ტომი, თბ., 2009
81. ქეგლი, 1948: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (საცდელი მონაკვეთი), მთ. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, თბ., 1948;

82. ქველი, 1950-1964: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, მთ. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, თბ., 1950-1964;
83. ქველი, 2008: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ახალი რედაქცია, რედაქტორი ა. არაბული, თბ., 2008;
84. ქიაჩელი, 2012: ქიაჩელი ლ., მოთხრობები, თბ., 2012; (მოთხრობები: ჰაკი აძბა; თავადის ქალი მაია; აღმასკირ კიბულან; ჯიუტი; დახურული წარმოდგენა; სიზმარი და სინამდვილე; წარსული ანმყოში; ESCALADE; რაც იყო და არ იყო; სისხლი - ლინკი: <https://bit.ly/3cRPSTW> (დამონმების დრო: 10.12.2019)
85. ქიაჩელი, 1996: ქიაჩელი ლ., მოთხრობები, ტარიელ გოლეუა, გვადი ბიგვა; ქართული პროზა ტ. XXV, თბ., 1996;
86. ქიაჩელი, 1985: ქიაჩელი ლ., თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1985;
87. ქიაჩელი, 1933: ქიაჩელი ლ., ჰაკი აძბა, თბ., 1933; ლინკი: <https://bit.ly/2zzdLBj> (დამონმების დრო: 15.12.2019)
88. ქიაჩელი, 1927: ქიაჩელი ლ., სისხლი, თბ., 1927; ლინკი: <https://bit.ly/2W2mSC8> (დამონმების დრო: 15.12.2019)
89. ქობალია, 2010: ქობალია ა., მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010
90. ქერდაძე, 2015: ქერდაძე რ., ქართველური ლექსიკა, როგორც არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა და ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონი, საერთაშორისო ჟურნალი მულტილინგვური განათლებისთვის, №6, 2015
91. ქერდაძე..., 2015: ქერდაძე რ., შონია დ., თანდილავა ლ., ნიჟარაძე ლ., ქართულ-მეგრულ-ლაზურ-სვანურ-ინგლისური ლექსიკონი, თბ., 2015; ლინკი: <https://bit.ly/3eTLs0I> (დამონმების დრო: 20.01.2020)
92. ლლონტი, 1964: ლლონტი ალ., ქართული ლექსიკოლოგია, თბ., 1964
93. ლლონტი, 1984: ლლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984
94. ყიფიანი, 2014: ყიფიანი დ., დიმიტრი ყიფიანი 200, კრებულის შემდგენელი ბონდო კობაძე, თბ., 2014
95. ყიფიანი, 2017: ყიფიანი დ., თხზულებანი ათ ტომად, II ტომი, პუბლიცისტიკა, ლიტერატურული წერილები, საისტორიო თხზულებები, შეადგინა, რუსული

- ტექსტები თარგმნა, შენიშვნები, კომენტარები და საძიებლები დაურთო თამაზ ჯოლოგუამ, თბ., 2017
96. ყიფშიძე, 1914: ყიფშიძე ი., Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, С.ПБ., 1914: წიგნში: ყიფშიძე ი., რჩეული თხზულებები, თბილისი, 1994
 97. შეროზია, 2019: შეროზია რ., სალიტერატურო და დიალექტურ ფორმათა ურთიერთმიმართების საკითხისათვის, XXXIX რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, ზუგდიდ., 2019
 98. შეროზია, 2016: შეროზია რ., ქართველური ენობრივი სისტემის შესახებ, ქართველური მემკვიდრეობა XX, ქუთ., 2016
 99. შეროზია, 2015: შეროზია რ., მეგრულ-ლაზური სიტყვა-ფორმებისათვის „სიტყვის კონასა“ და უძველეს ქართველურ ძეგლებში, ქართველური მემკვიდრეობა XIX, ქუთ., 2015
 100. შეროზია, 2013 ა: შეროზია რ., ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისათვის X, ქართველური მემკვიდრეობა XVII, ქუთ., 2013
 101. შეროზია, 2013 ბ: შეროზია რ., გიორგი მერჩულის ენობრივი პოლიტიკის საკითხისათვის, წელიწდეული, ტ.V, ქუთ., 2013
 102. შეროზია, 2012: შეროზია რ., „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ზოგი საკითხისათვის, წელიწდეული, ტ. IV, ქუთ., 2012
 103. შეროზია, 2010: შეროზია რ., ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისათვის III, ქართველური მემკვიდრეობა XIV, ქუთ., 2010
 104. შეროზია, 2008: შეროზია რ., კონსტანტინე გამსახურდია და ქართველური ენობრივი სამყარო, ქართველური მემკვიდრეობა XIX, ქუთ., 2008
 105. შეროზია, 2007: შეროზია რ., ქართველური სალიტერატურო ენისა და სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ ზოგადი საკითხისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა XI, ქუთ., 2007;
 106. ჩიქობავა, 1952: ჩიქობავა არნ., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952
 107. ჩიქობავა, 1948: ჩიქობავა არნ., ქართველური ენები, მათი ისტორიული შედგენილობა და დამახასიათებელი ძველი ნიშან-თვისებები (დასკვნითი დებულებები), იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, II, თბ., 1948

108. ჩიქობავა, 2011 ა: ჩიქობავა არნ., „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ადგილისათვის ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
109. ჩიქობავა, 2011 ბ: ჩიქობავა არნ., ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
110. ჩიქობავა, 2011 გ: ჩიქობავა არნ., დიალექტიზმების საკითხისათვის „ვეფხისტყაოსანში“, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
111. ჩიქობავა, 2011 დ: ჩიქობავა არნ., ჩვენი დედაქალაქი და ჩვენი დედაენა, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
112. ჩიქობავა, 2011 ე: ჩიქობავა არნ., არ დავივიწყოთ დედაენა, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
113. ჩიქობავა, 2011 ვ: ჩიქობავა არნ., ობიექტური საზომისათვის სალიტერატურო ქართული ენის ნორმათა დადგენისას, შრომები, ტ. V, თბ. 2011
114. ჩიქობავა, 1938: ჩიქობავა არნ., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938; წიგნში: შრომები IV, თბ., 2008
115. ჩიქობავა, 1936 ა: ჩიქობავა არნ., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936; წიგნში: ჩიქობავა არნ., შრომები, ტ. III, თბ., 2008
116. ჩუბინაშვილი, 1961: ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961
117. ჩუხუა, 2000-2003: ჩუხუა მ., ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ. 2000-2003
118. ცაგარელი, 1880: Цагарели А., Мингрельские этюды, I-II, С.-П. 1880
119. ცაგარელი, 1873: Цагарели А., О грамматической литературе грузинского языка, Критический очерк, СПб, 1873
120. ცაგარელი, 1872: Цагарели А., Сравнительный обзор морфологии иберийской Группы кавказских языков; СПб, 1872
121. ძაძამია..., 2007: ძაძამია მ., ძაძამია ც., ვახანია ვ., „მეგრული ენის ლექსიკა და სიტყვათწარმომავლობა“, შვიდტომეული, ტ. I, თბ., 2007
122. ნულეისკირი, 1987: ნულეისკირი ნ., ძველი სამრეკლო, ზესნახესა და ბუძგურიას სიყვარულის ამბავი, თბ., 1987

123. წულეისკირი, 1977: წულეისკირი ნ., ნოველები, რომანი (სისატურა; დავით აღმაშენებლის ქვა; შერვევა; ბარკალაი დე ტოლის სიზმრები; აბრაგას სიკვდილი; ციცერონა; წვეულება; ლობიოჭამიების სასიძო; თუთარჩელა) თბ., 1977
124. წერეთელი, 1961: წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, პუბლიცისტური წერილები (1890-1900), ტ. XIII, თბ., 1961
125. წერეთელი, 1960 ა: წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, პუბლიცისტური წერილები (1861-1880), ტ. XI, თბ., 1960
126. წერეთელი, 1960 ბ: წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, პუბლიცისტური წერილები (1881-1889), ტ. XII, თბ., 1960
127. ჭავჭავაძე, 2012: ჭავჭავაძე ი., ილია ჭავჭავაძე, პუბლიცისტური წერილები, ტ. 3; ჩემი რჩეული, ტ. 44, თბ., 2012
128. ჭავჭავაძე, 1987: ჭავჭავაძე ი., რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. IV, თბ., 1987
129. ჭარაია, 1997: ჭარაია პ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, შემდგენელ-გამომცემელი დარეჯან თვალთვაძე, რედაქტორი ზურაბ სარჯველაძე, თბ., 1997
130. ჭინჭარაული, 2005: ჭინჭარაული ალ., ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005
131. ჭყონია, 1910: ჭყონია ი., სიტყვის კონა, სულხან-საბა ორბელიანის და დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში გამოტოვებული სიტყვები, ს.-პეტერბურგი, 1910
132. ხაჭაპურიძე, 2009: ხაჭაპურიძე ლ., იაკობ გოგებაშვილი ქართველთა სათემო კილოების შესახებ, ქართველურ ენა-კილოების განდასების საკითხები, XXIX რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მოხსენებები, ქუთ., 2009
133. ხუნდაძე, 1927: ხუნდაძე ს., ქართული მართლწერისა და სწორწერის ძირითადი საფუძვლები, ქუთ., 1927
134. ხუნდაძე, 1917: ხუნდაძე ს., ქართული გრამატიკა, ს. ხუნდაძის მიერ შედგენილი, ქუთ., 1917
135. ჭავახიშვილი, 1937: ჭავახიშვილი ივ., ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937; წიგნიდან: ჭავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. X, თბ., 1992

მასალები პრესიდან:

136. დროება, 1885: ფოთი, შენიშვნა, დროება, 1885, №54
137. დროება, 1885: მეგრელი, „კიდევ მეგრული ენის თაობაზე“, დროება, 1885, №53
138. დროება, 1885: „მეგრელებისათვის ძალად მზრუნველი“, დროება, 1885, №49
139. ივერია, 1904: მაჩაბელი ვ., უგ. თავ. ნ. მინგრელსკის აზრი მეგრულ ენაზე, ივერია, 1904, №241
140. ივერია, 1904: კრება ქართული ლექსიკონის შესახებ, ივერია, 1904, №184
141. ივერია, 1904: სამი ახალი წიგნი ი. ს. გოგებაშვილისა II, ივერია, 1904, №107
142. ივერია, 1897: ხახანაშვილი ა., მეგრული ენა ქართულს ლიტერატურასა და მწერლობაში, ივერია, 1897, №227
143. ივერია, 1897: ფერეიდნელი ქართველი, კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია (თ. სახოკია, რუსულ-ქართული ლექსიკონი, ტფილისი, 1897), ივერია, 1897, №212, 213
144. ივერია, 1897: განდევილი, მცირე შენიშვნა (ლექსიკონის გამოცემის შესახებ), ივერია, 1904, №124
145. ივერია, 1897: ბარნაბიშვილი გ., ლექსიკონი და მისი დაბეჭდვის საჭიროება, ივერია, 1897, №118
146. ივერია, 1895: ჯანაშვილი მ., ქართველები და ქართული ენა, ივერია, 1895, №206
147. ივერია, 1887: მეგრელი ნ.დ., „კაი ხუმრობაა!“, ივერია, 1887, №39
148. კვალი, 1901: ჭარაია პეტრე, 1901, №50
149. კვალი, 1901: ჭარაია პ., ქართული ენის შედარებითი ლექსიკონი, კვალი, 1901, №28
150. ლაივპრეს, 2019: ლაივპრეს, ვითხოვთ სამეგრელოს პოლიტიურ ავტონომიას, 2019; ლინკი: <https://bit.ly/3aBeZJ2> (დამონშემების დრო: 15.02.2020)
151. ქრონიკა+, 2019: „ვაცხადებთ სამეგრელოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას“, 2019; ლინკი: <https://bit.ly/3aG2pbp> (დამონშემების დრო: 15.02.2020)
152. მოამბე, 1897: სახოკია თ., მეგრული ანდაზები, მოამბე, 1897, №10
153. მოამბე, 1897: სახოკია თ., „მგზავრის შენიშვნები“ №1

154. მნათობი, 1964: მარი ნ., პ. გ. ჭარაიას შედარებითი ლექსიკონი (დაბეჭდილია ალ. ლლონტის მიერ), მნათობი, 1964, №12
155. საქართველოს კალენდარი, გოგებაშვილი ი., ქართველი ერის დაქუცმაცება, საქართველოს კალენდარი, 1904
156. სახალხო საქმე, 1919: ხუნდაძე ს., ჩემი „ქართული გრამატიკა“, სახალხო საქმე, 1919, №706, 707, 709
157. ქუთაისი, 1976: შამელაშვილი რ., ქუთაისში გამოცემული უნიკალური წიგნი, ქუთაისი, 1976, 20 აგვისტოს ნომერი
158. ქუთაისი, 1971: შამელაშვილი რ., ქუთაისში გამოცემული ერთი უნიკალური წიგნი, ქუთაისი, 1971, 13 თებერვლის ნომერი
159. ცნობის ფურცელი, 1897: სახოკია თ., რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესახებ (პასუხად „ფერეიდნელ ქართველს“), 1897, №388,389,390,391
160. ცნობის ფურცელი, 1897: ჯანაშვილი მ., ქართული ლექსიკონის შედგენის გამო, ცნობის ფურცელი, 1897, №226
161. ცნობის ფურცელი, 1897: სახოკია თ., „ქართულის ლექსიკონის შედგენის გამო“, ცნობის ფურცელი, 1897, №223

დანართი

მასალები სოციალური ქსელიდან და ინტერნეტ პორტალიდან

დანართი 1.

The screenshot shows a Facebook interface. At the top, the search bar contains the text 'მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING) SCHO...'. The profile picture of the user is 'Keso'. The group name is 'მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING) SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE'. The post is by 'გიგა ქავთარაძე' (Giga Kavtaradze) on '25 თებერვალი' (February 25). The text of the post is in Georgian and discusses the Megrelian language. Below the post, there are two comments from 'კობა ჭუმბურიძე' (Koba Chumburidze) and 'გიგა ქავთარაძე' (Giga Kavtaradze).

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING) SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE
კერძო group

შესახებ
განხილვა
წევრები
ლონისძიებები
ვიდეოები
ფოტოები
ფაილები
Watch Party

ჯგუფში ძებნა

მალსახმოვები
თურქული სერია... 20+
ვწეროთ და ვიმეტყვ... 1

გიგა ქავთარაძე
დამფუძნებელი წევრი · 25 თებერვალი

ზღვამ ფერი გიღუ თოღეფი
ჩქიმ ნათანგა 😊

ზღვამფერ გიღუ თოღეფი დო, სით ქოგუქუ ზღვას, გემემცოდილუნქუ დო მიდაცუნუქ შვას, მივოტალენქ ირს, გიშულირს ვართ ფხონუ დო ფთას, გეგნობნჩურუნქ მა პოპორელ ჭოროხის დო ტკვარს, დაჩხირს მეფჩანქ სქან მილარნალს, სქან ცოროფას ქარს, დოიცილოუნქ სქან ქომონც დო, წყარს ქიმეფჩანქ ჩქარს... ზღვამფერ გიღუ თოღეფი დო, სით ქოგუქუ ზღვას.

13.05.2011 ზუგდიდი

69 42 კომენტარი

მომწონს კომენტარი

კობა ჭუმბურიძე
მგონი კოწიასაც მეგრულად დაეწერა ჯობდა, ისე კარგად ჟღერს

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა

23 პასუხის დამალვა

გიგა ქავთარაძე
რომ დაეწერა ერთი-ორი ლექსი ან რამე ტექსტი მეგრულად, მართლაც გვექნებოდა "საამაყოდ საფრიალო", მაგრამ არაო 😊

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა

დანართი 2.

მარგალური(ონჯუამი) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...

გეგნობნჩურუხე ძა პოპორელ ჟოროხის დო ტკვარს, დაჩხირს მეფჩანქ სქან მილარნალს, სქან ცოროფას ქარს, დოიყვილუნქ სქან ქომონც დო, წყარს ქიმეფჩანქ ჩქარს... ზღვაშფერ გილუ თოლეფი დო, სით ქოგუქუ ზღვას.

13.05.2011 ზუგდიდი

69 42 კომენტარი

მომწონს კომენტარი

კობა ჭუმბურიძე **მგონი კოწიასაც მეგრულად დაეწერა** ჯობდა, ისე კარგად ჟღერს
მომწონს · პასუხი · 7 კვირა 2

23 პასუხის დამალვა

გიგა ქავთარაძე **რომ დაეწერა ერთი-ორი ლექსი ან რამე** ტექსტი მეგრულად, მართლაც გვექნებოდა "საამაყოდ საფრიალო", მაგრამ არაო 😊
მომწონს · პასუხი · 7 კვირა 2

ნან სორდი ონჯლორე კოწიაში ((
მომწონს · პასუხი · 7 კვირა

კობა ჭუმბურიძე **გიგა მაშინ ქართული იყო** წაქცევის პირას და ის წამოაყენა ჯერ, თორემ ახლა ორივე გარუსებული ვიქნებოდით.
მომწონს · პასუხი · 7 კვირა

გიგა ქავთარაძე **ერთი მეგრული ლექსი რა გახდა))**
მომწონს · პასუხი · 7 კვირა 2

მარგალური(ონჯუამი) ოგურაფუ
კერძო group
შესახებ
განხილვა
წევრები
ლონისძიებები
ვიდეოები
ფოტოები
ფაილები
Watch Party
ჯგუფში ძებნა
მალსახმობები
თურქული სერია... 20+
ვწეროთ და ვიმეტყვ... 1
OMG
SANGU 5

დანართი 3.

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

გაგუფში ძებნა

მალსახმოობები

- თურქული სერია... 20+
- ვწეროთ და ვიმეტყვ... 1
- OMG
- SANGU 5
- მარგალური(ონჯუაში) ...

გიგა ქავთარამე ვაფასებ მის დიდ ამაგს, საერთოქართველური საქმისთვის რაც გააკეთა! უბრალოდ, წარმომობით სამეგრელოდან რადგან იყო, კარგი იქნებოდა, ერთი ფურცელი, სამადლოდ მაინც დაეტოვებინა მეგრულად, მით უმეტეს, როცა ეს ენა ბრწყინვალედ იცოდა. სხვა შემთხვევაში, უნდა ვიფიქრო, რომ ამ ენის წინწამოწევა მას არ უნდოდა ან ჰქონდა მიზეზები, რის გამოც იკავდებდა ამისგან თავს. ან შეიძლება უბრალოდ, მეორენაარისხოვანი იყო ან მეთავე ამ ენის მომავალი მისთვის... არ ვიცი, დაზუსტებით მე ვერაფერს ვიტყვი. მე მხოლოდ, ვინატრე, ვისურვე, ვთქვი, რომ ეს გამიხარდებოდა 😊

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა · რედაქტირებული 3

კობა ჭუმბურიძე კი, მეც გამიხარდებოდა, ისევე როგორც ტერენტის ლექსი რო მქონდეს ახლა ხელთ, გაბისკირიასი, აბაშელის, საჯაიასი. მაგრამ მაშინ ალბათ სულ სხვა ამოცანა იყო დღის წესრიგში. როგორც ვიცი ტერენტი დემონსტრატულად მოუწოდებდა მეგრელებს ქართულად ეწერათ. არ იყო მაშინ მეგრული მზად კუთხის ფეხზე წამოსადგომად. იმ პერიოდში ქართულად მიღებულმა განათლებამ გადაარჩინა სამეგრელო სხვა კუთხეებისგან ჩამორჩენას. სამწუხაროდ არც ახლაა მზად მეგრული ენა, რომ რამე სერიოზული იტვირთოს. ამას ყველაფერს წლების და მონდომებული ხალხის ჯიუტი შრომა სჭირდება. დაახლოებით ისეთი, ახლა რომ თითზე ჩამოსათვლელი ხალხი აწარმოებთ საზოგადოებრივ საწყისებზე. ყველაფერს რო თავი დავანებოთ, ბევრი მაგ კუთხის შვილი ფულში დაიხრჩობა საცაა და ერთი ლექსიკონის გამართვა რა გახდა ან თუნდაც პრემიის დაწესება ენის აღორძინებაში შეტანილი ღვაწლისთვის. ბევრი რამაა შესაცვლელი ჯერ და ამ ცვლილებებს რო ვხედავ, მიხარია, თუმცა ბევრად მეტი შეიძლებოდა.

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა · რედაქტირებული 2

დანართი 4.

f
მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...
Keso

კერძო group

შესახებ

განხილვა

წევრები

ღონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა

მაღასანმობები

- 👤 თურქული სერია... 20+
- 👤 ვწერთ და ვიმეტყვ... 1
- 😄 OMG
- 👤 SANGU 5
- 👤 მარგალური(ონჯუაში) ...

გიგა ქავთარაძე 👤 ყველაფერი ძალიან კარგად მესმის, კობა ვიცი, ვერავის მოვთხოვთ იმაზე მეტს, რაც ამ თუ იმ ადამიანს სურს... მაგრამ მომკალით და ვერაფრით ვერ გავიგებ იმას, რომ ადამიანს მოუწოდო არ დაწეროს მეგრულად რამე. მეგრულის გარეშე ხომ სამეგრელო წარმოდგენელია და თუ ყველაზე თბილი რამ, როგორც შენი ენაა, ფეხებზე დაიკიდე, შინაგანად ეჭვი მიჩნდება, რომ მატრაკვეცობაა ეს... ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ადამიანის მიმართ პატივისცემით და სიყვარულით!..

ქართულად წერა რატომ გამორიცხავს მეგრულად წერას? ან პირიქით? მაგრამ ეკიდათ ეს ენა, პირდაპირ ვთქვათ, რა... 😊

ასევე, იმიტომ ეკიდათ, რომ მეგრულად წერით, სახელს ვერ მოიპოვებდნენ, შორს ვერ წავიდოდნენ... ფართო მასაზე ვერ გავიდოდნენ... გალანძღავდნენ, დაგმობდნენ, ამის ეშინოდათ... არ იცოდნენ ამ ენის სიდიდის ფასი... არ ვიცი, კონკრეტულად რა...
ესაა ჩემი კომენტარი 😊

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა · რედაქტირებული

Givi G. Karchava 👤 კოწია მეგრულის ამბავში არ იყო ჩვენსკენ. მე მეონი ტაბუში წერს, სოფელში რომ ბრუნდება ევროპიდან და მოხუცი მეზობელი ეუბნება, ვა შინერსო, ეს ვერ ხვდება და ვერ იხსენებს და იქვე განმარტავს, დამვიწყებია მეგრულიო. ეს იყო მისი პოზა.

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა 😞 1

კობა ჭუმბურიძე 👤 👤 👤 მიჭირს იმ დროის განსჯა, როცა გალაკტიონი ლენინს უმღერდა. ფაქტი ისაა, რომ ახლა გადარჩენილი ვართ და დაჭრილის მკურნალობა შეიძლება, მკვდრის კი არა. ჩვენ დავდით ჩვენი წილი და თუნდაც ორ-ორი კაცი მოვაქციოთ ჩვენსკენ. მეგრულს რა უჭირს. სვანურია საგანგაშო დღეში. მინდა სვანური ლექსების კრებული გაკეთება და 30 ლექსს ვერ ავიცი დავ. თან

დანართი 5.

f
Keso მთავ...

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...
Q

(EVENING)SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE
კერძო group

შესახებ

განხილვა

წევრები

ღონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა Q

მაღსახმოებები

- + თურქული სერია... 20+
- + ვწერთ და ვიმეტყვ... 1
- OMG
- + SANGU 5

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა 😬 1

კობა ჭუმბურიძე 👍 🙏 მიჭირს იმ დროის განსჯა, როცა გალაკტიონი ლენინს უმღერდა. ფაქტი ისაა, რომ ახლა გადარჩენილი ვართ და დაჭრილის მკურნალობა შეიძლება, მკვდრის კი არა. ჩვენ დავდით ჩვენი წილი და თუნდაც ორ-ორი კაცი მოვაქციოთ ჩვენსკენ. მეგრულს რა უჭირს. სვანურია საგანგაშო დღეში. მინდა სვანური ლექსების კრებულის გაკეთება და 30 ლექსს ვერ ავცდი ჯერ. თან სვანი ალბათ ათჯერ ცოტაა მეგრულზე. ვნახოთ, ჯერ ზოგადად საზოგადოებას კი არ გვაქვს ისეთი, სახელმწიფოს მშენებლად რო გამოდგება. ახალ თაობას ველოდები მე. მთავარი ამოცანა არის იქამდე მიტანა ყველაფრის, რისი გადარჩენაც გვინდა.

3

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა

გიგა ქავთარაძე 🙏 აი, ამ დიდი ადამიანების ნაწერს რომ ექნებოდა დიდი წონა დღეს, იმიტომ მწყდება გული, თორემ ჩემს ნაწერს თუ რაღაც ამდაგვარს, ბევრი რა შეუძლია?... ხალხს ავტორიტეტი აინტერესებს უფრო. დანარჩენში გეთანხმები, რომ ჩვენვე უნდა მივხედოთ ენებს. სვანურს მართლა ბევრად უფრო უჭირს, სამწუხაროდ, მაგრამ შედარება მაინც პირობითია, აქედანვე უნდა მკურნალობა ამ პრობლემას.

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა · რედაქტირებული

ზაალ ჯალაღონია კონსტანტინეს მე მაგ საკითხში ვერ დავადანაშაულებ. ცოცხლად ჰყავდათ კაცი შეჭმული და კიდევ მეგრულად რომ ეწერა მტრისას, თუმცა მას არ ეჯერა მეგრულის შესაძლებლობების. ასე იყო, ყველა: გრანელიც, ჩიქოვანიც, ქიაჩელიც.. ეს იდეოლოგიის შედეგი იყო და მოუძმწიფებელი საზოგადოების. დღესაც არ არის, თორემ მაშინ რაზეა საერთოდ ლაპარაკი?!

1

მომწონს · პასუხი · 7 კვირა · რედაქტირებული

დანართი 6.

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO... Q

 Keso შთავა

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE
კერძო group

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა Q

მალსახმობები

 თურქული სერია... 20+

 ვწეროთ და ვიმეტყვ... 1

 Giorgi Sakhokia
დამფუძნებელი წევრი · 20 თებერვალი

მინდა ვაუწყო საზოგადოებას, რომ 2019 წლის 20 მარტს „ლიტერატურისა და მეცნიერების ნაწარმოებ (ებ) ის ავტორის საავტორო ქონებრივი უფლებების კოლექტიურ საფუძველზე მართვის შესახებ“ N 1772 ხელშეკრულება გავაფორმე საქართველოს საავტორო უფლებათა ასოციაციასთან. ხელშეკრულებამ მოიცვა ჩემს მიერ სხვადასხვა წლებში (2015-2019 წწ) მეგრულ ენაზე თარგმნილ-გამოცემული და ჯერ კიდევ წიგნად გამოუცემელი შემდეგი ნაწარმოებები:

1. ივან ბუნინი, „საბავშვო მოთხრობები“ („ობაღანე თხობელუეფი“);
2. მიხაილ ბულგაკოვი, „ემმაკეულნი“ („ალიანეფი“);
3. იოჰან ვოლფგანგ გოეთე, „მეზობლების საოცარი ბავშვები“ („მონდაბეფიშ მერეთ ბაღანეფი“);
4. რადიარდ კიპლინგი, „აი, როგორ და რატომ“ („ა, მუჟო დო მუმენ“);
5. მარკ ტვენი, „ტომ სოიერის თავგადასავალი“ („ტომ სოიერიშ დუსგინნაველი“);
6. მარკ ტვენი, „ჰეკლბერი ფინის თავგადასავალი“ („ჰეკლბერი ფინიშ დუსგინნაველი“);
7. მარკ ტვენი, „უფლისწული და მათხოვარი“ (მაფასქირი დო მათხოჯი“);
8. ბიჩერ სტოუ, „ბიძია თომას ქოხი“ („ჯიჯი თომამ ხულა“);
9. საბავშვო ბიბლია (ობაღანე ბიბლია);
10. მეგრულ-ქართული სასაუბრო;
11. ბიბლია (სრული თარგმანი ძირითადად შესრულებულია უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ლოცვა-კურთხევით დაბეჭდილი, 2013 წელს გამოცემული ბიბლიის მიხედვით);

დანართი 7.

The screenshot shows a Facebook post on a page named "მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...". The post contains a numbered list of 17 items, likely a bibliography or list of references. The items are:

10. მეგრულ-ქართული სასაუბრო;
11. ბიბლია (სრული თარგმანი ძირითადად შესრულებულია უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ლოცვა-კურთხევით დაბეჭდილი, 2013 წელს გამოცემული ბიბლიის მიხედვით);
12. ფიოდორ დოსტოევსკი, „სუსტი გული“ („ბატა გური“);
13. ეზოპეს იგავ-არაკები (მოიადუფი);
14. ორჰან ფამუქის „წითური ქალი“ („ჟღირჟღა ოსური“).

გარდა ამისა, ხელშეკრულებაში შესულია დასტამბულ-გამოცემული და ეროვნული ბიბლიოთეკის მიერ რეგისტრირებული შემდეგი წიგნები:

15. ჩარლზ და მერი ლემბები, „შექსპირული მოთხრობები“ („შექსპირიშული თხოზბელუეფი“, ქართი, 2015);
16. ვიქტორ ჰიუგო, „გავროში“ (ქართი, 2015), და
17. ლეონარდო და ვინჩი, ზღაპრები, ლეგენდები, იგავები (არიკეფი, გუმარაგადეფი (სარკულ-მორკულეფი), იანგეფი, ქართი, 2018).

ამჟამად შევუდექი მიხაილ ბულგაკოვის „ოსტატი და მარგარიტა“-ს თარგმნას; გამოსაცემად მზადდება ეზოპეს იგავ-არაკები.

მეგრულ ენაზე ჩემს მიერ შესრულებულ ყველა ამ თარგმანს მართალია თავ-თავისი რედაქტორი ჰყავს, მაგრამ დრო-ჟამი ყველაზე დიდი მსაჯული და გამომცდელია, მე კიდევ, ბუნებრივია, უშეცდომო ვერ ვიქნები...

გიორგი (ტულუში) სახოკია ამირანის ძე,
20. 02. 2020

35
9 კომენტარი

მომწონს კომენტარი

დანართი 8.

The image shows a Facebook page interface. At the top, the page name is "მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING) SCHO...". The page has 296,642 likes. A video post by "იმედის დღე /Imedis Dge" is shown, posted on 13 February. The video title is "„ვისაუბროთ მეგრულად“ - მეგრულ-ქართული სასაუბრო". The post has 35 likes and 19 comments.

Comments:

- კობა ჭუმბურიძე** (Koba Chumburidze) - 1 like: დიალექტებო!
- Giorgi Sakhokia** (Giorgi Sakhokia) - 0 likes: კი, ასე გაიქცა რატომღაც...
- კობა ჭუმბურიძე** (Koba Chumburidze) - 3 likes: ბრავო იმედს და გადაცემის მონაწილეებს. იმ ერთი ტიტრის გარდა ყველაფერი კარგი იყო. როგორც ოსტაპ ბენდერი იტყოდა - ყინული დაიმრა 😊
- კობა ჭუმბურიძე** (Koba Chumburidze) - 2 likes: აუდიო მთლად უკეთესი
- Fridon Abakelia** (Fridon Abakelia) - 0 likes: კი, მეგრული ენის პრობლემაც წარმოაჩინეს და ენის გადარჩენის აუცილებლობაც. არ მინდა ვიფიქრო და ეს დავუკავშირო მომავალი არჩევნებისთვის მზადებას და მეგრული ამომრჩევლის გულის მოგებას. თუმცა რაც უფრო ბევრს ისაუბრებენ პოლიტიკოსები ამ საკითხზე მით უკეთესი.

დანართი 9.

f
Keso

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO...

Q

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა Q

მალსახმობები

- M თურქული სერია... 20+
- M ვწერთ და ვიმეტყვ... 1
- 😱 OMG
- M SANGU 5
- M მარგალური(ონჯუაში) ...

Mamuka Danelia სტატუსის გარეშე წყლი წაყვანა ეგ...თურქმაც ქნა ეგრე...

მომწონს · პასუხი · 8 კვირა · რედაქტირებული

2

Luka Janashia Mamuka Danelia თურქეთი უფრო უკლის ქართველურ ენას ვიდრე საქართველო ვგულისხმობ სკოლაში სწავლებას და გაზეთებს ლაზურ ენაზე . ქართულმა სახელმწიფომ ვერ დაძლია ამ საკითხში ქსენოფობია .

მომწონს · პასუხი · 8 კვირა · რედაქტირებული

1

Mamuka Danelia Luka Janashia აწკარასაც და თბილისსაც ევროკავშირმა დაავალა მომაკვდავი, რეგიონალური ენების რეანიმაციაზე ზრუნვა...ჩვენ კი „გადაგდებაში“ თურქს გაუფსწარით....

მომწონს · პასუხი · 8 კვირა · რედაქტირებული

1

ბაკა ბაკა თოდუა ყველაფერი ნაბიჯ-ნაბიჯ აღდგება, წამოწყება ბევრი იყო, არის და ეს უკვე ეთერში მშვიდად გჳდერებული რეალური საქმეა და რა თქმა უნდა მისასალმებელი. ჩვენი უპირველესი ამოცანა ყურის მიჩვევა საკითხის დადებითად გადაწყვეტისკენ, ამაშია ფსიქოლოგიაც, ერუდიციაც და პატრიოტიზმიც! მინდა ყველას ვინც კი ამ საკითხის დადებითად გადაწყვეტისთვის თუნდაც ორიოდ წინადადებით გონიერი აზრი გაუზღერებია მივულოცო ყინულის კიდევ ცოტათი გაღღობა. სამართლიანობა უცილობლად გაიმარჯვებს, გვჯეროდეს!

მომწონს · პასუხი · 8 კვირა

4

Nani Salakaia მეგრული და სვანური ენებია და არა დიალექტები...

მომწონს · პასუხი · 8 კვირა

2

222

დანართი 10.

f
Keso

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO... 🔍

მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHOOL OF MEGRELIAN LANGUAGE

🔒 კერძო group

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა 🔍

მაღსახმოებები

🔊 თურქული სერია... 20+

🔊 ვწეროთ და ვიმეტყვ... 1

სასეთი კიდევ 0 კომენტარია

Kakha Jikia აი სამეცნიერო სტატიები მეგრულად რა საჭიროა ამიხსენთ ბატონებო. ასე ჩვენ "ყაზაყიმ გაზეთამდე" მივალთ 😊

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა

^ 12 პასუხის დამალვა

Givi G. Karchava Kakha Jikia და ცუდი რითია?

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა 👍 2

Kakha Jikia ვინ ამბობს ცუდი ან კარგი . რა საჭიროა სამეცნიერო წერილები მეგრულად? და საერთოდ ყველა კარგი იდეის , ამჯერად თქვენი იდეის ჟურნალის (ჩემის აზრით ლიტერატურულის)გამოცემის თაობაზე, აბსურდამდე დაყვანა შეიძლება.

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა · რედაქტირებული 😡 2

Givi G. Karchava Kakha Jikia ნუ, მაშინ რა საჭიროა მოთხრობების ან ლექსების წერა მეგრულად? ქართულად ხომ არსებობს?

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა 👍 1

Kakha Jikia ზუსტადაც რომ ლექსების, ზღაპრების, ზეპირსიტყვიერების სხვა ნიმუშების, თანამედროვე თუ ძველი ავტორების გამოცემა პოპულარიზაცია საჭირო კი არა აუცილებელიცაა. თან ორენოვნად გამოცემა რომ მეგრულის არმცოდნე ქართველობამაც გაიგოს და დააფასოს.

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა

Givi G. Karchava Kakha Jikia ნუ, მეგრულის არმცოდნე ქართველობამ გაიგო და დააფასა. ენას რა ამით? მეგრულს რა? შილოს ის რამინაირაი იწას?

დანართი 11.

f
Keso

მარგალური(ონჯუაში) ოკურაფუ /THE (EVENING)SCHO...
Q

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა
Q

მალსაზმობები

- 👤 თურქული სერია... 20+
- 👤 ვწერთ და ვიმეტყვ... 1
- 😱 OMG
- 👤 SANGU 5
- 👤 მარგალური(ონჯუაში) ...

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა

Givi G. Karchava Kakha Jikia წუ, მეგრულის არმცოდნე ქართველობამ გაიგო და დააფასა. ენას რა ამით? მეგრულს რა? შველის ეს რამენაირად ენას?

და მე მეგრულის არმცოდნეზე უნდა ვიდარდო თუ მეგრულზე, რომელსაც თვალსა და ხელს შუა უჭრება ენა? მეგრულის არმცოდნეს მშობლიურ ენას არაფერი ემუქრება, არავინ დევნის, სახელმწიფო უმაგრებს ზურგს და მეგრული სულს დაფავს უკვე.

👍 1

Kakha Jikia არ მეგონა (არ ვიცოდი) რომ ენა "სამეცნიერო ნაშრომებით" სულდგმულობდა.

😱 1

Kakha Jikia იმედია ჯგუფის სხვა წევრებიც გააზრებულად გამოეხმაურებიან ამ ჩვენს წაკამათებას

😱 1

Givi G. Karchava Kakha Jikia მათ შორის ბ-წო კახა, მათ შორის. XXI საუკუნეში სხვა გამოწვევები აქვს ენას, ვიდრე ჰქონდა, ვთქვამთ XV საუკუნეში. ენა გლობალიზაციის ფეხდაფეხ თუ არ განვითარდა, ის ენა მოკვდება. მეგრულს აქვს უდიდესი პოტენციალი შეეჭიდოს ნებისმიერი ხასიათის ტექსტს, გნებავთ მხატვრულს და გნებავთ დოკუმენტურს. იგივე "ყაზაყიში გაზეთიმ" დაგვანახა ეს, მიუხედავად იმისა, მოგვწონდა მისი იდეოლოგია თუ არა, ეს იყო პრესის მეგრულ ენაზე არსებობის პრეცედენტი და ძალიან წარმატებულიც. ჯანსულოთი და ძაბრაღეთი ვერცერთი ენა ვერ ისულდგმულებს, გამორიცხულია ეს. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, არსებობს რესურსი ენის სახით, არსებობს მსურველთა საკმაოდ დიდი რაოდენობა, არსებობს იდეა, რომელიც საქართველოს კანონებს არ ეწინააღმდეგება. დანარჩენი ლირიკაა.

დანართი 12.

f მარგალური(ონჯუაში) ოგურაფუ /THE (EVENING)SCHO... Keso

შესახებ

განხილვა

წევრები

ლონისძიებები

ვიდეოები

ფოტოები

ფაილები

Watch Party

ჯგუფში ძებნა 🔍

მაღსახმობები

- AA თურქული სერია... 20+
- AA ვწერთ და ვიმეტყვ... 1
- 😂 OMG
- AA SANGU 5
- AA მარგალური(ონჯუაში) ...

სიუჟეტავად იხილა, სიგვერდის ბიზიტულოგია თუ არა, ეს იყო პრესის მეგრულ ენაზე არსებობის პრეცედენტი და ძალიან წარმატებულიც. ჯანსულოთი და ძაბრალეთი ვერცერთი ენა ვერ ისულდგმულეებს, გამორიცხულია ეს. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, არსებობს რესურსი ენის სახით, არსებობს მსურველთა საკმაოდ დიდი რაოდენობა, არსებობს იდეა, რომელიც საქართველოს კანონებს არ ეწინააღმდეგება. დანარჩენი ლირიკაა.

👍 4

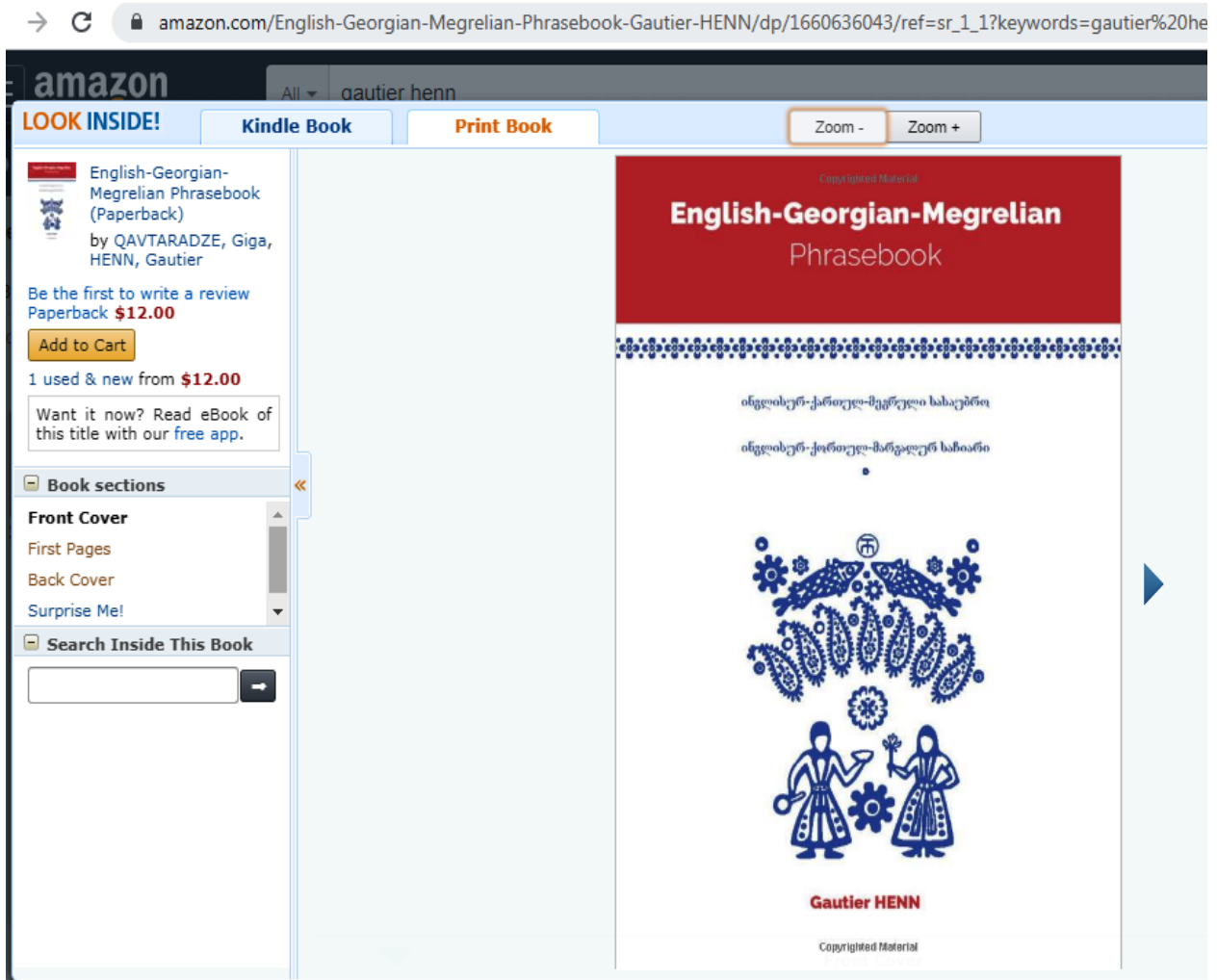
მომწონს · პასუხი · 10 კვირა

AA **Kakha Jikia Givi G. Karchava** დია შური. ჭარ დო იკითხ მარგალური სამეცნიერო ნაშრომეფ თაშ გოკონდა 😊 .კარგი და საწმობო საქმის გაკეთება გსურთ გულწრფელად მაგრამ მასატიეთ და როგორ გააკეთოთ წარმოდგენა არ გაქვთ და გულს მიჩუყებთ პათოსით და მართლაც "ლირიკით". ჟურნალი მეგრელებისთვის თუ გსურთ არ ვიცი მაგრამ მეგრულად რომ წერდა ან დაწერს ისეთ აღიარებულ ენათმეცნიერს (არც ფიზიკოსებს 😊)მე არ ვიცივობ (თვითნასწავლებს და უდაოდ ნიჭიერებს არ ვგულისხმობ). თუ სამეცნიერო ნაშრომეზუა საუბარი უპრიანი იქნებოდა მაგ ჟურნალში წელ წელა თავი მოგვეყარა მეგრულ ენის თაობაზე ადრე გამოქვეყნებული და გამოუქვეყნებელი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) ნაშრომებისათვის. სტიმული მიგვეცა ახალი ნაშრომების შესაქმნელად (თქვენ კი ენობრივ შეზღუდვას უწესებთ). ბევრი რამის გაკეთებაა შესაძლებელი რაც მეგრული ენის შენარჩუნება განვითარებას შეუწყობდა ხელს. და ყველაზე უფრო მთავარი რაზეც ახლა არ მიზნდა საუბრი რადგან ერთი ჟურნალის გამოცემაზე (ნამ საქმეთ დიო ყინს მიკოჭარუნ) უფრო სერიოზული საქმეა და სახელმწიფოს დამოკიდებულებას გულისხმობს მეგრულ და სვანურ ენებთან მიმართებაში.იქნებ მე ვცდები (ხდება ხოლმე).თქვენ კი ბატონო გივი წარმატებას გისურვებთ ყველა თქვენს პატრიოტულ წამოწყებაში.

მომწონს · პასუხი · 10 კვირა

დანართი 13.

ინგლისურ-ქართულ-მეგრული სასაუბრო /ინგლისურ-ქართულ-მარგალური საჩიარი/, 2020 - ლინკი: <https://amzn.to/2SbnXGs> (დამოწმების დრო: 25.02.2020)

AMAZON AND COVID-19

We are giving priority to essential items that our customers need the most. You may experience shipping delays. Learn more on our COVID-19 page.

LOOK INSIDE!

Kindle Book

Print Book

Zoom -

Zoom +

English-Georgian-Megrelian Phrasebook (Paperback)
by Gautier HENN, Maia KVARATSKHELIA

Paperback \$12.00

Add to Cart

1 used & new from \$12.00

Want it now? Read eBook of this title with our free app.

Book sections

Front Cover

First Pages

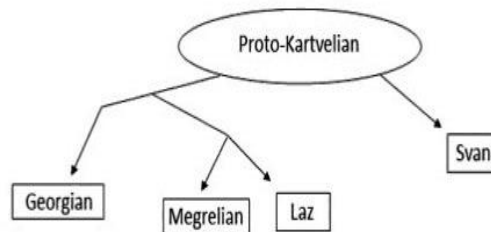
Back Cover

Surprise Me!

Search Inside This Book

დასტავაზური

Megrelian is classified in Kartvelian languages family with Georgian, Svan and Laz. These languages come from a single common ancestor : the Proto-Kartvelian. Laz and Megrelian are very close and form a subgroup.

The Megrelian is mainly spoken in North-Ouest of Georgia, in Samegrelo, by the largest ethnic group (after Georgians) : the Megrelians (*also know as Mingrelians*)